

SOTAHISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

15

1996

JOURNAL OF MILITARY HISTORY
15

PUBLISHED BY:
THE SOCIETY FOR MILITARY HISTORY AND
THE MILITARY MUSEUM OF FINLAND

ISSN 0357-816X

Gummerus Kirjapaino Oy
Jyväskylä 1997

LUKIJALLE

Sotahistoriallisen Aikakauskirjan uusin nide on käsissäsi.

Toimitussihteeri lähettää tätäkin nidettä tiedoksi, selostettavaksi tai arvosteltavaksi noin kolmellekymmenelle sanoma- ja aikakauslehdelle. Samoin hän on pyrkinyt keräämään kaikki kirjaa koskevat lehtiartikkelit seuran arkistoon. Vaikka kaikki lähetetyt kirjat eivät aiheutakaan reaktioita, niin joskus tapahtuu myönteisiäkin yllätyksiä. Luonnollisesti toimituskunnassa keskustellaan palautteesta ja pyritään kehittämään julkaisua edelleen. Samoin on pyritty ennen jokaista kirjaa miettimään mahdollisia parannuksia esimerkiksi kirjan ulkoasuun ja luettavuuteen.

Toimituskunta on pyrkinyt tietoisesti tarjoamaan painotilaa tutkimuksille, jotka toimivat lähteinä toisille tutkijoille, usein luettavuudenkin kustannuksella. Tällaisia artikkeleja ovat olleet muun muassa neuvostoliittolaisia joukkoja Suomen rintamilla käsittelevät luettelot, katsaukset jatkosodan ajan maavoimien joukko-osastohistorioihin sekä poliittiseen ja sotahistoriaan liittyviin tutkimuksiin ja kirjoituksiin. Kun tällaisten valintojen arvostus tuodaan aikakauskirjan esittelyissä tai arvosteluissa esiin, se lämmittää mieltä.

Toimituskunta haluaa kiittää jälleen kerran Maanpuolustuksen kannatussäätiötä taloudellisesta tuesta aikakauskirjan julkaisemiseksi.

Huomautettakoon lopuksi, että toimituskunta jättää kirjoittajille vastuun heidän esittämistään mielipiteistä.

TOIMITUSKUNTA

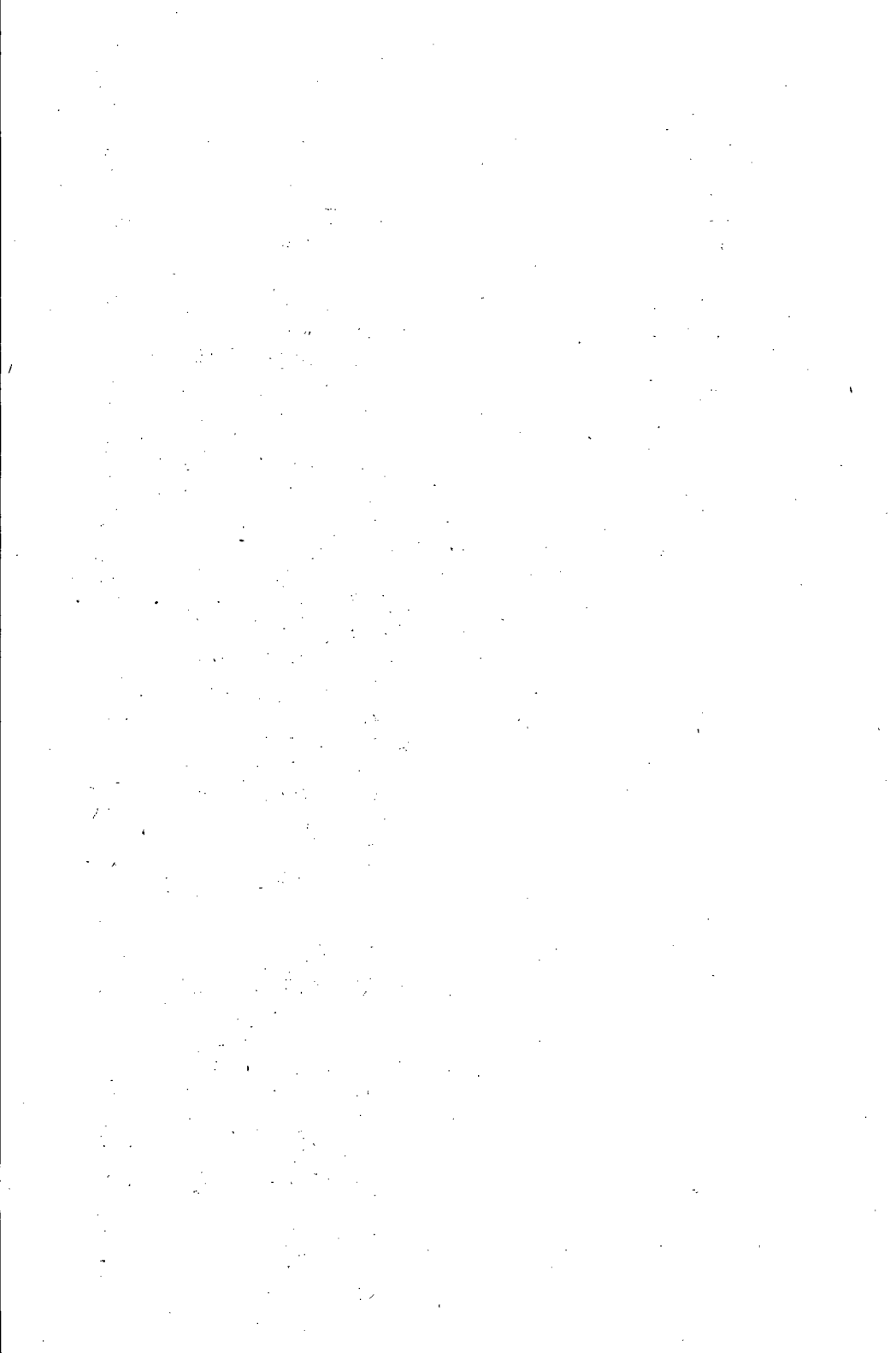
SISÄLLYS

STIG ROUDASMAA:	
Teräskypärä Suomen puolustusvoimissa	7
MARTTI PELTONEN:	
Keskustelu ilmavoimista 1920- ja 1930-luvuilla	67
J. O. HANNULA:	
”Summan läpimurto”	121
GÁBOR RICHLY:	
Unkari ja Suomen talvisota	134
ANTTI LAINE:	
Miinanraivaukset Neuvosto-Karjalassa sodan jälkeen 1944–1947	197
JAAKKO LEHTOVIRTA:	
Puolustusvoimien kenraalinarvojen ja -arvomerkkien uudistus kansainvälisen kehityksen valossa	227
MARTTI TURTOLO – PASI KESSELI:	
Katsaus poliittiseen ja sotahistoriaan liittyviin tutkimuksiin ja kirjoituksiin	251
SOTAHISTORIALLINEN SEURA r.y. – KRIGSHISTORISKA SAMFUNDET r.f.:	
Vuoden 1995 toiminnasta	272

CONTENTS

STIG ROUDASMAA: Steel Helmet in the Finnish Defence Forces	7
MARTTI PELTONEN: Discussion about Air Force in 1920s and 1930s	67
J. O. HANNULA: "The Break-through of Summa in 1940"	121
GÁBOR RICHLY: Hungary and the Finnish Winter War	134
ANTTI LAINE: Post-war Mine Clearing Mission in Soviet Karelia 1944–1947	197
JAAKKO LEHTOVIRTA: Historical and international Background for the Reform of Ranks and Rank Badges of the General Officers in the Finnish Defence Forces	227
MARTTI TURTOLA – PASI KESSELI: Survey of the Research Works and Articles on political and military History	251
SOTAHISTORIALLINEN SEURA r.y. – THE SOCIETY FOR MILITARY HISTORY: Some Aspects about the Activities in 1995	272

TERÄSKYPÄRÄ SUOMEN PUOLUSTUSVOIMOISSA

Suomeen kertyi itsenäisyyden ensimmäisen neljännesvuosisadan aikana sotakalustoa, jonka lajivalikoima oli poikkeuksellisen laaja. Tähän vaikuttivat 1920- ja 1930-lukujen vähin varoin suoritettut hankinnat sekä kolmen sodan sotasaalis. Kirjavuutta lisäsivät Talvisodan ”myötätuntomateriaali” sekä ”osta mitä saat” -hankinnat.

Teräskypäret lienevät lajikirjavuudessa kärkipäässä, sillä vuoteen 1944 mennessä Suomessa oli käytössä 19 (tai 21) erilaista tyyppiä.

Puolustusvoimiemme kypärahankintojen ja kypäräkannan tutkiminen on osoittautunut vaikeaksi erityisesti terminologisista syistä. Kalustoilla ja välineillä on tavallisesti oma nimike ja koodi tyyppin tarkkuudella, mutta teräskypäristä on asiakirjoissa ja tilastoissa yli 70 vuoden ajan käytetty pelkistettyä nimitystä **kypäri** – kahta poikkeusta lukuunottamatta.

Tämän kirjoituksen tarkoituksena on antaa yleiskuva maahamme hankituista kypäristä ja eri kypäryyppien tärkeimmistä teknisistä ominaisuuksista. Kypärien lukumääriä koskevissa tiedoissa on epätarkkuuksia johtuen asiakirjoissa olevista puutteellisuuksista.

Hieman historiaa

Sotajoukot ovat käyttäneet kypäriä kahtena selvästi toisistaan erottavana ajanjaksona. Ensimmäinen jakso ulottui antiikin ajoilta

---

* (s. 1926) everstiluutnantti, kirjoittanut muun muassa teokset: Oulun varuskunnan historia (1981), Vaasa vapautemme vaalija – Vaasan varuskunnan historia (1991), Pohjan Prikaatin historia 1626–1983 (1984), XXVI Kadettikurssi Maasotakoulussa 1942–1943 (1992) sekä kirjoittanut linnoitustietoisuudesta Talvisodan historian 1. osaan ja pioneeriasealajia koskevan osuuden Jatkosodan historian 6. osaan.

1600-luvun jälkipuoliskolle, ja metallisen, tavallisesti, takomalla muotoillun kypärän tarkoituksena oli suojella päätä lyömäaseiden iskulta.

Siirtyminen tuliaseisiin teki kypärän tarpeettomaksi. Päähän suunnatut lyömäaseiden iskut tulivat harvinaisiksi, eivätkä siihenastiset kypärät kyenneet antamaan suojaa musketin kuulilta. Kypärät katosivat taistelukentältä 30-vuotisen sodan jälkeen runsaan 200 vuoden ajaksi. Poikkeuksena olivat saksalaismalliset piikkikypärät. Toisena tyyppinä olivat paraatikypärät, joista kyrassieerien olivat näyttävimmät.

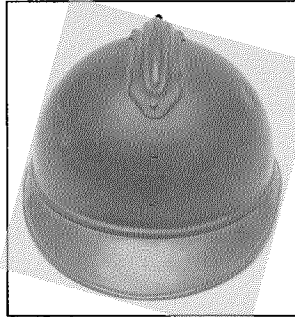
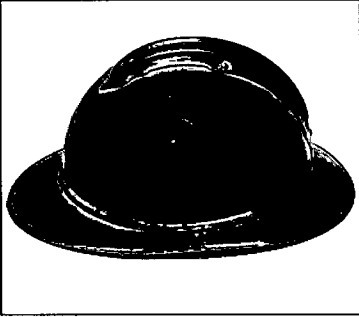
Teräskypärät syntyivät ensimmäisen maailmansodan aikana

Ensimmäinen maailmansota toi kypärän uudestaan taistelukentälle – teräskypäränä. Syntyi kolme päätyyppiä, ranskalainen, saksalainen ja englantilainen, joista jo sodan aikana kehittyi joitakin kansallisia sovellutuksia.

Marraskuussa 1914 sotatoimet länsirintamalla muuttuivat asemasodaksi, ja saksalaiset pyrkivät murtoon ennen kokemattoman massiivisella tykistötulella. Tappioiden syyt muuttuivat totutusta, sillä määräväksi tuli kranaatinsirpaleiden ja srappellikuulien vaikutus. Aluksi Ranskan sodanjohto yritti vähentää päähän haavoituneiden määrää hankkimalla 273 g:n teräskalotteja. Ajatus oli epäonnistunut, sillä lakin alla pidettävä pehmustamaton kalotti välitti iskun suoraan kalloon.

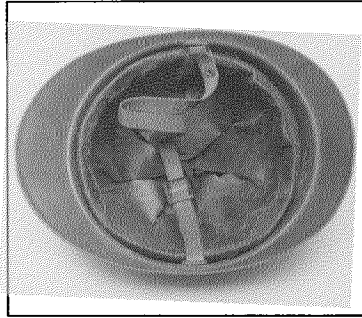
Keväällä 1915 ranskalaiset ryhtyivät kehittämään varsinaista kypärää, ja muotoilutehtävä annettiin taiteilija August Luis Adrianille. Kypärästä **m/15** (kuva 1) haluttiin tehdä hyvin kevyt ja se painoi vain noin 750 g. Seurauksena oli, että alle millimetrin paksuinen teräs suojaosi päätä vain pieniltä kranaatinsirpaleilta.

Ensimmäisen maailmansodan aikana Ranskassa valmistettiin noin 20 miljoonaa kypärää, joista omille joukoille noin 4,5 miljoonaa. Samaa kypärämallia toimitettiin myös muille ympärysvaltujen armeijoille: Belgiaan, Hollantiin, Italiaan, Kreikkaan, Romaniaan, Yhdysvaltoihin, Venäjälle, Serbian Saloniki-armeijalle sekä puolalaisille ja tšekkoslovakialaisille vapaaehtoisjoukoille.¹

Kuva 1. Ranskalainen teräskypärä m/15

**Picture 1.
French steel helmet m/15**

Ensimmäinen teräskypärätyyppi, ranskalainen m/15 oli suunniteltu suojaamaan päätä pieniltä kranaatinsirpaleilta.

Kypärä koostui neljästä prässätystä 0,7 mm:n paksuisesta osasta: kuvusta, lipasta ja niskasuojasta sekä harjasta, joka peitti kuvun laella ollutta ilmanvaihtoaukkoa. Lippa ja niskasuoja lujitettiin "pokkaamalla" reuna ulospäin.

Kuvun sisäsiivuilla oli kiinteät leukahihnan kiinnikkeet sekä neljä paria pellistä valmistettua sisuksen kiinnitysluuskaa. Kuvun otsapinnassa oli kaksi reikää aselaji- ja kansallisuustunnuksen kiinnittämistä varten.

Sisuksena oli kuusikielekkeinen nahkahuppu, joka kiinnitettiin kupuun kiinnitysluuskoilla. Iskuvaikutuksen välittymistä vaimennettiin kuvun ja nahkahupun väliin sijoitetuilla neljällä aaltopelti-luuskalla.

Leukahihnaa oli kahta tyyppiä, yksiosainen, jossa oli säätösolki, tai kaksiosainen piikkisoljella.

Kypärän paino oli 750 g ja väri horizon bleu.

Ranskalaisen teräskypärän eräänä haittapuolena oli sen hidas valmistus. Se koostui neljästä teräsosasta, jotka yhdistettiin niiteillä. Italia ja Venäjä kehittivät jo sodan aikana ranskalaisesta oman versionsa, jossa teräskupu liepeineen prässättiin yhtenä kappaleena.

Saksalaisille tuli tarve hankkia teräskypäriä puoli vuotta ranskalaisia myöhemmin. Vogesien kivikkoisella alueella toiminut armeijaosasto valmistutti noin 15 000 teräskupua, joiden paksuus oli 5–7 mm ja paino peräti kaksi kiloa. Näissä kypäriissä oli jo pehmusteena nahkainen kalotti.

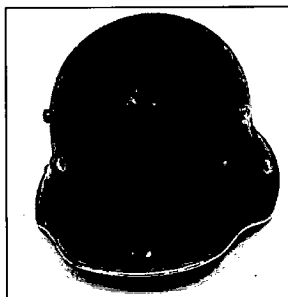
Ranskan tykistön voimistuminen kesällä 1915 pakotti saksalaisetkin kehittämään joukoilleen teräskypäret, esimerkiksi St. Quentinin taisteluissa puolet haavoittuneista oli vammautunut päähän. Kehittäminen lähti liikkeelle täysin tieteelliseltä pohjalta. Työhön kytkettiin mm. Hannoverin teknillisen korkeakoulun professori, kapteeni Friedrich Schward, laivastoylilääkäri, professori August Bier, laivastoinsinööri Moller ja Kruppin tehtaiden insinööri, kapteeniluutnantti Schwertzenauer.

Saksassa asetettiin vaatimukseksi, että *kypärän tuli suojata päälakea, niskaa, kaulavaltimoita ja silmiä*. Teräksen oli kestävä pieniä kranaatinsirpaleita, mutta ei luoteja. Kypärän kehittäminen sujui erittäin nopeasti. Työt aloitettiin syyskuun alussa 1915, ensimmäinen koeammunta oli jo marraskuussa ja kenttäkokeet joulukuussa. Osoittautui, että kehitetty malli täytti asetetut suojavaatimukset ja kesti sirpaleiden lisäksi myös srappnellinkuulia. Valmistus aloitettiin tammikuussa 1916 ja kuun lopulla voitiin joukoille jakaa ensimmäiset 30 000 kypärää. Kevään kuluessa hankinnat laajennettiin yhteentoista teollisuuslaitokseen.

Teräskypäriä **m/16²** (kuva 2) valmistettiin krominikkeliteräselvystä prässäämällä. Vaadittu lujuus saatiin hieman yli millimetrin ainepaksuudella ja tämä sekä kookas lippa ja lieve nostivat kypärän painon noin 1–1,5 kiloksi. Vaihtelu johtui siitä, että kypärää valmistettiin viittä eri kokoa.

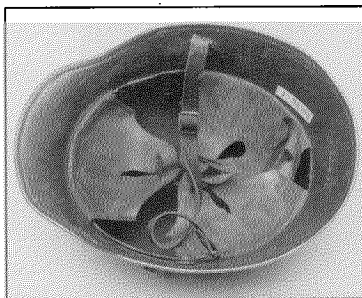
Sisuksen rakenteeseen kiinnitettiin suurta huomiota, jotta kypärään kohdistuneet iskut eivät välittyisi päähän. Sisuksen runkona oli paksu nahkavanne, johon kiinnitetyt nahkatyynyt pitivät kuvun kahden sormenleveyden verran irti päästä.

Saksalaista taloudellisuutta osoittaa se, että leukahihna otettiin samaan aikaan poistoon menevistä nahkaisista piikkikypäristä.

Kuva 2. Saksalainen teräskypäriä m/16

**Picture 2.
German steel helmet m/16**

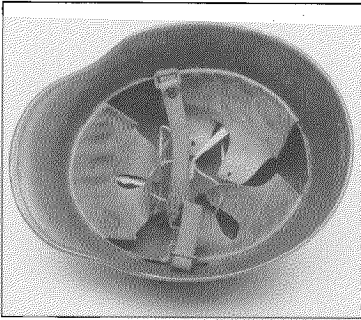
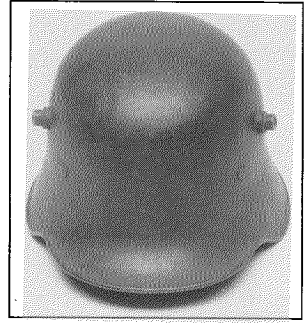
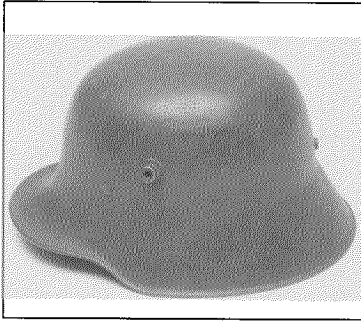
Saksalainen teräskypäriä suunniteltiin suojaamaan päälakea, niska, kaulavaltimoja ja silmiä pieniltä kranaatinsirpaleilta ja srappellin kuulilta.

Kypäriä valmistettiin krominikkeliteräslevystä prässämällä neljässä vaiheessa, joiden välillä oli lämpökäsittelyjä. Kuvun paksuus oli 1,0–1,1 mm ja reunat lujitettiin ”pokkaamalla” sisäänpäin.

Sisus koostui nahkavanteesta ja kolmesta nahkatyynyistä. Vanne oli koottu ompelemalla nahkasuikaleista ja sen tehtävänä oli pitää kupu kahden sormenleveyden verran irti päästä. Tyynyissä oli tasku pehmustetta varten. Tyynyt kiinnitettiin ompelemalla vanteeseen, joka kiinnitettiin kupuun kolmella sokalla.

Leukahihna otettiin poistettavista piikkikypäristä ja tämän yksiosaisen, kahdella lyhennyssoljella varustetun hihnan m/91 kiinnittämistä varten oli kuvun liepeessä kaksi tappia kiinnityssalpoineen.

Kypäriä tehtiin viittä eri kokoa, joiden paino oli 980–1 400 g. Kypäriä maalattiin aluksi savenharmaaksi, mutta väri vaihdettiin pian kenttäharmaaksi.

Kuva 3. Saksalainen teräskypäriä m/17

**Picture 3.
German steel helmet m/17**

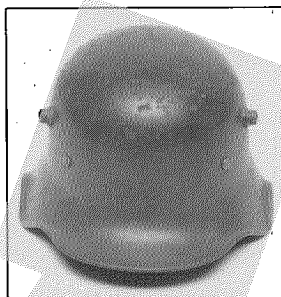
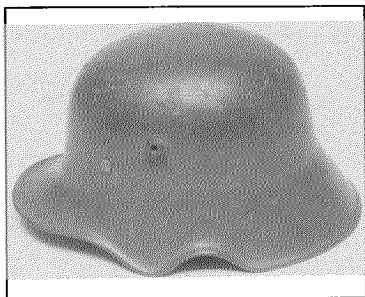
Teräskypäriä m/17 oli muunnos m/16:sta. Sisuksen nahkavanne korvattiin teräsvanteella, mikä kiinnitettiin kolmella sokalla kupuun. Tyynyt pysyivät entisel-

lään, mutta ne kiinnitettiin kiristämällä vanteen ja kuvun väliin. Teräsvanteessa oli metalliset korvakkeet leukahihnan kiinnittämistä varten.

Uusi leukahihna oli kaksiosainen. Pituus säädettiin lyhennys-soljella, ja osat kytkettiin kabiinihaalla, joten kypäriä päähän pantaessa ei tarvinnut joka kerta säätää hihnan pituutta.

Vuoden 1917 aikana tehtiin kypäriän sisukseen ja leukahihnaan kaksi oleellista muutosta. Piikkikypäriän leukahihnojen loputtua kehitettiin teräskypäriä varten oma konstruktio. Samana vuonna sisuksen paksu, suuritöinen ja kallis nahkavanne korvattiin teräsvanteella, jossa oli uuden leukahihnan kiinnikkeet. Oli syntynyt uusi Innenausstattung m/17, jossa ohut teräsvanne hieman heikensi suojaa aikaisemmasta, mutta toisaalta leukahihna oli entistä kätevämpi ja hihnan kiinnitystapa piti kypäriä tukevammin pääs-

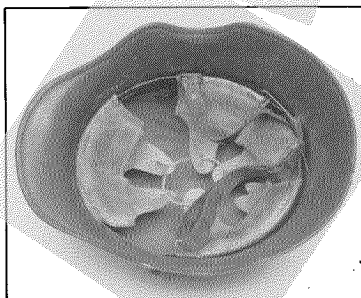

Kuva 4. Saksalainen teräskypärä m/18

**Picture 4.
German steel helmet m/18**

Kypärä oli kokeilumalli, jossa kuvun helman aiheuttama häiritsevä humina pyrittiin poistamaan. Kypärässä oli sama perusratkaisu kuin mallissa m/17, mutta kypärän lievetä oli korvien kohdalla noin 60 mm:n pituudelta nostettu noin 20 mm.

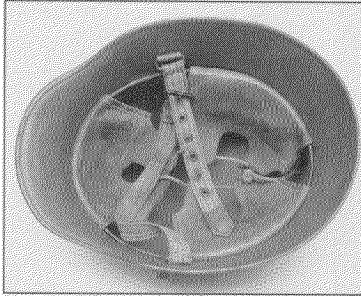
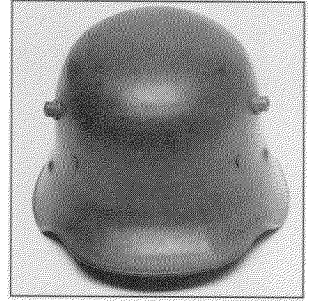
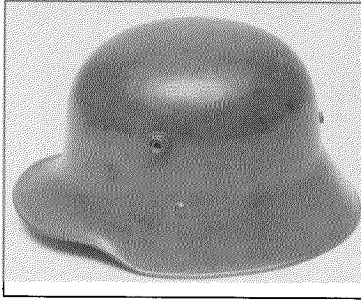

sä. Muutokset johtivat uuteen kypäräversioon, josta epävirallisesti on käytetty nimitystä teräskypärä **m/17^{3*}** (kuva 3).

Rintamajoukoilta oli pyydetty useita lausuntoja teräskypäristä ja niiden käytöstä kenttäoloissa. Lausunnoissa valitettiin, että "sarvet" aiheuttivat tuulella viheltävän äänen ja leveä lieve aiheutti huminaa tyynelläkin säällä. Kypärä vaikeutti usein myös laukausten oikean suunnan määrittämistä.

Epäkohtien poistamiseksi kokeiltiin erilaisia menetelmiä, ja vuonna 1918 päädyttiin ratkaisuun, jossa teräskypärän lieve taivutettiin korvien kohdalla ylös. Teräskypärää **m/18⁴** (kuva 4) valmistettiin 100 000 kappaleen koe-erä, ja elokuussa 1918 annettiin ko-

* Saksalaisten teräskypärien asiantuntija Ludwig Baer on ryhtynyt käyttämään nimitystä m/18, sillä vuonna 1918 on kaikki tekniset muutokset lopullisesti kirjattu.

Kuva 5. Itävalta-Unkarin teräskypärä m/18

Picture 5. Austro-Hungarian steel helmet m/18

Kypärät tilattiin Saksasta ja niiden kupu ja sisus olivat samantyyppiset kuin tyypeissä m/16 ja m/17. Kypärät täyttivät siis samat vaatimukset kuin saksalaiset kypärät.

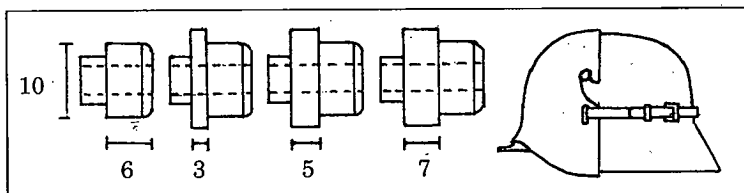
Kypärä poikkeaa saksalaisesta leukahihnan ja sen kiinnityksen osalta. Leukahihna oli kangasta tai nahkaa, yksi- tai kaksiosainen ja siinä oli ratkaisusta riippuen piikki- tai lyhennyssolki. Hihnalla oli omat kiinnikkeet, jotka kiinnitettiin niittaamalla kuvun liepeen taitekohtaan.

Itävalta-Unkarin kypärät olivat väriltään ruohonvihreät tai hiekanruskeat.

keilukäsä, joka myös sisälsi kypärän kuvauksen. Kypärätyyppi ei ehtinyt yleistyä ensimmäisen maailmansodan aikana. Myöhemmin on erheellisesti arveltu, että kypärä oli suunniteltu viestimiehille – olihan liepeessä ikäänkuin sija kuulokkeille.

Maailmansodan jälkeen Reichswehrissä teräskypärä m/18 annettiin ratsuväelle, sillä ratsastettaessa ilmavirta aiheutti malleissa 16 ja 17 jatkuvaa huminaa.

Ensimmäisen maailmansodan aikana Saksassa valmistettiin

Kuva 6. Saksalaisten teräskypärien vahvistavat ilmanvaihtauukkojen metalliholkit ja otsapanssari

Picture 6. The strengthening metal sleeves of ventilation holes and frontal armour of German steel helmets

Teräskypärien eräänä haittana oli, että esimerkiksi luodin osuma lähelle porausta aiheutti repeämän tai lohkeamisen. Saksalaiset pienensivät ilmanvaihtauukoihin kohdistuvaa vaikutusta sijoittamalla niihin metalliholkit.

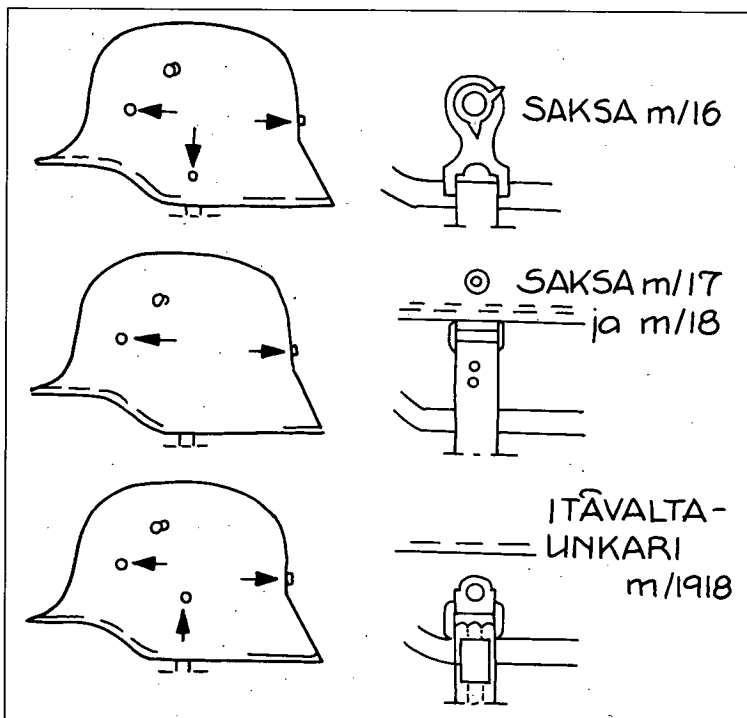
Holkeilla oli myös toinen tärkeä tehtävä. Kypärä syntyi asemasotaaikana, ja koska kypärä ei suojannut kohtisuoralta kivääritulelta, kehitettiin tähytäjille ja tarkka-ampujille erityinen otsapanssari. Panssari oli yksikkö- tai tukikohtakohtainen.

Otsapanssari valmistettiin 5 mm:n krominikkeliteräksestä ja se suojausi kivääritulelta yli 50 m:n etäisyydeltä. Otsapanssari kiinnitettiin kypärään ripustamalla levy leikkauksistaan holkkeihin ja kiristämällä paikoilleen nahkahihnalla niskaosan takaa.

Otsapanssaria valmistettiin vain yhtä kokoa ja sen oli pysyttävä tiukasti kaikissa viittä kokoa olleissa kypärissä. Ilmanvaihtoholkeja - ripustimia - oli tämän takia neljää eri pituutta ja kolmen tyvessä oli lisäksi 2-5 mm:n laippa.

noin 7,5 miljoonaa kypärää, joista muiden keskusvaltojen armeijoille toimitettiin noin puoli miljoonaa. Pääosa meni Itävalta-Unkariin, Bulgaria sai 170 000 ja Turkki 5 400 kypärää.

Itävalta-Unkari hankki Saksasta 486 000 teräskypärää. Kypärä (kuva 5) poikkesi saksalaisista m/16 ja 17:stä vain leukahihnan ja sen kiinnityksen osalta, sillä hankintojen alkaessa vuonna 1916 saksalaiset käyttivät omiaan vielä piikkikypärien hihnoja.⁵

Kuva 7. Ensimmäisen maailmansodan saksalaismallisten teräskypärien tunnistaminen

Picture 7. The identification of German steel helmets of the First World War

Tunnistaminen tuottaa nykyisin vaikeuksia, sillä sisukset ja leukahihna on useimmiten uusittu ja kupu maalattu uudestaan useita kertoja.

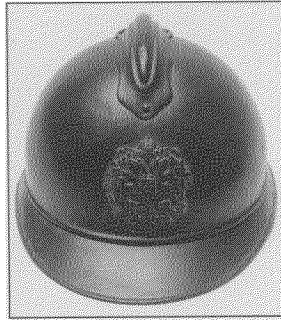
Varmin tuntomerkki on sisuksen ja leukahihnan niittien sijoitus. Paikat on merkitty nuolin ylläolevan kuvan kypäräkuvioihin. Oikealla on kuvattu leukahihnan kiinnitystapa eri malleissa.

Kypärien alkuperäinen väri:

- Saksassa ensin savenharmaa ja vuoden 1916 loppupuolelta alkaen kenttäharmaa
- Itävalta-Unkarissa ruohonvihreä tai hiekanruskea.

Kuva 8. Venäläisten ensimmäisen maailmansodan aikana hankkima ranskalainen kypäräversio

Picture 8. The French helmet version acquired by the Russians in the course of the First World War

Kypärä oli normaalia ranskalaista mallia m/15. Erona oli otsapintaan kiinnitetty pellistä prässätty Venäjän vaakuna sekä väri, mikä oli khaki tai kellanruskea. Kypäriä käytettiin aluksi Galitsian rintamalla ja muutama hylkettiin lepoon tuotujen joukkojen mukana Suomeen. Vapaussodassa jokunen kypärä näyttää (valokuvien perusteella) olleen punaisilla.

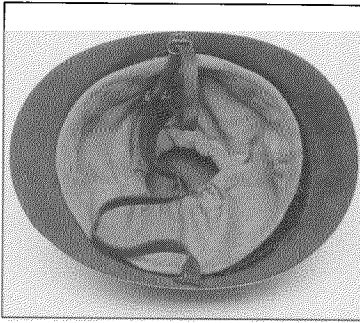
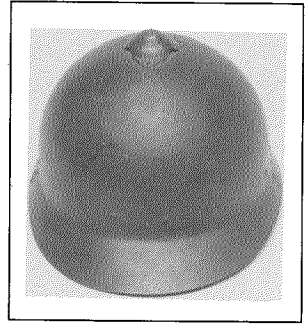
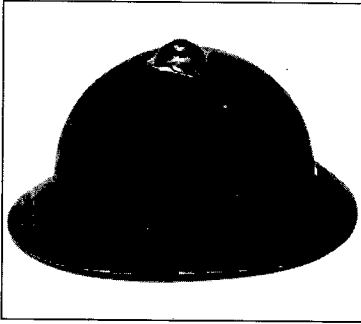
Kypärä oli esikuvana kehitettäessä Venäjällä omaa mallia, jota valmistettiin myös Suomessa. Kypärä on alkuperäisessä muodossa harvinainen, sillä vallankumouksen jälkeen vaakuna vaihdettiin pellistä prässättyyn viisisakaraiseen tähteen sirppi- ja vasarakuviointiin. Tällaisena kypärä oli käytössä vielä vuonna 1939.

Saksalaisissa kypärissä on omalaatuiset "sarvet", joiden tarkoitusta ei yleensä tunneta. Edellisellä aukeamalla olevassa kuvassa 6 selvitetään "sarvien" rakenne ja tarkoitus.

Ensimmäisen maailmansodan aikaisten saksalaisten kypärämallien erot ovat niin pienet, ettei niitä tavallisesti eroteta toisistaan. Kuvassa 7 on yhdistelmä eroavuuksista: niittien lukumäärästä sekä leukahihnan kiinnityksestä kupuun. On kuitenkin huomattava, että kypäriä on vuosikymmenien aikana kunnostettu ja korjattu, joten täysin alkuperäiskunnossa olevat ovat harvinaisuuksia.

Suomi - vanhimpia kypäränvalmistusmaita

Venäjä hankki vuonna 1916 Ranskasta erän kypäriä m/1915 (kuva 8) ja näiden pohjalta kehitettiin viimeistään vuoden 1917

Kuva 9. Venäläinen teräskypäri m/1917

**Picture 9.
Russian steel helmet m/17**

Kypäri suojasi ilmeisesti pieniltä kranaatinsirpaleilta, mutta ei srappnellinkuulilta.

Kypäri valmistettiin teräslevystä prässäämällä 1 mm:n paksuuteen. Kuvun laella oli ilmanvaihtoaukko, jota peitti pieni teräskuppi. Kuvun sisäsiivuilla oli niittaamalla kiinnitetyt leukahihnan korvakkeet sekä neljä paria sisuksen peltistä kiinnitysluskaa.

Sisuksia oli kahta eri tyyppiä, joilla yhteisenä ratkaisuna oli ranskalaistyyppiset aaltopeltiliuskat iskuja vaimentamassa. Perusratkaisuna lienee ollut ruskeanharmaasta paksuhkosta kankaasta tehty yksiosainen huppu, jonka huippu kurottiin nauhalla. Tällaista korvikeratkaisua käytettiin ensimmäisen maailmansodan loppupuolella sekä Saksassa että Ranskassa. Toisena ratkaisuna oli ranskalaismallinen nahkasisus (kuva 1) ja näin sisustetut kypärit arvelaan valmistetuiksi Vapaus sodan jälkeen.

Leukahihna oli yksiosainen ja siinä oli lyhennyssolki.

Kypäri painoi noin kilon ja se oli oliivinvihreä.

alkupuolella oma malli. Valmistusteknisesti tämä oli alkuperäistä huomattavasti kehittyneempi, sillä kupu lippoineen prässättiin teräslevystä yhtenä kappaleena. Sisuksena oli tukevasta kankaasta tehty huppu, jollaista käytettiin yleisesti korvikeratkaisuna ensimmäisen maailmansodan loppuaikoina.

Venäjän armeija tilasi Suomen teollisuudelta runsaasti erilaisia sotatarvikkeita käsikranaatin sirpalekuorista täydellisiin moottori-ponttonikalustoihin. Hankintoja välittivät Suomessa asuvat venäläisperäiset liikemiehet ja yritykset, joista ilmeisesti nimekkäin oli Oy Nikolajeff Ab – myöhemmin tunnettu suurimpana automyyjänämme.⁶

Kypärätilauksen välitti helsinkiläinen liikemies Vasiljeff ja tilaus jaettiin kahdelle toiminimelle G. W. Sohlbergille 100 000 kpl ja V. W. Holmbergille 500 000 kpl. Materiaalin toimitti Venäjän valtio. Molemmat teollisuuslaitokset sijaitsivat Helsingin kanta-kaupungissa, Sohlbergin tehdas Vuorimiehenkatu 29:ssä, josta se ulottui korttelin läpi Jääkärinkadulle, ja Holmbergin tehdas Katanokalla Satamakatu 9:n piharakennuksessa.

Suurin osa tilauksesta ehdittiin toimittaa, ja Vapaussodan alkaessa Sohlbergilla oli varastossaan enää vain 500 kypärää. Helsingin punakaarti takavarikoi kypäräerän, joka pääkaupungin valtituksen jälkeen siirtyi Helsingin valkokaartille ja edelleen Helsingin Jalkaväkirykmentille. Vanhojen valokuvien mukaan näitä kypäriä oli vuonna 1919 Suomen Valkoisella Kaartilla sekä myös ainakin Vaasan ja Käkisalmen varuskunnan joukoilla. Laajahko käyttö tukee väitettä, että vielä Vapaussodan jälkeen olisi valmistettu erä kypäriä joissa oli ranskalaistyyppinen nahkasisus (kuva 9).

Venäläismalliset kypärät poistettiin vuonna 1920 puolustusvoimien käytöstä ja ne myytiin parin seuraavan vuosikymmenen aikana palokunnille ja väestönsuojeluviranomaisille.

Kypärähankinnat 1919–1939

Ensimmäisen maailmansodan seurauksena syntyi uusia valtioita, joiden oli luotava itselleen omat puolustusvoimat, ja myös vanhojen maiden armeijoiden varustuksessa oli tarkistamisen aihetta. Päättös tulevista kypärämallista oli tehtävä 16–17 maassa. Sotaan osal-

listuneiden maiden varastoissa sensijaan oli suuret määrät tarpeetomaksi käynnyttä sotamateriaalia, myös kypäriä, joita myytiin kohutuulliseen hintaan.

Saksalainen kypärä tunnustettiin parhaimmaksi, mutta Saksan häviön takia tätä ”epäsuosituttua” mallia ei haluttu hankkia. Ranskalaisesta kypärästä tuli aluksi Euroopassa yleisin tyyppi, ja välittömästi sodan päätyttyä vain Bulgaria, Jugoslavia ja Tšekkoslovakia ottivat käyttöön saksalaismalliset kypärät.

Suomessa Sotaministeriön taisteluvälineosasto tilasi elokuussa 1919 Ranskasta suurehkon materiaalierän, johon sisältyi intendenttiosaston tarpeisiin 15 000 teräskypärää. Lähetys saapui Suomeen s/s Rio de Janeirolla, ja kypärien vastaanottotarkastus tapahtui 5.11.1919 Hämeenlinnassa.⁷

Kypärähankinnan jälkeen Suomen puolustusvoimilla oli viisi kypärätyyppiä. Ranskasta on ilmeisesti toimitettu heidän oman m/15:n lisäksi saksalaisia sotasaaliskypäriä m/16, m/17 ja m/18. Viidentenä tyyppinä tänne oli jäänyt erä venäläisiä kypäriä valmistustyökaluineen.

Suomessa ryhdyttiin selvittämään kypärien keskinäistä paremmuutta ja niiden lujuuutta kokeiltiin ampumalla sekä pistoolilla että kiväärillä. Koemenetelmiä ei tarkemmin tunneta, mutta ilmoituksen mukaan kiväärin luoti läpäisi ranskalaisen ja venäläisen kypärän aiheuttaen pahempia seurauksia kuin ilman kypärää. Kaikki kolme kypärätyyppiä olivat lisäksi kokeiltavina kahdessa joukkoosastossa. Lausunnoista kävi ilmi, että ”*saksalainen kypäri oli kaikkein vankin ja tarkoitustaan vastaavampi*”. Esittelyssä 14.4.1920 Sotaministeri hyväksyi ”*saksalaismallisen kypärän käytäntöön ottamisen Armeijalle*.”⁸

Kypärähankinnat aloitettiin vuonna 1920. Aluksi ne tyrehtyivät Saksassa vallinneeseen vientikieltoon, ja vasta kahden vuoden kuluttua saatiin hankituksi ensimmäinen 35 000 kypärän erä. Vuosikymmenen loppuun mennessä Suomeen toimitettiin yli 80 000 kypärää, joista osa luovutettiin suojeluskuntajärjestön käyttöön. Hankintoja välittivät suomalaiset toiminimet Finska Lux AB sekä Wilh. Martens, Saksassa pääasiallisena toimittajana oli Stanz- und Emaillierwerke A. Westen Celre.⁹

Luotaessa 1920-luvulla maallemme sopivaa maanpuolustusjärjestelmää, yleisesikunnan suunnitelmien ja ohjelmien perusteina olivat noin 175 000–180 000 miehen kenttäarmeijan tarpeet. Vah-

Helsingin suojeluskunnan N-komppaniolla eli viestikomppaniolla oli jo vuonna 1919 saksalaiset kypärät m/18. Pitkään luultiin, että kypärämalli oli tarkoitettu viestimiehille, olihan liepeen reunan taivutus kuin tehty kuulokkeita varten.

Kuva: Sotamuseo.

N-COY [Signal Company] of Helsinki Civil Guard wore German experimental steel helmets m/18 already in 1919. It was long believed that this helmet model was especially intended for the use of signalmen. That was because the bending up of brim's edge was like specially made for earphones.

vuus- ja hankintasuunnitelmissa ei yleensä mainita kypärää, ja eräässä kesäkuussa 1928 laaditussa 5-vuotissuunnitelmassa sanotaan suoraan: "kypärä ei kuulu niihin varusteisiin, joita mies välttämättömimmin tarvitsee kenttäoloissa".¹⁰ Vuotta aikaisemmin tosin "Grandellin konsepteissa" on päiväämätön muistio, jossa on myös teräskypärätarve määritetty seuraavasti:

- tarvitaan	153 710
- on	81 290
- puute	72 420

Kertahankintana tämä olisi edustanut lähes kolmen miljoonan markan menoerää.¹¹

Yllämainitut 81 000 kypärää ovat suurella varmuudella yksinomaan saksalaismallisia. Venäläisiä (suomalaisia) ja ranskalaisia

oli jo myyty palokunnille ja jäljellä olleet lienee poistettu valmiusmateriaalikirjanpidosta.

Grandellin konseptin muistiossa todetaan, että puolustusministeriön on hankittava myös suojeluskuntajärjestön liikekannallepanomateriaali. Hankintasuunnitelmien tilastoissa sarake ”suojeluskunnat” on kuitenkin tyhjä, mutta vuonna 1933 järjestön omissa tilastoissa on 18 658 kypärää – ilmeisesti puolustuslaitoksen luovuttamia.¹²

Kesällä 1939, jolloin maailmanpoliittinen tilanne jo näytti uhkaavalta, yleisesikunta teki useita esityksiä materiaalitilanteen pikaiseksi parantamiseksi. Puolustusneuvoston puheenjohtaja sotamarsalkka Mannerheim kääntyi kirjeitse sekä Tasavallan Presidentin että puolustusministerin puoleen kiirehdittääkseen hankintoja. Tässä vaiheessa tuli myös teräskypärien hankinta voimakkaasti esille. Heinäkuun 26. päivänä yleisesikunta lähetti puolustusministerille seuraavan sisältöisen kirjelmän, jonka allekirjoittajana oli Mannerheim ja varmentajana yleisesikunnan päällikkö kenraaliluutnantti K. L. Oesch.

Päähuomion armeijan sotavalmiustyössä kohdistuessa yleensä aseistukseen on henkilökohtaisten varusesineiden hankkiminen jäänyt toiselle sijalle. Mutta henkilökohtaisen varustuksen ollessa puutteellisenkin on kuitenkin tärkeätä, että eräitä henkilökohtaista suojaa tarjoavia varusteita voidaan kaikille kenttäarmeijaan kuuluville nyt jakaa. Tällainen varusesine on teräskypärä, jonka tarpeellisuuteen oman sotakokemukseni perusteella voin viitata. Varastoissa on meillä nyt n. 75 000 kpl. Pyydän puolustusministerin toimenpidettä, että puutteellisuus sotavalmiudessa tässä suhteessa korjataan täydennetyllä perushankinnalla ja teräskypäreitä hankitaan niin paljon, että niiden maassa oleva määrä nousee 200 000 kappaleeseen.

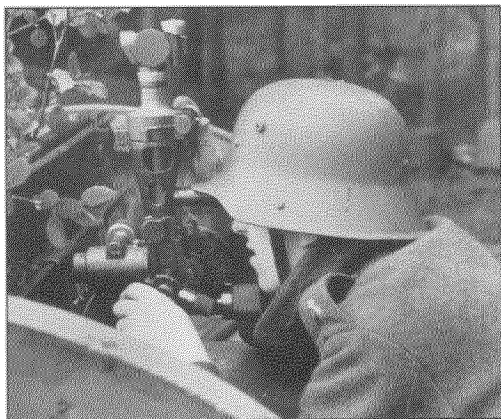
Pidän tärkeänä, että teräskypärä annetaan kaikille eikä vain osalle, sillä ilman tätä varusesinettä jääneet tuntisivat itsensä epäoikeudenmukaisesti kohdelluiksi. Teräskypärän suojaavat ominaisuudet ovat kiistattomat ja säästää se kenttärmeijan sotilaita lukuisilta haavoittumilta ja konfusiooneilta samalla kun se kantajalleen antaa turvallisuuden tunnetta.¹³

Syksyllä 1939 hyväksyttiin uusi hankintaohjelma, johon sisällytettiin myös puolustusneuvoston suosittelemat teräskypärät. Kypärämallin yhdenmukaisuuden vuoksi tarjouspyynnöt suunnattiin vain Saksaan.

Tykin suuntaajalla on saksalainen teräskypärä m/16.

Kuva: Sotamuseo.

The gun layer has German steel helmet m/16.

Lokakuun 24. päivänä 1939 toiminimi O. E. Clauson v. Kaas tarjosi kuukauden toimitusajalla 50 000 uutta, entisen Tšekkoslovakian armeijan kypärää. Näiden lisäksi pystyttäisiin kuukauden kulluttua toimittamaan lisää 100 000 teräskypärää. Tarjousta seurasi asiallinen myyntiesite teknisine tietoineen, johon palataan vuoden 1940 hankintojen yhteydessä.¹⁴

Suomeen tarjottiin myös puolalaisia kypäriä ja kyse oli suurella varmuudella puolalaisten vuonna 1935 käyttöön ottamasta m/31:stä. Saksalaismallista teräskypärää ei tarjottu lainkaan, ilmeisesti haluttiin ensin myydä pois miehitettyjen maiden sotakalustoa.¹⁵

Puolustusministeriön intendenttiosasto esitti sotatalouspäällikölle, että hankittaisiin 50 000 tšekkiläistä teräskypärää tarjouksen mukaan. Uutta perushankintaohjelmaa käsittelemään oli asetettu pääministerin johtama ”Rydin komitea” ja tämä noudatti tunnollisesti sotatalouspäällikön laatimaa tärkeysjärjestystä. Myönnettyt varat eivät kattaneet koko ohjelmaa ja hankintaluettelon jälkipäässä olleet teräskypärät kuuluivat karsittuihin.¹⁶

Toinen kypäräpolvi – 1930-luku

Teräskypärien ensimmäisen polven muodostivat kolme päätyyppiä, ranskalainen m/15, saksalaiset m/16 ja m/17 sekä englantilainen

m/16. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen nämä päätyypit tulivat eri armeijoiden käyttöön periaatteessa seuraavasti:

- Ranskalainen m/15 "Adrian" säilyi Ranskassa ja Belgiassa.
- Englantilainen kypärä tuli käyttöön koko imperiumissa sekä Yhdysvalloissa ja Norjassa.
- Saksalainen kypärä syrjäytti muutamassa vuodessa ranskalaisen useasta Euroopan maasta ja ennen pitkään saksalaisesta tuli päätyyppi Itävallassa, Unkarissa, Suomessa, Virossa, Latviassa, Liettuassa ja Bulgariassa. Saksalaisia kypäriä oli ranskalaisten rinnalla Puolassa ja Tšekkoslovakiassa.
- Oman tyyppin kehitti kolme puolueetonta maata jo sodan aikana tai heti sen jälkeen, Ruotsi mallin -21, Sveitsi oman mallinsa -18 ja Tanska mallin -23.

Monessa Euroopan maassa, jossa aluksi oli sekä saksalaisia että ranskalaisia kypäriä, alkoi 1930-luvulla oman kypärätyypin kehittäminen. Syntyi "toinen kypäräpolvi", jossa oli tiettyjä yhteisiä piirteitä.

Saksalaisen kypärän lujuuksitaso oli tavoitteena ja siihen pyrittiin sekä teräksen lujudella että kypärän muotoilulla. Kypärän tuli lisäksi olla "kansallinen" eli taistelukentällä oli sen perusteella kyettävä tunnistamaan omat vihollisista. Tässä mentiin jopa niin pitkälle, että Romania, jolla oli kuusi rajanaapuria, sopi Hollannin kanssa samasta kypärästä. Valtiot olivat kyllin etäällä toisistaan joutuakseen sotaan keskenään.

Italia aloitti ensimmäisenä muodon pelkistämisen pallomaiseksi teräskypärässä m/33. Ruotsi kehitti ideaa vielä pidemmälle vuonna 1937. Neuvostoliitto otti vuonna 1936 käyttöön hieman epäonnistuneen "ranskalaissävytteisen saksalaismallin", mutta jatkoi kehitystyötä ja siirtyi kolmantena maana pallokypärään vuonna 1940.

Kypärät yritettiin myös saada mahdollisimman keveiksi. Jo 1930-luvulla kokeiltiin Saksassa erilaisten keinoaineiden käyttöä mm. Vulkan-fiiberiä sekä alumiiniseoksia, ja japanilaiset yrittivät puristaa silkkiä riittävän kestäväksi kerrokseksi. Saksassa kehittelytyö päätyi alkuperäisen mallin säilyttämiseen, mutta kevennys saatiin aikaan teräksen parantamisella ja pienentämällä lippaa ja lievetä, mikä hieman heikensi suojaa.

Toisen polven kypärämallien sisukset olivat kolmea rakenneperiaatetta. Alkuperäinen saksalainen rakenne, jossa oli teräsvanne ja pehmusteena kolme tyyntä, periytyi seitsemään uuteen tyyppiin.

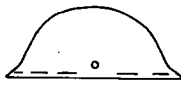
ENSIMMÄINEN KYPÄRÄPOLVI

Ranska 1915

Saksa 1916-18

Englanti 1916

TOINEN KYPÄRÄPOLVI

Tšekkoslovakia 1934

Italia 1933

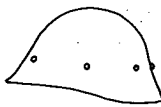
Saksa 1935

Puola 1935

Neuvostoliitto 1936

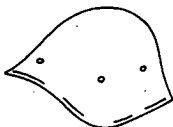
Hollanti 1928-38
Romania 1938

Unkari 1938

Ruotsi 1937

Sveitsi 1940

Neuvostoliitto 1940

Kypärien kehitys vuosina 1915–1938

The development of steel helmets in 1915–1938

Kehityksessä on selvästi nähtävissä kaksi vaihetta. Ensimmäisen maailmansodan aikana syntyivät perustyyppit, jotka heti saivat muutamia sovellutuksia.

1930-luvulla syntyi uusi kypäräpolvi, jonka kehittälyssä pyrittiin kansalliseen muotoon ja teknisesti korkealaatuisiin ratkaisuihin.

Ruotsissa syntyi toinen tyyppi modifioitaessa toisen kerran kypärämallia m/21. Epävirallisessa m/26:ssa tyynyt kiinnitettiin kupuun

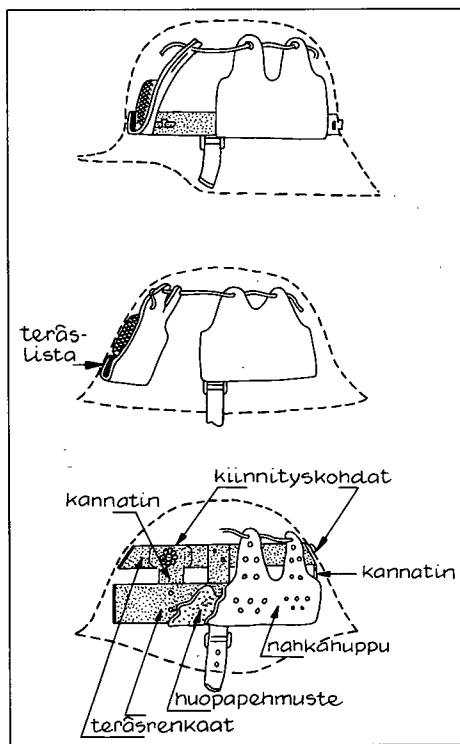
Toisen kypäräpolven sisustyyppit

The types of the liner in second generation steel helmets

Ylhäällä. Saksalainen perusratkaisu: kolme tyynyä, jotka kiinnitetään kupuun teräsvanteella. Tätä tyyppiä käytettiin seuraavissa kypäriissä: Sveitsi m/18, Ruotsi m/21, Hollanti ja Romania m/28, Puola m/35 ja Unkari m/38.

Keskellä. Ruotsissa parannettiin mallissa m/26 saksalaista ratkaisua kiinnittämällä tyynyt kupuun omalla lyhyellä teräslistalla ja kahdella sokalla. Leukakahihna kiinnitettiin samoilla sokilla. Tšekkoslovakiassa sovellettiin samaa ratkaisua mallissa m/34.

Alhaalla. 1930-luvun Saksassa ja Italiassa syntyi uusi sisustyyppi – sisus koottiin elementtinä, joka kiinnitettiin kupuun. Italialainen yksinkertaisempi tyyppi yleistyi varsinkin toisen maailmansodan jälkeen. Alkuperäisessä ratkaisussa teräsvannepehmusteinen ”riippui” kolmen teräskannattimen varassa toisesta vanteesta, joka kiinnitettiin kupuun ilmanvaihtoaukkojen niiteillä. Kiinnitystapa antoi hyvää joustoa ja sisus suojasi hyvin päätä kupuun kohdistuvilta iskuilta.

omalla lyhyellä teräslistalla ja kahdella sokalla. Leukahihna kiinnitettiin käyttäen hyväksi tyynyjen kiinnityssokkia. Tšekkoslovakia käytti omassa mallissaan m/34 samaa ratkaisua.

Kolmas sisustyyppi syntyi lähes samanaikaisesti 1930-luvun alkupuolella Saksassa ja Italiassa – sisus koottiin omana elementtinä, joka kiinnitettiin kupuun. Saksalainen rakenne oli paras, mutta kallis ja sitä käytettiin vain heidän omissa kypäriissä m/35, m/35–40 ja m/35–42. Italialaisten yksinkertaista ja halpaa, mutta hyvin käyttökelpoista periaatetta sovellettiin puna-armeijan kypärässä m/40. Englantilaiset kehittivät ”yhden pisteen” kiinnityksen, jossa sisus oli kiinnitetty vain kuvun laella olleella pultilla. Ranskalaiset käyttivät uudessa kypärässään m/36 eräänlaista puolielementtiratkaisua.

Toisen polven teräskypärät tulivat hyvin tutuiksi Suomessa siksi, että toisen maailmansodan aikana kaikki kypärätyypit kulkeutuivat meille – paitsi sveitsiläiset ja hollantilais-romaniaiset.

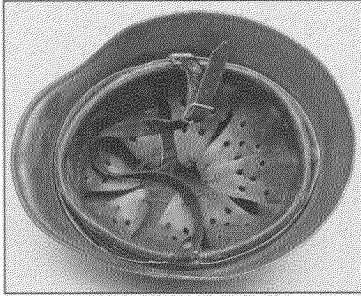
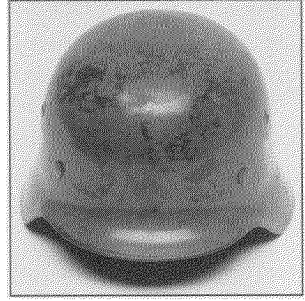
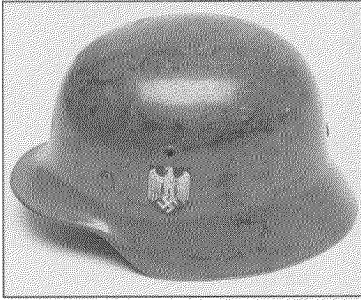
Toisen maailmansodan aika

Talvisotaan lähdetessä kenttäarmeijalla oli runsaat 75 000 teräskypärää, jotka kaikki olivat ensimmäisen maailmansodan aikaista saksalaista mallia. Väestönsuojeluorganisaatiolla ja palokunnilla oli lisäksi ranskalaisia ja venäläisiä (suomalaisia) kypäriä, mustaksi maalattuina.

Heti sodan puhjettua myönnettiin määrärahoja sotamateriaalin hankintoihin. Kypärähankinnat saatiin nopeasti alkuun, mutta kypärät saapuivat Suomeen vasta Talvisodan jo päätyttyä. Toimituksissa ei viivytelty, mutta kuljetukset tapahtuivat meritse Saksan kiellettyä läpikulun.

Tammikuussa 1940 tiedusteltiin Saksasta sotamateriaalin hankintamahdollisuuksia, mutta ainakin kypäräkyselyt ohjattiin puolueettomaan Unkariin. Vuonna 1937 Unkari oli ryhtynyt uusimaan kypäräkantaansa ja hankkinut Saksasta kokeiluuerän uusia teräskypäriä m/35¹⁷ (kuva 10). Tyyppi hyväksyttiin vähäisin muutoksin, jonka jälkeen teräskypärän m/38:n (kuva 11) valmistus lisenssillä aloitettiin kolmessa tehtaassa.¹⁸

Suomen Budapestin lähetystö välitti hankinnan, joka käsitti 75 000 kypärää. Helmikuun puolivälissä tehty tilaus jaettiin tasan

Kuva 10. Saksalainen teräskypärä m/35

**Picture 10.
German steel helmet m/35**

Tämä kypärätyyppi ei sisällynyt kypärähankintoihimme, mutta pieni määrä sitä on kulkeutunut Suomeen. Kypärän esittely on

tarpeen siksi, että siitä on kehitetty saksalaiset tyypit m/35–40 ja m/35–42 sekä unkarilainen m/38.

Saksassa aloitettiin vuonna 1933 teräskypärän modernisointi, ja 26.6.1935 vahvistettiin käyttöön uusi tyyppi m/35.

Kypärän muoto pysyi samana kuin ensimmäisen maailmansodan aikana, mutta lippa oli lyhennetty ja nostettu tähtäämisen ja optisten välineiden käytön helpottamiseksi. Lieve oli kauttaaltaan mädallutettu kuuluvuuden parantamiseksi.

Kypärän lujuus pysyi entisellään, ts. kupu kesti pieniä kranaatin-sirpaleita ja srappnellin kuulia. Kupu valmistettiin prässäämällä molybdeeniseoksisesta teräslevystä niin, että paksuudeksi tuli 1,1–1,2 mm. Lipan ja liepeen reuna jäykistettiin 5 mm:n ”pokkauksella” ja ilmanvaihtoaukot lujitettiin lyhyellä holkilla. Kupua valmistettiin viittä eri kokoa. Pinnoitteena oli ruosteensuojaus ja puolikiiltävä kenttäharmaa maali.

Vanhoihin teräskypäriin oli kehitetty aivan uudentyyppinen sisus Innenausstattung 31, joka sovitettiin myös uuteen kypärämalliin. Sisus koottiin elementtinä, jonka runkona oli kaksi alumiinivannetta (myöhemmin terästä). Nämä yhdistettiin viidellä lehti-jousella,

joiden avulla sovittiin pään ja kuvun väliksi 20 mm. Ulkorengas kiinnitettiin kupuun kolmella sokalla ja sisärenkaaseen kiinnitettiin päätä myötäilevä yksiosainen 7–9 kielekkeinen nahkahuppu.

Leukahihna oli kaksiosainen ja varustettu piikkisoljella.

Kuva 11. Unkarilainen teräskypärä m/38

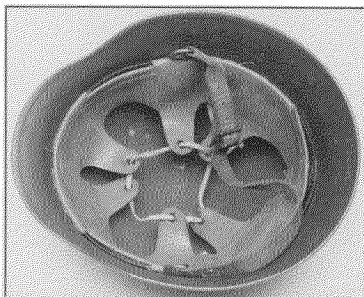
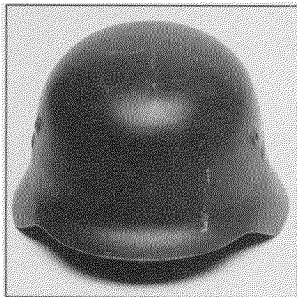
Picture 11. Hungarian steel helmet m/38

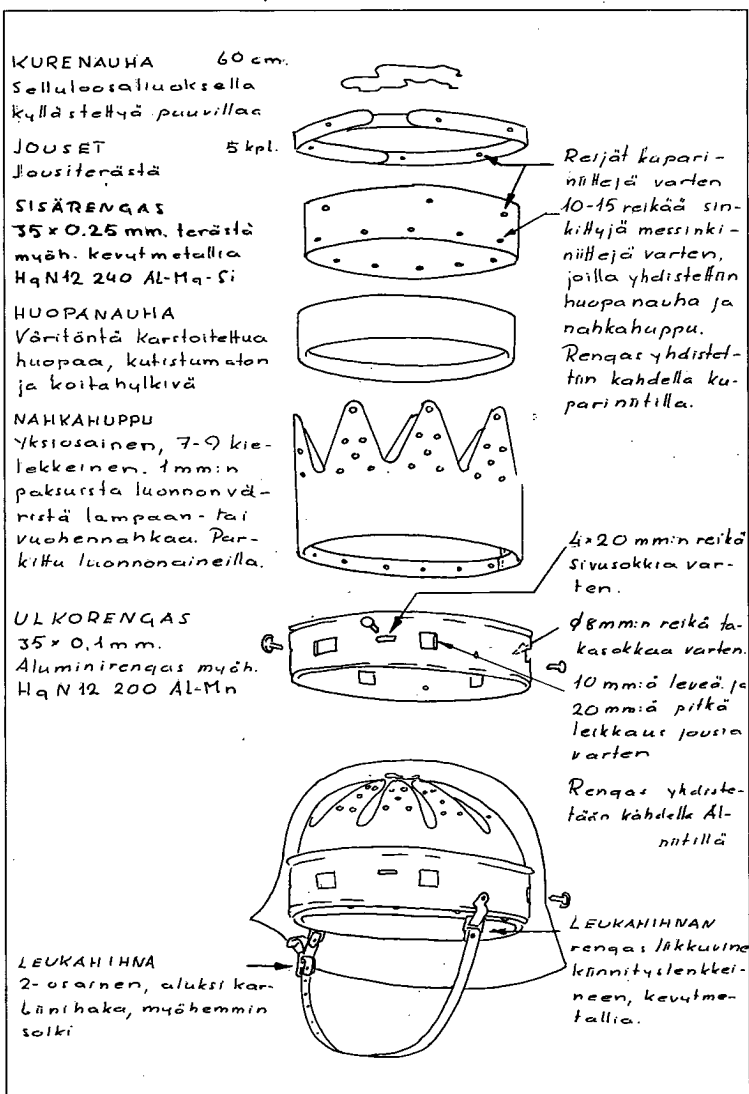
Unkarin itsenäistyessä sen joukoilla oli Itävalta-Unkarin teräskypärät m/18. Kypäräkantaa uusittaessa hyväksyttiin kokeilujen perusteella saksalainen kypärä m/35.

Uuden kypärän m/38 valmistuksessa noudatettiin Kgl. Ung. Honvédministeriumin normeja. Kupu valmistettiin samojen piirustusten mukaan kuin saksalainen m/35. Teräksen laatu oli kuitenkin ”pehmeämpi” kuin alkuperäisessä. Ulkonaisesti kupu erottuu saksalaisesta liepeen takaosassa olevasta peltisestä kannatinlenkistä.

Sisus on yksinkertainen ja se koostuu teräsvanteeseen kiinnitetystä kuusikielekkeisestä nahkahupusta. Hupussa oli kolme pehmustetta, jotka oli sijoitettu poikkeuksellisesti – kaksi ohimoiden kohdalle ja yksi taakse. Teräsvanne kiinnitettiin kolmella sokalla kupuun. Sivusokkien kannat ovat huomattavasti suurempia kuin saksalaisissa kypärissä ja sokat sijaitsevat ilmanvaihtoaukkoja taempana.

Unkarilaisten kypärien väri on ruohonvihreä ja kypärän paino noin 1 050 g.

**Marraskuun 11. päivänä 1931 hyväksytty teräskypärän sisus
"Innenausstattung 31"**

The German m/31 helmet liner

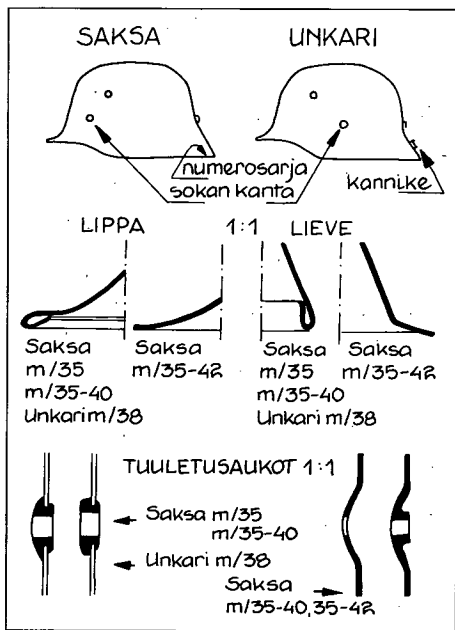
kahden valmistajan kesken – Ungarische Waggon und Maschinenfabrik ja Mavag. Toimitukset alkoivat välittömästi niin, että jo helmikuussa toimitettiin 23 000, maaliskuussa 29 000 ja huhtikuussa 23 000 kypärää. Kypärät lähetettiin rautateitse Italiaan, Genovaan, josta ne jatkoivat meritse Suomeen.¹⁹

Italia oli myös halukas toimittamaan Suomeen sotamateriaalia Talvisodan aikana. Suoritettuun materiaalihankintaan sisältyivät mm. kyseenalaista tasoa olleet Terni-kiväärit sekä 30 000 teräskypärää m/33, mikä oli Italian armeijan modernein kypärätyyppi (kuva 12).²⁰

Suomen Tukholman lähetystön mukaan tammikuussa 1940 oli hankittavissa 200 000 tšekkoslovakialaista ja belgialaista teräsky-

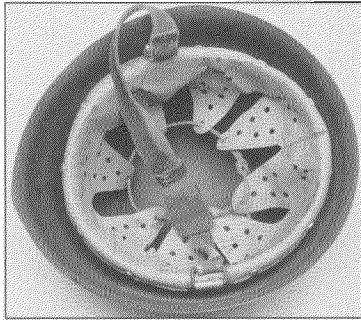
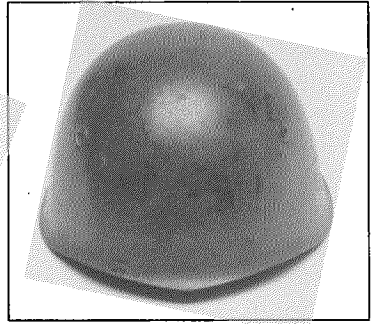
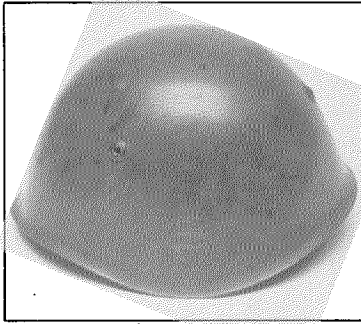
Saksalaisten kypärätyyppien m/35, m/35-40 ja m/35-42 sekä unkarilaisen m/38:n eroavuudet

The differences between German steel helmet types m/35, m/35-40 and m/35-42 and a Hungarian type m/38

Kuvassa esitettyjen yksityiskohtien lisäksi sisuksissa on oleellinen ero. Saksalaisissa kypärissä pään ja kuvun oikea väli iskujen vaimentamiseen saadaan aikaan teräs- ja alumiinivanteilla sekä teräsjousilla.

Unkarilaisen kypärän sisuksessa on yksinkertainen rakenne. Päättämyötäilevä nahkahuppu kiinnittyy teräsvanteella suoraan kupuun.

Kuva 12. Italialainen teräskypärä m/33

**Picture 12.
Italian steel helmet m/33**

Ensimmäisen maailmansodan aikana Italia osti Ranskasta 1,6–1,8 miljoonaa teräskypärää m/15. Kypäränvalmistus aloitettiin myös Italiassa, ja vajaassa vuo-

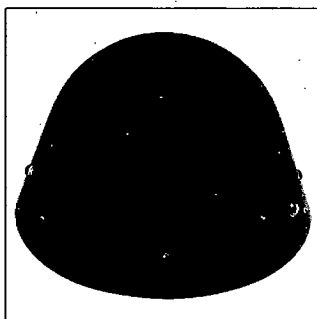
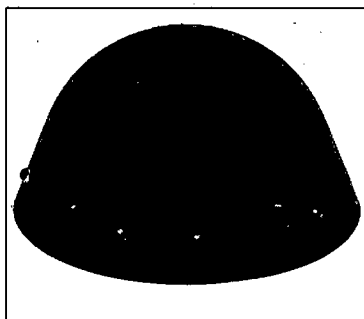
dedessa päädyttiin samanlaiseen ratkaisuun kuin Venäjällä. Valmistusprosessia yksinkertaistettiin prässäämällä teräslevystä kupu yhtenä osana.

Vuonna 1931 Italiassa ryhdyttiin suunnittelemaan uutta kypärämallia, josta tuli ensimmäinen yritys kohti pallomaista teräskypärää. Lopullinen versio, m/33 oli sivuilta lievästi litistynyt puolipallo, jonka etureuna oli nostettu tähtäämiseen ja optisten välineiden käytön helpottamiseksi. Kuvun paksuus oli 1,1 mm, ja alareunaa lujitettiin taivuttamalla sitä ulospäin. Kuvussa oli kolme ilmanvaihtoaukkoa, joita lujitettiin matalilla laakeilla metalliholkeilla.

Sisuksen rakenteessa sovellettiin uutta oivallusta, josta on piirros kuvassa sivulla 26.

Kypärän paino oli 1 100–1 200 g ja väri vihreänharmaa.

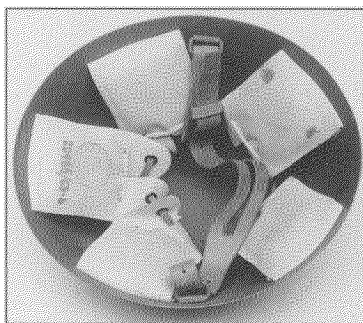
pärää.²¹ Yhteys johti myöhemmin keväällä 50 000 tšekkoslovakialaisen kypärän hankintaan (kuva 13). Välittäjä oli sama, joka syksyllä 1939 oli tarjonnut kypäriä Suomeen.

Kuva 13. Tšekkoslovakialainen teräskypärä m/34

Picture 13. Czechoslovakian steel helmet m/34

Tšekkoslovakian armeija oli 1920-luvulla hankkinut sekä saksalaisia että ranskalaisia teräskypäriä. Omaa kypärätyyppiä ryhdyttiin kehittämään 1930-luvun alussa ja sen tuli "täyttää kaikki nykyaikaisen sodan tekniset, asialliset ja tarkoituksenmukaiset vaatimukset".

Uusi teräskypärä m/34 suunniteltiin suojaamaan luodeilta. Tämän takia pohjamuoto oli soikea ja kyljet pyöristetty siten, että luoti kimpoaisi osuisipa se mihin kohtaan tahansa.

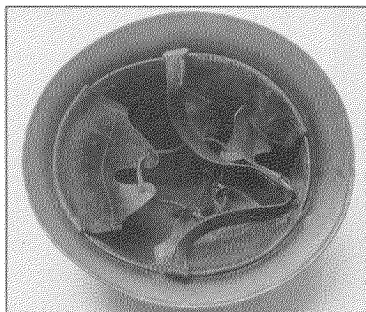
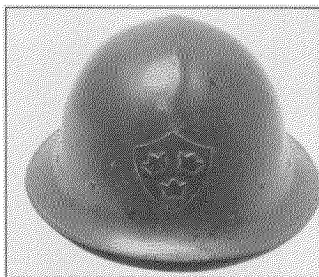
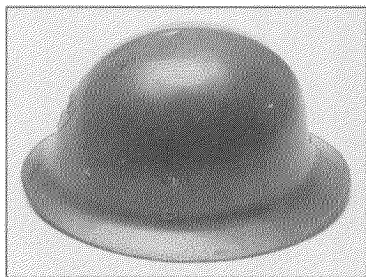
Kupu valmistettiin krominikkeliseoksisesta teräksestä prässäämällä useassa kylmäpuristusvaiheessa noin 1,1 mm:n paksuuteen. Hehikutuksella, karkaisulla ja päästöllä saavutettiin homogeeninen rakenne ja hyvin suuri elastisuus. Kypärän reunassa ei ollut lujitusta, sillä elastisuuden ansiosta kupu kesti ilman muodonmuutosta reunaan kohdistuneen 80–100 kg:n kuormituksen.

Sisuksena oli viisi nahkatyynyä, jotka kiinnitettiin ruotsalaiseen tapaan – jokainen erikseen lyhyellä teräslistalla ja sokalla.

Kaksiosaisessa leukahihnassa oli piikkisolki ja leikkaus leukaa varten.

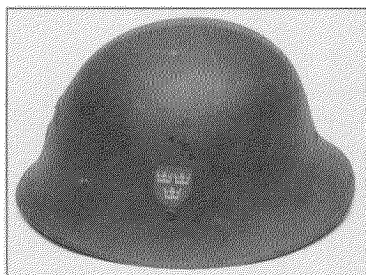
Kypärän pinnoitteena oli matta, khakinvärinen lakka, joka lämpökäsittelyllä saatiin riittävän joustavaksi.

Kypärän paino oli 1 080–1 180 g.

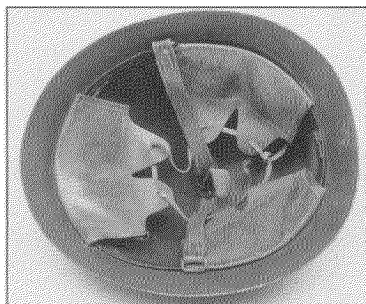

Alkuperäinen kypärämalli. Näitä lienee Suomessa ollut vähäinen määrä.

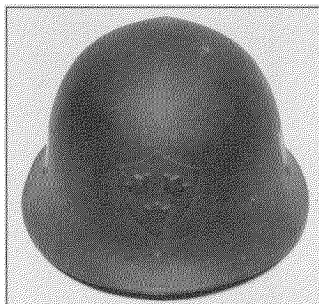
Kuva 14. Ruotsalainen teräskypärä m/21

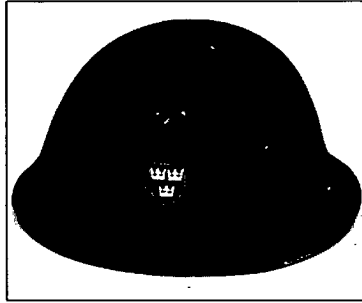
***Picture 14.
Swedish steel helmet m/21***

Parannettu versio, jolla ei ollut omaa mallinimitystä.

Kolmas versio, epävirallinen m/26. Tätä versiota on Suomessa saattanut olla eniten.

Ruotsissa aloitettiin kypäränvalmistus heti ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Alkuperäinen tyyppi m/21 oli pallomainen, jossa oli leveä lieri ja laella prässätty jäykisteharja.

Kypärä valmistettiin Sandvik Ab:n ja Fagersta Bruk Ab:n nikeli- myöhemmin krominikkeliteräksestä viidessä syvävetovaiheessa, joita seurasi kupitus, muottiinlyönti ja kalibrointi. Päätteeksi oli karkaisu ja päästö. Valmiin kypärän teräspaksuus oli 1,1 mm +/- 0,10 mm.

Liepeen reuna päällystettiin alumiininauhalla, ja kuvun otsapintaan kiinnitettiin vaakunakilpi.

Sisus oli saksalaismallinen. Siihen kuului kolme pehmustettua nahkatyynyä, jotka kiinnitettiin teräsvanteella kupuun. Työ tapahtui varikkotyönä.

Kypärää oli kolmea kokoa ja paino oli noin 1 100–1 250 g.

Muutaman vuoden kuluttua siirryttiin versioon, jonka muoto poikkesi alkuperäisestä. Kupu oli soikean muotoinen ja kellomainen, mutta sen valmistuksessa noudatettiin alkuperäisen työmenetelmiä.

Vuosikymmenen puolivälissä syntyi kolmas versio, epävirallinen m/26. Siinä ei enää ollut prässättyä harjaa eikä vaakunakilpeä. Oleellisena uutuutena oli, että sisuksen tyynyt kiinnitettiin lyhyellä teräslistalla ja kahdella sokalla. Kaksiosainen leukahihna kiinnitettiin käyttämällä tyynyn sokkia.

Kypäriä valmisti vuoden 1927 tienoilla kolme tehdasta, Eskilstuna Stålpressnings Ab (ESAB), Eskilstuna Plåtförädling Ab (EPAB) ja Ab Baltic Södertälje.

Alkuperäisen kypärämallin väri oli tumma oliivinvihreä ja kahden seuraavan mallin väri vaalean siniharmaa.

Talvisodan hankinta-asiakirjoista ilmenee, että myös Englanti olisi ollut valmis myymään 100 000 teräskypärää, mutta hankintaan ei jostakin syystä ryhdytty.²²

Välirauhan aikana puolustusvoimilla oli neljä kypärätyyppiä:

– ”vanha saksalainen” (m/16, 17 ja 18)	n.	70 000 kpl
– unkarilainen m/38		75 000 kpl
– italialainen m/33		30 000 kpl
– tšekkoslovakialainen m/34		50 000 kpl
– muita	n.	10 000 kpl
Yhteensä	n.	235 000 kpl

Ryhmään ”muita” kuului pääasiallisesti ruotsalaisia kypäriä **m/21**, joista oli kolme kehitelmää* (kuva 14). Valokuvien perusteella Suomessa oli pääasiallisesti uusinta mallia, josta epävirallisesti on käytetty nimitystä **m/26**. Hankinta-asiakirjoja ei ole löytynyt, mutta valokuvissa kypäriä näkee hajanaisina tapauksina heinäkuusta 1941 alkaen. Kypärät ovat saattaneet kuulua Talvisodan ruotsalaisille vapaaehtoisille, jotka sodan päätyttyä luovuttivat aseet ja varusteet puolustusvoimille. Kypäriä saattoi olla runsaat 8 000 kappaletta.

Ryhmään ”muita kypäriä” kuului myös pienehkö erä puolalaisia kypäriä **m/35**, joita oli tarjottu ostettavaksi jo syksyllä 1939. Näitä oli joukkojen käytössä ehkä tuhatkunta kappaletta.²³

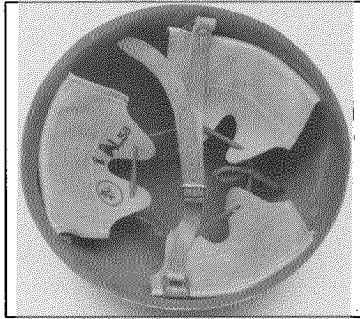
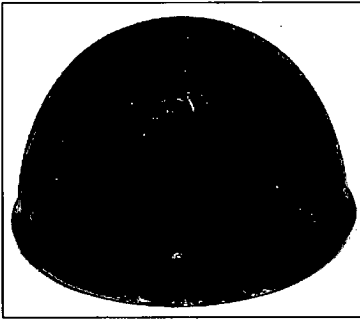
Suomeen oli lisäksi kulkeutunut 2–3 kypärätyyppiä, joita ei koskaan jaettu joukoille.

Talvisodan aikana Suomeen tuli noin 250 englantilaista vapaaehtoista, joista suurin osa täysin varustettuina ja aseistettuina. Osasto lakkautettiin 1.6.1940, jolloin sotavarustus siirtyi puolustusvoimien haltuun. Vapaaehtoisosastolta lienevät peräisin ne 155 englantilaista kypärää **m/16**, jotka olivat Vaatetusvarikon kirjanpidossa koko jatkosodan ajan.²⁴

Myös tanskalaiset vapaaehtoiset saapuivat Suomeen omissa varusteissaan kypärää myöten. Näitä kypäriä **m/23** on ollut maassamme 600–1 200 ja niistä on havainto eräässä valokuvassa, joka on otettu keväällä 1940 Loviisassa.²⁵ Tanskalaiset ilmeisesti veivät varusteet mennessään poistuessaan Suomesta.

* Ruotsalaisista kypäristä on käytetty erilaisia nimityksiä, m/16, m/18 ja m/21. Tässä kirjoituksessa on noudatettu Armémuseumin käyttämää tyyppimerkintää.

Kuva 15. Ruotsalainen teräskypärä m/37 ja suomalainen m/40

Picture 15. Swedish steel helmet m/37 and the Finnish m/40

Ruotsi uusi 1930-luvun jälkipuoliskolla kypäräkantansa, ja uudesta pallomaisesta m/37:stä tuli eräs sen ajan parhaimpia kypärätyyppejä. Vuonna 1940 aloitettiin Suomessa saman kypärämallin valmistus merkinnällä m/40.

Molemmissa maissa kypärä valmistettiin samojen piirustusten mukaan ja noudattaen lähes samoja työmenetelmiä. Työkalut toimitettiin Suomeen A. B. Bofors. Kypäräkokoja oli neljä.

Kypärä valmistettiin Sandviken Ab:n teräksestä kolmessa syvävetovaiheessa, jota seurasi hehkus ja kalibrointi oikeaan muotoon. Ruotsissa kalibrointia seurasi painosorvaus. Reunan leikkaus ja särmäys samoin kuin reiitys suoritettiin epäkeskopuristimessa.

Karkaisu tapahtui suolakylvyssä, jota seurasi kuonan ja rasvan poisto. Kupu ruostesuojattiin ja maalattiin oliivinvihreäksi, Suomessa Schilt & Hallbergin toimittamalla maalilla. Ruotsissa väri saattoi olla myös mattaharmaa.

Sisuksena oli kolme (Suomessa Friitalan Nahka Oy:n toimittamaa) tyynyä, jotka kiinnitettiin kupuun lyhyellä teräslistalla ja kahdella sokalla. Kaksiosainen leukahihna, jossa oli erillinen pehmuste, kiinnitettiin käyttäen tyynyn sokkia paitsi suurimmassa kypäräkoossa, jossa hihnalla oli oma sokkapari.

Suomeen oli toimitettu myös belgialaisia kypäriä, sekä normaalityyppejä että moottoroiduille joukoille tarkoitettuja. Kypärät olivat tulleet Suomeen joko tšekkoslovakialaisten kypärien

hankinnan yhteydessä tai jonkin Talvisodan aikaisen asehankinnan kylkiäisenä. Kypäriä ei otettu meillä käyttöön, vaan ne luovutettiin teollisuudelle metalliromuna.²⁶

Välirauhan aikana joukko-osastojen käytössä oli yksinomaan saksalaisia ja unkarilaisia kypäriä. Niiden ylijäämä sekä muut kypärätyypit olivat liikekannallepanovarastoissa.

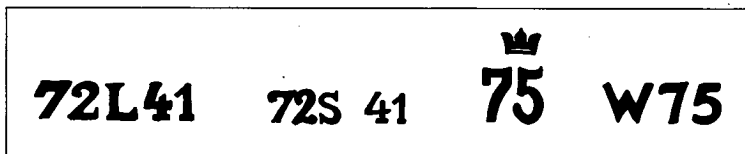
Kotimainen kypärävalmistus alkoi vuonna 1940 ja siinä turvautttiin Ruotsin kanssa vuonna 1937 tehtyyn sotamateriaalin patenttisopimukseen. Suomi sai oikeuden kypärän **m/37** valmistamiseen ja Ruotsista toimitettiin piirustukset sekä tekniset ohjeet. Tuotantotyökälyt tulivat A. B. Boforsin välittämänä.

Kypärästä ei vielä ollut sotakokemusta, mutta ominaisuuksiensa perusteella sitä pidettiin alansa huippuna. Kypärän valmistus oli myös edullista, sillä pelkistetty kupu oli helposti prässättävissä teräslevystä. Raaka-aineen saantia naapurimaasta pidettiin myös kohtalaisen taattuna.

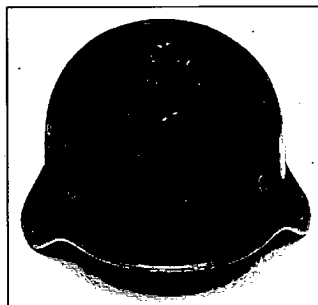
Puolustusvoimat tilasi Wärtsilä Oy:ltä 70 000 kypärää **m/40** (kuva 15). Valmistus sijoitettiin Kone ja Sillan teollisuuslaitokseen, joka sijaitsi keskellä Helsinkiä, Hämeentien alkupäässä. Puristus-

Ruotsalaisen m/37 ja suomalaisen m/40 kypärän merkinnät kuvun helman sisäpuolella

The markings inside the shell's brim of Swedish m/37 and Finnish m/40 steel helmets

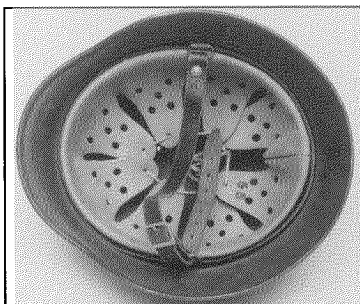
Vasemmalla m/37:n merkinnät: kypärän koko, tehtaan tunnus ja valmistusvuosi. Kolmantena on vuonna 1962 Ruotsista hankittujen kypärien merkintä ja oikealla m/40:n Wärtsilän W-kirjain ja kypärän koko. Suomalaisen kypärän sisäpuolella oli punainen siirtokuva, jossa mustalla tekstillä "Valmistanut Wärtsilä-Yhtymä OY".

**Kuva 16. Saksalainen teräskypärä m/35-40 ja m/35-42.
Kuva on m/35-42:sta**

Picture 16.

German steel helmet m/35-40 and m/35-42 (m/35-42 in the picture)

Saksalaiseen kypärään m/35 tehtiin toisen maailmansodan aikana muutoksia, jotka pääasiassa johtuivat valmistusmenetelmien rationalisoinnista.

Maaliskuussa 1940 hyväksyttiin tyyppi m/35-40, jossa käytettiin molybdeeniseoksista terästä. Ilmanvaihtoaukkoja ei enää lujitettu holkilla, vaan reikien ympärille prässättiin rengasmaiset korokkeet. Kypärän väri muutettiin kenttäharmaaksi ja pinnoitteeseen lisättiin karhennusjauhetta.

Vuonna 1942 yksinkertaistettiin valmistusta jättämällä lipan ja liepeen "pokkaus" pois. Reunat katkaistiin määrämittaan ja hiottiin tasaiseksi. Uuden kypärän m/35-42 kupu paksunnettiin noin 0,1 mm:llä, 1,20-1,25 mm:ksi.

työ tapahtui tehtaan emaliosastolla ja kokoonpano lukko-osastolla. Friitalan Nahka Oy toimitti tehtaalle kypärien sisusosat.

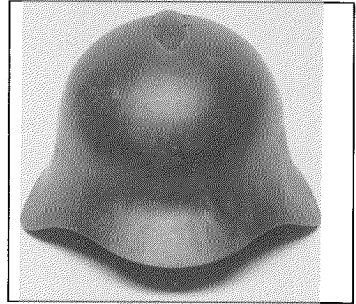
Tilasta jatkettiin vielä kesällä 1944, jolloin puolustusvoimat tilasi 5 000 kypärää.²⁷

Jatkosotaan lähettäessä kenttäarmeijalla oli noin neljännesmiljoona kypärää. Tilastoissa on jonkin verran eroavuuksia, ja erään

Kuva 17. Puna-armeijan teräskypärä m/36

Picture 17. The steel helmet m/36 of the Red Army

Vuonna 1936 vahvistettiin Neuvostoliitossa käyttöön uusi kypärätyyppi, joka tavallaan oli yhdistelmä saksalaisesta ja ranskalaisesta kypärestä. Monivuotinen sotilallinen yhteistyö Saksan kanssa saattoi olla syynä kypärän muotoon. Ranskalaista jännettä oli kuvun laen ilmanvaihtoaukko ja sitä peittävä lyhyt harja. Sisuksesta oli ensimmäisen maailmansodan loppuaikojen korvikeratkaisu – kangashuppu, jossa oli hikinauha. Iskuja vaimennettiin ranskalaisyypisillä aaltopeltiliuskoilla.

Kypärän väri oli mattatummanvihreä ja jalkaväen kypärän otsapinnassa oli punainen tähti sirppi- ja vasarakuviointeen.

luettelon mukaan kypäriä olisi 22.6.1941 mennessä jaettu joukoille 293 418 kappaletta.²⁸ Syynä eroon saattaa olla mm. kypärä m/40:n toimitusten kirjaamistapa.

Keväällä 1941 oli päätetty täydentää myös kypäräkantaa kahdella ulkomaisella hankinnalla. Viikkoa ennen jatkosodan alkamista tilattiin Saksasta 25 000 teräskypärää, jotka olivat perusmallin m/35 uusittua tyyppiä **m/35-40**²⁹ (kuva 16) ja ne toimitettiin yhtenä eränä s/s Lütjehörnillä Mäntyluotoon 10.8.1941.³⁰

Pari viikkoa edellisen tilauksen jälkeen tilattiin Oy Perma Ab:n välityksellä Ruotsista 20 000 teräskypärää. Nämä olivat Ruotsin uusinta pallomaista mallia **m/37** (kuva 15) ja ne toimitettiin heinä- ja elokuun aikana.³¹

Seuraava ulkomainen kypärähankinta tapahtui ilmeisesti vasta parin vuoden kuluttua, sillä asiakirjojen mukaan s/s Normalla on 1.7.1943 saapunut 24 282 teräskypärää. Tässä toimituksessa on täytynyt olla runsaasti perusmallin viimeisintä tyyppiä **m/35-42**³² (kuva 16), sillä syksystä 1943 alkaen valokuvissa on myös tätä kypärämallia.³³

Valokuvista voi päätellä, että saksalaisia kypäriä on saatu myös kesällä 1944. Kypärät ovat olleet peräisin jostakin valmius- tai porrastusmateriaalivarastosta, sillä ne vaikuttavat uuden veroisilta. Kypärän väri oli harmahtava ja vasemmalla puolella oli kotkaiheinen siirtokuva. Tämä kuva oli poistettu taistelujoukkojen kypäristä elokuusta 1943 alkaen.

Kuva 18. Neuvostoliittolainen teräskypärä m/40

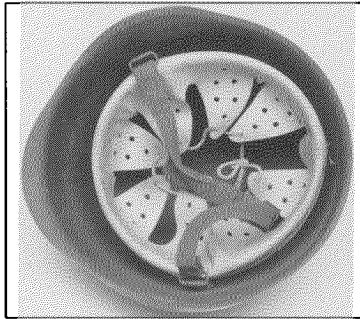
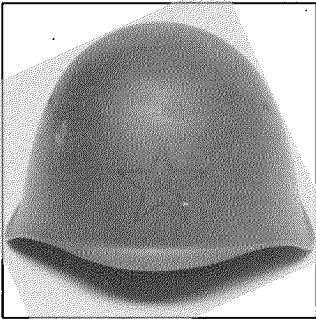
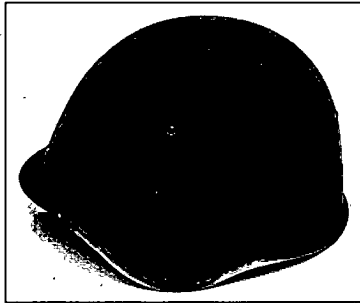
Picture 18. Soviet steel helmet m/40

Neuvostoliitossa jatkettiin kypärämallin kehittämistä koko 1930-luvun jälkipuolisko. Talvisodan aikana oli käytössä m/36, mutta "Suuren isänmaallisen sodan" alkaessa kesällä 1941 oli jo uusi kypärämalli käytössä. M/40 oli hyvin moderni, kolmas pallokyypärä Italian ja Ruotsin jälkeen.

Sisus oli sivun 26 kuvassa esitettyä italialaista elementtirakennetta, mutta yksinkertaistettu poistamalla ylempi kiinnitysvanne. Jotkin verran on ollut käytössä myös m/36:n sisuksia.

Kypärien väri oli sammaleen-vihreä ja jalkaväen kypärien otsapinnassa oli viisisakaraisen tähden ääriiviivat sekä sirppi ja vasara-kuvio. Kypärän paino oli noin 1 000 g.

Sotasaaliiksi saatuja kypäriä oli kunnostettuina rajoitetusti käytössä myös meillä jatkosodan loppupuolella.

Sotien aikana puolustusvoimat sai sotasaaliiksi teräskypäriä, mutta puna-armeijan kypärien käyttöön otossa oli kuitenkin rajoituksensa. Sotasaaliskypäriä voitiin käyttää vain olosuhteissa, joissa sekaantumisen vaaraa ei olisi ollut – rannikolla, laivastossa sekä esimerkiksi kotialueen ilmatorjunnassa.

Talvisodan aikaisia kypäriä **m/36** (kuva 17) ei otettu käyttöön, sillä kypärän lujutusta pidettiin ehkä kyseenalaisena ja suuri osa oli lisäksi ilman sisusta. Syynä lienee Talvisodan kovat pakkaset; sisusta ja piippalakkia ei voinut käyttää samanaikaisesti, joten sisus poistettiin. Heti Talvisodan jälkeen kypärämallia olisi myös pidetty vähemmän suosittuna.

Jatkosodassa saatiin sotasaaliiksi noin 34 700 kypärää, joista pääosa **m/40** (kuva 18). Näistä kunnostettiin yhteensä 20 000 joukoille jaettavaksi.³⁴ Rannikkojoukot lienevät saaneet osan kypäristä ja valokuvista näkyy, että osa on jaettu sotatoimialueen selustassa olleille joukoille. Onpa kunnostettuja puna-armeijan kypäriä jaettu eräille Panssaridivisioonan yksiköille.

Lapin sodassa sekä sitä edeltäneessä Suursaaren taistelussa saatiin saaliiksi suurehko määrä saksalaisia kypäriä joko suoraan varastoista tai maastoon jätettyinä. Näitä, samoin kuin muuta saksalaista sotasaalismateriaalia jouduttiin välirauhansopimuksen perusteella luovuttamaan Neuvostoliitolle, mutta ilmeisesti kohtalainen määrä jäi myös puolustusvoimillemme.

Välirauhan aikana eri suojeluskuntapiirien liikekannallepanovaraistoihin oli toimitettu samaa kypärätyyppiä, joten perustettavat joukot olivat yhdenmukaisesti varustetut – ainakin pataljoonittain. Kypärien sekaantuminen näyttää alkaneen jo elokuussa 1941 ja sekavuus kasvoi sitä mukaan kun joukoille tuli täydennysmiehistöä, vanhoja ikäluokkia kotiutettiin ja varikoilta toimitettiin varus-täydennystä.

Kannaksen Ryhmän Esikunnassa tuskaannuttiin joukoissa valinneeseen kypäräkirjavuuteen sekä siihen, ettei kypärätyypeillä ollut omaa nimitystä. Heinäkuussa 1943 pyydettiin Päämajalta toimenpiteitä, ja elokuussa yhtymät saivat kirjelmän, jossa yhdenmukaistamisen helpottamiseksi oli kypärien profiilipiirroksia. Vaikka piirtäjä tuskin oli loistanut koulun piirustustunneilla, tämän kirjelmän perusteella tiedetään, mitkä tyypit todella olivat käytössä vuonna 1943. Ryhmien esikunnat välittivät tiedot joukoille, mutta kypärien lajitteluun tuskin ryhdyttiin.³⁵

**Jokaisella
omansa eli
kypärä-
sekaannus
pahimmillaan**

Kahdeksan miehen kórsussa 5–6 eri kypärätyyppiä, tšekkoslovakialaisia m/34 kaksi, italialainen m/33 yksi, ruotsalaisia m/37 tai suomalaisia m/40 kolme, ruotsalainen m/21 yksi ja vartiomiehellä saksalainen m/35–40. SA-kuva.

Everyone has a type of his own; helmet mix-up at its worst

Altogether 5–6 different types of helmets can be distinguished in a dug-out of only 8 men: two Czechoslovakian m/34, one Italian m/33, three Swedish m/37 or Finnish m/40, one Swedish m/21, and the sentry has German m/35–40.

Toisen maailmansodan aikana Suomessa on ollut käytössä 400 000–450 000 teräskypärää, joiden lisäksi tulevat saksalaisilta kesällä 1944 saadut kypärät sekä sotasaaliskypärät.

Sekä Talvi- että Jatkosodassa menetettiin teräskypäriä, mutta tilastointitavan takia niiden määrä on epäselvä. Kulutuslukuihin on usein yhdistetty kadonneet, tuhoutuneet ja korjattavaksi lähetetyt. Säilyneistä tilastoista selkeinpiä on luettelo ajalla 1.6.–15.7.1944 menetetyistä vaate- ja varusesineistä, josta ilmenee myös kypärämenetykset vuoden 1944 suurhyökkäyksen ajalta.³⁶

Kypärätappiot:

- II AK	6 220
- III AK	12 813
- IV AK	7 201
- V AK	19 043
- VI AK	17 405
- Laat.RPr.	560
- Merivoimat	963
Yhteensä	64 205

Seuraavilla ei ollut kypärämenetyksiä:

- Päämaja ja Sotilashallinnollinen osasto
- Päämajan linnoitusosasto
- Ilmavoimat ja
- Itä-Karjalan SE.

Kypärien kokonaismäärä oli viimeisenä sotakesänä 350 000–400 000, joten tappiot olivat 16–18 %.

Sekalaiset mallit pois

Välirauhansopimuksen mukaan puolustusvoimat oli saatettava rauhan ajan kannalle, millä tarkoitettiin vuoden 1939 organisaatioita ja pääpiirtein myös vahvuutta. Pariisin rauhansopimuksen mukaan kokonaisvahvuus määritettiin lähes 50 000 mieheksi. Ylimääräistä sotamateriaalia ryhdyttiin vähentämään ja suurelta osalta sitä luovutettiin raaka-ainepulasta kärsivälle teollisuudelle.

Kypäräkannan supistamista ei pysty yksityiskohtaisesti seuraamaan. Joulukuun viimeisenä päivänä 1944 olisi erään tilaston mukaan ollut noin 128 000 kypärää.³⁷ Luku on hämmästyttävän alhainen ja sisältänee vain ne mallit, joita oli tarkoitus jättää – saksalaiset, ruotsalaiset ja suomalaiset. Ilmeisesti oli hyvin varhaisessa vaiheessa päätetty poistaa ”sekalaiset” mallit, kuten italialaiset, tšekkoslovakialaiset, vanhat ruotsalaiset sekä neuvostoliittolaiset.

Vuosina 1946–1952 puolustuslaitos myi yli 180 000 kypärää, joista suurin osa meni Tampereelle, Kehrä Oy:lle 91 200 ja Pate Oy:lle 40 000.³⁸ Asiakirjoista ei ilmene, mitä mallia kypärät ovat olleet, mutta käyttöarvo on ollut hyvin vaihteleva. Suurten erien myynnis-

sä kappalehinta on ollut 18–102 mk ja myytäessä pieninä erinä tasokkaampia kypäriä, esimerkiksi palokunnille, hinta on ollut 100–300 mk kappaleelta.

Myytyjen kypärien malli tunnetaan varmuudella vain yhdessä tapauksessa. Kone ja Silta Oy osti vuonna 1947 puolustuslaitokselta 50 000 kypärää m/40 – samoja, joita olivat muutama vuosi aikaisemmin valmistaneet – ja niistä tehtiin kattiloita.³⁹

Vielä 1980-luvulla myytiin 5 000 kypärää eräälle Yhdysvalloissa toimivalle elokuvayhtiölle. Kypärät olivat saksalaismallisia ja toisen maailmansodan aikaisia tyyppisiä sekä jonkin verran unkarilaisia.

Koulutuskäyttöön jäivät aluksi kaikki saksalaiset mallit m/16, m/17, m/35, m/35–40, m/35–42 ja unkarilainen m/38 sekä ”suomalaiset” m/37 ja m/40. Joukoilta poistettiin vuosina 1947–1948 pääosa vanhemmista saksalaisista malleista, jonka jälkeen jäljellä oli vain kaksi perusmallia.

Joukko-osastoissa, jopa komppanioissakin oli molempia kypärämalleja. Vaikka ne olivat aivan eri tyyppiä, kantahenkilökunnan turtunut virhesilmä ei huomannut vallinnutta sekavuutta. Kypärätyypit ryhmitettiin joukko-osastoittain tai joukko-yksiköittäin vasta 1950-luvun alkuvuosina.

Suhtautuminen kypäriin saattoi sodanjälkeisinä vuosina olla hyvin suurpiirteisistä. Santahaminassa JR 5:ssä oli paljon lähes uusia saksalaisia kypäriä, joissa vielä oli Wehrmachtin kotkakuvio. Rykmentistä joutui aika-ajoin vartio-osasto Helsingin päävartioon ja joitakin helsinkiläisiä sekä Liittoutuneiden Valvontakomissiota häiritsi, kun presidentinlinnan vartiomiehillä oli ”natsikypärät”. Varusmiehet saivat käskyn raaputtaa kotka pois.⁴⁰

Sodanjälkeiset teräskypärähankinnat

Kypärähankinnat käynnistyvät

Sodanaikaisten sekalaisten kypärämallien hävittämisen jälkeen puolustusvoimilla oli 71 000 kypärää. Näistä 65 000 oli saksalaisia ja unkarilaisia sekä 6 000 ”suomalaisia”, Wärtsilän sodan aikana valmistamia kypäriä, sekä ruotsalaisia.⁴¹ Tilanne oli lähes sama kuin Talvisodan aattona. Kypärien määrä oli kaksinkertainen

rauhan ajan tarvetta ajatellen, mutta vain noin 10 % sodan ajan tarpeesta.

Uusien kypärien hankintaa ryhdyttiin suunnittelemaan 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa. Vaatimukseksi asetettiin, että *niiden tulee suojata konepistoolin luodeilta ja kranaatinheittimen ammuksen sirpaleilta yhtä hyvin kuin Suomessa siihen asti käytössä olleet kypärät.*

Puolustuslaitoksen Tutkimuskeskus selvitti varastoissa olleiden kypärämallien ominaisuudet: suomalaisten, ruotsalaisten, saksalaisten, unkarilaisten ja neuvostoliittolaisten. Tarkastelun kohteina olivat: kokonaispaino, teräksen paksuus ja kovuus sekä metallin koostumus.

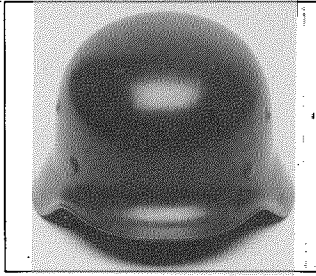
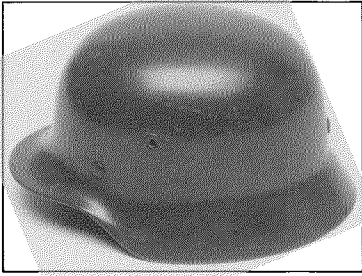
Kypärille suoritettiin myös koeammunta m/23-pistoolilla seitsemän metrin etäisyydeltä käyttämällä vanhoja konepistoolin patruunoita. Iskuenergia vastasi konepistoolin luotia 50 m:n etäisyydeltä. Kaikki kypärät kestivät yhden osuman, mutta lohkesivat useammasta.

Kokeiden perusteella pääteltiin, että oli kehitettävissä 1,1–1,2 kg painava kypärä, jonka 1,2 mm:n teräskupuun konepistoolin luoti tekisi korkeintaan 5 mm:n painuman mutta ei aiheuttaisi lohkeamaa. Vaatimukset täyttävän teräslaadun kovuus ja sitkeys oli mahdollista saavuttaa tarkoituksenmukaisella koostumuksella – jopa ilman kalliita ja vaikeasti saatavissa olevia metalleja – sekä oikeaan muotoon ja mittoihin kuumapuristetun kypärän oikealla lämpökäsittelyllä.⁴²

Kypärähankinnat käynnistettiin syksyllä 1955, jolloin kuudelle kotimaiselle teollisuuslaitokselle ja ulkomaankauppaliitolle lähetettiin tarjouspyynnöt 10 000:sta saksalaista tai suomalaista mallia olevasta kypärästä.⁴³

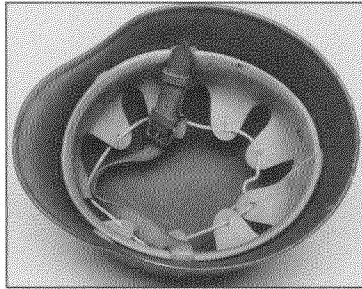
Hankinnoissa pyrittiin noudattamaan kolmea periaatetta. *Ensiksi*, yritettiin löytää kotimainen valmistaja, mikä oli yhteistä sen ajan sotatarvikehankinnoille ja olihan alalla kokemusta sodan ajalta. *Toiseksi*, kypäräkantaamme haluttiin rajoittaa kahteen malliin ja näistä saksalainen oli etusijalla, olihan sitä yli 90 % kypäristämme. *Kolmanneksi*, liikevaihtovero asetti hankintoihin omat vaatimuksensa, joten kupu ja sisus kannatti hankkia erikseen ja koota kypärä varikkotyönä.

Teräskypärien valmistaminen ei kiinnostanut kotimaista teollisuutta. Ulkomailta edullisin tarjous tuli Saksasta, Neu-Ulmista

Kuva 19. "Infanteriestahlhelme Deutsches Model" Vuoden 1955 hankinta

Picture 19. 'Infanteriestahlhelme Deutsches Model'; The Finnish purchase of 1955

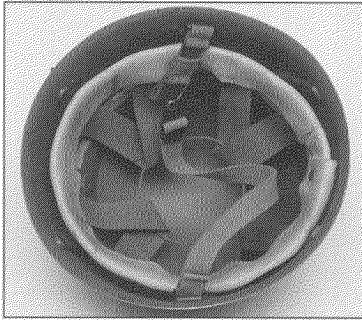
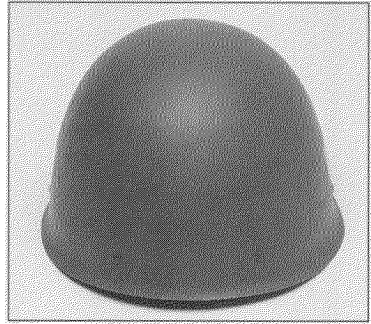
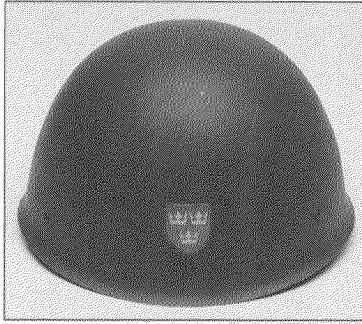

Kypärä on muodoltaan, mitoitukseltaan ja teräksen koostumuksen osalta samanlainen kuin saksalainen m/35-40 (kuva 16). Kupu on käsitelty tummanpunaisella ruosteensuojamaalilla ja pinnoitettu kenttäharmaaksi.

Kypärät on sisustettu Suomessa. Alussa Talousvarikko käytti "klassista mallia" eli kolme vaaleasta pintanahasta valmistettua pehmusteista tyynyä, jotka kiinnitettiin kupuun haljasnahasta tehdyn vanteen avulla. Hyvin pian siirryttiin uudempaan malliin, jossa vaahtomuovipehmusteiseen fiiberirenkaaseen kiinnitettiin nahkahappu ja päälakinauhut kiristysnauhoineen.

Leukahihna oli kaksiosainen ja varustettu piikkisoljella.

Hans Römer -tehtaalta, joka tarjosi toisen maailmansodan aikaista mallia "Infanteriestahlhelme Deutsches Model" (kuva 19). Pääesikunta tilasi 27.12.1955 maahantuojan Oy Finn Levantin välittämänä 50 000 kypärää kahdeksan kuukauden toimitusajalla. Tilaus oli erikoinen sikäli, että rauhansopimuksen erään tulkinnan mukaan sotamateriaalia ei voitu hankkia (Länsi-)Saksasta.

Kuva 20. Eskilstuna Stålpressnings Ab:lta vuonna 1962 tilatut kypärät

Picture 20.

Steel helmets ordered by Finland from Eskilstuna Stålpressnings Ab in 1962

Kypärä on periaatteessa samanlainen kuin vuonna 1941 hankittu ruotsalaiset kypärät m/37. Kypärän ominaisuuksia oli parannettu niin, että ampumatesteissä luodin iskuenergiaa oli nostettu 40,3 kpm:stä 63,0–64,6 kpm:iin.

Kypärän pinnoite oli mattavihreä.

Kypärät sisustettiin Suomessa J/53-Schweden -sisuksilla, jotka toimitti saksalainen Schubert-Werk KG.

Kypärä vastasi muodoltaan ja mitoitukseltaan sekä teräksen laadultaan sodanaikaista m/35–40:tä, pientä eroavuutta on lähinnä ilmanvaihtoaukkojen kohdalla.⁴⁴

Ensimmäisen hankinnan jälkeen seurasi neljän vuoden tauko, jona aikana tiiviisti tutkittiin kypärien teknistä kehitystä ja lujuusvaatimuksia. Vuonna 1959 muutettiin suojavaatimukset vastaamaan ruotsalaisia. Iskuenergia kohosi yli 60 kpm:n, mikä olisi nostanut saksalaismallisen kypärän maksimipainon 1 220 g:sta 1 850 g:aan. Tämä oli lähes kaksinkertainen suomalaiseseen verrattuna.⁴⁵

Samoina vuosina lähetettiin kolmeen eri otteeseen tarjouspyynnöt 6-7 kotimaiselle teollisuuslaitokselle, joista vain neljä osoitti jonkinlaista mielenkiintoa.⁴⁶

Vuosina 1958-1960 myönnettiin kypäriä varten perushankintamäärärahoja, ja vihdoin vuonna 1959 Hackman & Sorsakosken tehtaan tarjous oli hinnaltaan ja toimitusajaltaan niin edullinen, että se johti saksalaismallisen kypärän tuotantolinjan muodostamiseen ja kypärän valmistamiseen.⁴⁷

Työmenetelmien kehittäminen tuotti kuitenkin jatkuvasti ongelmia. Valmistuksessa ei päästy puolentoista vuoden aikana vaatimukset täyttävään tulokseen, vaikka valmistusprosessin taso ja teräksen laatu olivat samat kuin Ruotsissa ja Saksassa.

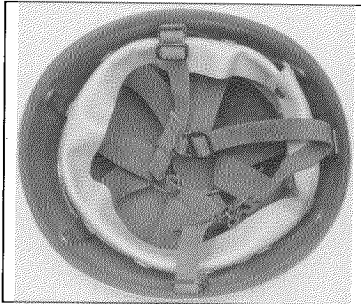
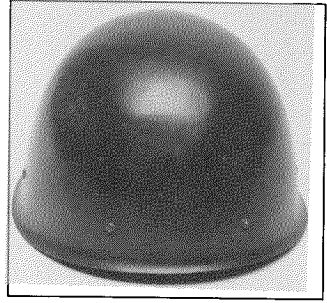
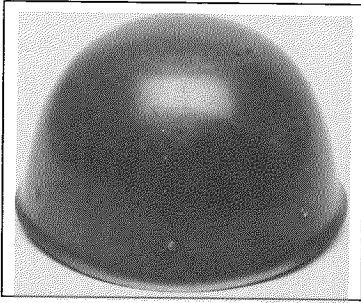
Määrärahojen käyttöä ei voinut lykätä omaa kypärämallia odotellessa, ja toukokuussa 1961 pyydettiin jälleen tarjouksia koti- ja ulkomaisilta valmistajilta. Helmikuussa 1962 tehtiin päätös ja Oy Grönblom Ab:n välityksellä tilattiin toiminimi Eskilstuna Stålpressnings Ab, Pressbolaget Eskilstuna 20 000 ruotsalaismallista kypärää sisustamattomina (kuva 20).⁴⁸

Tilauksen antamisella Eskilstunaan ja siirtymisellä malliin, jota meillä oli ennestään vain 6 000 kappaletta, oli vahvat perusteet. Tehtaalla oli kypäränvalmistajana pitkät perinteet ja siellä kyettiin valmistamaan uudet normit täyttävä kypärä, jonka maksimipaino pysyi 970 g:nä. Kypärä oli lisäksi huomattavasti halvempi kuin tarjotut saksalaiset.

Kypärät valmistuivat vuoden 1962 aikana, johon mennessä puolustusvoimille oli hankittu 70 000 kypärän kuvut. Kypärien sisustaminen pääsi vasta näihin aikoihin alkamaan, mutta siitä myöhemmin.

Vuodenvaihteessa 1960-1961 kotimaisen teräskypärän kehittäminen oli tullut vaiheeseen, joka vaati radikaalia ratkaisua. Tammikuun 13. päivänä Pääesikunnan taloushuolto-osaston ja jalkaväkiosaston edustajat sekä Fysiikan laboratorion asiantuntija neuvottelivat kehittämisen suuntaviivoista. Tätä tilaisuutta voidaankin pitää lähtökohtana uuden oman kypärämallin kehittämisessä.⁴⁹

Kehitys oli suuntautumassa pois kalliimmasta ja painavammasta saksalaisesta mallista. Ulkomaisiin asiantuntijoihin vedoten pidettiin ilmeisenä, että kypärän muodolla on ratkaiseva merkitys suojaamiskykyyn ja edullisin olisi pallomainen. "Olihan suurvallat - saksalaisetkin - siirtyneet patamaiseen kypärään".⁵⁰

Kuva 21.
Suomalainen 16.6.1962 hyväksytty teräskypärä

Picture 21.
Finnish steel helmet, approved for use on 16th June 1962.

Suomalainen teräskypärä valmistettiin Wärtsilä Oy:n Järvenpään tehtailla Fagersta Bruk Ab:n toimittamasta teräksestä painosorvaamalla 1,1–1,2 mm:n paksuuteen. Valmiiksi muotoiltu, karkaistu ja päästetty kupu on suoja-arvoltaan kansainvälistä luokkaa. Kupu on käsitelty tummanpunaisella ruostesuojauksella ja pinnoitettu mattavihreäksi.

Kypärässä on kaksi sisustyyppiä. Vuonna 1955 aloitettiin kuvan 22 mukaisella kotimaisella tyyppillä ja vuodesta 1971 alkaen käytettiin kuvan 23 mukaista saksalaisvalmisteista tyyppiä.

Kypärää on kahta kokoa: 69, jonka paino on 960 g ja sisuksella 1 120 g sekä 72, jossa vastaavat luvut ovat 1 000 ja 1 190 g.

Puhtaasti teknisten ja kaupallisten tekijöiden lisäksi päätöksiin vaikuttavat myös ”tunnuseikat”. Kautta aikojen on matkittu voittajan muotia, ja pallomainen kypärä oli käytössä sekä lännessä että idässä. Saksa oli hävinnyt kaksi maailmansotaa, ja erinomaisesta kypärämallista oli tullut militarismin symboli. Maailmalla oli siirrytty kolmanteen kypäräpolveen.

Jalkaväen tarkastaja kenraalimajuri Ali Koskimaa yhtyi touku-kuussa 1961 jalkaväkiosaston ja taloushuolto-osaston näkemyksiin, mutta kului vielä runsas vuosi, ennen kuin uusi malli sai virallisen hyväksymisen. Kesäkuun 16. päivänä 1962 puolustusvoimain komentaja kenraali S. Simelius hyväksyi "... *saksalaismallisen teräskypärän rinnalle ... uudempi ruotsalaismallinen sekä vastaava koti-
maassa valmistettu suomalainen teräskypäri*".⁵¹ Sanamuodosta huomaa, ettei hyväksytyille kypäriille annettu tyyppimerkintää. Niistä tuli vain "kypäriä", kuten ne 18 mallia, joita Suomessa oli ollut käytössä siihen mennessä – lukuunottamatta Wärtsilän valmistamaa m/40.

Uuden kotimaisen teräskypärän kehittäminen ja samalla hankinnat alkoivat keväällä 1963. Yhteistyö Hackman & Sorsakosken kanssa päättyi, ja Wärtsilä Oy Kone ja Silta tarjoutui valmistamaan 30 000 teräskypäriä ilman sisusta. Teräskuvun muoto oli hyvin lähellä ruotsalaista esikuvaansa, mutta profiili ei ollut yhtä pallomainen; otsapuoli oli loivempi ja niskapuoli vastaavasti jyrkempi. Ero oli kuitenkin niin vähäinen, että sitä on silmämääräisesti vaikea havaita. Puristetun teräslevyn paksuus oli 1,1–1,2 mm, mikä merkitsi koosta riippuen 960–1 190 g:n painoa sisuksineen (kuva 21).

Tuotantomenetelmän kehittäminen sujui nopeasti ja kehittämistyötä helpotti se, että teräksen joustavuutta nostettiin hieman ja painuman syvyydeksi sallittiin 15 mm entisen 5 mm:n sijasta.⁵²

Vuoden kuluttua, keväällä 1963 voitiin jo aloittaa varsinaiset hankinnat ja tuotanto siirrettiin Wärtsilä Oy:n Kone ja Sillan tehtaalta Järvenpään tehtaalle. Siirto johtui valmistusmenetelmän muuttumisesta puristuksesta painosorvaukseen. Karkaisu oli jo alun pitäen tarkoitus suorittaa Järvenpäässä. Kun tehtaalle myös tuli kuvun valmistus, ryhdyttiin suunnittelemaan valmiin tuotteen toimittamista – sisuksia myöten.⁵³

Hankinnasta tuli mittava ja pitkäaikainen, se kesti yhtäjaksoisesti noin 20 vuotta.

Teräskypärien lopullinen valmistuminen

Toisen maailmansodan jälkeen sisuksen rakenne sai aivan uusia piirteitä. Tyynyt ja umpihuput olivat väistymässä ja tilalle tuli

amerikkalainen rakenne, jossa pehmusteet ja nahkahuput korvattiin ristikkäin kulkevilla 2,5–3 cm:n levyisillä puuvillanauhoilla. Samalla yleistyi elementtirakenne, joka myös mahdollisti kypärän käytön ilman sisusta.

Ensimmäiset 1950- ja 1960-luvuilla ulkomailta hankitut teräskypärät, samoin kuin kotimaisen teollisuuden valmistamat, tilattiin ilman sisuksia liikevaihtoveron ja tullimaksun takia. Vuosinä 1963 ja 1964, jolloin kotimaisen teräskypärän valmistus alkoi, tuli sisuksen kehittäminen ja hankinta ajankohtaiseksi. Sisustaminen tapahtui pääasiallisesti varikkotyönä, myöhemmin siirryttiin tilaustyöhön.

Saksasta vuonna 1955 tilattu 50 000 kypärän erä sisustettiin Talousvarikolla. Aluksi käytettiin ilmeisesti varikon omaa ”klassista” ratkaisua, joka koostui kolmesta kangastyynystä, jotka haljasparkkinahasta valmistetun renkaan avulla kiinnitettiin kupuun. Tyynyjen täyteenä oli lumpua. Pian siirryttiin uudempaan ratkaisuun, jossa päätä myötäilevä nahkahuppu kiinnitettiin kupuun pehmustetulla fiberirenkaalla. Sisuksen valmisti Veljekset Åströmin Nahkatehdas sekä pienehköt erät Friitalan Nahka Oy ja tamperelainen Olkainvalmiste Oy.

Saksalaisia kypäriä sisustettaessa oli kupuun porattava lisää reikiä, mikä osoittautui ongelmalliseksi. Karkaisussa oli suurta epätasaisuutta ja liian koviksi karkaistut halkesivat työstettäessä.⁵⁴

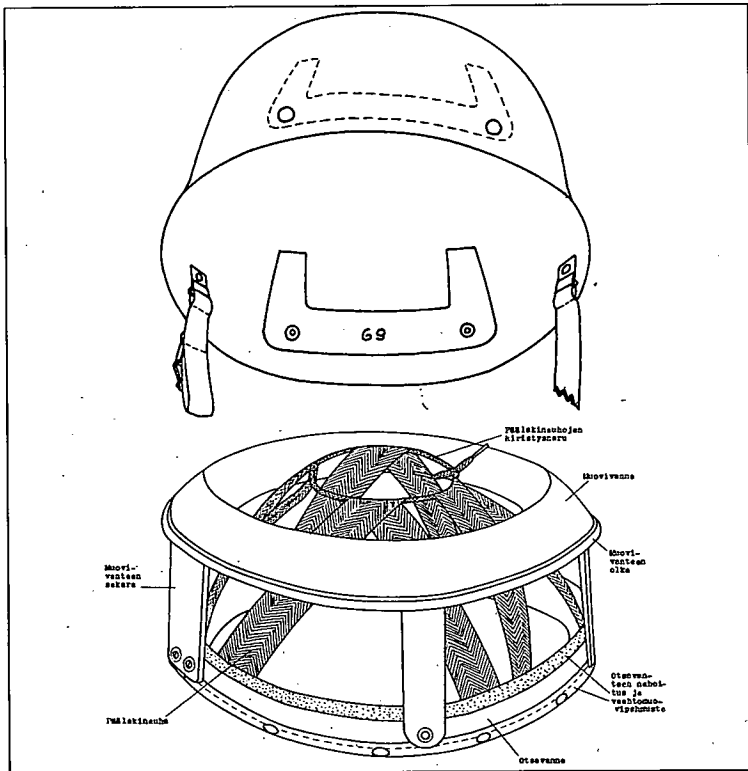
Vuonna 1962 hankittuihin 20 000 ruotsalaiseen kypärään tuli J/53-Schweden -sisukset, jotka oli kehitetty tähän kypärämalliin. Valmistajana oli saksalainen Schubert-Werk KG ja maahantuoja Karske Oy.⁵⁵

Kotimaisen kypärän ensimmäisissä erissä käytettiin samanlaista sisusta kuin saksalaisissa, mutta ratkaisuun ei oltu tyytyväisiä. Suomalaismallisen kypärän pallomainen muoto poikkesi saksalaisesta ja sisuksen vanne antoi puristavan ja epämukavan tunteen.⁵⁶

Vuoden 1964 aikana Pääesikunta sai Schubert-Werk KG:ltä tarjouksen pallomaisiin kypäriin kehitetystä ns. pikaliittosisustasta. Valmisteltaessa 70 000 kypäränsisuksen tilausta osoittautui, ettei hankinta Länsi-Saksasta voinut tulla kysymykseen valuuttapolitiittisista syistä.⁵⁷

Schubert-Werk KG:n kanssa neuvoteltiin myös valmistuslisenssistä, mutta kun tähän ei suostuttu, talousosasto sai tehtäväksi valmistella hankintaa yhteistoiminnassa kotimaisen teollisuuden

Kuva 22. Pääesikunnan kehittämä ja Friitalan Nahka Oy:n valmistama kypäränsisus

Picture 22. The liner, developed by the Finnish Defence Staff and produced by Friitalan Nahka Oy

Ylhäällä: kupu muovisine U-kappaleineen.

Alhaalla: elementtirakenteinen sisus, jonka osina olivat

- *otsavanne, vaahtomuovilla ja nahalla pehmustettu teräsnauha, johon kiinnitettiin päälakinauha kiristysnaruineen*
- *muovivanne, jonka avulla sisus kiinnitettiin U-kappaleisiin*
- *vanteita yhdistävät joustavat sakarat.*

kanssa. Sisuksessa ”sovellettiin” saksalaista mallia. Kypäränsisus tehtiin irrotettavaksi, jolloin ”teräskypärää voidaan käyttää tilapäisesti sankona, äyskärinä, kaivuuseena tai esimerkiksi pitää turkislakin päällä” (kuva 22).⁵⁸

Friitalan Nahka Oy:ltä tilattiin 10.3.1965 70 000 kypäränsisusta sekä niiden kiinnittämistyö. Hankinnan alettua ilmeni yllättäen, että sisuksesta oli jätetty patenttihakemus. Patentti- ja rekisterihallitus ryhtyi viivyttämättä käsittelemään hakemusta, jotta välttyttäisiin mahdollisilta korvauksilta. Toimitukset saatettiin kuitenkin loppuun tilauksen edellyttämässä ajassa.⁵⁹

Sisusten hankinnassa syntyi tämän jälkeen seitsemän vuoden tauko, vaikka kupujen valmistus jatkui. Kotimaista tilausta ei jatkettu, sillä tekninen ratkaisu ei ollut täysin onnistunut. Pienehkösä erässä oli ilmennyt muoviosien repeämisiä pakkasella.⁶⁰

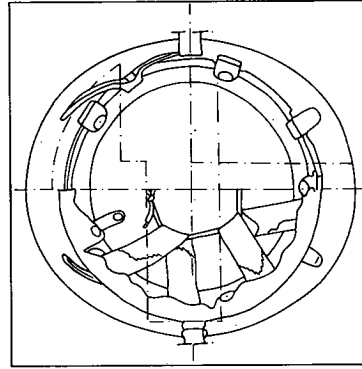
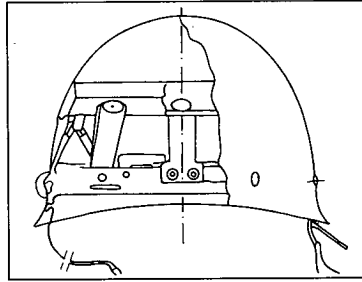
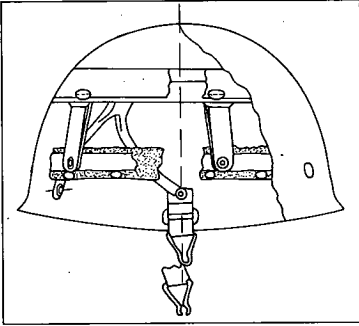
Vuonna 1971 tuli välttämättömäksi jatkaa sisuksien hankintoja. Nyt katsottiin, että valmis ja teknisesti hyväksi havaittu ratkaisu tulisi edullisemmaksi kuin kotimaisen sisuksen kehittäminen.

Kypärämallimme pidettiin sopivimpana ns. ruotsalaismallista sisusta eli käytännössä lähes samaa, jota saksalaiset olivat tarjonneet jo vuonna 1964. Elokuussa 1971 tilattiin Karske Oy:n välityksellä Schubert-Werk KG:ltä 100 000 kypärän sisusta mallia I/608 (kuva 23). Antamalla hankinta juuri Schubert-Werk KG:lle haluttiin ilmeisesti korvata vuonna 1965 tehty ”patentin lainaaminen”.

Kuvista 22 ja 23 näkee, että saksalaisessa ja suomalaisessa kypäränsisuksessa oli samantyyppinen rakenne. Sisuksen rungon muodostivat otsa- ja muovivanne, joiden avulla sisus kiinnitettiin kupaun, aivan samalla tavalla kuin jo 1930-luvulla Italiassa (kuva sivulta 26).

Vuonna 1977 saksalaisen kypäränsisuksen patentti meni umpeen, ja Suomessa Eine Grönroos Oy ryhtyi valmistamaan sisuksia noudattaen alkuperäisiä piirustuksia ja teknisiä vaatimuksia. Tuotantotyökalut valmisti Työväline ja Konesuunnittelu ky. Vuoden 1983 jälkeen sisuksia on valmistanut myös Olkainvalmiste ky. Vuodesta 1978 Wärtsilä Oy toimitti täysin koottuja teräskypäriä ja samanaikaisesti Talousvarikkoon hankittiin sisuksia, joilla sisustettiin jo varastossa olleet kypärät.⁶¹

Sittemmin 1980-luvun puolivälin jälkeen, hankintojen päätyttyä, oli ulkomailla havaittavissa uuden kypäräpolven syntyminen. Järvenpään tehtailla alkoi vähitellen tuotantolinjan purkaminen. Työ-

Kuva 23. Schubert-Werk KG:n kypäränsisus I/608

Picture 23. The I/608 liner made by Schubert-Werk KG

Sisus on irrotettava ja sen perusrakenne on samanlainen kuin kuvassa 22 esitetty suomalainen versio. Sisuksen kiinnityksessä on oleellinen ero; kuvassa on kolme muovikiinnikettä, joista edessä on H-tuki ja vinosti takana V-tuet.

Muoviosat ovat polyesteriä ja päälakinauha kudottua puuvillanauhaa. Kupuun kiinnitetyssä kaksiosaisessa leukahihnassa on kaksi sulkemissolkea. Avonaista käytetään taistelutilanteessa, sillä solki avautuu paineaallon kohdistuessa kypärään.

kalut ja muut valmistuksessa käytetyt laitteistot olivat valmistajan omaisuutta ja ne varastoitiin mahdollista myöhempää tarvetta varten.

Neljäs kypäräpolvi

Vuosikymmenien aikana on syntynyt tarve lisätä sotilaiden ja poliisien henkilökohtaista suojaa ja ratkaisua on etsitty monipuolisesta muoviteknologiasta.

Pitkääikäisen kehittäelytyön tuloksena Du Pointin kemian teollisuusyhtymässä Yhdysvalloissa syntyi 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa Kevlar-aramidikuitu, jota aluksi käytettiin autonrenkaiden tukirakenteena. Kevlarin käyttöalue on sittemmin laajentunut – yhdessä toisen aramidikuidun Nonexin kanssa – mm. avaruustekniikkaan, lujitemuoveihin ja palontorjuntamateriaaleihin.

Uusi teknologia mahdollisti myös yksittäisen taistelijan ballistisen suojauksen, johon kuuluvat suojaliivi lisäsuojineen sekä kypärä (silmikkoineen). Yhdysvaltain armeija siirtyi 1980-luvun alkupuolella ensimmäisenä Kevlar-kypärän käyttöön, ja aluksi saksalais-tyyppinen muotoilu herätti enemmän huomiota kuin käytetty valmistustekniikka. Neljännen kypäräpolven ensimmäisiä toteutuksia olivat juuri Yhdysvaltain PSAGT sekä Israelin OR-400. Muutamisissa maissa on kokeiltu myös aramidikuidun ja teräksen yhdistelmä-rakennetta, mutta toistaiseksi vähäisin tuloksin.

Suomessa ryhdyttiin vuoden 1986 alkupuolella selvittämään mahdollisuuksia siirtä uuteen kypärätyyppiin, ja 2.3.1987 Puolustusvoimain komentaja teki päätöksen kotimaisen komposiittikypärän kehittämisestä.⁶² Tässä yhteydessä hyväksyttiin myös alustavat suoritevaatimukset.

”Tavoitteena oli uusia materiaaleja ja valmistusmenetelmiä käytäten toteuttaa ballistisesti suojaava sotilaskypärä, jonka suorituskyky/paino -suhde olisi parempi kuin perinteisellä teräskypärällä.” Pääesikunnassa asetettiin kypärälle seuraavat perusvaatimukset, joita työn kestäessä tarkennettiin:

1. Nykyistä parempi suoja takaa ja sivuilta
2. Kypärän ja pään välissä riittävä väli
3. Sisäosa on iskuja vaimentava
4. Painopiste on alhaalla
5. Pysyy päässä taistelutilanteessa
6. Sirpaleenkesto 550 m/s V-50 arvo, MIL-STD-662E
7. Luodinkesto 680 J, NIJ-STD-0101.03
8. Kuppimaisten kuulosuojainten/kuulokkeiden käyttö mahdollista
9. Paino alle 1 500 g
10. Täyttää työsuojelumääräykset
11. Naamiointi kiinnitettävissä
12. Puolueettomalle maalille soveltuva
13. Voitava käyttää suojanaamarin kanssa.

Kehitystyötä koordinoimaan määrättiin Pääesikunnan vaatetus-
teknillinen toimisto, joka myös oli tehnyt alustavan selvitystyön.
Perusselvitykset eri maiden uusimmista kypäräratkaisuista ja koti-
maisena teollisuuden teknologisista valmiuksista kestivät pari vuota
ja niihin osallistui Exel Oy.

Ballistiset vaatimukset täyttävän kuvun rakenteen ja valmistus-
menetelmän löytämiseksi tehtiin laajoja tutkimuksia, joissa selvi-

Kuva 24. Suomalainen komposiittikypärä m/92

Picture 24. Finnish composite helmet m/92

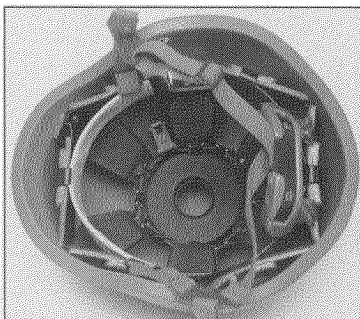
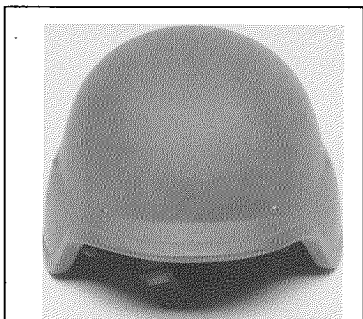
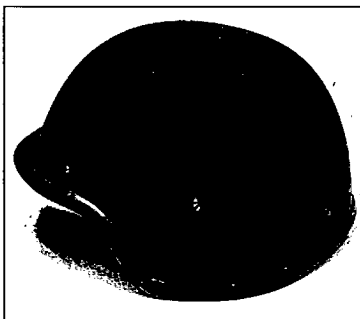
Komposiittikypärässä on aramidikuidusta ja fenolihartsista valmistettu kupu, jonka muotoilu mahdollistaa suojanaamarin, pienikokoisten kuulosuojainten ja suojalasien käytön.

Ballistinen suoja-arvo on hyvin korkea. Sirpaleenkeston V50-arvo on 550 m/s, sen ollessa vuoden 1962 teräskypärässä 330 m/s luokkaa.

*Kuvun ja pään välinen turvaväli on 25 mm. Polyeteeni-
vaahtomuovinen sisus pehmentää iskuja ja pitää kypärän tukevasti
päässä tukeutumalla valikoituihin pisteisiin päänkuoressa.*

Kypärää valmistetaan neljää kokoa, joiden keskipaino on 1 500 g.

Väri on oliivinvihreä.

tettiin seuraavien perusrakenteiden ja niiden modifikaatioiden suorituskyky:

- aramidikuiturakenne kertamuovi- ja kestopuovimatriisissa
- sama polyeteenikuiturakenteelle
- teräskuoren ja polyeteenin yhdistelmä rakenne.

Varsinainen kehittämistyö annettiin vuoden 1989 lopussa Hollming Oy:n Materiaalitekniikalle, joka käytti hyväkseen kotimaisten eri alojen asiantuntijoiden kokemusta ja tietotaitoa. Valmistustekniikkaa kehitettäessä oltiin yhteistoiminnassa myös saksalaisten ja itävaltalaisien teollisuuslaitosten kanssa. Kehitystyö kesti noin vuoden, ja koe-erien hankinta ja testaus tapahtuivat vuoden 1991 aikana. Kehittämistyön keskeisimpiä henkilöitä olivat Pääesikunnan everstiluutnantti Harri Liikanen ja insinööri Matti Jussila sekä Hollming Oy:stä diplomi-insinöörit Juha Kokko ja Jyrki Siikonen.⁶³

Komposiittikypärä **m/92** (kuva 24) hyväksyttiin käyttöön vuoden 1992 alussa.

Eräitä muita käytössä olleita kypärätyyppejä

Puolustusvoimissa on toisen maailmansodan jälkeen ollut käytössä joitakin pienehköjä vähemmän tunnettuja kypäräeriä, jotka kuitenkin ovat mainitsemisen arvoisia.

Merivoimat hankki 1950-luvun alussa muutamia miinanraivaajia Yhdysvaltain ylijäämävarastoista. Näiden varustukseen kuului amerikkalaiset kypärät **1917 A1**, joita myös käytettiin mm. kovanpanosammunnoissa. Kypärät, joita yhteensä on ollut vain joitakin kymmeniä, vaihdettiin noin vuoden kuluttua saksalaismallisiin.⁶⁴ Kypäristä ei liene ainuttakaan jäljellä, myöskään ei ole löytynyt valokuvaa, jossa suomalaisilla sotilailta olisi tällaiset kypärät.

Samoihin aikoihin kun Saksasta hankittiin kypäriä 1950-luvun loppupuolella, hankittiin myös saksalaismallisia muovikypäriä soitokuntien käyttöön.⁶⁵

Varusmiesten erikoiskoulutusta varten on 1970–1990 -lukuilla hankittu kolme kypärätyyppiä, joista kaksi oli kotimaisen 1962:n sovellutuksia.

Vuonna 1975 tilattiin Talousvarikolta 1 000 laskuvarjoteräskypärää, joiden sisukseen lisättiin vaahtomuovipehmikettä ja päässä pysyvyyttä paranneltiin tarkoituksenmukaisella leuka- ja niskahihnayhdistelmällä. Kypärän käyttö jäi vähäiseksi, sillä se oli sopimaton hyppykypäräksi ja tarpeeton Laskuvarjojääkärikoulun antamassa sissikoulutuksessa.⁶⁶

Moottoripyöränkuljettajia varten tehtiin oma kypärä, jossa oli sisäkkäin kaksi kiinteätä sisusta. Kupuun oli niiteillä kiinnitetty yksinkertaistettu päälakinauharakenteinen sisus ja tähän oli vuorostaan ompelemalla kiinnitetty erään kaupallisen moottoripyöräkypärän nahkainen sisus.⁶⁷

Sotapoliiseja varten on 1990-luvun alussa hankittu pienehkö erä englantilaisia National Plastik -kypäriä visiireineen.

Päätteeksi

Lienee ainutlaatuista, että puolustusvoimillamme on ollut palveluskäytössä pitkälti yli 20 kypärämallia ja toisen maailmansodan loppuun mennessä lähes kaikki eurooppalaiset kypärätyypit. Taistelutoiminnassa tästä lajirikkaudesta oli tuskin haittaa ja lajien sekoittuminen oli lähinnä esteettinen kysymys.

Suomen teollisuus on vuodesta 1917 alkaen ollut neljään eri teeseen mukana kypäränvalmistuksessa. Aluksi Venäjän valtio oli tilaajana ja toisen maailmansodan aikana Ruotsi toimitti valmistuksessa tarvittavan tekniikan tuotantotyökaluja myöten. Vasta 1960-luvulla aloitettaessa omaa kypärätuotantoa oli kehittäytyä aloitettava aivan alusta. Kaksikymmentä vuotta myöhemmin, jolloin maailmalla siirryttiin neljanteen kypäräpolveen, seurasi puolustusvoimat kehitystä suunnittelemalla ja valmistuttamalla oman komposiittikypäräversion.

Lähdeviitteet

1. Dagnas ym., Les Casques de Combat du monde entier de 1915 á nos jours tome 1.
2. Baer Ludwig, Vom Stahlhelm zum Gefechtshelm. Band 1 (1915–1945), s. 29–39, 42, 57, 87.

3. Baer, s. 73–74, 77, 79, 81–82, 87, 98–100.
4. Baer, s. 72–74, 77–79, 98–102.
5. Baer Ludwig, Vom Stahlhelm zum Gefechtshelm. Band 2 (1919–1994), s. 358–359. Die Streitkräfte der Republik Österreich 1918–1968.
6. Kypärästä ja sen valmistuksesta on säilynyt valitettavan vähän tietoa. Ensimmäisen maailmansodan aikainen V.W. Holmbergin arkisto on hävitetty ja G.W. Sohlbergin arkistosta on vain osia jäljellä, mutta niissä ei ole kypäriä koskevia tietoja. Toisen käden muistelmia on saatu haastatteleamalla vuorineuvos Olavi Sohlbergia ja toimitusjohtaja Timo Hellettä.
7. Taisteluvälineosaston esittely Sotaministerille. Esittelyt sotaministerille 1919, SArk.Dc1.
Pl.M 336/21.Int.2/9.2.1921, Int.Os:n esittelylistat 1921, SArk.Da3.
8. Sotaväien Päällikön esitys Sotaministeriölle 27.2.1920, 53/SArk.D5-E1. Int.Os:n esittely 14.4.1920, Esittelyt Ministerille 1920, SArk.Dc2.
9. Int.Os:n esittely 12.10.1920, Esittelyt Ministerille 1920 (Hankintasuopimus N:o 124), SArk.Dc2.
Esittely 8.2.1921, Pl.M:n esittelylistat puolustusministerille 1921, SArk.Dc3.
Esittely 13.10.1922, Pl.M:n esittelylistat puolustusministerille 1922, SArk.Dc4.
Int.Os:n esittely 20.6.1923, Esittelylistat puolustusministerille 1923, SArk.Dc5.
10. Päiväämätön viisivuotissuunnitelma, Yleisesikunta, 5-vuotisohjelman konseptit, SArk.T 7745/48.
11. Grandellin konseptteja v. 1929, SArk.T 7745/49.
12. Liite Sk.Y:n kirjelmään N:o 881.34.IIIb.sal. SArk.T 11341/5.
Grandellin konseptteja v. 1929, SArk.T 7745/49.
13. YE Op.Os:n Maavoimatoimiston kirjelmä N:o 297/Op.1sal/26.7.1939, Op 1/YE kirjeistöä 1938–1939, SArk.T 2862/7.
14. Gunvar Grothin kirjeet 26.10.1939 Pl.M:n Int.Os:n päällikölle ev Gustafssonille ja toiminimi O. E. Clauson v. Kaasin tarjous 24.10.1939, Pl.M:n kirj. n:o 364/27.10.1939, Intendenttiosasto/Pl.M, SArk.T 11341/11.
15. Pl.M:n kirj. n:o 364/39/Int.sal/27.10.39, SArk.T 11341/11.
16. Edellisen kirjelmän marginaalimerkinnot.
17. Baer 1, s. 171–177.
18. Baer 1, s. 358.
19. Suomen Budapestin lähetystön kirjelmät kenrl L. Grandellille 9.1.1940, 31.1.1940, 16.2.1940. Lähetysilmoituksia. Asiakirjoja Unkarista suoritetuista hankinnoista 1940–1945, SArk.T 17717/9. Taisteluvälineosasto 1940–1942, 1943. Hankintoja ulkomailta, SArk.T 24308/10.
20. Sopimuksia ja tilauksia ulkomailta 1940–43, PE:n hankintaosasto, SArk.T 24308/10.
21. Liste A, Stockholm 17.1.1940. Suomen lähetystön kirjelmä kenrl L. Grandellille 16.2.1940. SArk.T 17717/9.
22. Asiakirjoja Englannista suoritetuista hankinnoista, SArk.T 17717/10.
23. Tietoja kypärästä sekä profiilipiirroksia, PM Int.Os, SArk.T 19493/18.
24. PM:n Int.Os n:o 6932 f26/13.8.1943, SArk.T 19493/18; Brooke Justin, Talvisodan kanarialinnut (kypärät näkyvät kolmessa valokuvassa).

25. Pohjan Prikaatin perinnehuoneessa oleva kypärä ja valokuva teksteineen.
26. Tämän kirjoittaja havaitsi kesällä 1942 suuren määrän näitä kypäriä erään teollisuuslaitoksen varastossa Helsingin Hernesaarella.
27. Insinööri Gustaf Gahmbergin haastattelu, Espoo.
Vaateustoimisto/Stal.E, Vaatetus- ja varustilastoja 1941–1944, SArk.T 19521/54 ja 57, Esittelyjä Int.Osaston päällikölle 1941–1944. SArk.T 19505/18.
28. Vaatetus- ja varustilastoja 1941–1944, Vaat.tsto (Int.2)/Stal.E, SArk.T 19521/57.
29. Baer 1, s. 186–188.
30. Sopimus Oy Dahlberg & Hjort Ab, sopimus n:o 1189, 22.6.1941, Sotatarvikehankintoja Saksasta 1940–1947, SArk.T 17720/3. Saapumisilmoitus PM Tväl.os. SArk.T 20206/F 10.
31. Tilaus 373/41/Int.2/4.7.1941, Oy Perma Ab. Hankintoja Ruotsista 1939–1946, SArk.T 17717/9.
32. Baer 1, s. 192.
33. Tilaus liittyi tilaukseen 1189/30.6.1943.
34. Esittelyt 24.6.1942 ja 5.2.1944, Esittelyt Int.Os:n päällikölle 1941–1944, SArk.T 19505/18.
35. KanRE:n kirj. n:o 2594/VI Int./224/22.7.43, PM:n kirj. n:o 6932f 26/13.8.43, Pääntendentti 1943.T 19493. Mm. Ään.RPr:n kirj. n:o 211/IV/2.9.43, SArk.T 11341/11.
36. Vaatetus- ja varustilastoja 1941–1944, Vaat.tsto/Int.2/Stal.E, SArk.T 19521/54.
37. Vaat.tsto (Int.2)/Stal.E vaatetus- ja varustilastoja 1941–1944, SArk.T 19521/54. Vaat.tsto/PvPE tilastoja 1947–1948 SArk.T 19515/28.
38. Esittelyt Pääntendentille 1945–1946, SArk.T 19505/20 ja 1947–1951, SArk.T 21245/Dh3.
39. Insinööri Gustaf Gahmbergin haastattelu, Espoo.
40. Kirjoittajan omakohtainen kokemus.
41. Puolustusvoimain komentajalle vuonna 1961 laadittu muistio. PE:n talousosaston muistio 6.6.1959.
42. PE:n kirj. n:o 1381/Vaattsto/16/51 ja Pv:n Tutk.K:n tutkimustodistus n:o 100R/55. Muistio kypärätilanteesta 8.4.1959.
43. Muistiot 27.11.1958, muistio 8.4.1959 ja muistio 6.6.1959. PE:n kirj. n:o 1900/Vaattsto/19b22/55.
44. PE:n tilaus 157/Vaattsto. Muistio 8.4.1959. Muistio kypärien laatuvaatimuksista, kesäkuu 1975.
45. Puolustusvoimain komentajalle vuonna 1961 laadittu muistio. Tarjouspyyntö 1182/Vaattsto/19b/23.5.1961.
46. Tarjouspyynnöt vuosilta 1955, 1957 ja 2 kappaletta vuodelta 1959.
47. Puolustusvoimain komentajalle vuonna 1961 laadittu muistio. Tilaus 1182/Vaattsto/19b/23.5.1961. Muistio 6.6.1959.
48. Tilaus 49/62/Vaattsto 5.2.1962. Tarkastaja Mikko Oravan haastattelu, Hämeenlinna.
49. Puolustusvoimain komentajalle vuonna 1961 laadittu muistio.
50. Puolustusvoimain komentajalle vuonna 1961 laadittu muistio.
51. PE:n kirj. n:o 808/Jvtektntsto/17/6.5.1961 ja 1836/Jvtektntsto/19/31.10.1961.
52. Tilaus 735/Vaat.tsto/19b/19.4.1963. Muistio teräskypärien laatuvaati-

- muksista. Kesäkuu 1975. Esittely Puolustusvoimain komentajalle 16.6.1962. Esittelylehtinen, Finnish steel helmet, Wärtsilä. Tarkastaja Mikko Oravan haastattelu, Hämeenlinna.
53. Yhteenveto teräskypärähankinnoista vuodesta 1963 alkaen. Tarkastaja Mikko Oravan haastattelu.
  54. Tarkastaja Mikko Oravan haastattelu.
  55. PE:n sotatalousosaston muistio teräskypärien sisusten tämänhetkisestä vaiheesta, 11.11.1965.
  56. PE:n taloushuolto-osaston muistiot teräskypärien sisäosista 4.5.1971. Tarkastaja Mikko Oravan haastattelu.
  57. Muistio teräskypäräsisustusten hankinnan tämänhetkisestä vaiheesta 11.1.1965. Talh-os 4.5.1971. PE:n sotatalousosaston muistio 11.11.1968. Talh-os 4.5. ja 24.5.1971. Tilaus 121/65. PE vaattsto 10.3.1965.
  58. Samat.
  59. Samat ja PE Stal-os 24.5.1971. Tarkastaja Mikko Oravan haastattelu.
  60. PE Talh-os 4.5.1971.
  61. Sama ja Stal-os 11.11.1968 ja 24.5.1971. Tarkastaja Mikko Oravan haastattelu.
  62. PE:n vaatetusteknisessä toimistossa olleet asiakirjat vuonna 1993.
  63. Pääesikunnan materiaalihallinto-osaston insinööri Erkki Vuoren haastattelu.
  64. Kommodori Erik Wihtolin haastattelu.
  65. Tarkastaja Mikko Oravan haastattelu.
  66. Muistio teräskypäräsisustusten hankinnan tämänhetkisestä vaiheesta 11.1.1965. Talh-os 4.5.1971. PE:n sotatalousosaston muistio 11.11.1968. Talh-os 4.5. ja 24.5.1971. Tilaus 121/65. PE vaattsto 10.3.1965 sekä everstiluutnantti Kaj Hagelbergin haastattelu.
  67. Muistio teräskypäräsisustusten hankinnan tämänhetkisestä vaiheesta 11.1.1965. Talh-os 4.5.1971. PE:n sotatalousosaston muistio 11.11.1968. Talh-os 4.5. ja 24.5.1971. Tilaus 121/65. PE vaattsto 10.3.1965.

Kypäriä koskevat tiedot ovat peräisin seuraavista lähteistä:

Baer Ludwig,	Vom Stahlhelm zum Gefechtshelm Band 1 (1915–1945) ja Band 2 (1919–1994).
Mollo Andrew,	Army Uniforms of World War 1. Army Uniforms of World War 2.
Müller Kunter,	Europäische Helme. Italia m/33, Neuvostoliitto m/35 ja m/40, Puola m/31, Tanska m/24.
Skötte Anders,	Collectors Guide to Scandinavian Military Helmets, Denmark and Norway.
Dagnas Jean-Gabriel, ym.	Les Casques de Combat du monde entier de 1915 à nos jour. Belgia m/15, Italia m/33, Ranska m/15. Die Streitkräfte der Republik Österreich 1918–1968.

Valokuvatut kypärit ovat Sotamuseon, Petteri Viljakaisen ja Stig Roudasmaan kokoelmista.

Summary

STEEL HELMET IN THE FINNISH DEFENCE FORCES

The assortment of war material that cumulated in Finland in the first 25 years of independence was wide. The main reasons for that state of affairs were peace time procurements, war booty material of three wars, [war material] 'sympathy' that Finland received during the Winter War as well as those hasty acquisitions that had been made during the wars.

The highest richness of abundance of species concerns probably steel helmets, because almost all European steel helmet models have been used in Finland.

Steel helmets came into use in the course of the First World War. The massive barrage that was used for breaking through the defence lines changed the causes of human casualties. Bullet wounds were replaced by wounds caused by grenade splinters. And head injuries were the most difficult to be cured.

The French developed as early as in 1915 a helmet with thin, only 0,75 millimetre thick shell that covered head from small splinters. The weight of the helmet **m/15**, designed by artist August Luis Adrian, was only about 0,75 kilogrammes (picture 1).

The developing of helmet began in Germany in autumn 1915 on scientific basis and by the efforts of engineers and physicians. This helmet had to protect the top of the head, neck, jugular arteries and eyes.

The imposed demands for protection thickened the steel up to 1,0–1,11 millimetres that made the 1–1,5 kilogramme helmet also protective against shrapnel bullets. Attention was also paid to the inside of helmet and the enhanced protective effect that the improvement of this part of helmet could possibly provide.

The manufacturing of **m/16** was started in January 1916. An unofficial **m/17** was born next year when certain changes were made in chinstrap and the liner of helmet. In 1917, Austria-Hungary ordered approximately half a million helmets called **m/18** (pictures 2, 3, 5 and 7).

The broad edge of German helmet caused a harmful sough especially when the wind was blowing. This defect was removed in **m/18** (picture 4) by bending the edge close by the ears. This type was not used in the course of the First World War.

The Russian Army had ordered a consignment of helmets **m/15** from France. The Russians then developed a version of **m/17** of its own on the basis of that **m/15**. The new model was more advantageous by its manufacturing techniques (picture 7).

Finland became one of the first manufacturing countries of

steel helmets in the world when Finnish industry got an order of 600 000 pieces. V. W. Holmberg's factory manufactured 1/2 million and G. W. Sohlberg 100 000 helmets in Helsinki. Some 500 pieces were not delivered and they became the first steel helmets of the Finnish Army after the War of Independence.

Finland ordered a relatively large amount of war material from France in 1919. The lot also comprised 15 000 steel helmets of French and German origin. The German helmet was approved for use in the Finnish Army on 14th of April 1920 on the basis of proper tests.

Some 80 000 helmets were procured for the Finnish Army in the 1920s. That amount of steel helmets would have been enough for half of the manpower of the field army at that time.

The 'second steel helmet generation' was born in the 1930s. New European states acquired steel helmets for their fledgling armies and many of the 'old' countries modernized their wartime models. The goal was to reach the same protective level as the German helmet had, concerning as well the strength as the general shape of helmet.

The first ball-shaped helmet was taken into use in Italy. The liner of helmet was also developed and a new invention, German and Italian element solution, came into use. Padding cushions were replaced by steel springs that produced elasticity (pictures on pages 26 and 30).

When the Winter War (30th Nov. 1939–13th March 1940) broke out, there was a hasty hurry to buying steel helmets. But those helmets didn't come into the country until the war was over.

However, purchases continued and the manufacturing of helmets was started again in Finland. According to a contract signed with Sweden, Wärtsilä Oy manufactured 70 000 helmets of Swedish model m/37 that was named **m/40** in Finland (picture 15).

When the Continuation War broke out on 25th June 1941, the amount of steel helmets reached a quarter million pieces. They comprised five basic models:

- 'Old German' and Austro-Hungarian (m/16, m/17, m/18) 70 000 pieces
- Hungarian m/38 75 000 pieces (picture 11)
- Italian m/35 30 000 pieces (picture 12)
- Czechoslovakian m/34 50 000 pieces (picture 13)
- Swedish m/21 8 000 pieces (picture 14)
- Polish m/35 1 000 pieces

Around the outbreak of the war, some 25 000 German helmets **m/35-40** (picture 16) and 20 000 Swedish helmets **m/37** were ordered. The amount of helmets that had been ordered from Wärt-

silä was completed in the summer, and so the helmet assortment of the Finnish Army was composed of 12 different models.

Altogether 24 282 helmets were purchased from Germany in summer 1943. Among them there were plenty of the latest model **m/35-42** (picture 16). Still one lot of German helmets arrived in Finland as late as in 1944, but the amount of those is unknown.

Besides of all those helmets, some 20 000 pieces of Red Army helmets **m/40** (picture 18) were fixed for the use of troops serving in the rear, Coastal Artillery detachments among others.

'Miscellaneous' steel helmets were removed from the inventory after the war. Some 65 000 newer German and Hungarian as well as 6 000 Finnish-Swedish helmets remained then in service.

The development of a new steel helmet begun in the turn of the 1940s and 1950s on the basis of German model. However, the domestic manufacturing was badly delayed.

Therefore, some 50 000 helmets were ordered from Hans Römer factory in Germany in 1955 as well as 20 000 pieces from Swedish Eskilstuna Stålpresnings Ab in 1962 (pictures 19 and 20). Because of taxation reasons, these helmets were purchased without the inside.

'The third generation', ball-shaped helmets, came into wider use after the Second World War. In June 1962, that type of helmet was also approved for the Finnish Army, and the development work of ball-shaped steel helmet that met the international standards was completed in one year.

Wärtsilä Oy started manufacturing the helmet **m/62** in spring 1963 (picture 21). That model was then manufactured for 20 years without interruption.

Procured helmets had to be furnished with the liner constructions, and this work started in 1963. German helmets were furnished with a Finnish Army's own construction (picture 19). Swedish helmets got the J/53 liner produced by German Schubert-Werk KG (picture 20).

The procurement of the liner for helmet **m/62** from abroad was troublesome because of foreign exchange policies of that time. Therefore, a domestic version of the J/53 liner was used initially (picture 22).

The obtaining of patent rights stopped domestic manufacturing, and it was not until 1971 that the furnishing of helmets with the liner could be continued by purchasing the liner **I/608** from Schubert-Werk KG (picture 23).

The mixing of new fibre materials with disposable and permanent plastics has produced new possibilities for enhancing ballistic protection. U.S. Army was the first to change over to the use of 'fourth helmet generation', so called Kevlar-helmet.

Research work and tests for developing a Finnish composite

helmet were started in 1986. Actual development work was in 1989 handed over to the Material Technique Division of Hollming Oy after wide preliminary studies. Composite helmet **m/92** (picture 24) was accepted in the beginning of the year 1992.

* * *

Finnish Defence Forces used almost all European steel helmet models during the last wars. This richness in sort had no negative impacts on fighting activities, it has rather been a question of aesthetic impression.

Finnish industry has taken part in the manufacturing of helmets on four occasions. Steel helmet was still a new and almost unknown product in Finland, when Russia made its order in 1917.

During the Second World War, when it was a must to increase the number of steel helmets rapidly, Sweden gave Finland a helping hand. Twenty years later as the manufacturing of steel helmets had to be started anew in Finland, the know-how had faded away and the development work had to start from the very beginning.

The change-over to the fourth helmet generation took place again 20 years later. However, Finnish industry then mastered the required technology and was soon able to create a helmet that was suitable for manufacturing.

KESKUSTELU ILMAVOIMISTA 1920- JA 1930-LUVUILLA

Ilmavoimien tehtävän määrittely, kehittämisohjelmat ja kalustohankinnat – kohtasivatko ne toisensa?

Ensimmäinen maailmansota osoitti ilma-aseen kehityksen suunnan Euroopassa pitkälle 1930-luvulle. Sodan loppupuolella aloitetut suurten kaupunkien ja teollisuuskeskusten pommitukset vaativat sotaa käyviltä hävittäjävoimien irrottamista kotialueen puolustukseen. Uudessa tilanteessa Saksassa, Englannissa ja Ranskassa pohdittiinkin ilmavoimien muodostamista itsenäiseksi puolustushaaraksi. Ajatus toteutui vain Englannissa. Huhtikuun lopulla 1918 Suomen lentojoukkojen päälliköksi nimitetty saksalainen kapteeni Carl Seber esitti itsenäisten ilmavoimien muodostamista myös Suomeen. Suomen ilmavoimilla ei kuitenkaan ollut lentokaluston puolesta juuri edellytyksiä itsenäiseen toimintaan vielä pitkään aikaan.

Ensimmäisen maailmansodan kokemukset, sodan jälkeen syntyneet erilaiset ilma-aseen käyttöteoriat, lentokoneiden suorituskyky ja eripuolilla maailmaa käydyt pienet sodat muovasivat ilmavoimien käyttöajatusta. Lentokoneiden tekninen kehitys ja ilma-aseelle annetut tehtävät ovat aina kulkeneet käsi kädessä.¹ Näin tapahtui myös Suomessa. Täällä seurattiin 1920-luvulta lähtien tiiviisti muualla Euroopassa tapahtunutta kehitystä laadittaessa ilmavoimille kehittämisohjelmia sekä päätettäessä puolustushaaran sodanajan tehtävästä. Suunnitelmia tehtäessä ja tehtävää annettaessa ei kuitenkaan otettu riittävästi huomioon olemassa olevia taloudellisia voimavaroja.

---

* (s. 1940) majuri, filosofian lisensiaatti, kirjoittanut muun muassa teoksen Ilmasotakoulun historia 1918–1980 (1993) sekä useita ilmasotahistoriaan liittyviä tieteellisiä artikkeleita.

1. Ensimmäiset tehtävnmääräykset ja kehittämisohjelmat

1.1. Ensimmäinen tehtävnmääräys

Alussa ilmavoimien toimintaa hallitsivat puhtaasti käytännön tarpeet ja mahdollisuudet. Lentoyoukkoja tarvittiin lähinnä levottomalla itärajalla hankkimassa tiedustelutietoja. Maailmansodan seurauksena syntyneillä ilmasodankäynnin teorioilla ei juurikaan ollut vaikutusta ilmavoimien tehtävää määritettäessä.

Lentoyoukkojen päälliköksi nimetty Carl Seber teki ensimmäisen ehdotuksen ilmavoimien kokonaisjärjestelyksi heti toukokuun alussa 1918. Seber esitti ilmavoimien pääasialliseksi kalustoksi vesikoneita, sillä hänen mielestään suomalaisen maastoon oli erittäin vaikea rakentaa lentokenttiä. Sen sijaan lukuisat järvet tarjosivat meren rannikon ohella erinomaiset mahdollisuudet vesilentosemien rakentamiseen.² Koska Seber oli ehtinyt olla Suomessa vain noin kaksi viikkoa, hänellä ei ollut mitenkään aikaa perehtyä maantieteellisiin olosuhteisiin. Näin ollen hänen käsityksensä täytyi perustua toisen käden tietoihin. Ajatus vesikoneista olikin mitä todennäköisimmin peräisin Saksassa sodan aikana lentokoulutuksen saaneelta jääkärikapteeni Bertel Mårtensonilta.³ Kesällä 1918 ilmavoimien käytössä ollut lentokalusto käsitti 31 konetta, jotka edustivat 14 eri tyyppiä. Niistä vesikoneita oli 20. Aivan vuoden lopulla saatiin Tallinnasta vielä 5 vesikonetta.⁴ Kaluston sotilaallinen käyttöarvo oli kuitenkin lähes olematon; osalla koneista kyettiin jonkinlaiseen vesialueen tiedusteluun.

Ilmavoimien ensimmäinen varsinainen tehtävnmääräys on yleisesikunnan päällikön käskyssä joulukuulta 1918. Siinä päätehtäväksi käskettiin tiedustelu, jota suorittavat Sortavalassa, Koivistolla ja Santahaminassa olevat lentoyksiköt. Toisena tehtävänä ollut taistelutoiminta määritettiin seuraavasti: *"vihollislaivojen, lentokoneiden ja joukko-osastojen kimppuun tulee hyökätä käyttäen konekivääriä ja pommeja, jos ne tavataan Suomen rajojen sisäpuolella tai jos ne taistelutoiminnallaan loukkaavat puolueettomuutta"*.⁵ Tehtävä oli mahdoton, sillä sen täyttämiseksi ei vielä ollut tarvittavaa lentävää henkilöstöä⁶ ja käytössä ollut kalusto ei soveltunut lainkaan hyökkäykselliseen toimintaan.

1.2. Ranskalaisten suunnitelma, Mårten- sonin vastaehdotus ja Yleisesikunnan esitys ilmavoimien tehtäväksi

Vuoden 1919 alkupuolella joukko ranskalaisia asiantuntijoita saapui Suomeen. Heidän laatimassaan ilmavoimien kehittämissuunnitelmassa lentoaseen päätehtävänä mahdollisessa sodassa oli offensiivinen tiedustelu, johon liittyivät oleellisena osana viholliskohteiden pommitus ja tulittaminen konekiväärein. Tehtävän suorittamiseen ranskalaiset suosittelivat parempien suoritusarvojen takia maakoneita. Heidän mielestään myös tarvittavien lentokenttien rakentaminen oli täysin mahdollista. Ranskalaisten esityksen taustalla oli halu myydä Suomelle 30 Breguet-maatiedustelukonetta. Koneiden lisäksi esitettiin 1 000 lentopommin ja 23 lentokonekonekiväärin hankkimista Ranskasta.

Silloinen ilmavoimien komentaja everstiluutnantti Sixtus Hjelmman ei kuitenkaan vakuuttunut ranskalaisten suunnitelmasta. Hän pyysikin esikuntapäällikköään jääkärikapteeni Bertel Mårtensonia tarkastamaan suunnitelman sekä antamaan oman lausuntonsa ilmavoimien tarpeista. Laatimassaan muistiossa Mårtenson ei hyväksynyt ranskalaisten näkemystä konevalinnasta, sillä lentokenttien rakentaminen tulisi edelleen kohtuuttoman kalliiksi. Lentokoneet olisi niin ikään hankittava Saksasta hänen edellisenä syksynä neuvottelemansa sopimuksen mukaisesti. Hjelmman oli Mårtensonin esityksen kannalla. Koska Saksasta hankittavalle kalustolle ei saatu länsimaiden lupaa, koneet ostettiin Ranskasta. Ilmavoimien johdon suosiessa edelleen voimakkaasti vesikoneita kauppaan sisällytettiin 20 Breguetin lisäksi 12 Georges Levy -lentovenettä. Jälkimmäinen kone osoittautui kuitenkin pian käyttökelvottomaksi.

Mårtenson näki ilmavoimat sekä maavoimien että merivoimien yhteistoiminta-asetajina. Lentojoukkojen tehtäviin kuuluivat tiedustelu, vihollisen lentotoiminnan häiritseminen ja estäminen, tykistön tulenjohto, hyökkäykset maa- ja merimaaleja vastaan, pommitukset sekä yhteistoimintalennot. Pommituskohteena oli Pietari.⁷ Mårtenson yliarvioi selvästi ilmavoimien mahdollisuuksia, jos otetaan huomioon hankittavaksi esitetty kalusto. Hänen esitystään lieneekin pidettävä periaatteellisena näkemyksenä ilmavoimien kehittämissuunnaksi. Samalla kannanotto merkitsi jon-

Jääkärikapteeni Bertel Mårtenson (vas) sekä kaksi ranskalaisen asiantuntijaryhmän jäsentä luutnantti Clement Moutonnier Mårtensonin vieressä ja ryhmän johtaja majuri Raoul Etienne (oik) Utissa talvella 1919. Kuva: Jukka Nykänen.

Jaeger Captain Bertel Mårtenson (left) and two members of a French team of experts, Lieutenant Clement Moutonnier beside Mårtenson and team leader Major Raoul Etienne (right) in Utti in winter 1919.

kinlaista takaiskua ilmavoimien tulevalle kehitykselle.

Vuonna 1919 Yleisesikunta julkaisi kirjasen **Ilmailuvoimien yhteistoiminnasta muiden aselajien kanssa**. Kirjasessa määriteltiin ilmavoimien tehtävät sotatoimissa seuraavasti:

1. tiedustelu ja tietojen välittäminen,
2. tähytys, taistelu ja pommien heittäminen,

3. yhteyden ylläpitäminen taistelun kestäessä,
4. tykistötulen ohjaaminen ja
5. ilmataistelu (takaa-ajo).

Yleisesikunnan mukaan lentokoneet muodostivat päätiedusteluvälineen. Lentotiedustelun ja tähystyksen tuli olla yhtäjaksoista ja se edellytti ilmaylivoimaa rintaman yläpuolella. Pommituksia suositeltiin käytettäväksi kohteisiin, joihin tykistön tuli ei ulottunut. Maalien oli kuitenkin oltava tärkeitä, koska ”pomminheitto” oli hyvin hankalaa. Vasta samana vuonna hankituissa Breguet-koneissa oli pommiripustimet, aikaisemmin pommit oli heitettävä käsin koneen ohjaamosta kohteen yläpuolella. Ilmataistelulla oli puolestaan estettävä vihollisen tulenjohto- ja tiedustelulennot, suojattava omia tiedustelukoneita ja estettävä ylipäättään vihollisen lentotoiminta tuhoamalla sen lentokalusto ilmassa ja maassa.⁸ Ilmavoimille hankitut 20 Breguet-konetta eivät mahdollistaneet edellämainittujen tehtävien suorittamista edes välttävästi.

1.3. Arne Somersalon esitykset kehittämishohjelmaksi, rannikkopuolustuskomitean esitys ja Yleisesikunnan käsitys ilmavoimien tehtävästä

Vuoden 1920 loppupuolella ilmavoimien vt. komentajaksi nimitetty majuri Arne Somersalo sai tehtäväkseen puolustushaaran (aselaajin) uudelleen järjestelyn ja kehittämissohjelman laadinnan. Somersalo lähetti ensimmäisen muistion sotaministeriöön jo 30.10.1920. Siinä hän pohti yleistä tilannetta ilmavoimissa ja hahmotteli tulevia tehtäviä. Niitä olisivat merialueen valvonta, pommihyökkäykset maa- ja merimaaleja vastaan, tykistön tulenjohto ja lentotiedustelu. Noin kuukautta myöhemmin Somersalo laati sitten perusteellisen esityksen ilmavoimien tulevan kehittämisen suuntaviivoiksi. Sen mukaan laivueet tuli muodostaa käyttötarkoituksen perusteella hävittäjä-, pommittaja- ja tiedustelulaivueiksi ja yhdistää sen jälkeen ilmailuosastoiksi, joihin tulisi kaksi laivuetta kuhunkin. Sotaministeriö hyväksyi esityksen. Toteutusvaiheessa muutokset koskivat pääasiassa ilmailuosastojen maaorganisaatioita, sillä len-

tokalustoa ja lentävää henkilöstöä oli aivan liian vähän. Esimerkiksi Uttiin sijoitettuun Ilmailuosasto 1:een pystyttiin perustamaan ainoastaan kahdeksan koneinen maatiedustelulaivue. Osaston taistelulaivue jäi pelkäksi ”paperilaivueeksi”, koska sille ei ollut kalustoa. Asiaan vaikutti lisäksi alhainen koulutustaso ja ohjaajapula. Päätös Gourdou-Leseurre -hävittäjäkoneiden ostamisesta Ranskasta tehtiin vasta vuonna 1923. Koneet, joista puuttui kuitenkin aseistus; saatiin maahan kesä-lokakuussa 1924. Vielä kaksi vuotta myöhemmin Utissa olleella Maalentoeskaaderilla oli käytössään lentokoneita varten vain 16 konekivääriä.⁹

Vuoden 1921 maaliskuussa valtioneuvosto asetti yleisesikunnan päällikön kenraalimajuri Oskar Enckellin johdolla toimineen rannikkopuolustuskomitean, jossa oli jäsenenä myös ilmavoimien komentaja majuri Somersalo. Vuoden kuluttua komitea sai valmiiksi 10-vuotisen rakennusohjelman meri-ilmavoimille. Komitean esityksessä ilmavoimien tehtävät olivat ilmataistelu, taistelu maa- ja merimaaleja vastaan ja ilmatiedustelu. Ohjelma oli kuitenkin liian kallis. Somersalo laati tämän jälkeen supistetun esityksen, mutta hallitus piti sitäkin mahdollisena toteuttaa. Sekä rannikkopuolustuskomitean että Somersalon esityksille ei löytynyt mitään realistista taloudellista pohjaa. Ilmavoimille vuosittain myönnetyt määrärahat olisivat riittäneet vain murto-osaan hankittavaksi ehdotetusta 328 ja 221 lentokoneesta.¹⁰

Heinäkuussa 1922 puolustusministeri asetti uuden työryhmän laatimaan esityksen maailmavoimien kehittämiseksi. Työryhmän johtajaksi määrättiin ilmavoimien komentaja Arne Somersalo. Esitys ei kuitenkaan ehtinyt valmiiksi ennenkuin rehtori Eirik Hornborgin johtama puolustusrevisioni aloitti koko puolustusvoimia käsittelevän uudistusohjelman tekemisen vuonna 1924. Somersalo sai nyt tehtäväkseen laatia revisionia varten täydellisen 10-vuotisohjelman ilmavoimien kehittämiseksi. Ilmavoimien komentajan esitys oli varsin perusteellinen ja pohjautui yleiseen itärajan puolustus suunnitelmaan sekä rannikkopuolustuskomitean aiempaan esitykseen. Siinä ilmavoimat jaettiin maa- ja meri-ilmavoimiin, joiden vahvuudet olivat 217 ja 98 lentokonetta. Koko ohjelman kustannuksiksi Somersalo laski noin 530 miljoonaa markkaa. Maailmavoimien päätehtävänä oli maavoimien tukeminen. Meri-ilmavoimilla taas piti suojata armeijaa ja sitä tukevia lentojoukkoja vihollisen sivusta- ja selustahyökkäyksiltä mereltä.

Majuri (everstiluutnantti) Arne Somersalo oli ilmavoimien komentajana vuosina 1920–1926. Kuva: Ilmavoimien Viestivarikko.

Major (Lieutenant Colonel) Arne Somersalo was the C-in-C of Air Force in 1920–1926.

Yleisesikunta puolestaan kiinnitti erityistä huomiota eri puolustushaarojen yhteistoimintaan pääsotänäyttämönä pidetyllä Karjalan kannaksella. Sodan syttyessä ilmavoimien päätehtäväksi katsottiin liikekannallepanon ja keskityskuljetusten suojaaminen vihollisen ilmahyökkäyksiltä. Yleisesikunnan mukaan tehtävään tarvittiin niin paljon laivueita, että ajallinen ja paikallinen ilmaheraus voitaisiin taata. Ilmavoimien tuli myös kyetä pommituksien häiritsemään vihollisen liikekannallepanoa ja keskityskuljetuksia.¹¹ Yleisesikunta korosti näin hävittäjätorjunnan merkitystä, koska sen mielestä lentoaseen päätehtävä oli maavoimia ilmasta uhkaavan vaaran torjunta nimenomaan sodan alkuvaiheessa.

Ilmavoimien työrauhaa häiritsivät Somersalon komentajakaudella henkilökohtaiset erimielisyydet komentajan ja muutaman vanhemman upseerin välillä. Somersalon päävastustajaksi nousi Ilmailupataljoonan komentaja jääkärimajuri Aarne Snellman. Syntyneiden riitojen tuloksena Somersalo tuomittiin sotaylioikeudessa 43 vuorokauden päävartioarestiin vuoden 1925 lopulla, ja hän erosi palveluksesta 4. päivänä helmikuuta 1926. Ilmavoimien komenta-

jakusymystä ei kuitenkaan ratkaistu Somersalon vastustajien toiveiden mukaisesti, vaan uudeksi komentajaksi määrättiin esikuntapäällikkönä vuodesta 1924 ollut jääkärimajuri Väinö Vuori. Ilmavoimien upseerien keskuudessa vallinnut käsitys, että majuri Bertel Mårtensson olisi seuraava komentaja, ei toteutunut. Vuori oli siirtynyt ilmavoimiin puolitoista vuotta aiemmin, joten hänen perehtyneisyytensä puolustushaaraan oli vähäinen. Vuori ei myöskään ollut Somersalon kaltainen vahva persoona, joka olisi pystynyt ajamaan tehokkaasti ilmavoimien etuja ja tekemään puolustushaaraa tunnetuksi poliittisissa piireissä.¹²

1.4. Puolustusrevisionin kutsuman englantilaisen asiantuntijaryhmän esitys ilmavoimien tehtäväksi ja kokoonpanoksi

Ilmavoimien komentajan esitys ei tyydyttänyt puolustusrevisionia. Revisionin toimesta Suomeen kutsuttiin englantilainen asiantuntijaryhmä, jonka tehtäväksi annettiin mietinnön laatiminen ilmavoimien ja rannikkopuolustuksen järjestämisestä. Asiantuntijaryhmää johti tykistön kenraalimajuri Walter Kirke, ja sen ilmailuasiantuntijoina olivat eversti F. V. Holt ja everstiluutnantti R. B. Maycock. Valmistuneessa mietinnössä englantilaiset totesivat Suomen liian köyhäksi hankkimaan ensiluokkaiset ilmavoimat. Taavoitteeksi asetettiin niin vahva ilma-ase, että todennäköinen vihollinen arvioisi hyökkäyksen kannattamattomaksi. Ilmavoimien päätehtäväksi annettiin tiedustelu. Hyökkäykselliseen toimintaan oli olemassa myös hyvät edellytykset, sillä edulliset pommituskohteet Pietari ja Kronstadt sijaitsivat lähellä.

Englantilaiset esittivät perustettavaksi kaikkiaan 17 kaksitoistakoneista laivuetta seuraavasti:

- 6 merilentolaivuetta tiedustelu- ja pommitustehtäviin,
- 4 maalentolaivuetta tulenjohtoa ja yhteistoimintaa varten tykistön kanssa,
- 2 taistelulaivuetta maalentokoneita,
- 1 taistelulaivue vesilentokoneita ja
- 4 merilentolaivuetta yleiseksi reserviksi tiedustelu- ja pommitustehtäviä varten.

Tiedustelua suorittavilla lentoyksiköillä oli määräävä asema, ja ne vastasivat omien tehtäviensä ohella myös pommitustehtävistä. Kehitysohjelman toteuttamiseen laskettiin kuluvan viisi vuotta, ja sen kustannukset tulisivat olemaan yli 300 miljoonaa markkaa.

Puolustusrevisioni piti asiantuntijaryhmän esitystä hyvänä, ja se oli pohjana laadittaessa ilmavoimien talousarviota vuodelle 1925. Eduskunta hyväksyi esitetystä 78,5 miljoonasta markasta 35 miljoonaa. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun rahaa saatiin edes vaatimattoman kehitysohjelman aloittamiseen. Vaikka Somersalo olikin tyytyväinen vuodelle 1925 myönnettyihin varoihin, hän suhtautui varsin kriittisesti hyväksytyyn ohjelmaan. Englantilaisten esitys, vaikka sitä ei virallisesti vahvistettukaan, antoi kuitenkin suunta-aviivat ilmavoimien kehitykselle 1930-luvun alkupuolelle saakka.¹³

1.5. Ilmavoimien ensimmäinen 5-vuotis- ohjelma ja Hohenthalin komitea

Puolustusrevisionin laatiman ohjelman jälkeen ilmavoimissa seurasi hiljaiselon kausi, jonka aikana tyydyttiin niukkoihin resursseihin. Ne eivät kuitenkaan olleet lähelläkään sitä rahan tarvetta, mitä kehittämisohjelma toteutuakseen edellytti. Elokuussa 1928 Ilmavoimien esikunnassa tehtiin uusi esitys 5-vuotisorjelmaksi. Siinä todettiin, että puolustushaaraa ei ollut mahdollista laajentaa englantilaisten laatiman ja Yleisesikunnan vahvistaman ohjelman mukaisesti. Pääasiallisena syynä olivat henkilöstö- ja materiaalivaikeudet. Esikunta esittikin sitä supistettavaksi kolmella laivueella (yhdeällä hävittäjä-, maatiedustelu- ja merilentolaiivueella). Samalla korostettiin ohjelman olevan minimitarve puolustushaaran kehittämiseksi tasolle, mille suunnitellut tehtävät edellyttivät.

Myös eduskunnassa esitettiin toivomus ilmavoimien tarpeiden selvittämisestä. Puolustusministeriö asettikin marraskuussa 1928 Ilmapuolustusliiton aloitteesta sen puheenjohtajan, kauppaneuvos S. A. Hohenthalin johdolla toimineen asiantuntijalautakunnan. Lautakuntaan kutsuttiin myös ilmavoimien komentaja jääkäri-everstiluutnantti Väinö Vuori. Lautakunta otti lähtökohdakseen englantilaisten suunnitelman eikä Ilmavoimien esikunnan paria kuukautta aikaisemmin tekemää esitystä. Seuraavana vuonna val-

mistuneessa mietinnössä lautakunta totesi, että ilmavoimilta puuttui edelleen vahvistettu kehittämissuunnitelma. Tämä olikin totta, sillä puolustusrevisionin esitystä ei ollut vahvistettu, vaikka se olikin pohjana vuosittaisille tulo- ja menoarvioesityksille. Lautakunta teki myös toimeksiantonsa mukaan esityksen ilmavoimia koskevan lain laatimisesta. Esitystä ei vahvistettu Yleisesikunnan ja puolustusministeriön kielteisten kantojen takia. Ilmavoimien esikunta piti lakiehdotusta kuitenkin ohjeena laatiessaan myöhemmin kehittämis- ja järjestelyehdotuksensa, joka ei toteutunut osittain varojen niukkuuden ja osittain hankintajärjestelmästä johtuneiden myöhästymisten takia. Ilmavoimat jäi näin muita puolustushaaroja heikompaan asemaan, sillä laivastokin oli saanut oman kehittämissuunnitelmansa vuonna 1927.¹⁴

2. Kiista pommikone/hävittäjä ja vesikone/maakone 1920-luvulla

Syyskuussa 1919 sotaministeri K. E. Berg tiedusteli kirjeitse ilmavoimien komentajalta everstiluutnantti Sixtus Hjelmmanilta mitä kalustoa ilmavoimilla oli ja mitä olisi tarvittu. Hjelmmanin vastaus kuvastaa hyvin sen hetkisen tilanteen. Hän ilmoitti lento-osastoilla olevan 19 käyttökelpoista vesikonetta, joista yksi oli taistelukone, sekä 35 maalentokonetta, joista 10 taistelukonetta. Tarvittava konemäärä oli 35 vesi- ja 40 maalentokonetta. Vesikoneista 26 tuli olla tiedustelu- ja pommikoneita ja 9 kevyitä hävittäjiä, maakoneista 30 tuli olla tiedustelu- ja pommikoneita ja 10 kevyitä hävittäjiä. Ilmavoimille oli siis hankittava lisää 16 vesikonetta, 8 tiedustelu- ja pommikonetta ja 8 hävittäjää, sekä 5 maakonetta, kaikki hävittäjiä. Seuraavana kesänä ilmavoimien komentaja lähetti sotaväen päällikölle uuden ehdotuksen. Siinä koneiden kokonaismäärää oli hieman vähennetty, ja se oli 28 vesi- ja 40 maakonetta. Hävittäjien kokonaismäärä oli laskenut yhteensä kahdeksaan. Tiedustelu- ja pommikoneiden määrät olivat 21 vesi- ja 25 maakonetta. Loput viisi vesi- ja maakonetta olivat koulukoneita.¹⁵ Huomattavaa näissä esityksissä oli maakonevoittoisuus, mikä lienee peräisin maassa olleilta ranskalaisilta. Tosin kumpikaan esityksistä ei johtanut varsinaisiin konehankintoihin, vaan koneet hankittiin ranskalaisen ehdotuksen pohjalta kuten jo aiemmin on kerrottu. Toisena

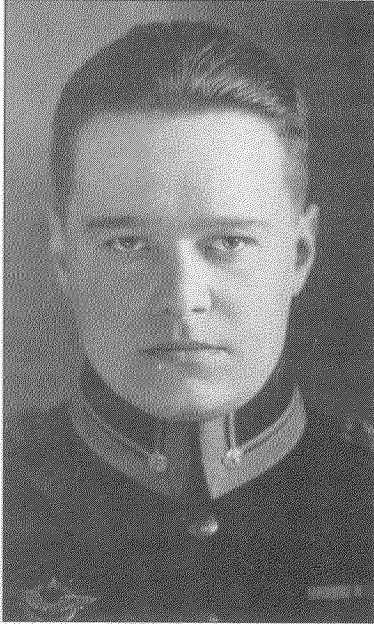

merkittävänä seikkana voidaan pitää sitä, että ilmavoimien johdos-
sa katsottiin tiedustelu- ja etenkin pommitustehtävät tärkeiksi,
joten myös sitä kalustoa tarvittiin monta kertaa enemmän kuin
hävittäjiä.

2.1. Ensimmäiset kannanotot hävittäjien puolesta

Lentokalustoa koskeva kiista jatkui 1920-luvun alussa. Vesikoneen
puoltajat saivat alkuvuosina yllötteen, ja ensimmäiset kehittämis-
ohjelmat edellyttivät enemmistön hankittavasta lentokalustosta
olevan vesikoneita. Sen sijaan hävittäjä/pommittaja -kysymys pai-
nottui nyt hävittäjien puolelle. Rannikkopuolustuskomitea esitti
10-vuotisojelmassaan perustettavaksi varsin voimakkaat meri-il-
mavoimat; 328 koneen kokonaismäärästä hävittäjiä piti olla 171.
Somersalon laatimassa supistetussa ohjelmassa hävittäjiä oli 124
kaikkiaan 221 koneesta.¹⁶ Somersalon käsitys ilmavoimien käytöstä
sotatoimissa poikkesi huomattavasti useimmista aikakauden opeis-
ta. Hän näki pienen valtion mahdollisuudet selviytyä nimenomaan
hävittäjätorjunnan avulla, vaikka kyseessä olikin pääasiassa vesi-
koneista muodostettu lentoase. Euroopassa korostettiin varsin ylei-
sesti italialaisen kenraali Douhet'in oppien mukaisesti pommitus-
voimien ylivoimaisuutta. Pienillä hävittäjillä ei katsottu olevan mi-
tään mahdollisuuksia taistelussa hyvin aseistettuja pommikoneita
vastaan.¹⁷

Ilmavoimien kehittämisestä keskusteltiin puolustushaaran viral-
lisen organisaation sisällä ja myös sen ulkopuolella. Aero-lehdestä
tuli ilmavoimissa palvelevien ja muidenkin sotilasilmailusta kiin-
nostuneiden keskustelufoorumi, jossa vaihdettiin ajatuksia sekä
esitettiin mielipiteitä siitä, mihin suuntaan ilmavoimia tuli kehiti-
tää. Lehdessä julkaistiin käännöksinä myös tärkeimpien ulkomais-
ten ilmailulehtien artikkeleita mm. ilma-aseen käyttöajatuksesta ja
lentokoulutuksesta. Somersalo osallistui itse käytyyn mielipiteiden
vaihtoon. Kirjoituksessaan **Suomen itsenäisyys ja ilmapuolus-
tus** joulukuussa 1923 hän otti voimakkaasti kantaa lentoaseen
kehittämisen puolesta tukeutuen uusimpiin tietoihin Neuvosto-Ve-
näjästä ilmavoimien laadusta ja voimasta, jotka hän totesi varsin
hyviksi.¹⁸

Majuri (eversti) Viljo Rekola suoritti ohjaajan ja tähytäjän tutkinnon Ranskassa vuosina 1920–1921. Rekola oli Ilmavoimien esikunnassa koulutus-toimiston päällikkönä 1923–1925. SA-kuva.

Major (Colonel) Viljo Rekola took his Pilot and Observer degree in France in 1920–1921. Rekola served as Chief of Training Office in Air Force Headquarters in 1923–1925.

Ilmavoimien esikunnan koulustoitimiston päällikkö kapteeni Viljo Rekola ja hänen apulaisensa luutnantti Kuno Chanson (Janarmo) esittivät myös omat näkemyksensä sekä virallisesti että Aeron palstoilla. Rekola pohti samanaikaisesti Somersalon kanssa ilmavoimien osuutta Suomen puolustuksessa. Käsityksensä hän perusti ulkomaille tekemiinsä opintomatkoihin ja ulkomaiseen ilmailukirjallisuuteen. Vuoden 1923 viimeisessä Aerossa julkaistussa kirjoituksessa Rekola esitti ensimmäisenä perustellut laskelmat hävittäjätarpeesta. Niissä hän otti huomioon pääpuolustussuunnan Karjalan kannaksen, Suomenlahden rannikon sekä suuret asutuskeskukset Helsingin ja Viipurin. Rekolan mukaan päärintamalla ja etenkin sen kapeikoissa, joissa maavoimien ratkaisutaistelut käydään, tarvittiin menestykselliseen puolustukseen ajallinen ja paikallinen ilmaherruus. Myös omia pommitus- ja tiedustelukoneita oli kyettävä suojaamaan vihollisen hävittäjätorjunnalta. Rekola päätyi laskelmissaan hävittäjien osalta 160 ja pommittajien osalta 80 koneeseen. Myös Chanson oli jo vuoden 1923 ensimmäisessä Aero-

lehden numerossa käsitellyt hävittäjien toimintamahdollisuuksia maailmansodan kokemusten pohjalta.¹⁹

Rekolan mielipiteet hävittäjätorjunnan järjestämisestä olivat tuolloin varsin radikaaleja ja liittyivät hänen ilmavoimien komentajalle tekemäänsä esitykseen ilmavoimien uudelleen järjestämiseksi. Esitystä, jonka taustalla oli ilmeisesti Somersalon pyyntö, voidaan pitää ensimmäisenä alueellisen ilmapuolustusjärjestelmän kuvauksena. Ilmavoimien komentajahan laati samaan aikaan puolustusrevisionin pyytämää ehdotusta puolustushaaran rakennusohjelmaksi. Rekolan esityksessä lentojoukot jaettiin yhdeksään ilmailupiiriin. Kukin piiri käsitti tiedustelulai alueen ja hävittäjä- tai pommitusl ai alueen. Hävittäjien ja pommikoneiden suhde oli 6:3. Konemääriä ei esityksessä mainita, mutta em. Aero-lehden kirjoituksessa hän päätyi rauhanajan konevahvuuksia pohtiessaan 78 hävittäjään, 24 pommikoneeseen ja 88 tiedustelukoneeseen (tähtyskone).²⁰

Samaan aikaan valmistui myös kenraalimajuri Wetzlerin johtaman määrävahvuuskomitean mietintö, jossa katsottiin ilmavoimien olevan toisiin puolustushaaroihin (aselaji) nähden erikoisasemassa nopean teknisen kehityksen takia. Ilmavoimien aikaisempi määrävahvuus ei enää vastannut lentoaseelle annettua tehtävää, koska se oli laadittu lähinnä koulutusta silmällä pitäen. Kehitys vaati hävittäjä- (taistelu-), tiedustelu- ja pommikoneista muodostettavaksi sellaisia yksiköitä, joiden koottu johtaminen ja toiminta oli mahdollista. Määrävahvuuskomitean mietinnössä erotettiin hävittäjät ja pommittajat omiksi muodostelmikseen. Strategisesti tärkeiden kohteiden suojaksi tuli sijoittaa voimakas hävittäjälai alue. Pommitusl ai alueet taas piti sijoittaa niin lähelle oletetun vihollisen haavoittuvia kohteita kuin mahdollista.²¹

Rekolan esitys ja määrävahvuuskomitean mietintö tukivat näin osaltaan Yleisesikunnan ilmavoimille antamaa tehtävää, maavoimien suojaamista ilmast a uhkaavalta hyökkäykseltä. Vaikka Douhet'in teoria strategisten pommitusvoimien ylivoimaisuudesta tunnettiin hyvin Suomessa, nähtiin täällä selkeästi myös hävittäjätorjunnan merkitys kotialueen suojana sekä maavoimien taistelun tukemisessa. Ilmavoimien esikunnassa oivallettiin myös, että Douhet'in edellyttämien riittävän suurten pommitusvoimien hankkiminen oli tuolloin mahdotonta.

Rintamamuodostelmat.

Hankoniemen Meritiedustelulaivue. 1	
1 Helsingin Ilmailupiiri.	
Merihävittäjälaivue	Meritiedustelulaivue 2
2 Kotkan Ilmailupiiri	
Meritiedustelulaivue 3	Torpedolaivue
3 Uuraan Ilmailupiiri	
Rannikkotiedustelulaivue 4	Pommituslaivue
4 Länsi-Kannaksen Ilmailupiiri	
Maatiedustelulaivue	Hävittäjälaivue
5 Keski-Kannaksen Ilmailupiiri	
Maatiedustelulaivue	Hävittäjälaivue
6 Itä-Kannaksen Ilmailupiiri	
Maatiedustelulaivue	Hävittäjälaivue
7 Käkisalmen Ilmailupiiri	
Rannikkotiedustelulaivue 5	Pommituslaivue
Sortavalan Rannikkotiedustelulaivue 6	
8 Utin Ilmailupiiri (Maatäyd. keskus).	
Maatiedustelulaivue	Hävittäjälaivue
9 Viipurin Ilmailupiiri (kaukotied.)	
Maatiedustelulaivue	Hävittäjälaivue
Kainuun Rajatiedustelulaivue	

Ilmavoimien esikunnan koulutustoimiston päällikön kapteeni Viljo Rekolan 26.8.1924 tekemä esitys ilmailupiiri- jaoksi.
SArk.Koultsto/IlmavE F 4 1924.

A proposal for dividing the country into Aviation Districts, made on 26th of August 1924 by Capt Viljo Rekola, Chief of Training Office in Air Force Headquarters. Military Archives; Training Office/Air Force Headquarters F 4 1924.

2.2. Englantilaisen asiantuntijaryhmän pommi- ja vesikonepainotteinen esitys hyväksytään siihen kohdistetusta arvostelusta huolimatta

Yleisesikunnan tehtävän määräyksen mukaan ilmavoimien päätehtävä oli maavoimien tukeminen ja näin pääosan kalustostakin tuli olla maakoneita. Puolustusrevisionille ei kuitenkaan kelvannut ilmavoimien tekemä esitys, kuten jo edellä kerrottiin. Revisionin maahankutsuman englantilaisen asiantuntijaryhmän esityksessä taas kalustokysymys kääntyi tavallaan pääläelleen. Esityksen mukaan ilmavoimien rungon muodostivat vesikoneista koostuvat pommituslaivueet. Vesikoneiden suurta määrää (132) asiantuntijaryhmä perusteli lentokenttien rakentamisen vaikeudella. Samalla se kuitenkin tunnusti vesikoneiden olevan suoritusarvoiltaan maakoneita heikompia.²² Esityksessä herättää ihmetystä vesikonepainotteisuus, sillä Englannin ilmavoimilla oli vain vähän vesikoneita. Myöskään hävittäjätorjunnan aliarvioiminen ei sinällään kuulunut englantilaisten ilmasotaoppeihin. He tosin painottivat pommikonevoiman ratkaisevaa merkitystä tulevassa sodassa, mutta näkivät hyvin järjestetyn hävittäjätorjunnan olevan tarpeellinen kotialueen puolustuksessa. Kalustosuhteen piti olla 3:2 hävittäjien hyväksi.²³ Englantilaisten käsitys lentokenttien rakentamisen vaikeudesta on selvästikin saatu ilmavoimien palveluksessa olleilta. Majuri Mårtenson mm. oli vankkumaton vesikoneiden kannattaja, lisäksi hänen ja ilmavoimien komentajan majuri Somersalon henkilösuhteet eivät olleet mitenkään hyvät.

Somersalo suhtautuikin englantilaisten laatimaan ja revisionin hyväksymään ohjelmaan varsin kriittisesti, vaikka olikin tyytyväinen myönnettyihin varoihin. Hänen mielestään hävittäjävoimat olivat pienen valtion ilmavoimien tärkein osa. Niillä voitiin hankkia maavoimien taistelun kannalta tärkeä ajallinen tai paikallinen ilmaherruus. Somersalon mukaan esityksessä olleilla kahdella hävittäjälaivueella ei ollut mahdollista saavuttaa edes hetkellistä ilmaherruutta Karjalan kannaksella. Somersalon kiistakumppani jääkärimajuri Aarne Snellman arvosteli myös voimakkaasti englantilaisten esitystä. Hänen mielestään siinä ei käsitelty ollenkaan tärkeintä asiaa, tulevaa ilmaviihollista ja sen toimintamahdollisuuksia. Maa- ja vesikoneiden suhde, 1:2, oli niin ikään väärä,

samoin laivuejako. Vesikoneiden suoritusarvot tiedettiin jo tuolloin maakoneita huonommiksi, ja lisäksi Neuvosto-Venäjän ilmavoimat olivat pääasiassa maakoneita. Snellmanin mielestä ilmavoimat tarvitsivat kaksipaikkaisia maatiedustelukoneita, jotka kykenivät toimimaan tarvittaessa myös hävittäjinä, sekä yksipaikkaisia hävittäjiä ja kaksimoottorisia pommikoneita. Viimeksi mainitut voisivat olla joko maa- tai vesikoneita. Oikea laivuejako olisi:

- pääreservi 108 konetta: 3 tiedustelulaivuetta (36 konetta), hävittäjäeskaaderi (36 konetta) ja pommituseskaaderi (36 konetta),
- kenttäarmeija 60 konetta: 2 tiedustelulaivuetta (24 konetta) ja hävittäjäeskaaderi (36 konetta),
- rannikkopuolustus 36 konetta.²⁴

Englantilaisten esityksestä tuli kuitenkin, kuten jo aiemmin kerrottiin, ilmavoimien kehityksen perusta lähes kymmeneksi vuodeksi.

2.3. Pommitusvoimien kannatus kasvaa ilmavoimien johdossa

Pommitusvoimien kannatus lisääntyi ilmavoimien johdossa 1920-luvun loppupuolella. Ilmavoimien esikunnan yleisesikuntaupseerina palvellut kapteeni Kustaa Sihvo julkaisi Aero-lehden numerossa 3/1927 ilmavoimien sodan ajan kokoonpanoa koskevan kirjoituksen. Siinä hän jakoi lentoaseen tiedustelu-, pommitus- ja hävittäjävoimaan. Sihvon mielestä Suomi tarvitsi ilmapuolustuksensa tueksi hävittäjiä. Kaksi vuotta myöhemmin Sihvolta ilmestyi kirja **Taistelu ilmasta**, joka oli tavallaan ensimmäinen ilmasotaoppi. Siinä Sihvo käsittelee lentoaseen kehitystä, ilmasodan perustekijöitä ja taistelua ilmaherruudesta pääasiassa englantilaisen ilmailukirjallisuuden perusteella. Kirja perustuu pitkälti maailmansodan kokemuksiin, ja ehkä juuri tästä johtuen sitä leimaa douhetismi. Tosin Sihvo ei kokonaan kiellä hävittäjätorjunnan merkitystä. Vuotta myöhemmin Sihvo maailmansodan Marnen taistelua vuodelta 1918 esimerkkinä käyttäen korosti pommitusvoimien merkitystä. Ilmailukoulun ohjaajalinjan johtaja majuri PaaVo Warén (Waris) esitti niin ikään käsityksensä ilmavoimien tehtävistä tulevassa sodassa. Warénin mukaan pienen maan kuten Suomen oli erityisesti koho-

Majuri Kustaa Sihvo siirtyi Savon Jääkärirykmentistä Maalentoeskaaderiin vuonna 1925 ja suoritti tähtystäjän ja ohjaajan tutkinnon vuosina 1925–1926. Sihvo palveli Ilmavoimien esikunnassa yleisesikuntaupseerina 1928–1932.

Kuva: Jukka Nykänen.

Major Kustaa Sihvo was transferred from Savo Jaegerregiment to Land Flight Group in 1925. He took his Pilot and Observer degree in 1925–1926. Sihvo served as general staff officer in Air Force Headquarters in 1928–1932.

tettava ilmavoimiensa iskuvoimaa ts. hävittäjä- ja pommitusvoimaa. Hyökkäyksellisen voiman teho parantaa sekä omaa lentotiedustelua että kotialueen ilmapuolustusta. Warénin mielestä ilmavoimien koko riippui kolmesta tekijästä: maan taloudellisista voimavaroista, sotilaspoliittisesta asemasta ja itsenäisyyden säilyttämiselle annetusta arvosta. Ilmavoimien esikunnan koulutustoimiston päällikkö majuri Gösta von Behr kirjoitti ilmahyökkäysten järjestämismahdollisuuksista rintaman takaisiin kohteisiin. Hän käsittelee aihetta maailmansodan kokemusten ja Englannissa vuonna 1928 pidetyn suuren ilmasotaharjoituksen tulosten pohjalta. Kohteen täydellinen suojaaminen ilmahyökkäyksiä vastaan oli von Behrin mielestä mahdotonta. Ilmaherruus saavutetaan parhaiten tuhoamalla vastustajan ilmavoimat maassa ja ilmassa. Englannissa pidetty harjoitus osoitti hävittäjillä olleen vain pienet mahdollisuudet torjua raskaiden pommikoneiden hyökkäyksiä. Silti englantilaiset itse uskoivat jossakin määrin hävittäjätorjuntaan, kun taas saksalaiset olivat täysin pommitusvoimien kannalla.²⁵

Vuonna 1928 Ilmavoimien esikunnassa laaditussa uudessa 5-vuotissohjelmassa ei ollut oleellisesti mitään uutta. Tosin muutoksia

maakoneiden hyväksi tehtiin korvaamalla merihävittäjät ja -pommikoneet maakoneilla. Suunnitelman mukaan ilmavoimat käsittivät ohjelman päättyessä 4 hävittäjä-, 3 maatiedustelu-, 6 päiväpommitus- ja 2 koululaivuetta. Painopiste oli pommitusvoimissa. Uusien lentokenttien paikoiksi tulivat Suur-Merijoki ja Kauhava. Myöhemmin samana vuonna asetetun Hohenthalin toimikunnan mietintö pohjautui englantilaisten esitykseen ja suosi siten voimakkaita pommitusvoimia. Toimikunnan mukaan ainoa tehokas toimenpide voimakkaita vihollisilmavoimia vastaan oli hyökkäys lentotukikohtiin ja muihin sotilaallisesti arkoihin kohteisiin rajan läheisyydessä. Lentoyksiköiden määrässä toimikunta pitäytyi Ilmavoimien esikunnan esityksessä.²⁶

Arvioidessaan ilmavoimien toimintamahdollisuuksia Hohenthalin toimikunta toisti samat virheet, jotka englantilainen asiantuntijaryhmä oli tehnyt. Pienenä poikkeuksena voidaan pitää lievää siirtymistä maakoneiden suuntaan. Suurena virhearviointina voidaan taas pitää ajatusta Neuvostoliiton lentotukikohtien ja strategisten kohteiden tuhoamisesta ohjelmaan sisällytetyillä pommitusvoimilla, jotka tuskin olisivat riittäneet yhden kohteen hävittämiseen. Toinen suuri virhe oli oman hävittäjätorjunnan laiminlyöminen kotimaan tärkeiden kohteiden suojaamisessa. Vesikoneista pidettiin myös sitkeästi kiinni, vaikka ne oli todettu muualla Euroopassa taistelutoimintaan kelpaamattomiksi. Hyökkäyksellisen toiminnan painottaminen perustui edelleen Douhet'in ajatuksiin, että pommikoneiden käyttö tekee miltei mahdottomaksi laajan alueen suojaamisen hävittäjätorjunnalla. Vaikka puolustajalla olisi käytössään ylivoimaiset ilmavoimat, ei olisi mahdollista pitää suojattavan alueen yläpuolella niin voimakkaita laivueita, että hyökkääjä voitaisiin pakottaa peräytymään. Maassa lähtövalmiina olevat koneet taas ehtisivät torjuntaan liian myöhään. Parhaaksi keinoksi vihollisen pommihyökkäyksiä vastaan jäi näin ollen sen lentotukikohtien pommittaminen.²⁷

Mistä näin ehdoton käsitys oikein saatiin? Hohenthalin toimikunnan jäsenenä oli ilmavoimien komentaja everstiluutnantti Vuori, ja mietintöä edeltävä Ilmavoimien esikunnan esitys liikkui samoilla linjoilla. Ilmavoimien upseeriston keskuudessa tunnustettiin silti varsin yleisesti hävittäjätorjunnan merkitys nimenomaan pienten maiden ilmavoimissa. Tämä näkyi myös Aero-lehdessä käydyssä mielipiteenvaihdossa kuten edellä on käynyt ilmi. Osa hävittäjävoivi-

mien puolestapuhujista mm. majuriksi ylennetty Kustaa Sihvo siirtyi vuosikymmenen lopulla pömmitusvoimien kannattajaksi. Ilmeisesti vanhoillisuus ilmavoimien ylimmässä johdossa ja Yleisesikunnassa sekä Englannista ja Saksasta saadut opit määräsivät kehityksen suunnan.

Vaikka ilmavoimien tehtävästä keskusteltiin vilkkaasti ja useita kehittämissuunnitelmia laadittiin 1920-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, itse kalustohankinnat laahasivat pahasti perässä. Rahaa saatiin varsin niukasti, ja sillä pystyttiin ostamaan lentokalustoa vain rajoitetussa määrin. Varsinaisiksi sotakoneiksi voidaan luokitella Englannin ylijäämävarastosta vuonna 1927 ostetut 14 Martin-syde F.4 Buzzard -hävittäjää. Samaan aikaan ostettiin kokeiltavaksi yksi Gloster Gamecock Mk. II -hävittäjä. Seuraavana vuonna saatiin toinen Gamecock. Kone valittiin sitten ilmavoimien tulevaisiksi hävittäjäksi suoritettujen kokeilulentojen perusteella, ja Valtion lentokonetehdas valmisti sitä 15 kappaletta lisenssillä vuosina 1929–30. Vuosikymmenen vaihtuessa ilmavoimilla oli yksi sotakelpoinen hävittäjälaivue, sillä Gamecockia pidettiin yleisesti edistyneenä hävittäjänä.²⁸ Koulutus oli kuitenkin pahasti kesken. Varsinaisia pommikoneita ei ollut lainkaan. Pääosa kalustosta oli maailmansodan aikaisia I.V.L. A.22 "Hansa" -meritiedustelukoneita, joiden käyttö mahdollisessa sodassa olisi ollut kyseenalaista. Ilmavoimat ei olisi kyennyt näin ollen täyttämään sille annettua sodanajan tehtävää.

3. Ilmavoimien tehtävät ja kehittämisohjelmat 1930-luvulla

3.1. Ilmavoimien tehtävämääritykset ja niistä käyty keskustelu

3.1.1. Tehtävät

Yleisesikunnassa laaditun kehittämisohjelman, josta tarkemmin jäljempänä, lisäksi Ilmavoimien esikunta sai vuonna 1931 puolustushaaraa koskevan toimintasuunnitelman **Ilmavoimien yleiset tehtävät sodassa Venäjää vastaan**. Sotavaen päällikkö vahvisti asiakirjan ilmavoimien kehittämistyön pohjaksi. Sen oli tehnyt Yleisesikuntaan ilmapuolustusupseeriksi maaliskuussa 1931 siir-

retty jääkärieverstiluutnantti Aarne Snellman. Asiakirjassa määritettiin ilmavoimien tavoitteet mahdollisessa sodassa ja voimat, joilla tavoitteet saavutettaisiin. Päätehtävät olivat tärkeysjärjestyksessä: 1. *offensiivinen ilmapuolustus (vastahyökkäyksen suorittaminen)* ja 2. *defensiivinen ilmapuolustus (hyökkäysten ja tiedustelun torjuminen)*. Muita tehtäviä olivat *kaukotiedustelu sekä yhteistointiminta maa- ja merivoimien kanssa*.²⁹ Snellmanin käsitykset hävittäjä- ja pommittajavoimien suhteesta olivat muuttuneet varsin selvästi, jos niitä vertaa hänen 1920-luvun puolivälissä antamaansa lausuntoon englantilaisten ehdotuksesta.

Ilmavoimien esikunnassa keväällä 1932 tehty esitys lentoaseen sodan ajan käyttösuunnitelmaksi perustui sillä hetkellä käytössä olleeseen lentokalustoon. Siinä hävittäjien (15 Gloster Gamecock) tehtävänä oli tiedustelun tukeminen Kannaksen alueella ja Viipurin alueen torjunta sekä Merilentoeskaderin (26 Blackburn Ripon) strategiset pommitukset Kannaksen alueella. Hansan seuraajaksi 1930-luvun alussa hankitun Riponin maksimipommikuorma oli 400–500 kg ja suurin nopeus pyörätelineellä 180 km tunnissa. Se oli siis kaikkea muuta kuin strateginen pommikone.

Saadussa tehtävässä ja ilmavoimien omassa käyttösuunnitelmassa pääpaino oli Leningradin alueen edullisten pommituskohteiden tuhoamisella ilmahyökkäyksin. Niiden mukaan kalustohankinnat tuli painottaa vahvan pommitus- ja kaukotoimintalennoston muodostamiseen. Vuoteen 1935 tultaessa ilmavoimat ei olisi pystynyt täyttämään tätä tehtävää. Riponien lisäksi käytössä oli ainoastaan Lentoasema 5:n 13 suoritusarvoiltaan osittain vanhentunutta Fokker C.VE -konetta. Pienen pommikuormansa, 200 kg, ja heikon aseistuksensa puolesta ne eivät soveltuneet esim. lentotukikohtien pommitukseen.³⁰

Seuraavan kerran ilmavoimien tehtävät määritettiin vuonna 1933 ilmestyneessä **Sotalaitosoppi I**:ssä.³¹ Nyt päätehtäviksi asetettiin *lentotiedustelu ja lentopommitukset*. Tehtävien onnistunut suorittaminen edellytti vähintään hetkellisen ilmaherruuden hankkimista toiminta-alueella. Neuvostoliiton lannistamista ilmahyökkäyksillä ei enää pidetty mahdollisena. Myöskään Suomen puolustuskykyä ei katsottu voitavan musertaa pelkästään ilma-aseella, koska maan tärkeimmät keskuksat sijaitsivat varsin hajallaan. Hävittäjätorjunnalla oli tässä tehtävänmäärittäyksessä aiempaa tärkeämpi osa.

3.1.2. Lorentzin ja Aarne Snellmanin käsitykset ilmavoimien tehtävästä ja mahdollisuuksista

Osa ilmavoimien upseereista ei yhtynyt näkemykseen pommitusvoimien ylivoimaisuudesta, vaan piti ehdottoman tärkeänä voimakkaiden hävittäjävoimien muodostamista. Yksi näistä upseereista oli 1930-luvun alussa Lentoasema 1:ssä lentueenpäällikkönä ja laivueenkomentajana palvellut majuri Richard Lorentz. Hän käsitteli varsin laajasti Aero-lehden numerossa 10–11/1932 operatiivisten ilmavoimien mahdollisuuksia. Lorentzin johtopäätöksenä oli, että ei edes suurvalloilla ollut mahdollisuuksia suurisuuntaisiin strategiin pommituksiin, niin että ne olisivat ratkaisseet sodan. Koska suurvalta pystyy operatiivisilla ilmavoimillaan aiheuttamaan huomattavaa tuhoa pienen valtion alueella, pienen maan on hankittava riittävän vahva hävittäjätorjunta. Näin ollen ilmavoimien tehtävät olisivat:

1. Taistelu vihollisen operatiivisia ilmavoimia vastaan kotialueella.
2. Taistelu ilmaherruuden saavuttamiseksi rintaman yläpuolella.
3. Yhteistoiminta armeijan kanssa.

Ilmavoimien lentoyksiköiden tuli olla pääosaltaan hävittäjä- ja yhteistoimintalaiveita. Jälkimmäisten oli kyettävä maavoimien tukemiseen lentorynnäköin ja tarvittaessa taistelemaan ilmaheruudesta yhdessä hävittäjien kanssa. Hyvä ilmavalvontaverkko oli rakennettava jo rauhan aikana, koska se oli ehdoton edellytys hävittäjätorjunnan onnistumiselle.³²

Ilmavoimissa seurattiin tarkasti kehitystä Euroopan suurvalloissa ja Aero-lehti toimi avoimena keskustelufoorumina. Etenkin englantilaisten mielipiteille annettiin suuri arvo. Englannin ilmasen päätehtävänä olivat strategiset pommitukset. Kotialueen hävittäjätorjuntaan alettiin kiinnittää enemmän huomiota vasta 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Aerossa referoidussa kirjassa **When Britain goes to war** annettiin pienille valtioille seuraava ohje: *”Heikommalla ei ole ainoastaan aihetta, vaan myös mahdollisuuksia välttää taistelua ilmassa, ja iskeä suoraan vihollisen maa-*

Eversti Richard Lorentz siirtyi kapteenina tykistöstä Maalentoeskaderin tiedustelulaivueseen Uttiin 1926. Utissa Lorentz palveli lentoupseerina, lentueenpäällikkönä ja laivueenkomentajana tiedustelulaivuessa 1926–1934 sekä hävittäjälaivueen (Lentolaivue 24) komentajana 1934–1935. Vuonna 1935 hänet siirrettiin Ilmavoimien esikuntaan koulutusosaston päälliköksi. Vuonna 1938 everstiluutnantiksi ylennetty Lorentz määrättiin YH:n alkaessa Lentorykmentti 2:n komentajaksi. Kannaksen torjuntataistelujen alkaessa vuonna 1941 everstiksi ylennetty ja ilmasotataidon tarkastajana Ilmavoimien esikunnassa ollut Richard Lorentz määrättiin vuonna 1944

Kannaksen alueen ilmakomentajaksi, ja hänelle alistettiin kaikki alueella toimineet lentoyksiköt. Richard Lorentz tunnetaan parhaiten suomalaisen hävittäjätaktiikan luoja ja kehittäjänä.
 Kuva: Ilmavoimien Viestivarikko.

Colonel Richard Lorentz was transferred in 1926 as Captain from field artillery to Land Flight Group's Reconnaissance Squadron that was situated in Utti. He served there as flight officer, Flight Commander as well as Squadron Commander in Reconnaissance Squadron in 1926–1934, and as Commander of Fighter Squadron (Flying Squadron 24) in 1934–1935. In 1935 he was transferred to Air Force Headquarters as Chief of Training Section. Lorentz was promoted to LtCol in 1938. When the special manoeuvres (YH; actually mobilization) began in 1939, Lorentz was appointed as Commander of Flight Regiment 2, and promoted to full Colonel in 1941. At the outset of the interception battles in Karelian Isthmus in 1944, Lorentz who at that time served as Inspector of the Art of Air Warfare in Air Force Headquarters, was appointed to the post of Aerial Commander of the Karelian Isthmus. At the same time, all flight detachments operating in the area were attached under his command. Colonel Richard Lorentz is best known as the creator and developer of Finnish air interception tactics.

maaleihin". Ts. pääpaino oli pantava iskukykyisiin pommitusvoimiin. Hävittäjätorjuntaa piti käyttää vain rintamalla.³³

Berliiniin sotilasiasiamieheksi siirretty jääkärieverstiluutnantti Aarne Snellman esitti Tiede ja Ase -vuosikirjassa oman näkemyksensä ilmavoimien tehtävästä vuonna 1934. Artikkelissaan Snellman arvioi Neuvostoliiton ilmavoimien toimintamahdollisuudet ja tehon sekä omat puolustusmahdollisuutemme ja siihen liittyvät kalustohankinnat. Vaikka hän totesikin neuvostoilmavoimien pommitustehon varsin suureksi, hän katsoi hyökkäysten olevan ainakin osittain torjuttavissa hävittäjävoimin, mikäli koneet olivat riittävän hyviä suoritusarvoiltaan ja aseistukseltaan. Hävittäjäksi Snellman suositteli kaksimoottorista raskasta hävittäjää, joka kykenisi ainoana tyyppinä menestykselliseen taisteluun pommikoneita vastaan. Snellmanin mukaan "omalaatuinen ja sangen uhkaava ilmapuolustustilanne pakottaa meidät hakemaan omintakeisia ratkaisuja, jotta voisimme taata heikoilla ilmavoimillamme vaatimattomankin menestyksen edellytykset. Neuvosto-Venäjän tai muiden ilmavaltojen kehityksen pelkkä jäljittely johtaa täydellä varmuudella turmiollisiin seurauksiin". Vihollisen ilmahyökkäykset oli estettävä ensisijaisesti hävittäjätorjunnalla, ja ilmapuolustusjärjestelmä oli rakennettava tätä silmällä pitäen.³⁴

Samaan aikaan Hävittäjälaivue 24:n komentajaksi nimitetty majuri Lorentz analysoi operatiivisten pommitusvoimien käyttömahdollisuuksia sekä hyökkääjän että oman puolustuksen kannalta kirjoituksessaan **Eräitä ajatuksia painopisteteorian noudattamisessa Ilmavoimiemme järjestelyissä**. Hän päätyi seuraaviin johtopäätöksiin: *"Ilmavoimiemme kalustollinen ja koulutuksellinen painopiste on jyrkästi muutettava mereltä maalle. Mahdollisen sodan ensikauden päätehtävät pakottavat lisäämään ilmataistelukykyisten yksi- ja kaksipaikkaisten koneiden lukumäärää kauko- toimintakoneiden kustannuksella"*. Lorentzin mukaan pienellä maalla ei ollut mitään mahdollisuuksia operatiiviseen pommitustoimintaan.³⁵

3.1.3. Ilmavoimien johto ja Yleisesikunta kannattavat vahvoja pommitusvoimia

Lorentz ja Snellman eivät saaneet ajatuksilleen Ilmavoimien esikunnan, Yleisesikunnan eikä puolustusneuvoston tukea. Suurin osa upseereista kannatti englantilaisen esikuvan mukaan mahdollisimman vahvoja pommitusvoimia. Loppusyksyllä 1934 tapahtuneen Saksan vierailun aikana Mannerheimille suositeltiin Suomen ilmavoimien vahvuudeksi 100 raskasta kaksimoottorista pommikonetta, 100 yksipaikkaista hävittäjää, 50 kevyttä pommikonetta ja 25 raskasta lentovenettä.³⁶

Syyskuussa 1934 Kouvolan alueella järjestettiin kaksipuoleinen ilmasotaharjoitus, jonka tarkoituksena oli selvittää, mitä mahdollisuuksia hävittäjälaivueella on torjua lentoasemaa vastaan tehty pommihyökkäys. Vaikka huono sää keskeytti harjoituksen jo ensimmäisenä päivänä, sen perusteella tehtiin johtopäätös, että yhden ainoankin kohteen puolustaminen hävittäjätorjunnalla vaati valoisana aikana huomattavan suuret hävittäjävoimat. Pommikoneiden aloitekyky ja yllättävä esiintyminen oli ratkaiseva tekijä.³⁷ Yleisen käsityksen mukainen johtopäätös oli varsin rohkea, kun kyseessä oli laatuaan ensimmäinen tämänkaltainen harjoitus, joka lisäksi supistui vajaan iltapäivän mittaiseksi. Suurin osa senaikaisista ilmavoimien vanhemmista upseereista ei osallistunut aktiivisesti lentopalvelukseen, osalla heistä oli puutteellinen koulutus ja osa ei ollut saanut ohjaajakoulutusta lainkaan. Ei siis ollut mikään ihme, että hävittäjätorjunnan kannattajia ei löytynyt.³⁸

Lähes koko ilmavoimien johto kannatti voimakkaiden pommitusvoimien muodostamista. Itsenäisyyden Liiton juhlassa 8.4.1936 pitämässään juhlaesitelmässä juuri eronnut ilmavoimien esikuntapäällikkö everstiluutnantti V. A. M. Karikoski katsoi ilmavoimien olevan ainoa väline, jolla edes jossain määrin voidaan vaikuttaa viholliseen sen omalla alueella. Pääpaino oli pantava hyökkäyskykyisen ilma-aseen perustamiseen, ”ja siinä turvaututtava köyhän aseisiin: keskiraskaisiin nopeisiin pommittajiin, joilla on veraten suuri toimintasäde, sekä syöksypommittajiin”. Tärkeinä hyökkäysmaaleina olivat Leningradin ja sen ympäristön ilma- ja merivoimien tukikohdat, liikenneyhteydet ja Suomenlahdella liikkuvat laivat. Myös ohjesääntöluontoisessa kirjallisuudessa ilma-

voimien tehtäväksi katsottiin ensisijaisesti ilmahyökkäykset vihollisalueelle. Pääkaluston tuli olla tiedusteluun ja pommitukseen soveltuvat lentokoneet.³⁹

3.1.4. Uhkakuva Neuvostoliiton ilmavoimista ja Espanjan sisällissodasta kantautuneet tiedot muuttavat asenteita

Neuvostoliiton lentoaseen kehitystä seurattiin myös tiiviisti ja sen mahdollisuudet tunnettiin hyvin 1930-luvun puolivälin jälkeen. Tietoa etenkin strategisten pommitusvoimien käytöstä lisäsivät suomeksi käännetty kirjoitukset ja ohjesäännöt.⁴⁰ Vuonna 1936 Yleisesikunnan ilmapuolustusupseeri majuri Eino Bremer laati arvion venäläisten ilma-aseen toimintamahdollisuuksista sodassa Suomea vastaan. Bremerin mukaan venäläisillä oli pääsotänäyttämöllä, Karjalan kannaksella, käytössä yhteensä 560–700 lentokonetta, Laatokan pohjoispuolella noin 100 hävittäjää ja tiedustelukonetta sekä ylijohdon reservinä noin 500 raskasta pommikonetta. Venäläisten arvioitiin tällä konemäärällä pystyvän jatkuvaan tiedusteluun ja pommituksiin pääsotänäyttämöllä aina Viipurin-tasalle saakka. Leningradin alueelle he kykenivät järjestämään jatkuvan hävittäjäpartioinnin, joten omien pommikoneiden käyttö siellä olevia lentotukikohtia vastaan aiheuttaisi liian suuret tappiot. Lopparviona Bremer esitti, että Neuvostoliitto kykenisi strategisilla lentojoukoillaan lamauttamaan suomalaisten lentotoiminnan vuorokaudessa, vaurioittamaan kuusi keskisuurta kaupunkia vuorokaudessa, tuhoamaan rannikkolinnakkeet ja lamauttamaan sota-teollisuuden parissa vuorokaudessa sekä tukemaan tehokkaasti maavoimien taistelua.

Tämän uhkakuvan perusteella Yleisesikunta arvioi, että ilmahyökkäyksiin venäläisiä lentotukikohtia vastaan ei ollut mahdollisuuksia kaluston vähäisen määrän takia. Tehokas hävittäjätorjunta vaatisi peräti yhdeksän 30 koneen hävittäjälaivuetta, kun ilmavoimilla oli vain kaksi vajaalukuista laivuetta. Keskittämällä ne Kannaksen selustan suojaksi olisi mahdollista saada paikallista torjuntavoimaa. Muut kohteet jäisivät ilmatorjuntajoukkojen vastuulle. Uhkakuva saattoikin olla yhtenä syynä siihen, että hävittäjäkoneiden osuutta perushankintaohjelmassa lisättiin.⁴¹

Vuonna 1935 Ilmavoimien esikuntaan koulutusosaston päällikköksi siirretyn majuri Lorentzin mukaan strategiset pommitukset tulikin kokonaan hylätä, koska niihin ei ollut mitään edellytyksiä. Ainoaksi kaukotoimintamuodoksi jäi näin ollen lentotiedustelu, johon tarvittiin vain vähän koneita. Hävittäjälennostosta taas tuli tehdä mahdollisimman vahva, sillä sen turvin pystyisivät muutkin lennostot tehokkaaseen toimintaan jopa vanhentuneella kalustolla. Taisteluelpoisten hävittäjien puuttuminen rajoitti myös muun kaluston käyttöä niille suunnitelluissa tehtävissä.⁴²

Käsitykset pommikoneiden ylivoimaisuudesta tulivat kyseenalaiseksi ensimmäisen kerran vasta Espanjan sisällissodan tietojen tullessa julkisuuteen vuoden 1937 lopulta alkaen. Tosin jo aikaisemmin vuonna 1937 Englannissa Hendonin lentonäytöksessä uudet hävittäjät Spitfire ja Hurricane osoittivat ylivoimaisuutensa mm. Blenheim-pommittajaan nähden. Espanjan sodasta kertovissa artikkeleissa tuotiin selvästi esille hävittäjätorjunnan mahdollisuudet ja hävittäjäsuojan välttämättömyys pommihyökkäysten onnistumiselle. Sen sijaan tulokset lentokenttien pommituksista eivät olleet rohkaisevia, kentät saatiin verraten nopeasti takaisin käyttökuntoon. Pommitukset onnistuivat vain silloin, kun omattiin ilmaherruus, päästiin yllätykseen tai tukikohdassa oli paljon vihollisen suojaamatonta lentokalustoa.⁴³

Vaikka ilmavoimien sodan ajan tehtävästä keskusteltiin varsin laajasti koko 1930-luvun ajan, yhtenäistä käyttösuunnitelmaa ei saatu aikaan. Vuosikymmenen puolivälin jälkeen kaukotoimintakoneeksi valittu englantilainen Bristol Blenheim hallitsi teoreettisella tasolla liikkunutta strategista suunnittelua, vaikka koneella lentämisestä ei ollut mitään kokemuksia ennen vuotta 1938. Pommituskohteista laadittiin luetteloita laskematta tyydyttävään tulokseen tarvittavia pommimääriä. Pommikoneen ylivoimaisuuteen uskottiin jopa siinä määrin, että esim. vuonna 1936 ilmavoimien kapteenikurssilla oppilaina olleet upseerit joutuivat opettelemaan ulkoa Leningradin sillat.⁴⁴

3.1.5. Ilmavoimat saavat oman Ilmasotaohjesäännön

Yleisesikunta käynnisti ilmavoimien tehtävämäärityksen kannalta tärkeän **Ilmasotaohjesäännön** laatimisen 1938. Ohjesääntö hyväksyttiin käyttöön huhtikuussa seuraavana vuonna. Ohjesääntöä valmistelevaa työryhmää johti ilmavoimien komentaja, ja sen jäseninä olivat maavoimien kenraalimajuri, merivoimien kommodori ja kaksi lentoupseeria. Sen käyttöön hyväksyntyä komiteaa taas johti maavoimien kenraali, jäseninä oli kaksi maavoimien everstiä ja esittelijänä majuri Lorentz. Vanha perinne ilmavoimien johtamisessa siis jatkui. Ohjesäännössä esitettiin ensimmäistä kertaa perustellusti ilmavoimien sodan ajan tehtävät ja toimintamahdollisuudet. Vaikka hävittäjätorjunta saikin ohjesäännössä sille kuuluneen aseman, näkyi siinä vielä vanha ajatusmalli. Ilmavoimien tehtävänä oli osallistua taistelujoukkoina maanpuolustukseen:

- hyökkäämällä vihollisen sotavoimia ja niiden toimintaedellytyksiä vastaan,
- torjumalla vihollisen ilmavoimien hyökkäykset ja ehkäisemällä niiden tiedustelu,
- tiedustelemalla vihollisen joukkojen toimintaa ja sotatoimialuetta,
- avustamalla erikoistehtävien suorituksella johdon sekä taistelu- ja huoltojoukkojen toimintaa.⁴⁶

Vuoden 1939 keväällä ilmavoimien komentaja antoi everstilutnantti Paavo Wariksen tehtäväksi laatia ilmavoimille uuden käytösuunnitelman hyväksytyin ohjesäännön pohjalta. Tässä suunnitelmassa hävittäjätorjunnalla oli keskeinen asema. Havahtuminen tapahtui Talvisotaa ajatellen kuitenkin liian myöhään, eikä tarvittavaa torjuntakalustoa ehditty hankkia.⁴⁶

3.2. Kehittämishjelmat ja konehankinnat

3.2.1. Yleisesikunta ja Ilmavoimien esikunta vastakkain, 17 laivueen ohjelma

Erimielisyydet Yleisesikunnan ja Ilmavoimien esikunnan välillä kärjistyivät 1920- ja 1930-lukujen taitteessa. Yleisesikunnan mu-

kaan ilmavoimien johto oli kyvytön viemään puolustushaaran kehitystä eteenpäin ja ilmavoimien komentaja oli ensisijaisesti vastuussa epäonnistumisesta. Toisaalta Yleisesikunnan ja puolustusministeriön vastuuta asioiden toimeenpanossa ei voi sivuuttaa. Vuonna 1930 asetettiin uudelleenjärjestelytoimikunta. Sen tehtävänä oli ratkaista ilmavoimien kehittämiskysymys pyrkimällä oleellisesti toisiin päämääriin kuin aikaisemmin. Merkille pantavaa on, että toimikuntaan ei kuulunut yhtään Ilmavoimien esikunnan edustajaa. Vuonna 1931 valmistuneessa mietinnössä katsottiin, että englantilaisten laatima ilmavoimien kehittämisohjelma ei enää vastannut puolustusvoimien operatiivisia suunnitelmia eikä uudelleenjärjestelypyrkimyksiä. Toimikunnan mielestä ilmavoimat pyrki säilyttämään liian monta meriyhteistoimintalaihua ja jätti Karjalan kannakselle tarkoitetun kenttäarmeijan tueksi liian vähän lentoyksiköitä. Toimikunta puuttui myös laivueiden sijoitussuunnitelmiin, koneityyppien valintaan, koneiden rakentamiseen kotimaassa ja lentokoulutukseen.⁴⁷

Uudelleenjärjestelytoimikunnan mietinnöstä antamassaan vastineessa Ilmavoimien esikunta piti englantilaisten suunnitelmaa osittain vielä käyttökelpoisena. Kaukotoimintakoneiden pääosan tuli olla edelleen vesikoneita, jotka tarpeen vaatiessa voitaisiin muuttaa maakoneiksi. Sen sijaan kaikki hävittäjät olisivat maakoneita, ja niiden määrää lisättäisiin toimikunnan esittämästä 36:sta 54:ään. Ilmavoimien esikunnan esitys oli seuraava:

– 3 hävittäjälaivuetta	á 18 konetta,
– 5 yhteistoimintalaihua	á 12 konetta,
– 5 kaukotoimintalaihua	á 12 konetta ja
– 4 meripartiolaivuetta	á 12 konetta.

Esitys oli pommikonevoittoinen, ja Ilmavoimien esikunnan mielestä pommikonelaihueista vain kaksi olisi kesäaikaan maakoneita. Vaadittavat lisälaihueet esitettiin perustettavaksi vuosina 1932–1936 seuraavasti:

- 1932 yksi hävittäjälaivue ja yksi meripartiolaivue,
- 1933 yksi yhteistoimintalaihue ja yksi meripartiolaivue,
- 1934 kaksi pommituslaivuetta,
- 1935 yksi hävittäjälaivue ja yksi yhteistoimintalaihue ja
- 1936 yksi pommituslaivue ja yksi meripartiolaivue.

Ilmavoimien esikunnan mukaan hävittäjävoimaa tulisi käyttää keskitetysti, eikä jakaa sitä toimikunnan mietinnön tapaan armeijakuntien käyttöön. Tämä oli tuohon aikaan varsin moderni mielipide ja vastasi hyvin pienen maan hävittäjävoiman tehokasta käyttöä. Esitys ei kuitenkaan saanut Yleisesikunnan hyväksymistä.⁴⁸

Vuonna 1931 yleisesikunnan ilmapuolustusupseeri Aarne Snellman laati puolustusneuvoston puheenjohtajalle kenraali Mannerheimille muistion julkisuudessakin huomiota herättäneistä ilmavoimien ongelmista. Siinä hän totesi ainoastaan alkeislentokoulutuksen olevan ajan tasalla ja muiden asioiden olevan enemmän tai vähemmän rempallaan. Perimmäisenä syynä Snellman piti määrätietoisen johdon ja kelpollisen lentokaluston puuttumista. Hänen mielestään ilmavoimissa ei edes pyritty vakavasti sotavalmiuden kehittämiseen. Yhteistoiminta maa- ja merivoimien kanssa oli huonoa. Snellman arvosteli ankarasti myös lentokaluston hankintapolitiikkaa ja kotimaista lentokoneellisuutta. Hänen mielestään hankintojen valmistelu oli siirrettävä puolustusministeriön ja Ilmavoimien esikunnan insinööreistä kootulta toimikunnalta ilmavoimien komentajalle. Komentajalle oli myös annettava täydet valtuudet ja vastuu ilmavoimien järjestelyistä, koulutuksesta ja varustamisesta hyväksytyin suunnitelman puitteissa.

Ilmavoimien esikunnan mielestä Yleisesikunnalta puuttui myös pätevyys arvioida ilmavoimien erityiskysymyksiä. Esikuntien välinen erimielisyys oli sovittamaton. Kun yksimielisyyteen ei päästy, Yleisesikunnassa laadittiin uusi ilmavoimien kehittämissuunnitelma, jossa tavoitteeksi asetettiin 17 laivuetta, yhteensä 221 lentokonetta:

– 3 kevyttä kaukotoimintalaivuetta	á 13 konetta,
– 3 keskiraskasta kaukotoimintalaivuetta	á 9 konetta,
– 3 hävittäjälaivuetta	á 17 konetta,
– 5 maayhteistoimintalaivuetta	á 13 konetta ja
– 3 meriyhteistoimintalaivuetta	á 13 konetta.

Esitys oli lähes kopio Ilmavoimien esikunnan ehdotuksesta. Poikkeuksen muodostivat kaukotoimintalaivueiden määrän nostaminen kuuteen ja niiden koneiden muuttaminen maakoneiksi. Suunnitelma oli edelleen pommikonevoittoinen, vaikka siinä painotettiinkin hävittäjien ja maayhteistoimintakoneiden osuutta. Perus-

teluissa Yleisesikunta totesi, että hävittäjät eivät voi täydellisesti onnistua suojaamis- ja torjuntatehtävässä, mutta on myös perusteetonta väittää, ettei niitä tarvita. Ehdotuksessa pyrittiin mahdollisimman hyvään hävittäjäsuojaan sotatoimien saadessa Suomelle epäedullisen käänteen. Puolustusneuvosto hyväksyi ohjelman ja esitti sen puolustusministerille vahvistettavaksi 18.5.1932.⁴⁹

Yleisesikunnassa tehdyssä kehittämissuunnitelmassa painopiste oli siirtynyt selvästi vesikoneista maakoneisiin. Toinen huomattava muutos oli kaukotoimintakoneiden lisääminen entisestään. Tämä perustui Douhet'in ajatuksiin, että sota ratkaistaan suurilla pommitusvoimilla. Hävittäjätorjunnan mahdollisuuksia aliarvioitiin edelleen. Keväällä 1932 ohjelma esitettiin myös puolustusneuvostolle, joka hyväksyi suunnitellun laivuejaon. Hävittäjien tehtävänä oli vihollisen lentotiedustelun estäminen ja omien tiedustelukoneiden suojaaminen. Pystyäkseen suoriutumaan torjuntatehtävästä hävittäjäyksiköiden oli saatava etukäteen tieto lähestyvistä vihollisista, mikä edellytti ilmavalvontaverkon luomista. Koska venäläisiltä odotettiin ennen muuta voimakasta pommitustoimintaa, torjunnassa oli etusijalla vihollisen lentotukikohtien hävittäminen.⁵⁰ Tämä taas oli mahdoton tehtävä hankittavaksi esitetyllä pommituskalustolla, 39 kevyttä ja 27 keskiraskasta kaukotoimintakonetta.

Yleisesikunnan ja Ilmavoimien esikunnan välisten erimielisyyksien selvittämiseksi puolustusneuvosto esitti syksyllä 1931 asetettavaksi toimikunnan tutkimaan ilmavoimien tilaa. Syyskuun 17. päivänä työnsä aloittaneen toimikunnan puheenjohtajaksi määrättiin yleisesikunnan päällikkö kenraalimajuri K. L. Oesch. Sen tehtäväksi annettiin selvittää ilmavoimien tila sotavalmiuden kannalta, olivatko saavutetut tulokset tyydyttäviä aikaan ja käytettyihin varoihin nähden, ja esittää mihin toimenpiteisiin tuli ryhtyä havaittujen epäkohtien korjaamiseksi. Kesällä 1932 julkaistussa mietinnössä toimikunta katsoi, että ilmavoimien sotavalmius oli huono ja saavutettu tulos ei ollut käytettyihin varoihin ja aikaan nähden tyydyttävä. Ilmavoimien komentaja eversti Väinö Vuori siirrettiin takaisin kenttätukikistään ja hän erosi puolustusvoimien palveluksesta seuraavana vuonna. Uudeksi komentajaksi nimitettiin Mannerheimin esityksestä Kenttätukikistöröykmentti 3:n komentaja eversti J. F. Lundqvist.⁵¹

Oeschin toimikunnan jäseniä 27.11.1931. Edessä vasemmalla kenraalimajuri K. L. Oesch, hänen vieressään ilmavoimien komentaja eversti Väinö Vuori, toinen oikealla Ilmailukoulun johtaja everstiluutnantti Yrjö Opas vierellään majuri Paavo Warèn.

Kuva: Ilmavoimien Viestivarikko.

Members of so called Oesch's Commission on 27th November 1931. In front, left MajGen K. L. Oesch; beside him Colonel Väinö Vuori, C-in-C Air Force; 2nd in right LtCol Yrjö Opas, Commandant of Aviation School; and beside him Major Paavo Warèn.

Puolustusministeriö antoi eversti Vuorelle mahdollisuuden esittää vastineen Oeschin toimikunnan mietinnöstä. Vuoren perusteellisesta vastineesta ja Oeschin sen marginaaleihin tekemistä huomautuksista näkyi selkeästi Yleisesikunnan ja Ilmavoimien esikunnan väliset tulehtuneet välit. Erityisesti siitä käy selville ilmavoimien komentajan sekä yleisesikunnan päällikön ja ilmapuolustusupseerin välinen epäluottamus. Vuori syytti selvin sanoin Oeschia ja Aarne Snellmania ajohahdistista. Erityisen kummallisena hän piti toimikunnan väitettä, että ilmavoimat muodostavat ”kiinteämmän osan armeijasta kuin esimerkiksi hyökkäysvaunut tai ratsuväki”.

Vuoren mielestä Yleisesikunta ei ollut hyväksynyt Ilmavoimien esikunnan tekemiä lukuisia esityksiä puolustushaaran kehittämiseksi. Nekään asiat, joista oltiin yksimielisiä, eivät menneet eteenpäin. Mm. Ilmavoimien esikunnan vastine uudelleenjärjestelytoimikunnan mietintöön, jossa hävittäjien ja maakoneiden määrää oli nostettu verrattuna Hohenthalin komitean esitykseen, jäi toimikunnassa vaille huomiota. Tosin se oli otettu lähes sellaisenaan Yleisesikunnan omaan kehittämisohjelmaan. Sotavalmiuden osalta Vuori toteusi, että Yleisesikunta ei ollut kertaakaan antanut määräpäiviin perustuvia käskyjä. Kaiken kaikkiaan Vuori katsoi, että toimikunnan puheenjohtaja yleisesikunnan päällikkö kenraalimajuri Oesch ei ollut perehtynyt toimikunnan tutkittavaksi annettuihin asioihin ja että hänen kannanottoihinsa vaikuttivat erityisesti Snellmanin ja toimikunnan teknisen asiantuntijan diplomi-insinööri Gunnar Stählel mielipiteet. Stähle palveli 1920-luvun puolivälissä vähän aikaa ilmavoimissa, mutta hänen tietämyksensä sotilaslentotoiminnasta oli Vuoren mukaan liian vähäinen.⁵²

3.2.2. Vastuu hankinnoista siirretään ilmavoimille

Ilmavoimien kalustohankintojen vastuu oli uskottu puolustusministeriön ja Ilmavoimien esikunnan insinööreistä kootulle toimikunnalle, joka ei juurikaan antanut arvoa sotilaslentäjien mielipiteille. Hankinta-asioita käsitellessään toimikunta pyysi joissakin tapauksissa lausunnon Yleisesikunnalta, missä ei ollut yhtään varsinaista ilmavoimien asiantuntijaa. Hankinnat taas ratkaistiin ministeriön teknillisen osaston päällikön esittelystä puolustusministerille. Esittelijä ei ollut mikään asiantuntija ilmavoimien kalustokysymyksissä. Kuten jo edellä kerrottiin everstiluutnantti Arne Snellman esitti puolustusneuvoston puheenjohtajalle Mannerheimille hankintojen valmistelun siirtämistä ilmavoimien komentajalle. Ilmavoimien komentajalle oli myös annettava täydet valtuudet ja vastuu puolustushaaran järjestelyistä, koulutuksesta ja varustamisesta hyväksytyin ohjelman puitteissa. Oeschin toimikunta päätyi mietinnössään saman suuntaisiin tuloksiin; sen joka vastaa kalustosta ja sotavalmiudesta tulee myös vastata hankinnoista. Päätösvalta tuli keskittää ilmavoimien komentajalle ja esikunnalle.

Myös valtion tilintarkastajat päätyivät samaan tulokseen vuonna 1933.⁵³

Ilmavoimien komentajalla oli ainoastaan oikeus tehdä hankintoja koskevia ehdotuksia mutta ei minkäänlaista päätösvaltaa. Hankinnoista päättivät henkilöt, jotka eivät itse joutuneet tekemisiin ostetun kaluston kanssa. Lentokoneet ja muu materiaali vain luovutettiin ilmavoimille, joka sitten oli vastuussa niiden soveltuvuudesta puolustushaaran saaman tehtävän täyttämiseen.⁵⁴ Järjestelmä ei vastannut tarkoitustaan ja tulokset olivat sen mukaisia.

Ilmavoimien uusi komentaja eversti Lundqvist esitti puolustusministeriön ilmailutoimiston siirtämistä Ilmavoimien esikuntaan ja ilmavoimien komentajan määräämistä esittelijäksi ministeriöön. Ilmavoimien komentaja ja esikunta saivatkin ilmailutoimiston toimialaan kuuluneiden asioiden valmisteluvastuun 31.1.1934 annetulla asetuksella. Tämän jälkeen ilmavoimat vastasi puolustushaaran hankinnoista. Komentoasioissa ilmavoimien komentaja oli sotaväen päällikön alainen. Sotaväen päällikkö taas oli operatiivisissa asioissa alistettu puolustusneuvoston puheenjohtajalle. Tätä kautta Mannerheimilla oli huomattavat vaikutusmahdollisuudet myös ilmavoimia koskevissa asioissa, ja hän puuttuikin usein ilmavoimien hankintoihin. Järjestelyllä oli huomattava merkitys sen vuoksi, että valtion taloudellinen tilanne oli parantunut ja sen myötä perushankintamäärärahat lisääntyneet. Ilmavoimia ryhdyttiinkin vuodesta 1934 alkaen määrätietoisesti kehittämään. Vuonna 1938 Ilmavoimien esikunta määrättiin vihdoin asetuksella toimimaan puolustusministeriön osastona ”sotilasilmailua, ilma-alusten ja ilmataisteluvälineiden hankintaa, korjausta ja hoitoa koskevissa asioissa”. Näin oli aikaansaatu organisaatio, jossa ilmavoimien komentaja toimi esittelijänä puolustusministeriössä ja Ilmavoimien esikunta valmisteli hankinnat ja laati hankintasopimukset yhteistyössä Yleisesikunnan kanssa.⁵⁵ Ennen tätä uudelleen järjestelyä ilmavoimien johdolla ei ollut juuri mahdollisuuksia vaikuttaa puolustushaaran kehittämiseen.

3.2.3. Kahdentoista laivueen ohjelma ja sen toteutuminen

Taloudellisten resurssien puuttuessa ei 17 laivueen hankintaohjelmaa kyetty edes kunnolla aloittamaan. Vuosina 1931–1934 ilmavoimat saivat suunnitellusta 175 miljoonasta markasta vain 51 miljoonaa. Ilmavoimien johto esittikin jo keväällä 1933, että suunnitellusta ohjelmasta erotetaan kahdentoista laivueen osahjelma, joka toteutetaan vuosina 1934–1938. Lähtökohtana pidettiin ilmavoimilla jo olleita seitsemää laivuetta, joiden katsottiin olevan ”taisteluvalmiita” henkilötäydennyksen ja pienempien toimenpiteiden jälkeen. Niiden kalusto jäisi osin vajaalukuiseksi. Ohjelma käsitti seuraavat laivueet:

- 4 maayhteistoimintalaivuetta á 13 konetta + 3 varakonetta,
- 2 hävittäjälaivuetta á 17 konetta + 3 varakonetta,
- 3 meriyhteistoimintalaivuetta á 13 konetta + 3 varakonetta,
- 3 kaukotoimintalaivuetta á 13 konetta + 3 varakonetta.

Kokonaisvahvuus oli 164 konetta ja 36 varakonetta. Ilmavoimilla jo olleiden laivueiden sotakelpoiseksi varustamisen lisäksi ohjelma edellytti hankittavaksi seuraavat laivueet:

- 2 maayhteistoimintalaivuetta,
- 1 hävittäjälaivue,
- 1 kevyt kaukotoimintalaivue ja
- 1 keskiraskas kaukotoimintalaivue.

Puolustusneuvosto hyväksyi osahjelman, joka tähtäsi yhden laivueen perustamiseen joka vuosi. Valtion talouden katsottiin kestävän juuri tämän verran. Ohjelma ei kuitenkaan merkinnyt luopumista alkuperäisestä 17 laivueen kokonaisvahvuudesta, mitä pidettiin maanpuolustuksen kannalta vähimmäisvaatimuksena. Mannerheim osallistui arvovallallaan kamppailuun tarvittavien määrärahojen saamiseksi. Heinäkuussa 1934 hän piti lehdistön edustajille esitelmän, jossa hän antoi ilmavoimista varsin synkän kuvan. Mannerheimin mukaan tarvittiin 17 hyvin varustettua laivuetta, jotta ilmassa pystyttäisiin menestykselliseen taisteluun venäläisiä vastaan. ”Me pystymme tällä hetkellä asettamaan taisteluun nimellisesti 6 laivuetta, nimellisesti siksi, että lentokoneet ovat van-

hentuneita ja niiden aseistus puutteellinen. Kuusi laivuetta merkitsee 72 lentokonetta. Neuvosto-Venäjäällä on tällä hetkellä 3 000 konetta.”⁵⁶

Osaohjelma käsitti tarkan aikataulun eri laivueiden konekaluston ja muun materiaalin hankinnoista, ylläpidosta ja uusinnasta. Siinä oli myös esitykset tarvittavien uusien virkojen ja toimien perustamisesta, koulutuksesta ja lentoasemien kehittamisestä.⁵⁷ Se näytti myös selvästi ilmavoimien kehittämisen suunnan. Viidessä vuodessa perustettavaksi tarkoitetuista laivueista kolme oli pommituslaivueita ja vain yksi hävittäjälaivue. Myös puolustusneuvosto ja ylin sotilasjohto asettivat etusijalle pommikoneet. Mannerheim oli tosin myös hävittäjien ostamisen kannalla. Hän ei kuitenkaan katsonut voivansa ajaa asiaa, sillä kaukotoimintakoneiden hankinta veisi niin paljon varoja, että hävittäjien ostamista täytyi siirtää muutamalla vuodella. Utissa olleen hävittäjälaivueen kaluston uusimista tosin valmisteltiin ilmavoimissa pommikoneiden hankintasuunnitelman ohessa.

Sotaväen päällikkö asetti hävittäjäuusinnan perustaksi kaksi-paikkaisen syöksypommitukseen soveltuvan koneen. Vaatimukset täysin täyttävää konetyyppiä ei kuitenkaan löydetty. Saatujen tarjousten perusteella ilmavoimien komentaja päätyi esittämään englantilaisen Hawker P.V.4 -koneen hankintaa. Tyyppi oli ainoa syöksypommitusvaatimukset täyttävä. Puolustusministeri kiirehti asiaa, koska myönnettyjä varoja ei ollut sidottu, mikä taas oli huono asia lisämäärärahan saamista ajatellen. Puolustusneuvosto ei kuitenkaan tehnyt asiasta päätöstä, koska ehdolla ollut tyyppi ei näyttänyt kiinnostavan ketään. Hawkerin nopeus oli liian pieni, ja lisäksi Mannerheim kaipasi tietoja saksalaisesta vaihtoehdosta. Marraskuussa 1935 Englantiin lähetettiin kaksi ilmavoimien upseeria hankkimaan tietoja Hawkerista ja pommikoneeksi ehdolla olleesta Bristol Blenheimistä. Tarvittavia tietoja ei saatu. Mannerheim siirtyi vastustamaan Hawker-hankintaa tavattuun Helsingissä ranskalaisen asiantuntijan, joka suositteli ensisijaisesti yksipaikkaista hävittäjää. Tiedusteluja tähän suuntaan alettiinkin tehdä.⁵⁸

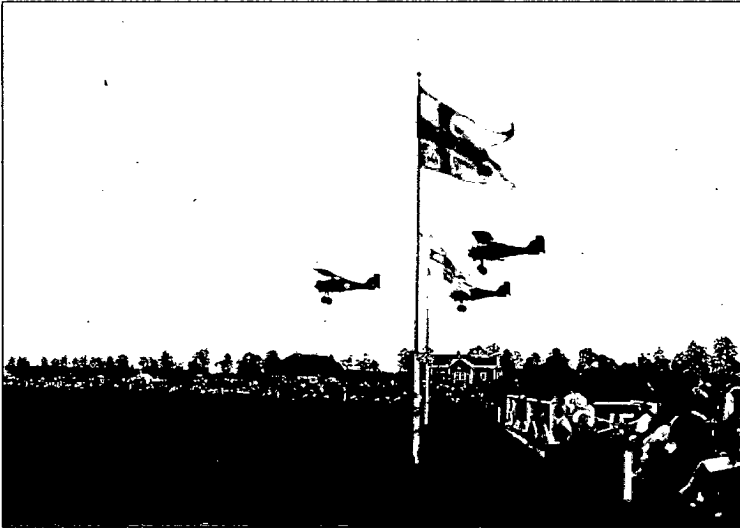
Ilmavoimien varustaminen ei kuitenkaan sujunut suunnitellulla tavalla. Kahdentoista laivueen ohjelmaa jouduttiin saatujen määrärahojen pienuuden takia tarkistamaan ensimmäisen kerran jo keväällä 1934. Ohjelmaa ei myöskään missään muodossa pystytty täysin toteuttamaan ennen Talvisotaa. Ensimmäisessä tarkistuk-

sessä 14. päivänä toukokuuta muutettiin yksi kaukotoimintalaivue hankintakustannuksiltaan halvemmaksi hävittäjälaivueeksi. Samalla koneiden kokonaismäärä lisääntyi neljällä 168:aan. Seuraavan kerran ohjelmaan tehtiin muutos vielä saman vuoden marraskuussa. Yksi maayhteistoimintalaivue poistettiin ja tilalle tuli kaukotoimintalaivue. Samalla kaukotoimintalaivueiden konemäärä pudotettiin 13:sta yhdeksään, joten kokonaiskonemäärä pieneni 156:een. Vuoden 1934 aikana ilmavoimien komentaja asettui lopullisesti maakoneiden kannalle ja vaati lentokenttien lisäämistä ja niiden rakentamisen nopeuttamista.⁵⁹

Puolustusvoimien ensimmäinen perushankintaohjelma saatiin valmiiksi vuonna 1935. Ohjelmaan sisältyi myös ehdotus ilmavoimien kehittämiseksi vuosina 1936–1940. Tämä merkitsi kahden-toista laivueen ohjelman siirtymistä kahdella vuodella. Laivueiden kokonaismäärä pysyi edelleen kahtentoista, mutta yksi meriyhteistoimintalaivue muutettiin kaukotoimintalaivueeksi. Kokonaiskonemäärä putosi neljällä 152:een. Puolustusneuvosto käsitteli konehankintoja neljä kertaa vuoden 1935 aikana, mutta ei tehnyt mitään päätöksiä. Kokouksissa todettiin sen sijaan kaukotoimintakoneiden ja hävittäjien riittämättömyys. Kahden-toista laivueen ohjelman edellyttämät konehankinnat alkoivat jo edellisenä vuonna, jolloin maaliskuussa tilattiin Englannista 17 Bristol Bulldog Mark IV -hävittäjää ja Hollannista 13 Fokker C.VE -yhteistoimintakoneita.

Lentolaivue 26:n saamat Bulldogit ostettiin ilman aseistusta. Koneeseen suunniteltua konekivääriä ei kuitenkaan voitu asentaa paikalleen ilman melkoista muutostyötä. Tehdyn korjauksen katsottiin lisäksi huonontaneen jossain määrin koneen lento-ominaisuuksia. Ainoa kaluston omannut hävittäjälaivue, Lentolaivue 24 joutui sen sijaan odottamaan vanhentuneen Gloster Gamecock -kalustonsa uusimista, ja hankittavan kaukotoimintakoneen tyyppistä ei ollut tehty edes päätöstä. Hävittäjien uusimistarve painoi myös ilmavoimien komentajan mieltä, ja hän selvitti kysymystä 23.9.1936 puolustusneuvoston kokouksessa. Osaohjelma edellytti Lentolaivue 24:n koneiden uusintaa jo sinä vuonna, kolmannen hävittäjälaivueen, Lentolaivue 28:n taas piti saada koneet vuonna 1937. Aikataulusta oltiin siis selvästi jäljessä.⁶⁰

Tammikuussa 1936 Yleisesikunnassa pidetyssä neuvottelukokouksessa todettiin kahden-toista laivueen ohjelman kaipaavan ver-

Vuosina 1930–1935 ilmavoimilla oli vain yksi hävittäjälaivue, Lentolaivue 24 Uttissa. Kolme laivueen Gloster Gamecock -hävittäjää Suur-Merijoen lentonäytöksessä 3.8.1935.

Kuva: Ilmavoimien Viestivarikko.

In the years 1930–1935 Air Force had only one Fighter Squadron, Flying Squadron 24, in Utti. Three of its Gloster Gamecock fighters partaking an air show in Suur-Merijoki on 3rd August 1935.

raten täydellistä tarkistamista. Tähän vaikuttivat erityisesti hankintojen viivästyminen, myönnettyjen uusintavarojen niukkuus ja jatkuvasti kohonneet kustannukset. Toteuttamisaikataulua muutettiin nyt koko puolustusvoimien perushankintaohjelmassa olleen ehdotuksen mukaisesti kuten jo aiemmin on kerrottu. Myös laivueiden vahvuuksista jätettiin varakoneet pois.⁶¹

Vuonna 1937 laivueiden kokonaismäärää vähennettiin yhdellä jättämällä toinen meriyhteistoimintalaivue pois. Ohjelma käsitti nyt 3 hävittäjä-, 3 kaukotoiminta-, 4 maayhteistoiminta- ja 1 meriyhteistoimintalaivueen. Ilmavoimien minimitarpeen todettiin kuitenkin olevan 17 sotakelpoista laivuetta. Eduskunta hyväksyi lain

perushankintaohjelmaksi 20.5.1938. Laki sisälsi edellämainitut 11 laivuetta. Kokonaiskonemäärä pieneni 143 koneeseen, mutta ohjelmaan lisättiin nyt 41 varakonetta. Espanjan sodasta saatujen tietojen perusteella hävittäjälaivueiden konemäärä nostettiin seuraavana vuonna 17:sta 27:een. Ohjelma käsitti seuraavat laivueet:

- 4 maayhteistoimintalaivuetta á 13 konetta + 4 varakonetta,
- 3 hävittäjälaivuetta á 27 konetta + 6 varakonetta,
- 1 meriyhteistoimintalaivue á 13 konetta + 4 varakonetta,
- 3 kaukotoimintalaivuetta á 9 konetta + 3 varakonetta.

Yhteensä koneita oli 173 ja varakoneita 47.

Vuoden 1936 aikana uudeksi hävittäjäksi valittiin hollantilainen Fokker D.XXI. Hankintasopimukseen sisältyi seitsemän koneen osto ja lisenssi 14 koneen valmistamiseen Valtion lentokonehtaalla. Koneen valinnassa kiinnitettiin vastoin ennakkopäätöstä erityinen huomio kotimaiseen lisenssivalmistukseen. Hollannista ostetut koneet saatiin maahan marraskuussa 1937. Lentokonehtaan kokoamat tulivat käyttöön marraskuun 1938 ja maaliskuun 1939 välisenä aikana. Jo keväällä 1937 ilmavoimien komentaja oli esittänyt puolustusneuvostolle Fokkereiden lisähankintaa. Hän korosti esityksessään päätöksen kiireellisyyttä, mikäli koneet haluttaisiin käyttöön vuoden 1938 aikana. Valmistuslissenssi ostettiin ja Valtion lentokonehtaalta tilatut 21 konetta valmistuivat maaliskesäkuun aikana 1939.⁶²

Puolustusneuvosto teki päätökset maayhteistoiminta- ja kaukotoimintakoneesta vuoden 1936 alkupuolella. Hankintasopimus yhteistoimintakoneeksi valitusta Fokker C.X -koneesta tehtiin toukuussa. Se käsitti neljä Hollannista ostettavaa konetta ja valmistuslissenssin, jonka perusteella lentokonehtaalta tilattiin joulukuussa 30 konetta lisää. Ostetut koneet saapuivat maahan tammi-kuussa seuraavana vuonna. Lentokonehtaan valmistamat Fokkerit saatiin käyttöön kahdessa erässä: 13 konetta tammi-kesäkuussa ja 17 konetta kesä-joulukuussa 1938. Kaukotoimintakoneeksi valittiin englantilainen Bristol Blenheim, ja 18 konetta käsittänyt hankintasopimus tehtiin lokakuussa 1936. Ensimmäiset kaksi konetta saatiin elokuussa 1937, kolme seuraavaa saman vuoden lopulla, neljä talvella ja loput yhdeksän kesä-heinäkuussa 1938. Blenheimin valmistuslissenssi ostettiin huhtikuussa 1938, ja lentokone-

tehtaalta tilattiin vuoden kuluttua 15 koneen sarja. Puolustusneuvosto teki kuitenkin jo kesäkuussa 1939 sarjan lykkäämistä koskevan päätöksen.⁶³

Kesäkuussa 1938 pidetyssä puolustusneuvoston kokouksessa ilmavoimien kalustotilanne todettiin varsin huonoksi. Ilmavoimien komentaja velvoitettiin kiireellisesti selvittämään ostomahdollisuudet ulkomailta ja tekemään ehdotus hankittavista koneista. Mannerheim totesi syyskuussa tilanteen Euroopassa kiristyneen huomattavasti, ja milloin tahansa saatettaisiin tarvita kaikki käytettävissä olevat voimat. Hänen mielestään piti kiireesti selvittää, voitaisiinko ostaa valmiita koneita. Ilmavoimien komentaja vastasi, että kaksin-kolminkertaiseksi nousseet hinnat estivät valmiiden koneiden hankinnan. Lokakuun 7. päivänä puolustusneuvostossa laadittiin tasavallan presidentille kirje, jossa tuotiin esille puolustusvoimien varustuksen puutteet ja todettiin puolustusvoimien olevan kyvytön täyttämään sille asetetut velvoitteet. Seuraavassa helmikuussa puolustusneuvosto esitti puolustusministerille perushankintamäärärahojen lisäämistä ja suunniteltujen varojen entistä nopeampaa käyttöä.⁶⁴

Kun lisää rahaa ei saatu, kesäkuussa 1939 tehtiin jo edellä kerrottu päätös yhden kaukotoimintalaivueen muuttamisesta hävittäjälaivueeksi. Päätös oli resurssit huomioon ottaen oikea, mutta Talvisotaa ajatellen se tehtiin liian myöhään. Syyskuun alussa tilattiin lentokoneitehtaalta 50 Fokker D.XXI -koneita. YH:n alkaessa tiedettiin, että tämä sarja ei ehtisi valmiiksi tuolloista tarvetta varten ja tilausta ei vahvistettu. Tällöin myös tehtiin päätös 25 Fiat G.50 -hävittäjän ostamisesta Italiasta. Hankintasopimus allekirjoitettiin 23.10., ja toimituksen määräaika oli 15.11. Koneet piti tuoda Saksan kautta Ruotsiin, jossa ne koottaisiin ja lennettäisiin Suomeen. Sodan alettua Saksa esti kuitenkin toimituksen, ja vain kaksi koneista pääsi Ruotsiin asti. Loput koneet toimitettiin meritse ja ne saapuivat Ruotsiin helmikuun alussa 1940.⁶⁵

Talvisodan alkaessa ilmavoimien sotakelpoisten koneiden tilanne oli verraten huono. Toukokuussa 1938 vahvistetun hankintaohjelman ja siihen seuraavana kesänä tehdyn tarkistuksen mukaisesta hävittäjämäärästä oli laivueissa noin 50 %, maayhteistoimintakoneiden vahvuus oli 80 % ja kaukotoimintakoneiden 100 %. Meriyhteistoimintakoneita sen sijaan oli kaksinkertainen määrä. Ilmavoimien sotakonetilanne oli seuraava:

- maayhteistoimintakoneet, Fokker C.X 34 kpl ja C.VE 9 kpl,
- hävittäjät, Fokker D.XXI 34 kpl ja Bristol Bulldog 15 kpl,
- kaukotoimintakoneet, Bristol Blenheim 18 kpl,
- meriyhteistoimintakoneet, Blackburn Ripon IIF 21 kpl ja Junkers K 43f 7 kpl.⁶⁶

Hävittäjistä Fokker D.XXI -koneet olivat tehokkaita pommikoneiden torjunnassa, mutta Bulldogit jo täysin vanhentuneita. Yhteistoimintakoneista 1930-luvun alkupuolella ostetut Fokker C.VE -koneet olivat myös lähes rintamakelvottomia. Ainoastaan 18 Bristol Blenheim -pommikonetta olivat täysin kelvollisia. Meriyhteistoimintakoneet Blackburn Ripon II ja Junkers K 43 eivät soveltuneet rintamakäyttöön.

3.2.4. Kehittämishjelmiin ja konehankintoihin kohdistettu arvostelu

Ilmavoimien kehittämissuunnitelmat ja niihin liittyneet kalustohankintasuunnitelmat perustuivat 1930-luvulla yleisesti vallinneeseen käsitykseen pommikoneen ylivoimaisuudesta ilmasodan- ja yleensä sodankäynnissä. Ilmavoimien ja puolustusvoimien ylin johto sekä puolustusneuvosto olivat pääsääntöisesti voimakkaan pommituslennoston kannalla, vaikka taloudelliset resurssit eivät antaneet siihen mahdollisuuksia. Vasta Espanjan sisällissodasta tulleet tiedot muuttivat tätä käsitystä ainakin jossain määrin. Ilmavoimien sisällä oli kuitenkin oppositio, jonka mielestä Suomen ilmapuolustuksen tuli perustua voimakkaaseen hävittäjälennostoon. Opposition johdossa oli 1930-luvun jälkimmäisellä puoliskolla Ilmavoimien esikunnan koulutusosaston päällikkö majuri Richard Lorentz. Lorentzin mielestä hankintojen painopisteen olisi pitänyt olla hävittäjälaivueissa, jotka takaisivat kaukotoiminta- ja tiedusteluyksiköille toimintamahdollisuudet.⁶⁷

Ylin sotilasjohto oli kuitenkin hyökkäyksellisten ilmavoimien kannalla, koska ne ainakin teoriassa tarjosivat mahdollisuuden vaikuttaa viholliseen sen tukialueella ja näyttivät näin ollen turvaavan osaltaan puolueettomuuden ylläpitämisen. Tosiasiassa konehankintojen pohjaksi tarvittavaa yhtenäistä ilmavoimien käyttösuunnitelmaa ei ollut ennen Talvisotaa, oli vain irrallisia esityksiä, joita ei vahvistettu. Yleisesikunnalta ei pyynnöistä huolimatta saa-

tu selkeää ja perusteltua tehtävää. Syy ei ollut yksinomaan Yleisesikunnan, vaan ilmavoimien sisäiset erimielisyydet vaikuttivat myös asiaan. Koko 1930-luvun jälkimmäisen puoliskon ajan näyttää Ilmavoimien esikunnassa vallinneen voimakas vastakkainasettelu. Selvimmin ristiriita näkyi esikuntapäälliköiden everstiluutnanttien V. A. M. Karikosken ja J. O. Alameren, joiden kantaa ilmavoimien komentaja tuki, sekä majuri Lorentzin käsityskantojen erilaisuutena. Karikoski oli puhtaasti jalkaväkiupseeri ja Alameri oli saanut ainoastaan tähystäjäkoulutuksen vuonna 1921.⁶⁸

Taloudelliset mahdollisuudet rajoittivat kuitenkin eniten lentokonehankintoja. Varsin usein kävi niin, että ilmavoimien komentaja teki perustellun esityksen ja puolustusministeriö otti sen huomioon haluamassaan laajuudessa. Tämän jälkeen hallitus ja eduskunta vielä karsivat esitystä. Varojen karsiminen kohdistui kaikkiin menoihin asioita tarkemmin selvittämättä. Usein tapahtui, että lentokoneiden kunnossapitoon tarkoitetut määrärahat loppuivat ja huoltotoihin oli käytettävä alunperin uusintaan tarkoitettuja rahoja. Tämä oli yksi syy hankintojen viivästymiseen. Uuden kaluston myötä myös lentotuntien tarve kasvoi koulutuksen tullessa entistä vaativammaksi. Käyttömäärärahat lisääntyivät kuitenkin hitaasti ja joskus jopa vähenivät. Suuria vaikeuksia aiheutti myös menojen kiinteä markkamääräinen sidonta vuosiksi eteenpäin. Tilanteen kiristytessä Euroopassa 1930-luvun jälkipuoliskolla oli mahdotonta arvioida hintakehitystä vuosia eteenpäin.⁶⁹

Ilmavoimille annetun selkeän tehtävän puuttuminen hankaloitti osaltaan hyväksytyjenkin hankintojen toteutusta. Ilmavoimien kokoonpanoa ja kehittämistä suunniteltaessa olisi ollut luonnollista määrittää ensin puolustushaaran tehtävät ja sen jälkeen niiden toteuttamiseen tarvittava välineistö. Tämä olisi edellyttänyt perusteellista sotatieteellistä tutkimusta, johon ilmavoimilta ja Yleisesikunnalta puuttui ainakin osittain koulutettu henkilöstö. Näin lentokonehankinnoissa määrääviksi tekijöiksi nousivat hinta ja tekniset seikat. Koneiden käyttötarve, -mahdollisuudet ja taktiikka jäivät vähemmälle huomiolle. Ilmavoimilta puuttui myös koulutettu yleisesikuntaupseeristo lähes kokonaan. Ensimmäinen ilmasotalinja Sotakorkeakoulussa alkoi vasta vuonna 1938. Yleisen linjan tutkinnon suorittaneita ilmavoimien upseereita oli joitakin, mutta heitä ei kapteeni Risto Pajaria lukuun ottamatta pidetty ”oikeina lentäjinä”.⁷⁰ Tämä saattaa olla yksi syy siihen, että ilmavoimilla ei

ollut kunnollista operatiivista käyttösuunnitelmaa ennen Talvisotaa.

Richard Lorentzin mielestä perussyy ilmavoimien kehittämisen epäonnistumiseen oli puolustushaaran johdon valinnassa harjoitettu menettely. Ilmavoimien komentaja ja esikuntapäällikkö vaihtuivat 1930-luvun alussa, ja heidän tehtäväkseen annettiin uuden kehittämisohjelman laatiminen. Komentajaksi valittu eversti J. F. Lundqvist, joka tuli tehtävään Kenttätykistörykmentti 3:n komentajan paikalta 8.9.1932, joutui esittelemään uuden kehittämisohjelman puolustusneuvostolle jo seuraavana keväänä. Perehtyminen puolustushaaran organisaatioon, tehtäviin ja tarpeisiin jäi näin pakostakin liian lyhyeksi ulkopuolelta tulleelle komentajalle. Lähes samaan aikaan Ilmavoimien esikunnan esikuntapäällikkö majuri Lars Schalin luovutti tehtävät maavoimista tulleelle everstiluutnantti V. A. M. Karikoskelle. Kun vielä ilmavoimien sisällä oli tiin erimielisiä harjoitettavasta kehittämissäpolitiikasta, ei uudelta johdolta voinut edes odottaa yksiselitteiseen päämäärään pyrkivää esitystä.

Opposition edustajien mukaan lähtökohdaksi tuli ottaa se, että pahimmassa tapauksessa Suomi joutuu puolustautumaan yksin Neuvostoliittoa vastaan. Sen vuoksi ilmapuolustuksen painopisteen tuli olla hävittäjätorjunnassa. Ilmavoimien toisena päätehtävänä oli maavoimien tukeminen. Kehittämisohjelmassa oli lisäksi huomioitava nopea sotakelpoisuuden saavuttaminen. Ajatus strategisista pommituksista vihollisen asutuskeskuksia ja sotateollisuutta vastaan tuli kokonaan hylätä, koska niihin ei ollut mitään edellytyksiä. Ainoaksi kaukotoiminnaksi jäisi lentotiedustelu, johon tarvittiin vain vähän koneita. Hävittäjien taas oli osallistuttava taisteluun ilmaherruudesta sodan syttymishetkestä alkaen ja vastattava sen ohella myös vaikeimmista tiedustelutehtävistä.⁷¹ Näinhän Talvisodassa sitten tapahtuikin. Lorentz, jonka käsialaa nämä ehdotukset pääasiassa olivat, oli useiden aikalaistensa mielestä ilmavoimien ehdottomasti paras strategian asiantuntija. Lisäksi hän erittäin kielitaitoisena oli hyvin perillä myös ulkomaisista ilmasotateorioista.⁷²

Erityisen voimakkaasti Lorentz arvosteli suurvaltojen ilmasotapien suoraa soveltamista Suomen ilmapuolustukseen. Arvostelu kohdistui luonnollisesti myös niitä kannattaviin henkilöihin, koska ”pienellä maalla ei ollut varaa kokeiluihin”. Lorentzin mielestä

Hollantilainen yhteistoiminta- ja syöksypommituskone Fokker C.X tuli laivuekäyttöön vuosina 1936–1938. Kuvassa Fokkerit paraatissa Suur-Merijoella 16.5.1939. Kuva: Ilmavoimien Viestivarikko.

Dutch liaison plane and dive bomber Fokker C.X entered squadron service in 1936–1938. Fokkers in parade in Suur-Merijoki on 16th May 1939.

Douhet ei ilmeisesti ymmärtänyt edes ilmataktiikan alkeita puhuessaan pommikoneiden taistelusta hävittäjiä vastaan. Douhet'in käsitys ampumaetäisyydestä oli ällistyttävän väärä ja hän sivuutti täysin hävittäjien keskitetyn hyökkäyksen.⁷³

Vuonna 1935 tarkistettu ja kaukotoimintaan painottunut ilmavoimien kehittämisohjelma vastasi kansainvälistä kehityssuuntaa. Se sai taakseen ilmavoimien ylimmän johdon kuten everstiluutnantti Karikosken esityksestä kävi selville. Siinä ilmapuolustuksen painopiste oli keskiraskaissa nopeissa pommikoneissa, ”köyhän aseissa”, joilla oli verraten suuri toimintasäde. Kehittämisohjelmaan varatut rahat riittivät kuitenkin vain pieneen pommituslennostoon, jolla ei ollut mitään strategista merkitystä. Sitä voitaisiin käyttää ainoastaan häirintäpommituksiin ja niissäkin omat tappiot olisivat suuret. Ohjelman painopisteestä johtuen hankintasuunnitelmat sisälsivät liian vähän hävittäjiä kotialueen torjuntaa, rintama-alueella tarvittavan ilmaherruuden hankkimista ja omien pommikoneiden hävittäjäsuojaa ajatellen. Myöskään ilmapuolustuksen

tarvitsemaa ilmavalvonta- ja viestiyhteystarvetta ei huomioitu riittävästi suunnitelmissa.

Lorentzin mielestä ilmavoimien komentajaa ei voinut kuitenkaan yksin syyttää kehittämisohjelman suunnasta. Ilmavoimien esikunnassa vallinneiden erimielisyyksien takia tämä oli valmis vastaanottamaan neuvoja myös arvovaltaiselta ulkomaiselta taholta. Esi-merkkinä englantilaisten antamasta informaatiosta Lorentz mainitsee yleisesikunnan päällikön järjestämän tilaisuuden vuonna 1936. Kun Englannin ilmailuasiamieheltä kysyttiin mielipidettä ilmavoimien kehittämisen suunnasta, hän vastasi: ”Hävittäjät ovat tehokas ase, mutta niitä tarvitaan paljon”. Ilmavoimien johto ja yleisesikunnan päällikkö tulkitsivat vastausta niin, että pommikoneet olivat tehokas ase, vaikka niitä oli vähän. Yleisesikunnan päällikkö toi vielä kantansa varsin selkeästi esille toteamalla, että ”pommikoneet tullaan vastaisuudessa panssaroimaan niin, etteivät hävittäjät mahda niille mitään”.

Vuonna 1937 Englannissa pidetyssä Hendonin lentonäytöksessä uudet hävittäjät Spitfire ja Hurricane osoittivat ylivoimaisuutensa keskiraskaaseen Blenheim-pommikoneeseen nähden. Tämän jälkeen tehtyyn pyyntöön luopua Blenheim-hankinnasta tai ainakin tarkistaa hankintapäätös ilmavoimien komentaja vastasi hankinnan ja valmistelun olevan jo niin pitkällä, ettei siitä voida peräytyä. Lundqvist ei edelleenkään luottanut hävittäjätorjunnan mahdollisuuksiin. Vasta tiedot Espanjan sisällissodassa käydyistä ilmatäisteluista saivat aikaan asenteiden muuttumista. Tiedoista ilmeni selkeästi hävittäjien ylivoimaisuus ilmatäisteluissa ja suhteellisen heikot pommitustulokset lentokenttiä vastaan hyökättäessä. Silti ilmavoimien operatiivinen suunnittelu keskittyi Blenheim-lai-
vueiden käyttöön vuoden 1939 alkuun asti. Mahdollisista pommituskohteista laadittiin luettelot, mutta ei laskettu niiden lamauttamiseen tai tuhoamiseen tarvittavia pommimääriä.⁷⁴

Neuvostoliittoon mahdollisen sodan aikana tehtävien ilmahyökkäysten tuloksellisuutta pohdittiin myös joissakin Sotakorkeakoulun ensimmäisen ilmasotalinjan diplomitoissa. Tulokset olivat positiivisia. ”Ilmasodan suuret ratkaisutaistelut suoritetaan pommituslennoston avulla hyökkäämällä vastustajan ilmavoimia ja niiden toimintaedellytyksiä vastaan.” ”Yksittäisillä koneilla ja pienillä muodostelmilla voidaan sopivissa olosuhteissa suorittaa häirintä-pommituksia. Varsinaisiin tukikohtien tuhoamisiin voimavarat ei-

vät riitä." Ilmavoimien pommitusvoimaa pidettiin kuitenkin vielä liian heikkona. Hyviä pommituskohteita olivat vihollisen strateginen reservi, koulutettavana olevien joukkojen majoitusalueet maaseudulla ja keskityskuljetusten kokoontumispaikat. Töiden tarkastajat eivät kuitenkaan varauksetta yhtyneet kirjoittajien mielipiteisiin.⁷⁵

Ilmavoimien johtamisjärjestelmän kehittämisessä tehtiin suurin virhe siinä, että ilmavalvontajärjestelmä alistettiin ilmatorjuntajoukoille. Näin se palveli pääsääntöisesti ammusilmatorjuntaa, eikä ottanut huomioon hävittäjätorjunnan tarpeita riittävästi. Myös valvontaverkon luomiseen myönnettyt varat olivat liian pienet; sama koski koko ilmapuolustuksen tarvitsemaa viestikalustoa ja etenkin lentokoneradioita.⁷⁶

Jos vertaa ilmavoimien käytössä ollutta kalustoa puolustushaaran sodan ajan tehtäviin 1930-luvun lopulla, voi vain todeta, että suunnitellut tehtävät olivat lähes mahdottomia toteutettaviksi. Ilmasotaohjesäännön ensimmäinen tehtävä eli ilmahyökkäykset vihollisen sotavoimia ja niiden toimintaedellytyksiä vastaan olisi pitänyt toteuttaa 18 Blenheim-pommikoneella. Fokker C.X -koneiden käyttö syöksypommitustehtäviin alueilla, joilla oli vihollisen hävittäjiä, merkitsi lähes varmaa epäonnistumista. Hävittäjätorjuntaan, mikä oli toinen tehtävä, oli käytettävissä vain reilu laivueellinen koneita, jotka kykenivät vähän parempaan lentonopeuteen kuin venäläiset pommittajat. Toisen vajaalukuisen laivueen Bulldog-kalusto oli täysin vanhentunutta. Blenheim soveltui sen sijaan hyvin kaukotiedusteluun suuren nopeutensa ansiosta, Fokker C.X -koneita voitiin myös käyttää lähialueen tiedusteluun silloin, kun vihollisen hävittäjätorjunta oli heikkoa.

Lopuksi

Ilmavoimille suunnitellut tehtävät ja kehittämisohjelmat olivat kahden ensimmäisen vuosikymmenen ajan kaukana käyttöön annetuista resursseista. Ilmavoimien kehittämistä jarrutti molemmilla vuosikymmenillä myös puolustushaaran johdosta käyty kiistely. Yleisesikunta halusi todennäköisesti pitää ilmavoimien johdon tiukasti itsellään; toisaalta nuoren puolustushaaran keskuudesta ei vielä noussut yhtään selvästi muita pätevämpää, sotilasarvoltaan

riittävän vanhaa upseeria, jolle johto olisi uskottu. Tilannetta pahensivat vielä ilmavoimien johtavassa asemassa olleiden upseerien keskinäiset kiistat, jotka antoivat Yleisesikunnalle aiheen ja mahdollisuuden keskittää päätöksenteko tärkeimmissä asioissa itselleen.

Kehittämishojelmien keskeiset kiistat 1920-luvulla olivat vesikone/maakone ja pommikone/hävittäjä. Vuosikymmenen alkupuolella ilmavoimien johto ja Yleisesikunta pitivät hyvää hävittäjätorjuntaa ilmapuolustuksen runkona. Oltiin siis toista mieltä kuin Euroopan johtavissa sotilasilmalumaissa. Merkille pantavaa asiassa on, että senaikaiset riitaosapuolet ilmavoimien komentaja Arne Somersalo ja jääkärimajuri Aarne Snellman olivat samalla kannalla ja pitivät Suomeen kutsutun englantilaisen asiantuntijaryhmän esitystä ilmavoimien kehittämiseksi osittain epäonnistuneena. Miksi sitten juuri tämä kehittämissohjelma sai ylimmän sotilasjohdon ja puolustusrevisionin hyväksynnän? Ilmeisesti Yleisesikunta, jonka johto oli siirtynyt kannattamaan suurvaltojen hyväksymää oppia pommitusvoimien ylivoimaisuudesta, näki tässä tilaisuuden ohjata nuoren puolustushaaran kehitystä haluamaansa suuntaan. Kun tarvittavat muutokset ilmavoimien johdossa oli tehty, saatiin Ilmavoimien esikuntakin samalle kannalle.

Seuraavan vuosikymmenen alussa Yleisesikunnan ja puolustusneuvoston käsitykset vesikoneiden ylivoimaisuudesta olivat väistyneet ja maakoneiden hankinta nousi etualalle. Ilmavoimien johto puolestaan piti englantilaisten laatimaa ohjelmaa vielä käyttökelpoisena jatkossakin. Pommikone/hävittäjä -kysymyksessä ylin sotilasjohto sekä ilmavoimien komentaja ja valtaosa vanhemmista upseereista kannattivat voimakkaiden pommitusvoimien muodostamista. Osa ilmavoimien johtavassa asemassa olleista upseereista oli taas hyvän hävittäjätorjunnan kannalla. Yleisesikunnan vuosikymmenen alussa laatima 17 laivueen ohjelma olikin selvästi pommikonevoittoinen. Sama koski ilmavoimien komentajan ja esikunnan laatimaa supistettua kahdentoista laivueen ohjelmaa. Kiistely pommikoneen ja hävittäjän paremmuudesta jatkui koko vuosikymmenen. Vasta Espanjan sisällissodasta saadut ilmataistelutiedot muuttivat hieman ylimmän johdon asenteita, ja hankintapäätöksiä muutettiin hävittäjien eduksi joskin liian myöhään Talvisotaa ajatellen.

Eniten kehittämissohjelmien toteuttamista haittasivat kuitenkin varsin rajalliset taloudelliset mahdollisuudet. Vaikka suunnitelmia

laadittiin ja tarkistettiin melko tiheään tahtiin, niiden toteuttaminen oli lähes mahdotonta. Puolustusministeriössä ja viimekädessä eduskunnassa tehdyt varojen karsintapäätökset estivät tehokkaasti hankintojen toteuttamisen suunnitellulla tavalla. Aluksi 1920-luvulla rahaa myönnettiin juuri sen verran, että jonkinasteinen toiminta oli ylipäättään mahdollista. Englantilaisten ohjelmaesityksen saatua epävirallisen hyväksynnän rahaakin saatiin hieman enemmän, mutta ei vielääkään tarpeeksi suunnitelmien edellyttämien sotakelpoisten laivueiden perustamiseen. Tilanne ei juurikaan kohentunut seuraavalla vuosikymmenellä. Yleinen lama esti määrärahojen nostamishaaveet ensimmäisinä vuosina. Sen jälkeenkin rahaa saatiin vuosittain noin puolet esitetystä määrästä, vaikka puolustusneuvoston puheenjohtaja C. G. Mannerheim yritti arvovalallaan vaikuttaa asioihin.

Hyökkäyksellisten ilmavoimien puolestapuhujat Ilmavoimien esikunnassa, Yleisesikunnassa ja puolustusneuvostossa näyttävät kuitenkin unohtaneen taloudelliset voimavarat, vaikka he näkivät joka vuosi hankintoihin suunniteltujen ja myönnettyjen rahojen välisen eron. Suurvaltojen 1930-luvun ilmastrategisista opeista, joissa pommikoneet näyttelivät pääosaa, pidettiin tiukasti kiinni. Ilmavoimille annettu pätehtävä ei ollut realistinen, sillä suunnitelluilla vajaalla 30 pommikoneella ei saataisi paljoakaan aikaan Neuvostoliittoa vastaan käytävässä sodassa. Ilmavoimilta puuttui sekä rahaa hankkia tarvittava määrä pommikoneita että niin suuren konemäärän vaatimat henkilöresurssit. Myöskään suunnitelman edellyttämän lentävän ja teknisen henkilökunnan palkkaamiseen enempää kuin heidän kouluttamiseensa ei ollut saatujen eikä edes suunniteltujen määrärahojen puitteissa mitään mahdollisuuksia. Jälkikäteen voidaan selkeästi todeta, että ilmavoimille suunnitellut sodanajan tehtävät olivat ylimitoitettuja, jos niitä verrataan puolustushaaran käyttöön annettuihin voimavaroihin.

Lähdeviitteet

1. Bremer, Aarne, Ilmavoimien osallistuminen Suomen vapaussotaan vuonna 1918. Helsinki 1934, s. 154; Turkki, R. J., Lentoaseen käyttöajatuksen kehittyminen Euroopassa maailmansotien välisenä aikana vv. 1919–1939. Tiede ja Ase n:o 9 1951 s. 124–125.
2. Bremer 1934 s. 152.
3. Janarmo, K. W., Varhaisilmailumme 1753–1919. Helsinki 1963, s. 79–80.
4. Uola, Mikko, Suomen ilmavoimat 1918–1939. Hämeenlinna 1975 s. 30–31.
5. SArk.T 6/18, IlmavK 20.12.1918.
6. Lentokoulutuksesta katso esim. Peltonen, Martti, Ilmasotakoulun historia. Jyväskylä 1993.
7. Uola 1975 s. 44–47, 52–53.
8. Uola 1975 s. 54–56. Alkuperäistä kirjasta ei ole Sota-arkistossa.
9. SArk.T 19636, Ilmailuvoimiemme kehitys s. 7–10, 23; SArk. 690/57, MLE:n vuositilasto aseista v:ita 1926; ks. myös Karhunen, Joppe, Magnussonin laivue. Helsinki 1969 s. 32.
10. SArk.T 19636, Ilmailuvoimiemme kehitys s. 80–81, 83–85; SArk.T 7759, Rannikkopuolustuskomitean mietintö 1922 s. 140–144.
11. SArk.T 19636, Ilmailuvoimiemme kehitys s. 80–81, 86–88; Uola 1975 s. 81–82.
12. Ilmavoimien sisäisistä ristiriidoista katso tarkemmin Uola 1975 s. 122–125.
13. SArk.T 19636, Asiantuntijakomission ilmailua koskeva mietintö s. 1, 4–5; SArk.T 7759, Puolustusrevisionin mietintö s. 288–289, 297–299.
14. Peltonen 1993 s. 32–33 ja siinä käytetyt lähteet; SArk. G. E. Magnussonin kokoelma 1802/6, IlmavE Os I n:o 73 13/28 28.8.28.
15. Uola 1975 s. 58–59.
16. SArk.T 19636, Ilmailuvoimiemme kehitys s. 83–85.
17. Turkki 1951 s. 126.
18. Aero n:o 11–12/1923 s. 202.
19. SArk.T 10760, IlmavE tsto I 25.10.23, 12.11.24; Aero n:o 1/1923 s. 1–6, 11–12/1923 s. 207–211.
20. SArk.T 10703/1924 260 ja 101, IlmavE tsto II 26.8.24; Aero 11–12/1923 s. 213. Sotilasiamieheksi Ranskaan siirtynyt majuri Bertel Mårtensson kirjoitti myös Aeron numerossa 7/1925 hävittäjätorjunnan järjestämismahdollisuuksista ja sitä varten tarvittavasta ilmailvalvonta- ja hälytysjärjestelmästä.
21. SArk.T 7759, Määrävahvuuskomitean mietintö s. 216–217.
22. SArk.T 7759, Puolustusrevisionin mietintö s. 288–289, 299.
23. Turkki 1951 s. 141–142.
24. SArk.T 19636, Ilmailuvoimiemme kehitys s. 40, 97–98; PK kenraalimajuri A. Snellmanin kokoelma 1188/7, Lausunto englantilaisen asiantuntijatyöryhmän ehdotuksesta.
25. Aero 3/1927 s. 3, 4/1929 s. 67–68, 3/1930 s. 42; Sihvo, Kustaa, Taistelu ilmasta. Porvoo 1929.
26. SArk.T 2857, Ilmailuasiantuntijalautakunnan mietintö 1929; Uola 1975 s. 130–131.

27. SArk.T 2857, Ilmailuasiantuntijalautakunnan mietintö 1929; vert. Turkki 1951.
28. Keskinen, Kälevi, Stenman, Kari, Niska, Klaus, Suomen ilmavoimien lentokoneet 1918–1938. Forssa 1976 s. 6; SArk.T 10760, IlmavE Kom. 7/15/28 henk. 26.3.28.
29. SArk. G. E. Magnussonin kokoelma 1802/6, Suomen ilmavoimien yleiset tehtävät; Selén, Kari, C. G. E. Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931–1939. Keuruu 1980 s. 141; Pajari, Risto, Näkökoh-
tia ilmavoimien lentokonemateriaalihankinnoista 1930-luvulla ja sotien aikana. Tiede ja Ase n:o 43 1985 s. 102.
30. SArk.T 2864/12, IlmavE tsto III/Ye-os 78/1a .5.1932; Snellman, Aarne, Ilmapuolustuskysymyksen selvittelyä. Tiede ja Ase n:o 2 1934 s. 141–142.
31. Virkki, Eino, Sotalaitosoppi I. Helsinki 1933 s. 220–221.
32. Aero 10–11/1932 s. 266–269, 296–300.
33. Aero 7/1933 s. 195–197, 5/1935 s. 122–124; Turkki 1951 s. 141–142.
34. Snellman 1934 s. 131–133, 144.
35. Aero 3–4/1934 s. 93, 12/1934 s. 326.
36. Selén 1980 s. 150–151.
37. SArk.T 10703, Ilmasotaharjoitus 21.–23.9.1934.
38. Evl Erkki Heinilän haastattelu 11.11.1986.
39. Aero 4/1936 s. 87; Virkki, Eino, Sotalaitosoppi II. Helsinki 1936 s. 48.
40. Esim. Aero 12/1935 s. 330–332 selostus Neuvosto-Venäjän ilmavoimien komentajan apulaisen V. Hripinin kirjoituksesta ”Vojna i Revoljutsija” -sotilasaikakausilehdessä, 9/1931 Puna-armeijan hävittäjäohjesääntö, 1/1938 Venäläisiä mielipiteitä tulevasta ilmasodasta, 9/1938 Neuvosto-Venäjän ilmasodankäynnin periaatteita jne.
41. SArk.T 2864/13, Laskelma venäläisten ilmavoimien toimintamahdollisuuksista 30.9.1936; ks. myös Rajamäki, Väinö, Ilmapuolustuksen eri alojen koordinointi Suomen sodissa 1939–1944 sekä siitä tehdyt johtopäätökset. SKK:n diplomityö n:o 1067 1971 s. 8–11.
42. Lorentz, R., Iskuja ilmaan osa I. Painamaton tutkimus Helsinki 1951 s. 6.
43. Lorentz I 1951 s. 33, 35–39; Aerot 9, 11, 12/1937, 2,7/1938, 3, 4/1939.
44. Lorentz I 1951 s. 33–34; evl Erkki Heinilän haastattelu 11.11.1986.
45. Ilmasotaohjesääntö. Helsinki 1939.
46. Lorentz I 1951 s. 38–39; Pajari 1985 s. 115.
47. Uola 1975 s. 140–141.
48. SArk. Magnussonin kokoelma PK 1802/4, Ilmavoimien vastine ilmailutoimikunnan mietintöön 6.10.32, Liite 4 IlmavE:n kirj. 53/2. 17.4.31.
49. Pajari 1985 s. 102–103; Selén. Keuruu 1980 s. 139–141; Uola 1975 s. 141–144; SArk. Magnussonin kokoelma PK 1802/6, Puolustusneuvosto n:o 11/32 18.5.32.
50. Selén 1980 s. 142; Uola 1975 s. 147.
51. Pajari 1985 s. 104–105; Selén 1980 s. 141, 144–145.
52. SArk. Magnussonin kokoelma PK 1802/4, Ilmavoimien vastine ilmailutoimikunnan mietintöön 6.10.32 liitteineen.
53. Pajari 1985 s. 102; Selén 1980 s. 141, 144.
54. Salmela, Eero, Ilmavoimiemme lentokalustohankinnat vv. 1934–1944 aikana. Mitä kokemuksia nämä hankinnat ovat antaneet tulevaisuuden hankintajärjestelyjä ajatellen. SKK:n diplomityö n:o 626 1954 s. 5–6.

55. Pajari 1985 s. 106; Selén 1980 s. 147; Salmela 1954 s. 6.
56. Pajari 1985 s. 107–109; Salmela 1954 s. 8, liite 3a; Selén 1980 s. 145–146.
57. Pajari 1985 s. 109.
58. Pajari 1985 s. 114; Selén 1980 s. 153, 157–158.
59. Salmela 1954 s. 8–10, liitteet 3a ja 3b.
60. Salmela 1954 s. 9–10, 24, liite 7; Pajari 1985 s. 113–114.
61. Lorentz I 1951 s. 18–20.
62. Salmela 1954 s. 10–13; Pajari 1985 s. 114; Lorentz I 1951 s. 21.
63. Salmela 1954 liite 7; Pajari 1985 s. 115; Selén 1980 s. 159; Heinonen, Timo, Thulinista Hornetiin, 75 vuotta Suomen ilmavoimien lentokoneita. Jyväskylä 1992 s. 106, 111.
64. Pajari 1985 s. 114–115.
65. Salmela 1954 s. 30–31, liite 13.
66. Salmela 1954 liite 12.
67. Lorentz I 1951 s. 6.
68. Hämeen-Anttila, Y. S. (toim.), Puolustusvoimiemme upseeristo ja virkamiehistö 1934. Helsinki 1933 s. 23. Alameri (Almberg) palveli vuosina 1921–24 Ilmailuosasto 1:ssä ja Maatiedustelulaivueessa tähtystäjänä, teknillisen toimiston päällikkönä ja Suojausportaan johtajana. Vuonna 1926 hän oli vähän aikaa Maalentoeskaaderin tiedustelulaivueen päällikkö; Sark.T 10760/HävEsk, ilmap kom:n henk.koht. kirjeenvaihto ja ilmavoimien upseerien sijoittelu 12.11.24. Tämän jälkeen hänet siirrettiin Erilliseen merilentolaivueeseen. Alameri oli laivueen komentaja 1929–33 ja sen jälkeen Lentoasema 5:n komentajana Ilma-voimien esikunnan esikuntapäälliköksi tuloonsa 1936 asti.
69. Pajari 1985 s. 108; Lorentz I 1951 s. 26–27.
70. Pajari, Risto, Talvisota ilmassa. Porvoo 1971 s. 47–48; evl Erkki Heinilän haastattelu 11.11.1986.
71. Lorentz I 1951 s. 4–7.
72. Ev Lauri Bremerin haastattelu 10.11.1986 ja evl Erkki Heinilän haastattelu 11.11.1986.
73. Lorentz I 1951 s. 8–9.
74. Lorentz I 1951 s. 8–15, 20–21, 25, 33–37.
75. Gabrielsson, B., Maamme sotilaspoliittisten ja sotilasmaantieteellisten tekijäin vaikutus ilmasodankäyntiin. SKK:n diplomityö 1938 ja sen tarkastajan kapteeni R. Pajarin huomautukset; Sovio, J. O., Ilma-voimien pommitusmaalit sodassa Neuvostoliittoa vastaan. SKK:n diplomityö 1939 ja sen tarkastajan majuri O. Sarkon huomautukset.
76. Lorentz I 1951 s. 28–29.

Summary

DISCUSSION ABOUT AIR FORCE IN 1920s AND 1930s

The defining of tasks, development programs and material procurement of air force – did they meet each other?

Finnish Air Force was founded in spring 1918 and got an independent status as one of the three services from the very beginning. The first task was assigned to it in an order issued by Chief of the General Headquarters in December 1918.

The main task was aerial reconnaissance in the airspace of the Gulf of Finland and Lake Ladoga area by using seaplanes. After so called French epoch in 1919, bombing, liaison and forward air control as well as interception were added to the tasks.

Major Arne Somersalo was appointed the C-in-C of Air Force in autumn 1920. He, the Coastal Defence Committee, Army Development Team and the General Headquarters each prepared their own proposals for the tasks and organization of Air Force. However, the proposals were all too costly and therefore inviable.

Major Somersalo had prepared a 10-year development program for Air Force in which flying corps had been divided into land[based] and maritime air forces. The task of land air force was to support the Army while maritime air force had to protect the Army and those flight detachments supporting it against attacks from flanks and rear. This plan was given up for consideration to the Defence Revision [Committee] established in 1924.

The General Headquarters emphasized particularly the co-operation between all services. According to its opinion, the main task of Air Force was the protection of mobilization and the concentrations of mobilized troops. Besides Air Force had also to be able to harass enemy's mobilization and concentration transportations.

The Defence Revision was not satisfied with Somersalo's proposal, and a team of British experts were invited to Finland. The team submitted a proposal that emphasized maritime air force. That proposal was approved in spite of the criticism it received, and it became the basis of developing Air Force till the beginning of the 1930s.

Reconnaissance was now the main task of Air Force. Chances of bombing activities were also seen favourable for the advantageous targets Leningrad and Kronstadt situating close by. Unfortunately, the Air Force annual budget was badly insufficient to procure only a fractional part of the aircrafts that had been proposed.

In the development programs of the 1920s, the main bones of

contention were bomber versus interceptor and seaplane versus landplane. In the early years of the decade, the leadership of Air Force and the General Headquarters regarded good interception capacity as the backbone of air defence. Finns thus didn't share the opinion that was then common with the leading European military aviation countries.

The approval of the proposal made by the team of British experts meant again a change-over to an opposite direction. The role of a Bombing Air Force became emphasized and seaplanes that were fit for bombing activities got the majority in the inventory.

The opinion of the General Headquarters and the Defence Council concerning the superiority of seaplanes, made way to the acquisition of landplanes in the beginning of the 1930s. Air Force leadership regarded the British program still as serviceable.

In the question of bomber versus interceptor, the highest military leadership and the C-in-C of Air Force were in favour of establishing strong bombing air force. The main task of Air Force was now 'offensive air defence' with the target of Leningrad area.

Some members of the Air Force's highest leadership gave support to good interception capacity instead. They regarded home area interception and fighting for the control of the airspace above the front-line as the main task of the air arm. Arguing over the supremacy of bomber versus interceptor continued till late 1930s.

It was not until the experiences of the Spanish Civil War became known, that the standpoints of the Air Force's highest leadership changed positive towards interceptors. In the Air War Field Manual issued in 1939 interception activities were equally brought aside bombing tasks.

The procurement program of 17 squadrons, prepared by the General Headquarters in 1932, emphasized strongly on bombers. So did the diminished program of 12 squadrons, made by Air Force Command in 1933 because of limited a budget.

Meagre budgets further compelled Air Force to revise the implementation of that 12 squadron program frequently. Changes touched as well procurement schedule as the amount of squadrons.

By the late 1930s the amount of interceptor detachments had been increased from two squadrons of 17 planes to three squadrons comprising 27 planes each. The amount of bombers had respectively diminished from three squadrons of 13 planes to two squadrons of 9 planes.

When the Winter War began on 30th November 1939, the Air Force squadrons had only some 50 per cent of the planned amount of interceptors, 80 per cent of land liaison planes and 100 per

cent of bombers. It has to be said that the wartime tasks that had been planned for Air Force, were highly oversized compared to the resources that had been allocated to the service.

Jo Talvisodan aikana ja etenkin sen päätyttyä levitettiin pahan-suovasti tietoa, että Pääaseman murtuminen Lähteen lohkokolla olisi ollut seurausta siitä, että murtumakohdan puolustusvastuu oli ollut nimenomaisesti ruotsinkielisellä joukkoyksiköllä.

Vuoden 1939 lokakuussa Akateemisen Karjala-Seuran puheenjohtaja, tohtori Vilho Helanen oli tehnyt aloitteen, että maahan luotaisiin koko valtakunnan kattava organisaatio huhujen torjuntaan, mielialan tarkkailuun ja maanpuolustustietouden levittämiseen. Valtiovalta antoi Maan Turva -nimellä perustetulle järjestölle toimintavaltuudet ja tämä yhteisö loi ennen sotatoimien alkua useisiin tuhansiin kohoavan asiamiesverkoston.

Maan Turvan mieliala- ja tarkkailuraporttien olennaisimmat tulokset julkaistiin lehtisinä. Ensimmäinen näistä ilmestyi lokakuun 15. päivänä ja sen jälkeen niitä ilmestyi lähes päivittäin. Raportit jaettiin joukko-osastoihin ja esikuntiin vain luottohenkilöstön luettavaksi, sillä miesten käsiin joutuessaan yksittäiset selostukset olisivat vain ruokkineet kyykkäarmeina leviävien huhujen syntyä.

Sotatoimien päätyttyä Maan Turva -järjestön eräs ensimmäisiä tehtäviä oli käydä käsiksi Lähteen lohkon sisäänmurtoa koskevaan huhuun. Se oli nostamassa pintaan ja repimässä rikki sotakuukausina vallinneen kielirauhan.

Mielialojen tyynnyttäjäksi järjestö valitsi everstiluutnantti J. O. Hannulan, maamme ehkä tuotteliaimman ja syvimmän vaon kyntäneen sotahistorioitsijan, joka suostui vaativaan tehtävään. Työstään Hannula selviytyi nopeasti, mikä osoittaa hänen saaneen sen suorittamiseen kaikkinaista apua.

Everstiluutnantti J. O. Hannula oli monessa suhteessa onnistunut valinta. Hän oli ammattikuntansa ulkopuolellakin arvostettu tutkija ja sotilaana mahdollisimman puolueeton, sillä hän oli palvellut Talvisodan ajan ulkomaatoimiston päällikkönä Päämajassa. Hänen kynänsä oli ennenkin turvaututtu, kun oli pyritty selvittämään sotatoimista syntyneitä kiistoja. Tällaisena aiempaan selviytystyönä erottuu hänen tuotannostaan vuonna 1932 ilmestynyt teos "Itäarmeijan operaatioiden suunnittelu ja johto v. 1918. Lisävalaistusta."

Maan Turvan ulkoasuiltaan vaatimattomien raporttien kohtalo on ollut kova. Oikeaoppisesti moni rintamaupseeri hävitti saamansa raportit ja säilyneet kappaleet ovat vuosien mittaan supistuneet kotikirjastoista. Hannulan laatiman 11-sivuisen selostuksen kohtalo on ollut vieläkin kovempi. Selvittämättömistä syistä raportti on kadonnut sekä Sota-arkistosta että Maanpuolustuskorkeakoulun kirjastosta. Onneksi julkaisu on säilynyt Helsingin yliopiston kirjastossa.

Kunnioituksen osoituksena J. O. Hannulan työtä kohtaan seura on halunnut julkaista tämän lähes kadoksiin joutuneen tutkimuksen alkuperäisessä asussaan. (AJ)

”SUMMAN LÄPIMURTO”

On varsin luonnollista, että kansamme keskuudessa jatkuvasti pohditaan kolmatta kuukautta sitten päättyneen ankan sodan tapahtumia, ihaillaan johtajien ja miesten urotekoja, armeijamme sotahistorian uusia kunniakkaita lukuja, mutta pyritään samalla etsimään sodan loppuvaiheessa sattuneiden vastoinkäymisten syitä.

Aina ja kaikkialla on havaittavissa se ilmiö, että sotatapahtumien arvostelussa – oli sitten kysymyksessä voitto tai tappio – pyritään selvittämään syyt mahdollisimman yksinkertaisella, kouraantuntuvalla tavalla, ottamatta huomioon, että jokaiseen tapahtumaan on ollut vaikuttamassa suuri määrä erilaisia tekijöitä, jotka vasta pätevä, puolueeton sotahistoriantutkimus pystyy edes joltisellakin varmuudella selvittämään. Ottamatta tässä lainkaan huomioon niitä aivan liian lukuisia ns. ravintolastrategeja, jotka ovat valmiit käden käänteessä lausumaan varman arvostelunsa miltei mistä tahansa sodankäyntiin liittyvästä kysymyksestä, haluan vain tämän yhteydessä kiinnittää huomiota siihen, että varsinkin sodassa sattuneet vastoinkäymiset useimmiten suuren yleisön keskuudessa selitetään aivan yksipuolisesti.

Vastoinkäymiset ja tappiot aiheuttavat tavallisesti ns. syntipukien etsimisen, ja tästä antaa varsinkin vv:n 1914–1918 maailmansota runsaasti esimerkkejä. Saattoipa käydä niin, että joku leimattiin sodan aikana, jopa vielä vuosikymmenenkin aikana sen jälkeen häpeän polttomerkillä, vaikka asianomainen myöhemmin asiallisen historiantutkimuksen valossa on osoittautunut velvollisuutensa täysin täyttäneeksi mieheksi. Kokonaiset joukko-osastotkin saattoivat joutua aiheettomien syyttelyjen kohteiksi.

---

* (s. 5.11.1900, kaatui 12.6.1944 Sallassa) eversti, Sotakorkeakoulun sotahistorian ja strategian opettaja vuosina 1928–1939, ulkomaatoimiston ja -osaston päällikkö, rykmentin- ja prikaatinkomentaja, kirjoittanut muun muassa teokset: Clausewitz sotateoreetikkona (1927), Sotataidon historia I–III (1930–1933), Suomen vapaussodan historia (1933), Maailmansodan historia I–II (1935–1936) ja Neuvostoliitto hyökkää Pohjolaan (1943).

*Eversti J. O. Hannula.
Piirros: Sigurd Laesvirta 1943.
Sotamuseon kokoelmat.*

Meidän äskettäin Neuvostoliittoa vastaan käymästämme sodastakaan ei puutu yllämainitun tapaisia ilmiöitä, ja on suoraan sanottava, että varsinkin Karjalan kannaksella sodan loppuvaiheessa käytyjen suurien taistelujen ratkaisun syistä on liikkeellä huhuja, jotka kansamme eheyden ja yhteisen edun kannalta ovat varsin arveluttavia. Niinpä on todettu kerrottavan miehestä mieheen, että venäläisten Länsikannaksella, Summan kylän itäpuolella, helmikuun puolivälissä suorittama läpimurto, joka ennen pitkää aiheutti joukkojemme vetäytymisen Viipurin suuntaan, olisi aiheutunut eräiden ruotsinkielisten joukkojen huonosta taistelukunnosta, jopa suorastaan pelkuruudesta. Onpa kuultu väitettävän jopa sellaista, että ruotsinkieliset joukko-osastot yleensäkin olisivat olleet muita huonompia.

Arvioitaessa asiallisesti, puolueettomasti, ilman tunnesyitä eri joukko-osastojen suorituksia sodan aikana, ei voi tulla muuhun tulokseen, kuin että ruotsinkieliset joukko-osastot täyttivät velvollisuutensa aivan yhtä hyvin kuin muut, mutta sen sijaan on korostettava, että tällaiset täysin perättömät, koko ruotsinkielistä kansanosaa epäoikeudenmukaisesti halventavat huhut ovat koko maallemme vahingollisia, ne kun aiheuttavat katkeruutta ja heikentävät tahtoa yhteisin ponnistuksin jatkuvasti turvata maamme vapaus. Varottakoon nyt, rauhan palattua, repimästä rikki sitä, minä sota kaikista raskaista uhreistaan huolimatta rakensi.

Jonkinlaisen pohjan luomiseksi ns. Summan läpimurtoon vaikuttaneiden tekijöiden arvioimista varten on syytä seuraavassa tarkastella pääpiirtein sotatapahtumia Länsikannaksella helmikuussa, ja erityisesti venäläisten suurta läpimurtohyökkäystä, johon edellä jo on viitattu.

Suomen puolustusvoimat olivat kahden kuukauden ajan, joulukuussa ja tammikuussa, suoriutuneet kunniakkaasti taistelusta monin verroin ylivoimaista vihollista vastaan. Venäläisten eteneminen oli saatu pysähdytetyksi kaikkialla, ja Suomen armeija oli saatanut aikakirjoihin merkitä monta kunniakasta voittoa. Karjalan kannaksella rintamalinja kulki Suomenlahden rannasta, Muurilasta Summan kylän, Muolaan järvikannaksien, Kiviniemen, Suvannon ja Taipaleenjoen kautta Laatokkaan. Länsikannaksella vihollinen oli suorittanut suuren, ratkaisuun pyrkivän hyökkäyksen Summan alueella joulukuun 17–20 p:nä, mutta läpimurtoyritys oli torjuttu suurin tappioin.

Tammikuu oli Länsikannaksella kulunut suhteellisen rauhallisesti lukuunottamatta jatkuvaa häiritsemistulta ja paikallisia pie-nehköin voimin suoritettuja hyökkäyksiä, jotka kaikki saatiin vaikeuksitta torjutuiksi. Samaan aikaan venäläiset kuitenkin val-mistelivat entistä huolellisemmin suurta, ratkaisevaa hyökkäys-tään, jonka ensimmäinen vaihe alkoi jo helmikuun alussa.

Venäläisten voimien johto oli valinnut läpimurtoalueeksi Sum-man kylän ja rautatien välisen maaston, joka oli puolustajalle epä-edullinen. Venäläiset saattoivat näet siinä kehittää esteettä voi-miaan taisteluun ja käyttää raskaita hyökkäysvaunujaan, joita lumikaan ei vähäisen syvyytensä takia voinut lainkaan viivyttää.

Venäläiset keskittivät valtavat voimat läpimurtohyökkäystään varten rintamalohkelle, joka ulottuu noin 4 km. Summan kylästä lounaaseen olevasta maastosta rautatielle. Tällä loholla, jonka leveys oli noin 14 km. hyökkäsi 9 divisioonaa ja satoja hyökkäysvau-nuja. Tykistönkin keskitys oli yhtä voimakas kuin konsanaan länsi-rintaman suurhyökkäysten aikana maailmansodassa. Vastaavalla loholla oli suomalaisten puolella vastassa yksi divisioona (3. D.) ja lisäksi kolme pataljoonaa (1. prikaatin III pataljoona etulinjassa 3. D:n vasemmalla puolella sekä 3. D:n takana, divisioonan alaiseksi alistettuina, 2 erillistä pataljoonaa, Er. P. 3 ja JP 3.). Kehoiton lukijaa mielessään hieman punnitsemaan voimien välistä suhdetta ennen kuin jatkamme tapahtumien tarkastelua!

Ns. Mannerheimlinjasta puhuttiin varsin paljon ulkomaiden sa-nomalehdissä sodan aikana, ja venäläiset pyrkivät osoittamaan, että puolustusasemamme Kannaksella olivat aivan yhtä vahvoja kuin Ranskan Maginot-linja tai Saksan Länsivalli, korostaakseen punaisen armeijan ihmeellistä iskuvoimaa, se kun pystyi verraten helposti murtamaan Suomen valtavat puolustusasemat!

Olisipa meillä tosiaan ollut Maginot-linja Kannaksella, niin ei ”Summan läpimurtoa” olisi suoritettu helmikuussa eikä maaliskuus-sakaan, toisin sanoen, puolustusmahdollisuutemme olisivat olleet aivan toisenlaisia kuin mitä ne todellisuudessa olivat. Tämän yhtey-dessä on peittelemättä sanottava, ettei kansamme muussakaan suh-teessa ajoissa oivaltanut puolustuksemme tehostamisen välttämättö-myyttä. Ns. Mannerheimlinja oli verraten heikko, kenttävarustettu asema, jolla siellä täällä oli tukenaan jokunen pieni betonilinnake. Se, mitä oli saatu aikaan, perustui suurimmalta osalta vapaaehtoi-sin voimin vuoden 1939 kesällä ja syksyllä suoritettuun työhön.

MAAN TURVA

N:o C 35.

Helsinki, 23. 5. 1940.

Vain suullisessa valistustyössä käytettäväksi, ei sivullisten nähtäväksi.
Julkaiseminen kielletty.

Selostus N:o 21

„Summan läpimurto“.

Useimmille asiamiehillemme lienee tunnettua, että liikkeellä on ollut itsepintaisia huhuja, joiden mukaan Summan rintamamurto olisi ollut määrättyjen joukko-osastojen syytä. Kun taistelu tätä vääriä ja vahingollista huhua vastaan on ollut erittäin vaikeaa, on Maan Turva ryhtynyt toimenpiteisiin saadakseen sen kumoaksi niin asiaatuntevalta taholta kuin mahdollista. Maan Turvan on onnistunut saada eräs etevimmistä sotahistoriallisista asiantuntijoistamme, everstiluutnantti J. O. Hannula, laatimaan läpimurrosta ja sen syistä tutkimus, joka on painettu tähän. Tehostamme sitä, ettei tätä tutkimusta ole annettava ulkopuolisten nähtäväksi.

On varsin luonnollista, että kansamme keskuudessa jatkuvasti pohditaan kolmatta kuukautta sitten päättyneen ankaran sodan tapahtumia, ihaillaan johtajien ja miesten urotekoja, armeijamme sotahistorian uusia kunniakkaita lukuja, mutta pyritään samalla etsimään sodan loppuvaiheessa sattuneiden vastoinkäymisten syitä.

Aina ja kaikkialla on havaittavissa se ilmiö, että sotatapah-
tumien arvostelussa — oli sitten kysymyksessä voitto tai tap-
pio — pyritään selvittämään syyt mahdollisimman yksinker-

Venäläisten läpimurtoyritys oli erittäin huolellisesti valmisteltu ja suunniteltu sekä myöskin huomattavan taitavasti johdettu. Kehitys oli tässä suhteessa suorastaan yllättävä, jos vertauskohdaksi otetaan esim. Summan alueella suoritettu joulukuun hyökkäys. Kiiwas tykistötuli alkoi tammi- ja helmikuun vaihteessa, kohdistuen erityisesti Summan lohkokoon, ja ennen pitkää vihollinen alkoi hyökkäillä vahvojen hyökkäysvaunuosastojen tukemana. Näillä hyökkäyksillään, joita suoritettiin useissa eri kohdissa, vihollinen ei vielä pyrkinyt läpimurtoon, vaan puolustusasemissa olevien joukkojemme uuvuttamiseen ja kuluttamiseen, niiden ”kypsyttämiseen” lopullista läpimurtoyritystä varten. Vahvat ilmavoimat ottivat osaa näihin hyökkäyksiin, joiden avulla vihollinen jo helmikuun alkupäivinä pääsi paikatellen pureutumaan kiinni päävastarinta-asemamme etumaisiin osiin.

Helmikuun 6 p:nä alkoi sitten varsinainen läpimurtoyritys Summan kylän alueella venäläisten käyttäessä hyökkäykseen 8 km:n levyisellä kaistalla kolme divisioonaa ja 150 hyökkäysvaunua samalla kuin 200 lentokonetta oli toiminnassa puolustusasemiamme vastaan. Helmikuun 7 p:nä vihollinen laajensi hyökkäyskaistaansa Muolaan suuntaan, päähyökkäyksen ollessa silti edelleenkin suunnattuna Summan puolustuslohkoa vastaan. Vähitellen vihollisen pääpainostus kuitenkin siirtyi Summan kylästä itään, ns. Lähteen lohkolle, joka ulottui Summajärvestä Munasuon itäreunaan.

Tämän noin 4 km:n levyisen lohkon pääpuolustusaseman muodosti yhtenäinen, kahdeksan tukikohdan sekä piikkilankaesteiden ja hyökkäysvaunusteiden vahvistama ampumahautalinja. Ainoastaan kahdessa tukikohdassa oli betonirakenteita, muut olivat hirsinillä ja -katolla varustettuja ns. korsuja, kukin 2–3 konekiväärillä vahvistettua joukkuetta varten. Hyökkäysvaunuste oli rakennettu kivimöhkäleistä, jotka olivat liian pieniä voidakseen pysäyttää raskaita, yli 30 tonnin suuruisia hyökkäysvaunuja. 900–1,200 m pääpuolustusaseman takana sijaitseva tukilinja oli kuta kuinkin samanlainen kuin pääpuolustusasema, paitsi ettei siinä ollut lainkaan betonivarustuksia.

Lähteen-lohkon komentajana toimi JR 8:n komentaja majuri S. E. Laaksonen. Lohkon pääpuolustusaseman miehitti helmikuun 10 p:nä II patl./JR 9, joka sitä ennen oli ollut viikon ajan taempana reservissä. II/JR 9 tuli erään toisen asemassa aikaisemmin olleen pataljoonan tilalle, joka nyt siirrettiin taakse reserviksi. II/JR 9

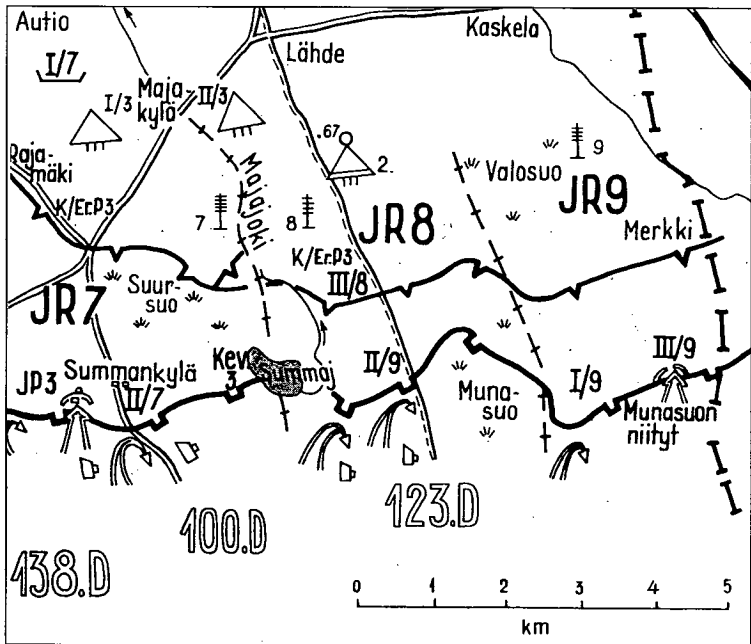
kuului ruotsinkielisistä eteläpohjalaisista muodostettuun rykmenttiin, jonka pääosa, kaksi pataljoonaa, oli puolustamassa Lähteenlohkosta itään olevaa ns. Merkin-lohkoa.

II/JR 9 oli jo aikaisemmissa taisteluissa kärsinyt melkoisia tappioita, joten sen taisteluvahvuus 10.2. oli 375 miestä ja 12 konekivääriä. Pataljoonan komentajan, kapteeni A. V. Lindmanin komento on oli kuitenkin lisäksi alistettu suomenkielisestä JR 8:sta 200 miestä, 9 konekivääriä, 4 kranaatinheitintä ja 6 panssaritorjuntatykkiä. Lähteen lohkon puolustusta varten oli siis käytettävissä 575 miestä, 21 konekivääriä, 4 kranaatinheitintä ja 6 panssaritorjuntatykkiä. Esikuntahenkilökunta ja viestijoukkue mukaanluettuina kohosi vahvuus kuitenkin hieman yli 600 miehen.

Vihollisen kiivas tykistövalmistelu oli täydessä käynnissä Lähteen loholla II/JR 9:n asettuessa asemiinsa, ja jo ensimmäisenä päivänä, helmikuun 10:nä, vihollinen suoritti useita raskaiden hyökkäysvaunujen tukemia jalkaväkihyökkäyksiä, jotka kuitenkin saatiin torjutuiksi.

Sunnuntaina, helmikuun 11 p:nä, venäläiset aloittivat klo 8.20 aamulla Lähteen lohkon puolustusasemia vastaan tykistövalmistelun, joka ylitti kaiken Suomen talvisodassa siihen asti koetun. Jylinä oli keskeytymätöntä ja niin voimakasta, ettei yksityisiä laukauksia eikä räjähdyksiä voitu lainkaan erottaa. Liiottelematta voidaan sanoa, että tykistötulen voima Lähteen loholla helmikuun 11 p:nä v. 1940 oli täysin verrattavissa saksalaisten tulivalmisteluun Verdunissa v:n 1916 helmikuussa ja Pohjois-Ranskassa suuren läpimurtoyrityksen alkaessa v:n 1918 maaliskuussa tai liittoutuneiden ”rumputuleen” Sommen taistelussa vuoden 1916 kesäkuussa.

Venäläisten tulivalmistelu, johon otti osaa lähes 100 patteria, kohdistui 3–4 km:n syvyydelle alueelle, johon siis pääpuolustusaseman ja tukilinjan lisäksi kuului parin kilometrin syvyydeltä takamaastoakin tukilinjan pohjoispuolella. Tykistötuli rikkoi monin kohdin ampumahaudat ja tuhosi useita korsuja sekä suurimman osan konekiväärejä, minkä lisäksi tietenkin miehistötappiot olivat suuria. Klo 11.30 siirtyi tykistötuli kauemmaksi asemien taakse, ja samalla alkoi venäläisen jalkaväen hyökkäys kymmenien 33 ja 40 tonnin hyökkäysvaunujen tukemana. On syytä muistaa, että Lähteen lohkon 4 km:n levyisessä puolustusasemassa oli vain yksi pataljoona, II/JR 9, JR 8:n III pataljoonan pitäessä 900–1,200 m taempana sijaitsevan tukilinjan miehittynä. II/JR 9:ää vastaan

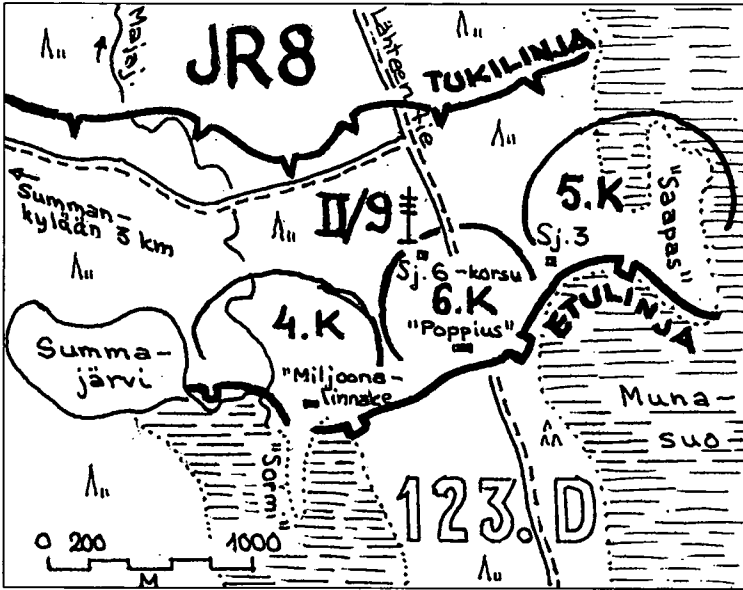

3. Divisioonan tilanne helmikuun 10. päivänä 1940. Kartta teoksesta *Talvisodan historia* 2, s. 139.

*The Situation of the 3rd Division in February 10th, 1940. The map has been published in *Talvisodan historia [The History of the Winter War]*, vol. 2, p. 139.*

hyökkäsi nyt edellä kuvatun tykistövalmistelun jälkeen sekä vahvojen hyökkäysvaunuosastojen tukemana venäläisten 123. divisioona, yhteensä 10 pataljoonaa. Kun otetaan huomioon tykistö, hyökkäysvaunut ja ilmavoimat, on ilmeistä, että hyökkääjän ylivoima oli paljon enemmän kuin 10-kertainen.

II/JR 9:n urhoollisesta vastarinnasta huolimatta taistelun vaaka kallistui ennen pitkää auttamattomasti ylivoimaisen hyökkääjän hyväksi ja ratkaisun aiheutti lähinnä Munasuon länsireunaa etenevien venäläisten päävoimien hyökkäys. Tämän yhteydessä on muu-

II/JR 9:n ryhmitys Lähteen lohkolle 10.2.1940 illalla.

The deployment of 2nd Battalion, JR 9 in the sector of Lähde in the evening of February 10th, 1940.

ten syytä huomauttaa, että Munasuo, joka ei talvisin ollut miesmuistiin jäänyt, oli nyt niin vahvassa jäässä, että raskaimmatkin hyökkäysvaunut saattoivat vaikeuksitta ajaa sitä pitkin.

Venäläisten hyökkäysvaunujen onnistui murtautua sisään rikki ammuttuun puolustusasemaan Lähteen lohkon keskustassa. Huolimatta siitä, että parikymmentä hyökkäysvaunua tuhoitiin asemien eteen, ei venäläisten läpimurtoyritystä voitu torjua. Etumaiset hyökkäysvaunut jatkoivat suoraan eteenpäin tukilinjaa kohti. Tällaisia hyökkäysvaunujen läpimurtoja oli monella rintamaosalla sattunut useinkin aikaisemmin ilman vakavampia seurauksia, sillä vaunut oli joko saatu tuhoetuiksi asemiemme takana tai sitten ne olivat joissakin tapauksissa palanneet takaisin omalle puolelleen.

Tällä kertaa hyökkäys oli kuitenkin järjestetty tehokkaammin

kuin milloinkaan aikaisemmin. Taempaan seuraavat hyökkäysvaunut kääntyivät näet läpimurtokohdasta oikealle ja vasemmalle, rintaman pituussuuntaan, ja ryhtyivät kiivaasti tulittaen vyöryttämään asemia. Pari hyökkäysvaunua saatiin vielä tuhotuiksi, mutta ennen pitkää olivat useimmat panssaritorjuntatykit toimintakelvottomia, ja niin pääpuolustusasemassa olevien, suuria tappioita kärsineiden joukkojen asema kävi vähitellen kestäättömäksi.

Joukkojen oli pakko vetäytyä osittain pois pääpuolustusasemasta tukilinjalle, pian taistelua käytiin pataljoonan komentopaikankin luona, ja iltapäivän kuluessa virtasi läpimurtokohdasta yhä uusia hyökkäysvaunuja sekä jalkaväkeä, joka viipymättä ryhtyi kaivautumaan tapansa mukaan.

II/JR 9:n 4. komppanialla oli yhä hallussaan lohkon pääpuolustusaseman oikea siipi. Sekä pataljoonankomentajan että rykmentinkomentajan toimesta suoritettiin vastahyökkäyksiä illalla ja 12 p:n vastaisena yönä pääpuolustusaseman takaisin valtaamiseksi, mutta nämä yritykset jäivät tuloksettomiksi käytettävissä olevien voimien vähyden vuoksi. Yhden divisioonan reservinä olleen pataljoonan (I/JR 8) vastahyökkäys aamulla 12.2. Munasuon koillisreunaa pitkin jäi niin ikään tuloksettomaksi. Muutkin aamupäivän kuluessa pääpuolustusaseman takaisin valtaamiseksi suoritettut vastahyökkäykset kilpistyivät vihollisen ylivoimaan. Päivän ja illan kuluessa 12.2. oli pataljoonan vielä eteen jääneet osatkin vedettävä taakse.

Pataljoonan tappiot olivat erittäin suuria, lähes puolet vahvuudesta. 21:stä konekivääristä oli vain yksi käyttökelpoinen jäljellä ja kaikki 6 panssaritorjuntatykkiä oli tuhottu. Panssaritorjuntaosaston päällikkö oli kaatunut ja kaksi komppanianpäällikköä oli haavoittunut vaikeasti.

Seuraavina päivinä, helmikuun 13:nä ja 14:nä, venäläiset jatkoivat läpimurtoa tukilinjan yli, ilman että apuun lähetetyt apuvoimat pystyivät pysähdyttämään hyökkäystä.

Arvioitaessa II/JR 9:n taistelua Lähteen lohkolla on ilmeistä, että se teki parhaansa yrittäessään torjua ylivoimaisen vihollisen hyökkäyksen ja ettei sitä missään tapauksessa voida asettaa vastuuseen siitä, että vihollinen pääsi murtautumaan läpi.

JR 9:n pääosa (komentaja everstiluutn. Hagelberg) toimi, kuten aikaisemmin jo on mainittu, 3. Divisioonan vasemmalla puolella Munasuosta itään noin 2 1/2 km:n levyisellä ns. Merkin lohkolla.

Tämä lohko ei ollut lainkaan niin ankarana painostuksen alaisena kuin Lähteen lohko, mutta rykmenttiin kohdistettiin kuitenkin vahva ”rumputuli” 11.2. ja painostus oli muutenkin ankara sekä helmikuun 11:nä että seuraavana päivänä. Lukuisia hyökkäysvaunujen tukemia hyökkäyksiä torjuttiin, ja I pataljoonan alueella kaatuneiden vihollisten lukumäärä arvioitiin kumpanakin päivänä noin 300:ksi, minkä lisäksi useita hyökkäysvaunuja tuhottiin.

Lähteen lohkolla 11.2. suoritettua läpimurron jälkeen lähetettiin luutnantti Millerin komppania I/JR 9:stä Munasuon suunnassa olevan avoimen sivustan varmistukseksi. Yön pimeässä 12/13.2. onnistui kuitenkin venäläisen pataljoonan päästä Munasuon yli I pataljoonan puolustusaseman selustaan. Etujoukko oli jo ampumahautalinjasta noin 1 km:n päässä pohjoiseen sijaitsevien komento-, kraanaatinheitin- ja konekiväärikorsujen välittömässä läheisyydessä kun hälytys annettiin. Näiden suureksi osaksi toimitusjoukkueeseen kuuluva miehistö, siis lähetit y.m., torjui ensimmäisen iskun, pysähdyttäen hyökkäyksen tulella. Kaiken kaikkiaan 80–90 miestä, luutnantti Millerin joukko mukaanluettuna, pataljoonankomentajan, kapteeni Souranderin johdolla hyökkäsi venäläisten sivustaan, lyöden vähintään kolme kertaa voimakkaamman vihollisen takaisin. Suuri osa vihollisista jäi taistelukentälle ja 12 konekivääriä vallattiin. Omatkin tappiomme olivat veriset – kaatuneiden joukossa oli m.m. komppanianpäällikkö Örndal. Sekä johtajat että miehistö osoittivat pelotonta hyökkäyshenkeä.

Kun venäläiset olivat murtautuneet Lähteen lohkon tukilinjan kin läpi tulivat itäpuolella olevan JR 9:n yhteydet vakavasti uhatuiksi, minkä johdosta rykmentti sai 14.2. käskyn jättää pääpuolustusaseman. Sen jälkeen kun myöskin rykmentin vasemmalla puolella ollut 1. Prikaatin III Pataljoona oli jättänyt pääpuolustusaseman, aloitti JR 9 klo 15 ajoissa vetäytymisensä, vieden mukanaan kaikki aseensa ja koko kuormastonsa.

Venäläisten jatkaessa 15 ja 16 p:nä läpimurtohyökkäystä Summan ja Muolaanjärven välillä sekä idempänä järvikannaksilla oli kaikki Länsikannaksella puolustautuvat joukkomme vähitellen vedettävä taaksepäin uusiin aseisiin.

Olen edellä pyrkinyt toistaiseksi käytettävissä olleiden asiakirjojen avulla pääpiirteissään kuvaamaan ns. Summan läpimurtoa osoittaakseni sen, vakaumukseni mukaan ilmeisen tosiasian, ettei tästä vastoinkäymisestä suinkaan voida syyttää jotakin tiettyä

joukko-osastoa, vaan että ratkaisevimpana tekijänä yksinkertaisesti oli vihollisen musertava lukumääräinen ja ensi sijassa aineellinen ylivoima.

Älköön tosiasioita pyrittäkö salaamaan syyttämällä ”syntipukkeja”. Velvoittakoon sen sijaan ”Summan läpimurto” samoin kuin kaikki muutkin sodan katkerat kokemukset meitä uhraamaan itenäisyytemme ja vapautemme puolustamisen valmisteluun enemmän kuin mitä halusimme uhrata monen ”hyvän vuoden” aikana.

19.5.1940.

Summary

”THE BREAK-THROUGH OF SUMMA IN 1940”

Some disputes over language issues emerged in Finland in the 1920s and 1930s. They occurred between the Finnish speaking majority and the Swedish speaking minority which represented some ten per cent of the total population.

During the Winter War [Nov. 30th, 1939–March 13th, 1940], the Russians made a break-through in the Main Defence Position, so called Mannerheim Line, in the sector of *Lähde*. Unfortunately, it was the 2nd Battalion of Swedish speaking Infantry Regiment 9 [IR 9] that was responsible for defending that very sector, situating eastwards of the village of *Summa*.

Immediately after the break-down of the Main Defence Position, a rumour was spread throughout the country. According to it the break-through had only been possible because they were those Swedish speaking Finns who had defended that area.

A special organization, *Maan Turva*, [‘The Safeguard of the Country’] had been established in 1939 for fighting rumours, surveying general atmosphere and spreading national defence information. Its reports were issued in the form of leaflets distributed to troops for the information of certain personnel enjoying special confidence.

After the Winter War, the organization set its hands to the rumour concerning the break-through in the sector of *Lähde*. That was done because the rumour was about to tear apart the ‘language peace’ between Finnish speaking and Swedish speaking population that had prevailed during the war winter.

The organization chose Lt Col Joose Hannula [b. Nov. 5th, 1900] to tranquillize the atmosphere in this respect. He was a recognized military historian who died as the commander of a brigade in *Salla* in June 12th, 1944.

Maan Turva then published a survey on the issue made by Lt Col J. O. Hannula. In that paper he stated that the power of attacker's artillery had been equal to that used in Verdun and in Somme in the First World War. He also turned down the impressions of the strength of so called Mannerheim Line.

Lt Col Hannula pointed out that when the break-through had happened, altogether three Russian divisions and 150 MBTs, supported by 200 fighters, had operated against the regimental area of responsibility of *Summa*, 8 kilometres wide in all. He regarded the Russian break-through efforts as 'extremely carefully planned and prepared as well as remarkably skilfully managed'.

The Swedish speaking battalion had defended a sector that was four kilometres wide. The strength of the battalion, including all reinforcements, had been mere 575 men, 21 heavy machine guns, 4 mortars and 6 anti-tank guns. Thus, the reinforced Soviet 123rd Division attacking against the battalion overpowered it more than ten times.

The defending battalion had lost half of its manpower and all its anti-tank guns in twenty-four hours. The onslaught had led to a one kilometre deep depression to the Main Defence Line. Finnish counter attacks had been pushed back and the defence positions had to be abandoned.

When concerning the causes of the breakthrough, Lt Col Hannula stated that "no specific contingent can be accused of this very adversity; the most decisive factor was simply the overwhelming superiority of the enemy, its manpower and, above all, its materiel".

The reports of *Maan Turva* have vanished from public and private libraries because of their humble outlay. Therefore, the Society for Military History has regarded it appropriate to publish the survey anew.

UNKARI JA SUOMEN TALVISOTA¹

1. Johdanto

Jo muutaman päivän kuluttua siitä, kun Neuvostoliitto 30. marras-kuuta 1939 oli hyökännyt Suomeen, alettiin kaikkialla Unkarissa järjestää hyväntekeväisyystilaisuuksia ja organisoida maanlaajuisia keräyksiä. Tuhannet miehet ilmoittautuivat vapaaehtoisiksi, ja myös Suomen kohtaloa käsittelevät artikkelit ja julkaisut osoittivat myötätunnon ”pohjoista veljeskansaa” kohtaan heränneen unkarilaisissa. Tilanteen hyötynäkökohdat oivaltaen Unkarin hallituskin yhtyi pian avunannon koordinointiin, minkä ansiosta helmikuun alussa 1940 päästiin lähettämään matkaan ensimmäinen vapaaehtoispataljoona ja käynnistämään ensimmäiset asekuljetukset. Huolimatta siitä, että näiden avuntoimitusten sotilaallinen merkitys määrällisesti oli vaatimaton, ne kuitenkin merkitsivät Unkarille tilaisuutta osallistua Suomen tapahtumiin. Ne herättivät Länsi-Euroopassa huomiota yhtenä viimeisimmistä eleistä, joilla Unkari osoitti pyrkivänsä riippumattomaksi yhä määräävämpään asemaan kohoavasta Saksasta ja suuntaavansa katseensa kauemmas tulevaisuuteen. Vaikka tässä artikkelissa pääasiassa tarkastellaankin Unkarin Suomelle tarjoamaa sotilaallista apua suhteessa maan sisä- ja ulkopoliittiseen tilanteeseen, ehdottomasti esittelyn ansaitsee myös se Suomea kohtaan ilmennyt sympatia, joka oli poliittisen ja sotilaallisen johdon ohjaileman avunantotoiminnan taustana ja joka ulottui laajalle koko unkarilaiseen yhteiskuntaan. Tämän vuoksi johdannoksi luodaan katsaus virallisen avustustoiminnan rinnalla esiintyneeseen yhteiskunnalliseen liikehdintään.

---

* (s. 1970) Budapestin Loránd Eötvös-in yliopiston kulttuurihistorian laitoksen jatko-opiskelija. Artikkelin lyhennetty teksti pohjautuu kirjoittajan historian pro gradu -työhön *Magyarország és a finn téli háború* (Unkari ja Suomen talvisota). Budapest 1995. Kirjoittaja on käsitellyt aihetta myös aikakauskirja SZÁZADOKin numerossa 2/1996, s. 403–444.

Talvisodan aikana Suomea kohtaan herännyt kiinnostus ja sympatia eivät luonnollisestikaan rajoitu pelkästään Unkariin. Niin sanotun kummallisen sodan (engl. Folly War) synnyttämä ”uutisnälkä”, pohjoisessa käytävän sodan osapuolten Daavidin ja Goljatin kamppailua muistuttavat voimasuhteet, epäluulo tai pikemminkin antipatia bolševistista Neuvostoliittoa – ja sen liittolaista Saksaa – kohtaan sekä uutiset kuolemaa halveksuen taistelevista urheista sotureista ja heidän saavuttamistaan uskomattomista voitoista nostivat Suomen kolmeksi kuukaudeksi maailman huomion keskipisteeseen.² Vaikka jotkut vasemmistoa lähellä olevat ja eräät ääri-vasemmistolaiset tahot aluksi halusivat uskoa neuvostopropagandaan, yleinen kansainvälinen mielipide oli Suomen puolella. Yhteiskunnallinen liikehdintä, joka näkyi mielenosoituksissa, Suomi-aiheisissa tapahtumissa ja toimeenpannuissa keräyksissä, johti useissa maissa siihen, että niiden poliittinen johto oli valmis antamaan tukensa hyökkäyksen kohteeksi joutuneelle Suomelle huolimatta niistä riskeistä, joita aiheutuisi Neuvostoliiton ja Saksan kanssa ristiriitoihin joutumisesta. Yhteiskunnallinen sympatia ja toisaalta virallisen tahon toimet Suomen auttamiseksi esiintyivät siis miltei kaikkialla toisiaan täydentävinä ilmiöinä, jotka myös vaikuttivat toisiinsa.

Myös Unkarin näkökulmasta Suomen talvisodassa paljastui jälleen Neuvostoliiton ja Saksan hyökkäävä ulkopoliittikka. Näytti siltä, että tässä sodassa konkretisoitui demokratian ja diktatuurin taistelu. Sitä käytiin sotilaallisten voimasuhteiden epätasaisuutta uhmaten. Unkarissa kaikki nämä ilmiöt kuitenkin tulkittiin omalla erityisellä tavalla. Erityisen kipeästi Unkaria koskettivat Neuvostoliiton ekspansiiviset pyrkimykset, jotka palauttivat mieliin tsaarirajan. Kaksi vuosikymmentä jatkunut antibolševistinen propaganda ja pelko panslavistisen aatteen heräämisestä jälleen Karpaattien altaan alueella olivat nimittäin johtaneet siihen, että Unkarissa katsottiin itään päin epäillen ja Suomen jouduttua hyökkäyksen kohteeksi syntyi nopeasti mielikuva ”yhteisestä vihollisesta”. Vielä keskeisempiä kysymyksiä Unkarille olivat kuitenkin suhteet Saksaan ja Kolmannen valtakunnan ulkopoliittikan arvioiminen, sillä Unkarin kohtalo oli 1930-luvun puolivälin jälkeen yhä tiukemmin kietoutunut Saksan kehitykseen.

Kun Hitleristä ja Stalinista oli tullut liittolaisia ja kun Mussolini oli ilmoittanut tukevansa Suomea, unkarilaisten Suomea kohtaan

osoittama *sympatia* sai saksalaisvastaisen sävyn. Toisaalta niin kutsutun Italia-suuntauksen (unk. ún. Olasz-koncepció) yleinen kannatus lisääntyi – Italian-suhteiden hoito oli jo jonkin aikaa merkinnyt Unkarille tavallaan maltillisempaa vaihtoehtoa Saksan-suhteiden kehittämiseksi.³

Erityinen unkarilaisnäkökulma on kuitenkin löydettävissä varsinkin siitä kuvasta, jonka unkarilaiset loivat taistelevasta Suomesta. Omintakeiseksi ja määrääväksikin tekijäksi unkarilaisten suhtautumisessa Talvisotaan muodostui kielisukulaisuus, joka oli huomattu jo 1600–1700 -luvuilla ja joka 1800-luvun lopulta lähtien oli saavuttanut laajan hyväksynnän ja tunnettiin yleisesti. ”Kalanrasvanhajuinen sukulaisuus” ei ehkä heti alussa ollut saavuttanut unkarilaisten keskuudessa jakamatonta suosiota, mutta 1930-luvulla sen vieroksuminen kuului jo menneisyyteen. Suomalaisen kulttuurin tuntemuksen kasvaessa, maiden välisten tieteellisten ja muiden kontaktien lisääntyessä ja itsenäisen Suomen vauhdikkaasti kehittyessä alettiin Unkarissa yhä useammin mainita ”pohjoinen veljeskansa” ja puhua siitä entistä kunnioitavampaan sävyyn.⁴ Huolimatta siitä, että suomalaisten ja unkarilaisten keskinäisen sukulaisuuden arvostus oli siis ollut Unkarissa jo pitkään kohoamassa, ei liene liioiteltua väittää, että Suomesta muodostui Talvisodan aikana unkarilaisille yleisesti hyväksytty esikuva. Niin sanomalehtikirjoittelu, vilkastuva Suomi-aiheinen kirjankustannustoiminta⁵ kuin eräiden kansanedustajien julkisuudessa käyttämät puheenvuorotkin osoittavat, että kaikissa mahdollisissa ja jopa mahdottomissakin yhteyksissä pyrittiin rinnastamaan Suomen ja Unkarin yhteiskunnallinen ja sivistyksellinen kehitys. Molemmille maille tyypilliset myönteiset piirteet haluttiin esittää ”ikivanhana yhteisenä perintönä”, kun taas vain Suomelle luonteenomaiset – tai Suomen olojen riittämättömän tuntemuksen vuoksi tänne projisoidut – ilmiöt ja arvot puolestaan yritettiin selittää toistaiseksi unohduksiin jääneiksi, mutta ”Unkarin kansan perusolemuksesta kumpuaviksi”, tavoittelemisen arvoisiksi päämääriksi. Tällaista taustaa vasten Suomen armeijan sotilaallisten voimasuhteiden epätasaisuudesta huolimatta saavuttamat voitot vaikuttivat erityisen elähdyttävästi I. maailmansodan jälkeen solmitusta Trianonin rauhasta lähtien revisiota eli menetettyjen alueiden palauttamista tavoitelleessa⁶, mutta sotilaallisesti heikossa Unkarissa. Unkarilaisen soturin ominaisuudet haluttiin nähdä ”Pohjoisen graniitinlujan

sankarin” hahmossa⁷, ja kahden yhteiskuntajärjestelmältään erilaisen valtion välinen sota puolestaan näyttäytyi kamppailuna itäisiä barbaareja vastaan ja kulttuurin puolesta. Jälkimmäinen vertaus toi mieleen niin unkarilaisessa kuin suomalaisessakin traditiossa keskeisen ”Euroopan puolustusvarustus” -kuvan ja niin ikään molemmissa maissa tunnetun myytin omasta kansasta slaavilaisia naapuriheimoja korkeampana ”kulttuurikansana”. Myös Unkarin demokraattista suuntausta edustaville tahoille Suomesta tuli mallimaa, joka yhä useammin nostettiin esiin. Demokraattista ajattelua kannattavat julkisuuden henkilöt alkoivat ahkerasti vedota idealisoituun kuvaan ”talonpoikaisvaltiosta”, jossa maanjako toteutuu, kansalaisille luodaan työtilaisuuksia, sosiaaliturva ja kansanopetus kehittyvät eikä luokkavastakohtaisuuksia tunneta.⁸

Suomen tapahtumat siis koskettivat unkarilaista yhteiskuntaa läheisesti, eikä liene yllättävää, että sympatia Suomea kohtaan ja auttamishalu nopeasti kanavoituivat aktiiviseen toimintaan. Innokkaimmat ylioppilaat osoittivat mieltään Suomen puolesta kaduilla jo joulukuun alussa.⁹ Toiset taas saivat tilaisuuden osoittaa myötämielisyyttään Unkari-Suomi -seuran (unk. Magyar-Finn Társaság, jatkossa MFT), Turulin Liiton (unk. Turul Szövetség) ja muiden järjestöjen edustavissa illanvietoissa tai ulkonaisilta puitteiltaan vaatimattomammissa Suomi-matineoissa.¹⁰ Näissä tilaisuuksissa levitettiin Suomi-tietoutta ja ne toimivat paitsi osoitukseksi myötätunnosta veljenskansaa kohtaan myös konkreettisen avunannon väylinä: tapahtumien tuotot nimittäin ohjattiin joulukuun puolivälistä alkaen järjestettyjen keräysten tileille. Unkari-Suomi -seura ja 8 Órai Újság -sanomalehti käynnistivät joulukuun 15. päivänä valtakunnallisen keräyksen, jonka tunnuslauseena oli ”Veli veljen puolesta” (unk. Testvér a testvérért). Budapestin keskustassa Mussolinin aukiolla anteliaisuuteen kehotti valotaulu, ja kaikkialle maahan lähetetyillä julisteilla, mainoskirjeillä ja esitetyillä maksulomakkeilla vedottiin ”Unkarin sotureihin, prinssi Csaban kansaan, joka vastaa pohjoisessa taistelevan veljenskansan kutsuun”.¹¹

Kolmea päivää myöhemmin Unkarin Äitien maanpuolustuskomitea (unk. Magyar Anyák Nemzetvédő Bizottsága) perusti ”Unkarin äidit Suomen lasten puolesta” -liikkeen (unk. Magyar anyák a finn gyermekekért), johon lukuisten yhteiskunnallisten järjestöjen naisosastot liittyivät.¹² Unkarin evankelis-luterilainen kirkko oli perin-

teisesti pitänyt yllä tiiviitä yhteyksiä suomalaiseen sisarkirkkoon-
sa, joten luonnollisesti sen asema myös ponnisteluisissa Suomen hy-
väksi muodostui merkittäväksi. Evankelis-luterilainen piispainko-
kous lähetti joulukuun puolivälissä seurakunnille kiertokirjeen:
”Suomen kansan käsi pitää evankeliumia korkealla. Jumalaa vas-
taan sotiva 185-miljoonainen neuvostokansa tahtoo tallata jalkoi-
hinsa Jumalaa palvelevan kolme- ja puolimiljoonaisen Suomen kan-
san ...*) Rinnan kiikkuivat kerran kansojemme kehdot ja Herran
alttarillakin olemme veljiä.” Tämän seurauksena kaikissa luterilai-
sissa seurakunnissa alettiin järjestää rukoustilaisuuksia ja keräyk-
siä sotaan joutuneen Suomen avustamiseksi. Reformoidussa kirkos-
sa kerättiin kolehti Suomeen muun muassa helmikuun 4. päivän
jumalanpalveluksissa, jolloin myös radiossa kuultiin luterilaisen
piispan László Ravaszin pitämä saarna.¹³ Katolisen kirkon mahdol-
lisesta toiminnasta Suomen asian hyväksi ei ole vastaavia tietoja.
Suomi-keräyksiin osallistui myös eräät kaupungit, joista Buda-
pest lahjoitti mainitsemisen arvoisen poikkeuksellisen huomatta-
van summan, 50 000 pengöä.¹⁴ Yritykset, rahalaitokset ja muut
instituutiot – jotkut työntekijöidensä aloitteesta, toiset keskitetyllä
päätöksellä – tukivat niin ikään merkittäväillä summilla Suomen
Punaista Ristiä, ja myös tieteelliset ja kirjallisuusseurat, kuorot,
kamariorkesterit, teatterit, elokuvateatterit, urheiluseurat, koulut
ja partiolaisryhmät tekivät huomattavia lahjoituksia. Yksityisistä
lahjoittajista, joita oli kymmeniä tuhansia, ei luonnollisestikaan ole
mahdollista laatia kattavaa selvitystä.¹⁵ Suomen Punaiselle Ristille
kanavoidut avustussummat laskettiin yhteen huhtikuussa: suo-
raan Suomen Budapestin lähetystöön oli tullut 194 000 pengöä, Veli
veljen puolesta -tunnuslausetta kantaneen keräyksen puitteissa oli
saatu kokoon 112 700 pengöä, Unkarin äidit Suomen lasten puoles-
ta -liikkeen kautta oli kertynyt 80 000 pengöä, luterilaisen kirkon
kolehdeista 43 370 pengöä ja reformoidussa kirkossa kerätyistä ko-
lehdeista 28 330 pengöä. Yhteenlaskettu summa oli siis 485 400
pengöä.¹⁶

Kun kansalaistilaisuuksien ja keräysten lisäksi otetaan huo-
mioon Talvisotaan liittynyt varsin merkittävä kirjankustannus-
toiminta, pääkaupungin Híradó Filmszínház -elokuvateatterin

---

*) tässä alleviivattu lause alkuperäistekstissä kurssiivilla (suom. huom.)

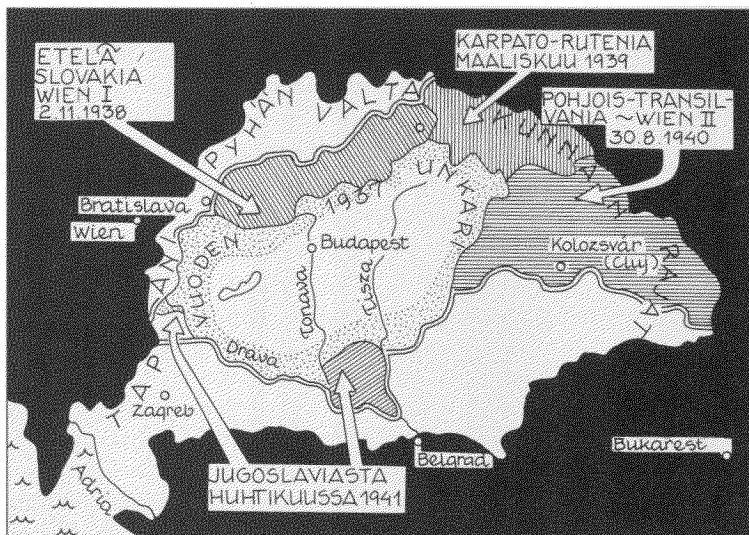
suurta kiinnostusta herättänyt teemaohjelmisto¹⁷ sekä Suomen Budapestin lähetystössä ilmoittautunut useiden tuhansien vapaaehtoisten joukko, saadaan likimääräinen käsitys Suomea kohtaan ilmenneestä yleisestä kiinnostuksesta ja kansalaisten halusta reagoida nopeasti uuteen tilanteeseen. Kaikesta päättäen yleinen mielipide antoi hyvän syyn poliittisen ja sotilaallisen johdon organisoimalle viralliselle sotilaalliselle avunantotoiminnalle.

2. Telekin hallituksen asema vuosien 1939–1940 vaihteessa

2.1. Ulkopoliittinen tilanne ja tulevaisuudennäkymät

Unkarin hallituksia maailmansotien välisenä aikana yhdistää ainakin yksi keskeinen piirre: halu jatkaa I maailmansodan tappion hyvitykseen tähtäävää politiikkaa. Kyseisen ajanjakson tärkeimpiä poliittisia päätöksiä tarkasteltaessa on näin ollen perusteltua kiinnittää huomiota siihen, millainen oli niiden vaikutus niihin pitkän aikavälin suunnitelmiin, joilla pyrittiin alueellisiin uudelleenjärjestelyihin. Tällöin käy ilmeiseksi, että sotilaallisen avun tarjoaminen Suomelle sopi niin ulko- kuin sisäpoliittiseltakin kannalta hyvin Telekin hallituksen hyvitykseen tähtäävään linjaan.

Pääministeri Pál Teleki (helmikuu 1939–huhtikuu 1941) poliittisiin visioihin liittyy erottamattomasti niin sanottu aseellisen puolueettomuuden käsite.¹⁸ Vuoteen 1939 mennessä oli arvovaltaisille poliittisille piireille käynyt yhä ilmeisemmäksi, että lähestyvä sota väistämättä tulisi päättymään kansallissosialistisen Saksan tappioon. Tämän vuoksi hyvityksen varmistamisen kannalta ensiarvoisen tärkeänä pidettiin Unkarissa läntisten suhteiden vaalimista sekä sitä, että maa välttyisi joutumasta sotaan Saksan puolella. Unkari pystyisi kulkemaan ”uuden nousun” tiensä yksinkin, kun Euroopassa alkaneen sodan viimeisessä näytöksessä maan lyömättömät sotajoukot lähtisivät hyökkäykseen naapurimaita vastaan ja näin saataisiin palautetuksi Pyhän Tapanin ajoilta periytyvä ”1000-vuotinen status quo”, jonka Iso-Britannia ja Ranska sitten tunnustaisivat. Visio oli kuitenkin ristiriidassa Unkarin edellisinä vuosina noudattaman ulkopoliittisen linjan kanssa. Niin sanotussa

Vuoden 1937:n Unkarin laajeneminen kohti Tapani Pyhän Valta-kunnan rajoja vuosina 1938–1941.

The expansion of 1937 Hungary towards the borders of Stefan the Holy's Realm in 1938–1941.

Wienin ensimmäisessä välitystuomioistuimen päätöksessä (unk. ún. első bécsi döntés) Italia ja Saksa olivat marraskuussa 1938 hyväksyneet Tšekkoslovakian eteläosien unkarilaisemmistöisten alueiden palauttamisen, ja maaliskuussa 1939 Unkari oli vallannut Karpato-Rutenian takaisin yhteistoiminnassa Saksan asevoimien kanssa. Nämä tapahtumat olivat aiheuttaneet jännitystä Unkarin ja länsivaltojen välillä ja samalla lisänneet maan sitoutumista Saksaan. Ensimmäinen merkki tulevasta ulkopoliittisesta suunnanmuutoksesta oli Unkarin menettely Saksan hyökättyä Puolaan. Hallitus ei myöntänyt Saksan joukoille kauttakulkulupaa, ja yhteisen rajan yli Unkariin paenneille puolalaisille sotilaille järjestettiin matkustusmahdollisuus edelleen Ranskaan.

Neuvostoliiton hyökkäys Suomeen oli joulukuun alussa jälleen synnyttänyt tilanteen, jossa Unkarin hallituksella oli tilaisuus an-

taa konkreettista näyttöä kahdesta poliittisesta periaatteestaan, joilla oli lännessä positiivinen kaiku: tahdosta säilyttää riippumattomuus Saksasta sekä ”oikeudenmukaisuuden linjasta”, jonka noudattamiseksi oltaisiin valmiita uhrauksiinkin. Hitlerin ja Stalinin yllättävä siirto – Molotov-Ribbentrop -sopimuksessa konkretisoitunut liittoutuminen – oli vain kolmisen kuukautta ennen Suomen joutumista hyökkäyksen kohteeksi pahasti järkyttänyt Euroopan voimasuhteita, kun länsivaltojen potentiaalisena liittolaisenaan pitämä Neuvostoliitto oli siirtynyt Kolmannen valtakunnan rinnalle. Vaikka johtavien länsivaltojen diplomaattisessa toiminnassa oli Talvisodan syttymisen aikoihin havaittavissa väliaikaista hämmentyneisyyttä, Telekin hallitus sai jo joulukuun puolivälissä nähdä, että Iso-Britannia ja Ranska – kuten myös Yhdysvallat ja Italia – asettuisivat tukemaan maailmanlaajuisesti suurta sympatonia osakseen saanutta Suomea. Tässä tilanteessa Unkarissa voitiin perustellusti luottaa siihen, että mahdollinen avun tarjoaminen Suomelle olisi ele, jolla olisi moninkertainen painoarvo Ison-Britannian ja Ranskan keskeisissä poliittisissä piireissä. Olosuhteet huomioon ottaen konkreettinen apu ei todellisuudessa voisi merkitä juuri ystävällistä elettä enempiä.

Harvinaislaatuinen poliittinen tilanne tarjosi siis avunantotoinnalle Unkarissa varsin edulliset puitteet. Hallitus näki tilanteen otollisuuden ja pyrki myös käyttämään sitä kaikin mahdollisin tavoin hyväkseen. Suomeen lähtevien vapaaehtoisten joukko nähtiin ”Unkarin lähettiläinä”, jotka ”Suomessa tekisivät maalleen suuremman palveluksen kuin 3 000 miestä voisi tehdä kotimaassa”.¹⁹ János Melocco, joka luottamushenkilönä oli määrätty vapaaehtoispataljoonan saattajaksi Isoon-Britanniaan asti, lausahiti tyytyväisenä samassa hengessä: ”Englannissa minulla oli tilaisuus keskustella lukuisten tärkeiden henkilöiden kanssa ja tulin yhä vakuuttuneemmaksi siitä, että tällä operaatiollamme saavutamme suuremman hyödyn kuin kaksikymmentä vuotta kestäneellä revisionistisella propagandallamme.” (Samalla hän tahtomattaan tuli valaisseeksi hallituksen keskeistä argumenttia: ”uusi operaatiomme tulee olemaan arvaamattoman arvokas myös siinä tapauksessa, että toinen unkarilaisosasto ei todellisuudessa edes pääsisi Suomeen asti.”)²⁰ Yhä vaarallisimmilla vesillä luoviva Unkarin hallitus alkoi tämän jälkeen hyvää tahtoaan osoittaakseen sopivissa tilanteissa viitata niin kutsutun Puolan tapauksen ohella

myös suomalaisille suuntaamaansa apuun. Tammikuun alussa Teleki esimerkiksi täydellistä salassapitoa vaatien ilmoitti Ranskan Budapestin lähettiläälle, että hallitus ”jatkaa ilmatorjunta-ase- ja ampumatarvikekuljetuksia italialaisilla aluksilla, myöntää aktiiviupseereille lomaa ja on halukas lähettämään 600–800 miestä”. Lontoon lähettiläs György Barcza puolestaan vetosi Unkarin vastaanottamiin puololaisiin pakolaisiin ja maan Suomelle lähettämään apuun, kun hän pyrki vakuuttamaan ulkoministeri lordi Halifaxille, että huolimatta pakkotilanteissa välttämättömästä yhteistoiminnastaan saksalaisten kanssa Unkarin hallitus toimii ”tärkeissä poliittisissa kysymyksissä absoluuttisen riippumattomasti ja kaikin tavoin kunniaansa puolustaan.”²¹

Unkarin lännelle korostama pyrkimys riippumattomuuden säilyttämiseen ei aiheuttanut liiallisia jännitteitä Saksan kanssa. Telekin hallitus arvioi aivan oikein, että Hitlerille liittoutuminen Stalinin kanssa oli ollut sellainen tilapäinen kompromissi, jonka kumoutuminen ei ajaisi Unkaria mahdollittamaan tilanteeseen. Tällaisessa ilmapiirissä vapaaehtoisten värväystä ”salassa” organisoiden Miklós Kozman ensisijaisia tehtäviä oli saattaa Saksan Budapestin lähettiläs Otto von Erdmannsdorff tilanteen tasalle, minkä tuli tapahtua luottamuksellisesti sekä hankkia tarpeelliset kauttakulkuviisumit. Lisäksi ulkoministeri István Csáky antoi Unkarin Berliinin lähettiläälle Döme Sztójaylle kehotuksen ”varovasti selvittää”, olisiko vapaaehtoisten kauttakulku järjestettävissä Saksan kautta.²² Vaikka Saksa kauttakulkuun lopulta eväsikin – ja tammikuun puoliväliin saakka kielsi myös sotakaluston kuljettamisen alueensa kautta – se ei virallisesti koskaan protestoinut Unkarin operaatiota. Tiedustelujen tuloksen selvittyä Unkari nähtävästi Saksan johdon kärsivällisyyttä lisätäkseen lähetti Berliiniin MTI-tiedotteen, johon perustuen Saksan lehdistö sitten kumosi Ranskan, Ison-Britannian, Italian, Yhdysvaltojen ja Romanian tiedotusvälineissä helmikuun puolivälissä levinneet huhut tuhannesta, myöhemmin kymmenestä tuhannesta unkarilaisesta vapaaehtoisesta.²³

Suomen avustusoperaation selittäminen Neuvostoliitolle olisi luultavasti ollut vaikeampi tehtävä, mutta nähtävästi se ei ollut tarpeenkaan. Unkarin Moskovan lähettilään József Kristóffyn tiedonannon mukaan neuvostojohto ei – muihin valtioihin soveltamastaan käytännöstä poiketen – protestoinut siitäkään huolimatta,

että vapaaehtoisten onnistuneesti kulkema kiertotie halki Euroopan ei ollut jäänyt siltä salaan. Vapaaehtoisten saapuminen Lontooseen herätti suurta huomiota, mutta Neuvostoliiton Lontoon lähettilään samoihin aikoihin tekemien kyselyiden vaimentamiseksi György Barcza katsoi riittäväksi antaa ylimalkaisia kielteisiä vastauksia yksityiskohtiin puuttumatta, ja asia jäikin todella sikseen.²⁴ Siihen, että Stalin tällä tavoin ummisti silmänsä, lienee ratkaisevasti vaikuttanut hänen samaan aikaan vireillä ollut tarjouksensa Neuvostoliiton ja Unkarin yhteishyökkäyksestä Romaniaan (onnistuneen retken tuloksena Unkari olisi saanut takaisin Trianonin rauhassa menettämänsä Transilvanian). Tämä oli tarkoitus toteuttaa Suomen-kysymyksen ratkettua. Mahdollisesti Stalin ei halunnut vaarantaa suunnitelmaansa tulehduttamalla suhteensa Unkariin. Unkarin johto ei kuitenkaan ollut halunnut suunnitelmissaan olla riippuvainen Neuvostoliitosta eikä se ilmeisestikään olisi antanut ”bolševikkien” voimakkaakaan protestoinnin olla esteenä operaation toteutumiselle.

Telekin hallituksella oli siis syytä pitää avunantoa Suomelle ulkopolitiittisesti varsin onnistuneena, sillä hallitus pystyi toimimaan länsivaltojen linjan mukaisesti vaarantamatta muista syistä tärkeitä Saksan-yhteyksiään ja, mikä yllättävintä, viilentämättä suhteitaan edes Neuvostoliittoon.

2.2. Sisäpoliittinen tausta

Siitä alkaen, kun Kálmán Darányi oli muodostanut hallituksen lokakuussa 1936, Unkarin pääministerit olivat – maan suppean poliittisen eliitin näkemyksiin yhtyen – toistuvasti sisällyttäneet hallitusohjelmaan kaksi tavoitetta: Unkarin suuntautumista Saksaan päin tulisi tarkoituksenmukaisesti hillitä ja kotimaassa oikeistolaiset pyrkimykset olisi pidettävä kurissa. Unkarin historian erikoisuuksiin kuuluu, että 1930-luvun lopulta lähtien maan sitoutuneisuus Saksaan tästä huolimatta yhä kasvoi. Pál Telekin hallitus, jolle oli etukäteen hahmoteltu kuvatun kehityksen jarruttajan roolia, joutui kuitenkin – monien yllätykseksi – lisäksi vastatusten aivan uuden ongelman kanssa. Hallitusrintaman vahvistamiseksi järjestetyissä maaliskuun parlamenttivaaleissa ääri-oikeistolainen oppositio saavutti nimittäin ”varotoimenpiteistä”

huolimatta ennennäkemättömän menestyksen. Kansallissosialistien puolueiden yhteenlaskettu paikkaluku nousi lähes viiteenkymmeneen. Parlamenttitalossa univormuihinsa pukeutuneina marssivat nuoliristiliikkeen kansanedustajat osoittivat yksiselitteisesti, että Unkarissa vahvistui yleinen revisioaatteen huuma ja kiitollisuus kansallissosialistien johtamalle Saksalle Wienin ensimmäisen välitystuomioistuimen päätöksen syntymisestä (sekä josain määrin myös Karpato-Rutenian palauttamisesta). Tämän vuoksi Telekin hallituksen varovaisemmat visiot eivät välttämättä saisikaan kannatusta. Hallitus ei myöskään voinut varauksetta luottaa hallituspuolueen parlamentissa näennäisesti lisääntyneeseen voimaan. Vaikka Kansallinen yhtenäisyyspuolue (Nemzeti Egység Pártja) oli organisoitu uudelleen Unkarilaisen elämän puolueen (Magyar Elet Pártja) nimellä ja se oli kasvattanut paikkalukuaan 120:sta 183:een, uudenkin hallituspuolueen sisällä oli havaittavissa siirtymistä oikealle, mikä oli opposition vahvistumistakin suurempi vaaratekijä. Eräiden laskelmien mukaan puolueen kansanedustajista vähintään sata ajoi pääministeriä oikeistolaisempaa politiikkaa, ja näytti kyseenalaiselta, löytyisikö tälle kehitysuunnalle puolueen sisällä riittävästi vastapainoa.²⁵

Liiaksi voimistuneen nuoliristiliikkeen kannatusta alentaakseen uusi hallitus sisällytti ohjelmaansa kaikkia yhteiskuntaryhmiä koskehtavan sosiaalilainsäädännön valmistelun ohella myös muun muassa valtiopäiväjärjestyksen muutoksen sekä juutalais- ja painolakien uudistamisen. Tämän lisäksi hallitus asetti suuria toiveita niin sanottuun kansallisuuspoliittiseen propagandaan, joka oli tarkoitus saattaa uudelle pohjalle.²⁶ Paitsi jo edellä selostetuista ulkopoliittisista syistä Telekin hallitus saattoi pitää myös sisäpoliittiselta kannalta ehdottoman edullisena ja puheena olevan propagandatyön kannalta suotavana sitä, että Unkari jälleen ryhtyisi sellaisiin operaatioihin, jotka kansan silmissä vakuuttavasti – tunteisiinkin vedoten – edustaisivat Saksasta riippumatonta, ”moraalisesti hyvää” hallituspolitiikkaa ja osoittaisivat, että tällainen politiikka on Unkarille mahdollista ja ajoittain tarpeellistakin. Unkarin Puolalle tarjoamaa apua on syytä punnita tätä taustaa vasten – vuosisataisen puolalais-unkarilaisen ystävyuden romantiikkahan ei jättänyt ketään kylmäksi – ja samoin käy ymmärrettäväksi ”suomalaisen veljeskansan” hyväksi hahmoteltujen hankkeiden saama kannatus ja tuki. Hallintoelimityksissä, joissa asennoituminen muulloin

oli ollut yleensä varauksellista, ei maanlaajuisten keräysten ja Suomi-tilaisuuksien järjestämiselle asetettu esteitä, ja jopa koko maan kattava vapaaehtoisten värväys voitiin käynnistää. Päivittäin saatiin julkaista Suomea käsitteleviä, Saksan kannalta erittäin kiusallisia pääkirjoituksia, vaikka joulukuun 10. päivänä voimaan astuneen niin sanotun osittaisen sensuurin nojalla "maan ulkopoliittisia intressejä koskettavien" kirjoitusten julkaiseminen edelleenkin edellytti etukäteen anottavaa lupaa. Eräissä hallitusta lähellä olevissa lehdissä Suomen draamaa käsittelevien pääkirjoitusten rinnalla julkaistiin – ei ehkä kokonaan ilman taka-ajatuksia – etusivun uutisia, joissa kerrottiin Neuvostoliiton ja Saksan suhteiden "kehittymisestä luottamuksellisempaan suuntaan".²⁷ Varmaa on, että Saksa-kuva, joka revisiopolitiikan kannalta menestyksellisten operaatioiden myötä oli Unkarissa alkanut loistaa yhä kirkkaampana, himmeni Talvisodan päivinä. Tosin muutamaa kuukautta myöhemmin Wienin toisen välitystuomioistuimen päätös (jossa második bécsi döntés), jossa Hitler palautti Unkarille pohjoisen Transilvanian, muutti jälleen tilannetta.

Hallituksen asemaa helpotti huomattavasti se, että niin äärioikeistolaisissa kuin -vasemmistolaisissakin piireissä Suomen ja Neuvostoliiton välisen sodan syttyminen herätti uudelleen ne sisäiset ristiriidat, jotka olivat nousseet pintaan jo syksyllä Molotov-Ribbentropin sopimuksen solmimisen yhteydessä.

Elokuun lopussa eräät nuoliristiläisryhmittymät olivat osoittaneet Saksan ja Italian lähetystöjen edustalla suosiotaan Stalinille ja Hitlerille, mutta monet liikkeen näkyvistä kannattajista eivät olleet läheskään yhtä varauksettomasti hyväksyneet Saksan ulkopoliitikassa tapahtunutta, liikkeen periaatteiden vastaista käännettä.²⁸ Tämä jakautuneisuus vain syveni, kun Talvisodan ensimmäisinä päivinä kävi ilmi, että Hitler on jättämässä myös "kunnioitetut rakkaat heimoveljet" samojen bolševikkien käsiin, joita nuoliristiläiset pitivät Saksan ja Unkarin yhteisinä vihollisina. On mielenkiintoista, että Zoltán Mesko sanoi nimenomaan "tuovansa julki nuoliristiläispuolueen huolehtivan rakkauden", kun hän ensimmäisenä käytti parlamentissa ylistävän puheenvuoron vapaudestaan taistelevien suomalaisten puolesta. Vastaavansisältöisiä kannanottoja Saksaa kohtaan muuten kovin lojaalin puolueen edustajilta kuultiin myöhemminkin.²⁹ Unkarin oikeiston suhtautumisessa Suomen tilanteeseen ei yhteistä säveltä tahtonut löytyä

lainkaan. Oikeistolaisissa sanomalehdissä saatettiin samassakin numerossa julkaista keskenään ristiriitaisia artikkeleita, joissa saatettiin joko puolustella Stalinin menettelyä tai vaihtoehtoisesti surkutella aggression kohteeksi joutuneiden suomalaisten kohtaloa ja joskus taas ylistää Hitlerin kaukonäköistä politiikkaa. Ehjää ja johdonmukaista linjaa on siis turha etsiä. Hyvä esimerkki tästä linjattomuudesta on puheenvuoro, jonka Suomeen suunnattuihin asetoimituksiin liittyvistä väärinkäytöksistä syntyneeseen skandaaliin myöhemmin sekaantunut Gábor Vajna käytti parlamentissa: "Näinä aikoina, kun Euroopan kartalta on 18 päivässä aseiden voimalla pyyhkäisty pois yksi 35-miljoonainen kansa ja kun länessä mahtava 80-miljoonainen Saksan kansa kamppailee olemassaolostaan, ovat sydämemme joka hetki kaukana pohjoisessa, suomalaisten veljiemme luona. Kutsuen taistoon vaimonsa ja tyttärensäkin he ovat lähteneet pienellä armeijallaan Venäjän rajalle puolustamaan synnyinmaansa vapautta pohjoisen jättiläistä vastaan."³⁰ Rinnastus Wehrmachtin miehittämän Puolan, Hitlerin uhraaman Suomen ja natsi-Saksan olemassaolon taistelun kesken edustaa sinänsä tyypillistä äärioikeistolaista ilmaisutapaa, mutta tunteellisin korulausein tuskin oli peiteltävissä ajatuskulun looginen ontuvuus. On ilmeistä, että kun Saksan kanta Talvisotaan joutui kyseenalaistetuksi heikkeni myös äärioikeiston muutenkin varsin suhteellinen yhtenäisyys entisestään. Tähän viittaisi muun muassa se, että radikaaleimmat oikeistoryhmittymät pyrkivät jatkuvasti jarruttamaan Suomen auttamiseen suunnattuja ponnisteluja muun muassa pitämällä varjokokouksia vapaaehtoisten värväystilaisuuksien aikana sekä järjestämällä mielenosoituksen, jolla pyrittiin estämään vapaaehtoispataljoonan lähettäminen.³¹ Kansalissosialistisen liikkeen suosion puolesta pelkäävissä oikeistojohtajissa tällainen toiminta herätti melkoista levottomuutta.

Neuvostoliiton ja Saksan lähentyminen syksyllä 1939 kärjisti vastakohtaisuuksia paitsi oikeistolaisilla tahoilla myös työväenliikkeen sisällä.³² Sosialidemokraattien (unk. Szociáldemokrata Párt, jatkossa SZDP) puoluejohto paheksui Molotov-Ribbentropin sopimusta ja toi korostetusti esille, että se ei kunnioita Stalinin pyrkiä, mikä herätti puolueeseen kuuluvien kommunistien kiivaan vastustuksen. Näkemuserojen ristiriita vaikutti alusta alkaen sovitamattomalta ja myöhemminkin se konkretisoitui niin sanotun Venäjän-kysymyksen (unk. ún. orosz kérdés) verukkeella käydyssä

polemiikissa.³³ Puolueen virallista kantaa Neuvostoliiton hyök-
käykseen kuvastaa se, että sosialidemokraattinen Népszava-lehti
yli kuukauden ajan raportoi Suomen tilanteesta päivittäin ykkös-
uutisenaan ja rinnasti jo joulukuun 2. päivänä Molotovin ulkopoli-
tiikan ja tsaarinajan kansallisen sarron: "Uusi venäläinen imperia-
lismi jatkaa siitä, mihin tsaarinvallan päättyessä jäätin. Se alistaa
herruuteensa raja-alueillaan elävät pienet kansat ... Suomen halli-
tus tahtoo pelastaa maansa, sen riippumattomuuden, vapauden,
itsenäisen valtion aseman ja demokraattisen järjestyksen yhteis-
kunnassa ... Missä riippumattomuus ja vapaus joutuvat uhatuiksi,
siellä me olemme aina seisseet ja tulemme aina seisomaan niiden
rinnalla, jotka ovat joutuneet vaaraan."³⁴ Muutamaa päivää myö-
hemmin sosialidemokraattien kansanedustaja Géza Malasits toisti
edellä mainitun vertauksen parlamentissa käyttämässään puheen-
vuorossa viitaten samalla myös Unkarin taannoisen vapaustaiste-
lun tragediaan: "Tämä dramaattinen taisto vavisuttaa meitä kaik-
kia, sillä demokraattisen Suomen kelpo väen yrittää nujertaa sa-
mainen mahti, joka meidätkin nujersi vuonna 1849 ... Samat voi-
mat tahtovat nyt Suomessa riistää kansalta sen vapauden ja sille
kuuluvat luonnonrikkauudet, jotta ryssäjätiläisen valtapiiri enti-
sestään laajenisi ...".³⁵ Suomeen kohdistunut hyökkäys lisäsi Káro-
ly Peyerin ja muun puoluejohdon näkemysten painoarvoa melkoi-
sesti, mutta sitä katkerammin Arpád Szakasitsin johtama vasem-
mistosiiipi puolusti molotovilaista ulkopoliittikkaa. Ristiriidat kävi-
vät pian niin suuriksi, että SZDP:n puoluejohto ryhtyi hallinnol-
lisiin järjestelyihin vasemmistoaineksen kitkemiseksi puolueesta.

Edellä on jo ulkopoliittisen tarkastelun yhteydessä todettu, ettei
Unkarin hallituksen tarvinnutkaan pelätä vapaaehtoispataljoonan
lähettämiseen tai asekuljetuksiin kohdistuvia vastatoimia sen
enempää Saksan kuin Neuvostoliitonkaan taholta, mikä oli jossain
määrin yllättävääkin. Sisäpolitiikan osalta voidaan yhteenvetona
sanoa, että hallitus saattoi jättää laskuista myös oikeisto- tai va-
semmisto-opposition voimakkaan yhtenäisen kannanoton operaatiota vastaan. Itse asiassa näytti siltä, että hallitus hyötyisi Suomen
auttamiseksi syntyneestä valtakunnallisesta liikehdinnästä sisäpo-
liittisesti yhtä paljon kuin ulkopoliitikassaankin.

3. Vapaaehtoisliike Suomen auttamiseksi

3.1. Unkarin Suomeen lähettämä itsenäinen vapaaehtoispataljoona

Kansainvälisten suhteiden politiikassa on lukuisia erilaisia keinoja haluttuun tavoitteeseen pääsemiseksi. Ihannetapauksessa ratkaisuun edetään neuvotteluteitse tai kansanäänestyksen kautta, mutta mikäli tällaiset menettelytavat osoittautuvat tuloksettomiksi, on turvauduttava esimerkiksi talousekspansioon tai avoimeen sotilaalliseen painostukseen. Jos tarvittavaa taloudellista tai sotilaallista ylivoimaa ei kuitenkaan ole käytettävissä, on kiistakysymysten ratkaisemiseen tarjolla välillisiä keinoja muun muassa liittolaissuhteiden solmiminen puuttuvan oman ylivoiman kompensoimiseksi, salaisen diplomatian lukemattomat tiet tai mahdollisesti myös rajoitetun tai "salatun" sotilaallisen voiman käyttö. Tällaisiin keinoihin Unkarin johto joutui turvautumaan maailmansotien välisenä aikana pikkuententen painostuksen alaisena³⁶ useita kertoja. Unkari muun muassa käytti tapauskohtaisesti koottuja vapaaehtoisjoukkoja saavuttaakseen paremmat neuvotteluasemat ilman, että sen samalla olisi tarvinnut ottaa avoimeen sotilaalliseen toimintaan liittyviä poliittisia riskejä. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen toteutettuihin Itävallan ja Unkarin välisiin rajajärjestelyihin liittyvä niin sanotun Lajtan itsehallintoalueen tapaus sekä niin sanottujen ryysyläiskaartien toiminta Tšekkoslovakiaan liitetyillä unkarilaisalueilla (unk. Felvidék) syksyllä 1938 ovat esimerkkejä operaatioista, joilla oli ollut tältä kannalta samankaltainen ulkopoliittinen funktio kuin Suomeen Talvisodan aikana lähetetyn vapaaehtoispataljoonan kokoamisellakin.³⁷

Kuten edellä on jo käynyt ilmi, Unkarin kansalaispiireissä reagoitiin ennennäkemättömän nopeasti uutiseen Neuvostoliiton hyökkäyksestä Suomeen. Esimerkiksi jo joulukuun ensimmäisistä päivistä 1939 alkaen Suomen lähetystöön Budapestiin alkoi kerääntyä varsin huomattava määrä vapaaehtoiseen rintamapalveluun ilmoittautujia – maaliskuuhun 1940 mennessä oli palvelukseen tarjoutunut noin 25 000 miestä – ja päättäväisimmät heistä jopa aloittivat välittömästi matkan kohti Suomea.³⁸ Maan johdossa oivallettiin spontaanisti etenevässä kehityksessä piilevät mahdollisuudet, ja pian Unkarin hallituskin yhtyi koordinoitimiin.

Vapaaehtoiskomppanioiden kokoajaksi Teleki pyysi ensin 6.12. Dénes Tömbölytä³⁹ ja sitten 10.12. Miklós Kozma von Leveldiä (1884–1941). Muiden ansioidensa lisäksi jälkimmäinen myös pitkälti jakoi Telekin mielipiteet Unkarin riippumattomuustavoitteesta suhteessa Saksaan sekä tämän näkemykset ”erityisistä unkarilaisista intresseistä” ja oli jo useita kertoja osoittanut pätevyytensä arkaluontoisissakin diplomaattisissa kysymyksissä. Hänen valintaansa johtanut pääargumentti saattoi kuitenkin olla se, että hän oli hankkinut tämänkertaisen tehtävän kannalta tarpeellista, ainutlaatuista kokemusta Tšekkoslovakiaa vastaan lähetettyjen ryysyläiskaartien organisaattorina syksyllä 1938.⁴⁰ Vuotta aiempiin tapahtumiin vapaaehtoisoperaatiota yhdisti sen puolivirallinen luonnekin: Kozma ja muut vastuhenkilöt eivät tälläkään kertaa saaneet virallista toimeksiantoa. Ministerineuvoston pöytäkirjat vaikenivat jälleen asiasta huolimatta siitä, että asianomaiset ministerit henkilökohtaisesti samaan aikaan hoitivat operaatioon liittyviä ajankohtaisia kysymyksiä. Kuten edelliselläkin kerralla organisaattorit pyrkivät nytkin mahdollisuuksien mukaan sivuuttamaan armeijan ja tukeutumaan sen sijaan aiempiin vastavallankumouksellisiin sekä muutamiin luotettaviksi katsomiinsa Unkarin radion ja tietotoimiston palveluksessa oleviin henkilöihin.⁴¹

Yhtäläisyyksiä aiempaan oli siis useita, mutta lisäksi otettiin nyt alusta alkaen huomioon myös edellisellä kerralla tehdyt virheet. Vapaaehtoisten ”lähettilästehtävän” onnistumisen takaamiseksi kiinnitettiin ehdokkaiden valintaprosessiin aiempaa enemmän huomiota, ja myös kuria tiukennettiin. Vapaaehtoisten kutsunnoissa otettiin tällä kertaa huomioon vain asepalveluksen suorittaneet, 25–35 -vuotiaat, naimattomat miehet, joilta edellytettiin moitteetonta terveydentilaa sekä sitä, ettei asianomaista milloinkaan ollut tuomittu rikoksesta. Jotta näiden ehtojen täyttymistä voitiin kontrolloida, lähetystössä ja muualla laaditut vapaaehtoisiksi ilmoittautuneiden luettelot siirrettiin sivuun, ja ehdokkaiden tuli 31.12.1939 alkaen henkilökohtaisesti ilmoittautua kutsuntalautakunnalle, joka oli sijoitettu Kozman alaisuuteen kuuluvaan radiotiedustelijoiden esikuntaan. Jo ensimmäisessä karsinnassa kävi ilmeiseksi, että vain kolmannes tai neljännes tarjoutuneista täyttäisi asetetut vaatimukset. Kuvaavaa on, että Turulin Liitossa ilmoittautuneista 600 nuoresta miehestä tehtävään soveltuvia oli alle kymmenen. Todellinen pettymys oli kuitenkin vielä edessä. Siitä huolimatta, että kut-

sunnoissa oli pääkaupungin laitapuolen kulkijoiden karsimiseksi joukosta läsnä myös kaksi salapoliisia, tammikuun 10. päivänä 1940 palvelukseen astuneista miehistä puolet oli erotettava jo seuraavana päivänä. Tarkemmassa tutkimuksessa oli näet käynyt ilmi, että heidän joukossaan oli muun muassa rikollisia ja soluttautuneita kommunisteja. Kehnon lopputuloksen nähtyään Kozma päätti lähettää muutamia pätevinä pitämiään värväystoiminnan palvelukseen asetettuja henkilöitä värväysmatkoille maaseudulle. Tämän tuloksena tammikuun lopussa voitiin palvelukseen ottaa 300 uutta miestä, ja suurin osa heistä myös täytti asetetut vaatimukset (ikärajasta ja naimattomuusehdosta oli tosin jouduttu jo joustamaan). Erityisen tuloksekasta värväys oli Debrecenissä, mistä palvelukseen kutsuttiin 98 miestä. Muualla toiminnan tehokkuutta alensivat värväystyöhön oma-aloitteisesti ilmoittautuneiden henkilöiden soveltumattomuus tehtävään sekä oikeistolaisten ja saksalaismielisten järjestöjen vastapropaganda.⁴²

Samoihin aikoihin vapaaehtoisten valmennus siirrettiin Yleisesikunnan alaisuuteen kuuluvasta Lanária-leiristä Budapestin laidalla sijainneeseen Hárshegy partiokeskukseen, jonka Teleki Unkarin partiolaisten ylijohantajana oli luvannut tähän käyttöön. Muuttoa perusteltiin viittaamalla vakoiluriskiin, mutta todennäköisempää lienee, että puolustusministeri Károly Bartha, jonka suhtautuminen operaation kehittymiseen oli varauksellinen, ei halunnut enää saattaa Yleisesikuntaa aiempaa huonompaan valoon. Jo aiemmin hän oli viime hetkessä estänyt Mária Terézian -kasarmille aiotun värväystilaisuuden. Myös lukuisat Suomeen suunnattujen sotatarviketoimitusten yhteydessä ilmenneet seikat (ks. luku 4) viittaavat siihen, että puolustusministeri ja Yleisesikunnan päällikkö Henrik Werth, jotka tunsivat vastenmielisyyttä Telekin politiikkaa kohtaan ja olivat itse Saksaan suuntautumisen kannalla, eivät olleet erityisen ihastuneita ajatuksesta esittää Suomelle avuntarjous.⁴³

Valmennusleirin ja samalla myös muodostettavan pataljoonan johtoon asetettiin reservin yliluutnantti Imre Kémeri Nagy (1903–1942). Säilyneiden arkistolähteiden niukkuuden vuoksi jää vaille selitystä, miksi Teleki, joka vapaaehtoispataljoonan organisoinnissa muuten noudatti mitä suurinta varovaisuutta, valitsi tehtävään mainetta niittäneen seikkailijan, joka oli saanut useita tuomioita ja jota Budapestin poliisikin tarkkaili. Kémeri oli koulutukseltaan keskikoulun opettaja, jolla ei ollut vakinaista tointa. Jo vuosia hän

*Vapaaehtoispataljoonan päällikkö Imre Kémeri Nagy.
SA-kuva.*

Karpato-Rutenian palauttamiseksi vuonna 1938 vapaaehtoisena menestyksellisesti taistellut Kémeri valittiin Suomeen lähetetyn pataljoonan johtajaksi, siitä huolimatta että äärioikeistolaisena seikkailijana hänet tuomittiin 1930-luvulla useamman kerran vankilaan. Turun satamassa 20.5.1940 pidetyissä jäähyväisjuhlissa kapteeniksi ylennetty Kémeri esiintyi Valkoisen Ruusun Ritarikunnan I luokan kunniamerkillä koristetussa univormussa.

Captain Imre Kémeri Nagy, Commander of the Voluntary Battalion.

Kémeri had fought successfully as a volunteer for the returning of Carpathy-Ruthenia in 1938. Despite of his past, being sentenced several times to prison as an adventurer of the extreme right in the 1930s, Kémeri was chosen as Commander of the battalion that was sent to Finland. In the farewell party, arranged in Turku harbour on May 20th, 1940, Kémeri appeared as newly promoted captain wearing uniform with the 1st class decoration of the Order of the White Rose of Finland.

oli aiheuttanut katulevottomuuksia käydessään taistelua milloin juutalaisia milloin taas sosialidemokratiaa vastaan. Useilla tahoilla hän oli herättänyt melkoista närkästystä muun muassa pyrkimällä väkisin johtotehtäviin kansallissosialistisessa puolueessa, uhkailemalla aseellisilla vallankaappauksilla ja julistamalla Horthyn kuningas Miklós I:ksi. Edellisenä vuonna hän tosin oli menestykselli-

sesti palvellut ryysyläiskaartissa Karpato-Ruteniassa ja päässyt tämän johdosta Ludovika Akadémia -sotilasakatemian aliupseerikurssille, mutta suurempien kokonaisuuksien organisoinnista tai johtamisesta hänellä ei ollut kokemusta. Syyksi siihen, että valinta osui juuri häneen, voidaan – kuten Dénes Dömbölynkin kohdalla – epäillä hänen yhteyksiään akateemisiin piireihin. Kémeri oli 1920-luvun lopulta alkaen näet esiintynyt Unkarin nuorison johtohahmona ja järjestänyt oikeistolaishenkisten opiskelijoiden mielenosoituksia sekä värvännyt heidän joukostaan niin sanottuja peitsikomppanioita (unk. ún. kopjás század). Nämä hän oli myös useita kertoja vienyt taisteluihin joko omiin piireihin kuuluvia tai ulkopuolisia ”vihollisia” vastaan.⁴⁴ Joka tapauksessa hän partiokeskuksessa piti alusta alkaen yllä sotilaallista kuria määräämällä ankarat rangaistukset (raippoja, pylvääseen sitomisia) ja järjesti yleistä valmennusta sekä hiihdonopetusta. ”Erinomaisella marssitaidollaan” ja ”sotilaallisella esiintymisellään” vapaaehtoiset ansaitsivat leiriin saapuneiden vierailijoiden varauksettoman ihailun. Niin Kozma, Teleki, Suomen lähettiläs Onni Talas kuin marsalkka Mannerheimin erityisvaltuutettu professori Erik Lönnrothkin ilmoittivat olevansa näkemäänsä tyytyväisiä.⁴⁵ Myös upseerien valintaan kiinnitettiin paljon huomiota ja suurin osa heistäkin oli edellisenä vuonna miehityssotatoimissa kunnostautuneita ja sen jälkeen aliupseerikurssille komennettuja miehiä. Kozma piti heille useita perehdyttämistilaisuuksia, joissa hän hahmotteli hallituksen tavoitteita ja otti esiin operaation poliittisesti arkaluontoisia näkökohtia. Lopuksi vapaaehtoiset allekirjoittivat sopimuksen, jossa Suomen hallituksen 21.12.1939 antaman asetuksen nojalla ulkomaalaisille Suomen armeijan palvelukseen astuville vapaaehtoisille määrättiin pääpiirteissään samat velvollisuudet ja oikeudet kuin suomalaisille sotilaille.⁴⁶ Helmikuun alussa 1940 ensimmäinen vapaaehtoispataljoona oli valmiina lähtöön. Kaikkeen varautuneena se odotti mahdollisimman pikaista junakuljetusta.

Samanaikaisesti vapaaehtoispataljoonan kokoamisen kanssa piti myös valmistella sen matkaa Suomeen, mikä ei liioin sujunut kitkatta. Unkarin ulkoministeriön toiminnasta ei arkistoaineistossa ilmenneiden puutteiden vuoksi saada täydellistä kuvaa, mutta vaikuttaa siltä, että myös matkan etukäteisvalmisteluista suurimman osan hoiti Miklós Kozma henkilökohtaisesti.⁴⁷ Tähän viittaa muun muassa se tosiasia, että pataljoonan matkajärjestelyissä itse asias-

sa sivuutettiin kaikki mahdollisesti kyseeseen tulevat Unkarin lähetystöt. Koska Saksan taholta oli odotettavissa ongelmia, ulkoministeri Csáky oli tosin jo joulukuun 5. päivänä 1939 maansa Rooman-lähettilään välityksellä ilmoittanut, että unkarilaiset vapaaehtoiset olisivat kernaasti valmiit liittymään siihen Italian avunanto-operaatioon, josta lehdistöön oli levinnyt ennakkotietoja. Rooman suhtautuminen oli kuitenkin tässä vaiheessa pidättyvä. Todennäköisenä voitaneen pitää, että niiden jo aiemmin mainittujen tunnustelujen lisäksi, joita Saksan lähettiläs Erdmannsdorff Kozman kehotuksesta oli suorittanut, ulkoministeriökin pyrki mahdollisimman nopeasti selvittämään, mitä mahdollisuuksia vapaaehtoispataljoonalla olisi kulkea Saksan kautta. Ensimmäiset ministeriön tekemiin tiedusteluihin viittaavat dokumentit ovat kuitenkin vasta joulukuun 21. päivältä.⁴⁸ Joka tapauksessa Teleki ja Kozma tekivät 4. tammikuuta 1940 päätöksen, että Saksan vastauksen viipymisen vuoksi olisi kiireesti ryhdyttävä valmistelemaan kiertotien käyttöä. Tässä tarkoituksessa Kozma tapasi jo seuraavana päivänä Ranskan lähettilään ja muutamaa päivää myöhemmin Italian ja Jugoslavian lähettiläät sekä Ison-Britannian asuinhoitajan. Suunnitelmaan kuului, että tarvittavat viisumit hankittaisiin Isoon-Britanniaan asti Budapestistä, mutta Skandinavian viisumit tulisivat ”poliittisista syistä” vasta Pariisista paikallisen Suomen lähettilään avustuksella. Passien kirjoittamisessa sisäministeriö noudatti luottamuksellista poikkeusmenettelyä. Unkarin radion palveluksessa olleen László Cs. Szabón Pariisissa laatiman suunnitelman mukaisesti junamatkan organisoivat unkarilainen matkatoimisto (IBUSZ), kun taas Englannin Kanaalin ylityksen järjestivät Ranskan ja Ison-Britannian ministeriöt sekä paikalliset Suomen lähetystöt.⁴⁹

Vapaaehtoispataljoona lähti matkaan helmikuun 7. päivänä 1940. Sen lähtöä oli kiirehditty, koska kuljetukseen oli tarjottu englantilaisia ja suomalaisia laivoja. Niiden maiden kanssa, jotka olivat luvanneet taata kauttakulun, oli solmittu sopimus. Sen mukaisesti täysissä varusteissa, mutta ilman aseita, matkustava – hiihtämään aikoviksi turisteiksi tekeytynyt – 341 vapaaehtoisen joukko kuljetettiin kahdeksanvaunuisella tilausjunalla Jugoslavian ja Italian kautta Pariisiin. Siellä he saivat sydämellisen vastaanoton Napoleón-kasarmilla. Spontaanisti paikalle kerääntyneen pariisilaisjoukon innostuneesti juhlistaessa lähtöä he jatkoivat matkaa Dieppeen sinne menevästä junasta eristetyissä vaunuissa.

Suomen Pariisiin lähetystö oli tällä välin ennätysajassa hankkinut Ison-Britannian, Norjan ja Ruotsin viisumit, joten jo seuraavana päivänä – helmikuun 10. – vapaaehtoiset pääsivät maihin Newhavenissa. Oleskelun Isossa-Britanniassa järjesti ”salassapitosyistä” matkatoimisto Cunard-White Star Line, mutta suljetussa muodostelmassa marssiva vapaaehtoisten joukko ei kuitenkaan onnistunut täysin vakuuttavasti sulautumaan Lontoon turistien joukkoon. Tilannetta vaikeutti se, että jatkokuljetukseen suunniteltu laiva oli onponnut. Tämän vuoksi pataljoona majoitettiin ennalta määräämättömäksi ajaksi yhdeksään eri hotelliin eräaseen Lontoon huonomaineiseen kaupunginosaan. Tänä aikana upseerit tekivät operatiota tunnetuksi erilaisissa virallisissa yhteyksissä – Suomen lähetystössä, Ison-Britannian värväystoimistossa jne. – sekä heidän kunniakeuseen järjestetyissä iltatilaisuuksissa.⁵⁰ Myös sotilaat hankkivat julkisuutta ympärillään parveilevien toimittajien ja naisväen keskuudessa, mikä ei varsinaisesti kuulunut alkuperäisiin suunnitelmiin. Vasta seuraavan saattueen lähtiessä matkaan vapaaehtoiset pääsivät kahden viikon odotuksen jälkeen lähtemään 19.2. Newcastlesta ja 21.2. Edinburghista edelleen Bergeniin, jonne he saapuivat helmikuun 27. päivänä. Bergenistä unkarilaispataljoona – kuten muistakin maista saapuneet vapaaehtoiset – siirrettiin Pro Finlandia -organisaation järjestämällä junakuljetuksella Ruotsin läpi. Yli kolme viikkoa kestäneen vaiheikkaan matkan jälkeen unkarilaispataljoona pääsi lopulta ylittämään Suomen rajan Torniossa.⁵¹

Suomen Päämaja oli tammikuussa 1940 perustanut Lapualle, Tornioon ja Kemiin harjoitusleirit, joilla ilman aseita saapuneille vapaaehtoisille annettiin tarpeellinen varustus ja joilla heitä valmennettiin sodankäyntiin vaativissa ilmasto-oloissa. Vastikään saapuneita miehiä ei siis lähetetty länsirajan tuntumaan sijoitettuihin vastaanotto-toimistoista suoraan rintamalle, vaan heidät ohjattiin jollekin näistä leireistä.⁵²

Unkarilaiset vapaaehtoiset komennettiin Lapualle 8. tammikuuta perustettuun Osasto Sisuun, jonka päällikkönä toimi kapteeni B. Nordlund. Yksi sen alaosastoista oli kansainvälinen prikaati, jossa oli edustettuna yli 20 kansallisuutta ja jonka vahvuus maaliskuun alussa oli noin 120 miestä. Hartaasti odotettujen englantilaisten oli ollut määrä muodostaa toinen alaosasto, mutta heille varatussa rakennuksessa oleskeli unkarilaisten saapuessa vasta viisi miestä (englantilaisvapaaehtoisten lukumäärä nousi 227:ään vasta,

Unkarilaiset upseerit Lapuan harjoitusleirillä. Unkarilaispataljoona majoitettiin Lapualle 2.3.–17.4.1940. Unkarissa myös upseeriston valintaan kiinnitettiin suurta huomiota, mihin Suomen sotilaskomando oli sängen tyytyväinen. Kuva: Sotamuseo.

The Hungarian officers in the training camp of Lapua.

The Hungarian battalion was quartered in Lapua from March 2nd to April 17th, 1940. Finnish military high command was very satisfied because much attention had been paid to the selection of officers in Hungary.

kun rauha jo oli solmittu). Kolmantena suhteellisen itsenäisenä alaosastona olivat unkarilaiset, jotka pääsivät perille Lapualle maaliskuun 2. päivänä.⁵³

Unkarilaisten miehistö majoitettiin erilliseen koulurakennukseen ja upseerit, kenttäpapit ja lääkärit puolestaan perheisiin. Kie-
lenopetuksesta, hiihtovalmennuksesta ja Suomen armeijan käyttämien aseiden tuntemuksen opetuksesta vastasivat suomalaiset kouluttajat, mutta muutoin unkarilaispataljoona oli varsin itsenäinen. Kémeri järjesti yleistä valmennusta, isänmaallista, eettistä ja uskonnollista opetusta sekä neljäntasoista upseerien jatkokoulutusta. Kurinpidossa hän käytti omaa harkintaansa ja sai määrätä

itsenäisesti miltei kaikissa muissakin kysymyksissä. Päiväjärjestykseen pyrittiin saamaan vaihtelua juhlistamalla Unkarin kansallispäivää (15.3.) ja Horthyn valtionhoitajaksi valitsemisen 20. vuosipäivää sekä muun muassa järjestämällä unkarilaisten ja englantilaisten välisiä jalkapallo- ja nyrkkeilyotteluita. Luonnollisesti sotilailla oli omatkin keinonsa tehdä malttamattomassa odotuksessa vietetty aika ikimuistettavaksi. Kovin yleisiä tappeluihin sekaantumiset, ”romanssit” tai muut järjestyserikkeet eivät kuitenkaan olleet. Raporttien mukaan Suomen sotilasjohto oli heti alusta lähtien erittäin tyytyväinen hyvin koulutettuun ja kurinalaiseen unkarilaispataljoonaan, jonka varustetasokin oli keskimääräistä korkeampi. Tietoisina sukulaisuudestaan unkarilaisten kanssa paikalliset asukkaat hakivat tuttavallisia kontakteja vapaaehtoispataljoonan jäseniin, joiden kanssa välit muodostuivatkin usein sydämellisiksi. Monia suomalaisia osallistui säännöllisesti unkarilaisten jumalanpalveluksiin, ja pataljoonan ulkosalla suoritettavaa valmennusta seurattiin ”komeita unkarilaisotilaita” ihailien. Vapaaehtoispataljoonan miehet puolestaan hankkiutuivat paikallisten suosioon tarjoamalla unkarilaisia ruokia, järjestämällä juhlaparaatin ja esittämällä unkarilaista laulumusiikkia.

Vakiintunutta päiväjärjystä ei häirinyt edes 13.3. voimaansatunut Suomen ja Neuvostoliiton välinen rauhansopimus. Vaikka vapaaehtoisten asema muuttui nyt epävarmaksi, valmennusta jatkettiin, ja unkarilaispataljoona tarjoutui käytettäväksi muuhunkin kuin varsinaiseen rintamapalvelukseen. Tähän saatiin pian hyväksyminen myös Mannerheimilta. Pataljoonan virallisella taholla nauttimaan arvostusta osoittaakseen Päämajan vapaaehtoistoimiston johtaja, kenraaliluutnantti Oscar Enckell vieraili valmennusleirillä 22.3., ja viittä päivää myöhemmin vieraaksi saatiin itse marsalkka Mannerheim. Lisäksi Kémeri sai ylennyksen kapteeniksi.⁵⁴

Huhtikuun puolivälissä alkoi vihdoinkin näyttää siltä, että unkarilaiset vapaaehtoiset saisivat hyödyllisen tehtävän, sillä heidät lähetettiin 17.4. Lappeenrantaan varuskunnallisiin järjestyksenvalvontatehtäviin. Pataljoona osallistui I Armeijakunnan alaisena lisäksi myös raivaustöihin. Kuri unkarilaisten keskuudessa pysyi moitteettomana eikä aselevon palvelusintoa alentava vaikutus näkynyt heissä – toisin kuin useissa muissa vapaaehtoisyksiköissä.⁵⁵

”Verhon takana” valmisteltiin kuitenkin jo paluumatkaa. Unkarin hallituksella ei enää ollut intressejä pitää pataljoonaa asemissa

Suomen maaperällä – ei etenäkään sen jälkeen, kun läntiset tietolähteet olivat levittäneet maailmalle sensaatioutuisena tiedon, että unkarilaiset vapaaehtoiset aikoisivat siirtyä Norjaan saksalaisia miehittäjiä vastaan.⁵⁶ Toisaalta Suomen sotilasjohto oli rauhansopimuksen allekirjoittamisen jälkeen valmis riisumaan ulkomaalaiset vapaaehtoiset aseista. Ulkoministeri Väinö Tanner oli jo välittömästi rauhanlevon solmimisen jälkeen pyytänyt Unkarin Helsingin lähettiläältä Lajos Kuhlilta, ettei uusia vapaaehtoisia missään tapauksessa enää lähetettäisi matkaan, ja huomauttanut, että ensimmäistäkin unkarilaispataljoonaa kenties tarvittaisiin kipeämmin kotimaassa. Paluumatkan alkamista viivytti hieman Mannerheimin päätös hyväksyä unkarilaispataljoonan käyttö rintamapalvelun sijasta muissa tehtävissä.⁵⁷ Tiedot niistä neuvotteluista, joissa Suomen ja Unkarin viranomaiset sopivat vapaaehtoispataljoonan kotiinkuljetuksen järjestelyistä, ovat jossain määrin puutteelliset. Varmaa kuitenkin on, että ulkoministeri Csáky 21.4. jo toistamiseen antoi Berliinin lähettiläs Sztójaylle käskyn, että tämän tulisi ”tehdä tarpeellisilla tahoilla tunnusteluja saksalaisten mahdollisesta halukkuudesta myöntää Suomessa oleskeleville unkarilaisille vapaaehtoisille kauttakululupa kotimatkaa varten.” Samaan aikaan Saksa jo suunnitteli hyökkäystä länteen, mutta vaikka hyvien suhteiden ylläpitäminen Neuvostoliittoon päin tämän vuoksi olikin maan johdon erityisissä intresseissä, näyttää siltä, ettei se katsonut idänsuhteidensa vaarantuvan parinsadan kotimaahansa palaavan vapaaehtoisen takia. Saksan vastaus tiedusteluihin oli näin ollen myönteinen, ja jo toukokuun alussa Berliinissä neuvoteltiin kauttakulun käytännön järjestelyistä.⁵⁸

Näiden moninaisten vaiheiden jälkeen vapaaehtoispataljoona lähetettiin 14.5. Lappeenrannasta kohti Turkua. Kuusi päivää myöhemmin kenraaliluutnantti Enckell hyvästeli unkarilaiset Turun satamassa.⁵⁹ Kémerille hän luovutti Suomen Valkoisen Ruusun Ritarikunnan I luokan ritarimerkin ja 16 upseerille ritarimerkin.

Vapaaehtoispataljoona nousi laivaan Turussa 20.5.1940 ja matkusti tällä kertaa vaikeuksia kohtaamatta huolellisesti suojatulla saksalaisella erikoisjunalla Stettinistä Unkarin rajalle. Tätä lyhyempää reittiä käyttäen matkaan kului neljä vuorokautta. Matkakustannuksista vastasivat suomalaiset, jotka huolehtivat myös muutaman Helsinkiin jääneen unkarilaisvapaaehtoisen myöhemmän paluumatkan kuluista.⁶⁰

Eräät vapaaehtoiset ovat muistelleet, miten heitä Unkarin rajalla odotti lounas ja mustalaismusiikki. Pian osoittautui, että viranomaisten varotoimet, joilla tähdättiin siihen, ettei vapaaehtoisten paluu herättäisi tarpeetonta huomiota, olivat kuitenkin yhtä ankarat kuin ennen heidän lähtöäänkin. Pimeän tulon jälkeen Budapestiin saapunutta erikoisjunaa olivat asemalla juhlivien kansanjoukkojen sijasta odottamassa linja-autot, joiden ikkunatkin oli peitetty. Niillä vapaaehtoiset kuljetettiin viivytyksettä Hárshegyn partiokeskukseen. Suljetulla leirillä järjestettiin juhlalliset muodollisuudet, ja pataljoonaa tervehtimään saapuivat muun muassa Onni Talas, Károly Bartha ja Pál Teleki. Viimemainittu esitti myös Horthyn ”korkeimman tervehdysen”. Paikalla otettiin valokuvia, joita ei kuitenkaan koskaan julkaistu.⁶¹ Muista yhteyksistä tuttu virallinen ”salamyhkäisyys” ei tietenkään tälläkään kertaa merkinnyt sitä, että hallituksen kannalta varsinaisesti hyödyllisen informaation leviämistä julkisuuteen olisi haluttu estellä. Hárshegyssä pitämässään puheessa Teleki suoraan kehotti vapaaehtoisia kertomaan matkansa aikana kertyneistä kokemuksistaan lähipiireissään. Suomessa käyneiden sotilaiden keskuudessa vallinnutta ainutlaatuista henkeä todennäköisesti ajateltiin levitettävän poliittisen johdon kovasti suosiman ”supattelupropagandan” välityksellä, sillä varmuuden vuoksi valtakunnalliset lehdet jälleen vaikenivat vapaaehtoistemasta.

Partiokeskus tyhjennettiin 28.5., ja samaan aikaan perustettiin niin kutsuttu selvitystoimisto (unk. Felszámoló Hivatal) hoitamaan ratkaisematta jääneitä kysymyksiä. Selvitystoimiston tehtävänä oli yhteistyössä Suomen Budapestin lähetystön, Kozman ja pääministerin kanslian kanssa saattaa vuoden loppuun mennessä päätökseen vapaaehtoiisiin liittyvä paperisota, hoitaa aikataulusta myöhässä valmistuneiden muistoplakettien lähettäminen, järjestää miehille takaisin heidän salaisen maastapoistumisen vuoksi menettämäänsä työpaikkoja sekä vastata tapauskohtaisten avustusten maksamisesta. Kun toimisto sitten joulukuussa 1940 lakkautettiin, päättyi samalla myös seikkailijan kohtalot kokoneen vapaaehtoispataljoonan tarina.⁶²

Jo aiemmin on mainittu, etteivät kaikki jääneet odottamaan virallista värväystä vaan muutamia vapaaehtoisia lähti suomalaisten avuksi omatoimisestikin. Luonnollisesti myöskään sodan sytyttyä Suomessa oleskelleet Unkarin kansalaiset eivät odottaneet mahdollisen unkarilaisen vapaaehtoisryhmän saapumista, sillä halukkaat

heistä ilmoittautuivat Suomen armeijaan välittömästi. Näin ollen Talvisotaan lähetetyt 341 miestä eivät olleet ainoat unkarilaiset, jotka olivat halukkaita vapaaehtoisina osallistumaan Talvisotaan. Varsinaisen pataljoonan ulkopuolisten unkarilaisvapaaehtoisten määrä lienee arvioitavissa korkeintaan parikymmeneksi mieheksi. Suurin osa heistä komennettiin kansainväliseen prikaatiin, mutta myöhemmin muutamat saivat siirron unkarilaispataljoonaan. Yhtenäistä sijoittamista vaikeutti se, että entisten lisäksi uusia vastaanottoimistoja avattiin vielä Tornioon, Helsinkiin, Turkuun ja Vaasaan ja kukin toimisto huolehti komennusten antamisesta maahan saapuville vapaaehtoisille itsenäisesti. Lisäksi myös suojeluskuntapiirien piiripäälliköillä oli mahdollisuus vastaanottaa ulkomaalaisia vapaaehtoisia.⁶³

3.2. Vapaaehtoisliikkeen arviointia

Unkarilaisten vapaaehtoisten merkitystä voidaan arvioida realistisesti vertaamalla keskenään Unkarin ja muiden maiden Suomeen kohdistamaa avunantoa. Skandinavian maiden lisäksi värväystoiminta oli merkittävää Isossa-Britanniassa, Ranskassa, Italiassa, Yhdysvalloissa ja Kanadassa. Vapaaehtoisten värväystä on seikka-peräisesti käsitelty suomalaisessa alan kirjallisuudessa⁶⁴ eikä siihen tässä yhteydessä ole syytä tarkemmin paneutua. Suomeen tulleiden vapaaehtoisten lukumäärät maittain käyvät ilmi **taulukosta 1**.

Yhteenvetona voitaneen todeta, että eri maista saapuneiden vapaaehtoisten määrä ei riippunut ainoastaan siellä Suomea kohtaan ilmenneestä sympatiasta ja yleisestä innostuksesta ryhtyä aktiivisiin toimiin suomalaisten auttamiseksi. Siihen, kuinka moni ilmoittautuneista vapaaehtoisista lopulta onnistui pääsemään Suomeen, vaikuttivat oleellisesti sekä maantieteellinen etäisyys että kulloinkin kyseessä olevan valtion poliittinen johto, toisin sanoen sen avustustoimintaa rajoittavat toimet tai päinvastaisessa tapauksessa sen antama suostumus maan virkakoneiston käyttämiseen avunantotoimien edistämiseksi. Hyvä esimerkki on muun muassa Unkarin vapaaehtoistoiminta: matkaan halki sotatilassa olevan Euroopan liittyi niin monia vaikeuksia, että useasta tuhannesta lähtijäksi ilmoittautuneesta vain murto-osa pystyi omatoimisesti matkustamaan Suomeen asti, ja vapaaehtoispataljoonan riveissä lähetet-

Taulukko 1.

Ulkomaalaiset vapaaehtoiset Suomen armeijassa		
Kansalaisuus	Vahvuus	Tappiot
Ruotsin	n. 8 680	n. 218
Tanskan	n. 1 010	5
Norjan ¹	695	2
USA:n ja Kanadan ²	372	8
Neuvostoliiton ³	350	—
Unkarin ⁴	346	—
Viron	56	—
Belgian	51	—
Saksan	18	—
Hollannin	17	—
Ison-Britannian ⁵	13	—
Italian	7	—
Puolan	6	—
Sveitsin	6	—
Muut ⁶	n. 35	—
Yhteensä	n. 11 660	n. 233

Järvelä - Vuorenmaa 1979, s. 52 mukaan.

Huomautukset:

1. Taulukkoon sisältyvät vain ne vapaaehtoiset, jotka saapuivat Suomeen ennen aselevon solmimista. Todellisuudessa Suomeen saapui 727 norjalaista (sama, s. 50).
2. Suurin osa suomalaista syntyperää.
3. Itä-karjalaisia, inkeriläisiä ja aunuksalaisia.
4. Pelkästään pataljoonaan siirrettyjen sekä siihen liittyneiden lukumäärä. (Todellisuudessa n. 360 unkarilaista lienee liittynyt Suomen armeijaan.) Lähde ei esimerkiksi mainitse Vilmos Békássyn kuolemaa.
5. Kaikkiaan Suomeen saapui Ison-Britanniasta 227 sotilasta (sama, s. 41).
6. Liettuan, Latvian, Luxemburgin, Itävallan, Ranskan, Espanjan, Portugalin, Jugoslavian, Tšekkoslovakian, Romanian ym. kansalaisia.

tyjen miesten lukumäärää puolestaan voimakkaasti rajoittivat hallituksen motiivit. Vaikka Talvisodan aikana Suomen armeijaan liittyneiden muiden maiden kansalaisten määrä on suhteellisen suuri, noin 11 500 miestä, heistä ei, lukuunottamatta ruotsalaista vapaaehtoisjoukkoa, sotilaallisesti ollut taistelevalle Suomelle suurtakaan hyötyä. Poliittisesti ja psykologiselta kannalta heidän merkityksensä oli kuitenkin paljon suurempi. Ensinnäkin he olivat konkreettinen osoitus siitä kansainvälisestä auttamishalusta, joka Neuvostoliiton kannalta näytti enteilevän ”suurta sotaa” ja jonka tapahtumiin sekin ennen pitkää tulisi kietoutumaan. Juuri tätä Stalin oli pyrkinyt nimenomaan välttämään siitä lähtien, kun neuvottelut läntisten suurvaltojen kanssa olivat kariutuneet ja Molotov-Ribbentropin sopimus oli solmittu. Näin ollen niilläkin vapaaehtoisiksi ilmoittautuneilla, jotka eivät edes ehtineet rintamalle, saattoi olla välillinen vaikutus siihen, että Stalin saavuttamastaan sotilaallisesta menestyksestä huolimatta solmi rauhansopimuksen Suomen kanssa 12. maaliskuuta 1940. Laajaa myönteistä vastakaikua herättänyt unkarilaisten vapaaehtoisten matka kiertotietä Suomeen oli siis tältä kannalta onnistunut huolimatta siitä, että he saapuivat perille liian myöhään. Toiseksi marsalkka Mannerheimkin saattoi rohkaista toivotonta ylivoimaa vastaan kamppailevia sotilaitaan sillä, että ”kansamme ei enää myöskään taistele yksin, vaan ulkomaista apua on jo huomattavassa määrässä saapunut maahamme ja saapuu edelleen jatkuvasti...”⁶⁵ Luonnollisesti tämäntapaisissa julistuksissa hyväntahtoisesti vältettiin sanomasta suoraan avun todellista määrää.

Kansainvälisessä vertailussa Unkarin Suomelle antamaa apua voidaan pitää merkittävänä. Vapaaehtoisten lukumäärän suhteen Unkari sijoittuu heti Skandinavian maiden jälkeen, ja unkarilaisia oli miltei yhtä paljon kuin Yhdysvaltojen ja Kanadan lähettämiä vapaaehtoisia yhteensä. Suomalaismielipiteistä voidaan päätellä unkarilaisten menestymiseen vaikuttaneen myös sen, että pataljoonan miesaines oli hyvää ja että sen jäsenten koulutus ja varusteet olivat keskimääräistä korkeampaa tasoa. Poikkeuksellista ei ole myöskään se, etteivät unkarilaiset vapaaehtoiset todellisuudessa päässeet rintamalle asti. On toinen kysymys, oliko suomalaisten unkarilaisille osoittamassa ilossa ja kiitollisuudessa sittenkin hiukan ”sukulaisuuden” romantisoitua, joka kuultaa myös marsalkka Mannerheimin 24.3.1940 antamasta päiväkäskystä: ”Veriheimolai-

semme Tonavan lakeuksilta ovat myös kuulleet sotatorvemme kutsun, ja vuosituhannen takaa on taas madjaarin miekka kohotettu suomalaisen säilän rinnalle.⁷⁶

4. Sotatarvikekuljetukset Suomen armeijalle

4.1. Unkarin armeijan kehittäminen

Vapaaehtoisten Suomeen lähettäminen osoittautui etupäässä poliittiseksi asiaksi. Pataljoonan perustamisen yhteydessä ei juuriakaan tarvinnut ottaa huomioon sotilaallisia näkökohtia. Olihan alusta lähtien selvää, ettei lähetettävällä pienellä joukolla ollut vaikutusta Unkarin sotilaalliseen potentiaaliin. Sen sijaan sotaa käyvän Suomen asehankintasuunnitelmat koskettivat lähemmin Unkarin puolustusvoimien omasta varustautumisesta huolehtivaa sotilasjohtoa. Siksi on paikallaan tehdä lyhyt yhteenveto siitä, mikä oli vuoden 1939 lopun tilanne Unkarin sotateollisuuden kehittäminen ja puolustusvoimien varustautumisen kannalta.⁶⁷

Unkarin taloudellinen tilanne, ja toisaalta Trianonin rauhansopimuksen säädökset ensimmäisen maailmansodan seurauksena tekivät sotatalouden ja armeijan merkittävän varustelun mahdottomaksi lähes kahden vuosikymmenen ajaksi. Vaikka erilaisia ”salatun” yrityksiä Unkarin sotilaallisen voiman kasvattamiseksi tehtiinkin, toivottuja tuloksia ei saatu. Niinpä kolmekymmentäluvun lopulla maan revisionististen pyrkimysten ja todellisen sotilaallisen voiman välinen kiulu alkoi käydä ylittämättömäksi. Ratkaiseva käänne armeijan kehittämisessä tapahtui vasta 5. maaliskuuta 1938 pääministeri Kálmán Darányin niin sanotun Györin puheen myötä. Pääministeri julkisti sotilasjohdon tekemän Huba I -ohjelman mukaisen miljardin pengön varusteluohjelman seuraavan viiden vuoden ajalle. Alkanutta voimakasta varustautumista kiihdytti myös Korkeimman maanpuolustusneuvoston (Legfelső Honvédelmi Tanács, jatkossa LHT) helmikuussa 1939 tekemä päätös, jolla suunniteltu summa käytettäisiin jo elokuuhun 1940 mennessä. Tämän ohella Huba II -ohjelman hyväksyminen loppuvuodesta 1939 lisäsi edelleen aseistautumiseen käytettäviä varoja. Seuranneilla valtavilla investoinneilla oli merkittävä vaikutus koko teollisuuteen. Armeijan uudet vaatimukset voitiin näet tyydyttää vain käyttämällä

ajanmukaista teknologiaa, rakentamalla uusia tehtaita. Investointien suuruutta kuvaa, että Unkarin teollisuus kasvoi aiempaan nähden käsittämätöntä vauhtia: tuotannon vuotuinen 21 prosentin kasvu vastasi lähestulkoon kahden edeltäneen vuosikymmenen kasvua, metalliteollisuus ja koneenrakennus puolitoistakertaistivat kapasiteettinsa tänä aikana. Tämä nopea harppaus on selitettävissä ainoastaan investointitukien – 332 miljoonaa pengöä vuonna 1939 – sekä ennen kaikkea puolustusvoimien tilausten kasvulla. Vuonna 1939 suurteollisuusyritysten tuotannosta 19 prosenttia ja 1940 jo 43 prosenttia palveli armeijan varustautumista.

Lupaavasti alkanut kehitysohjelma kohtasi syksyllä 1939 vaikeasti ylitettävän esteen. Ison-Britannian määräämä manner-Euroopan taloussaarto sekä sotaikäyvä Saksan takeltelemaan alkaneet toimitukset aiheuttivat nopeasti kaikille aloille levittäytyvän raaka-ainepulan, joka uhkasi kokonaan romahduttaa kapasiteettiaan kasvattavan sotateollisuustuotannon. Kun Saksa ei unkarilaisten toistuvista kyselyistä huolimatta suostunut täyttämään sopimuksen mukaisia velvoitteitaan, puolustusministeri Károly Barthan oli pakko alkaa tiedustella mahdollisuutta raaka-ainetoimituksiin Neuvostoliitosta. Lopulta Iso-Britannia antoi toivoa hankalan tilanteen selvittämisestä. Ison-Britannian Kairon pääkonsuli – brittien diplomaattiset kanavat olivat toisinaan yllättäviä – tiedotti lokakuun lopulla paikalliselle Unkarin asiainhoitajalle, että mikäli Unkari vastustaa Saksan aluevaltauksia ja lähentyy Isoa-Britanniaa, ”Unkari voi moninkertaistaa teollisuustuotantonsa, sillä Iso-Britannia aikoo kaikin käytettävissään olevin keinoin edistää maan talouden menestymistä”. Ison-Britannian Rooman lähetystön kaupallinen neuvos vahvisti tämän lupauksen raaka-ainetoimitusten osalta, mikäli Unkari ei sallisi niiden päästä eteenpäin Saksaan. Kuten tulemme näkemään, nämä lupaukset saivat konkreettisen roolin Unkarin Suomeen suuntautuneiden asetoimitusten yhteydessä. Jo tuolloin näytti, että Telekin politiikka, joka otti huomioon myös lännen, oli nyt kantanut ensimmäiset hedelmänsä. Ison-Britannian ulkopoliittikan johtajat alkoivat Puolan sotaretken päätyttyä arvostaa Unkarin saksalaisvastaisia eleitä ja olivat valmiit taloudellisella avulla tasoittamaan Saksan heikkenevältä näyttävää vaikutusvaltaa.⁶⁸

Suomalaisten kanssa käytyihin asemyyntineuvotteluihin vaikutti puolustusvoimien kehittämisen ja sotateollisuutta vaivaavan raa-

ka-ainepulan ohella kolmaskin merkittävä seikka: ei-valtiollisessa omistuksessa olevat sotateollisuusyrietykset eivät voineet toimia markkinoilla vapaasti. Unkarin yleisesikunta oli kolmekymmentäluvun puolivälin jälkeen alkanut tiukasti vaatia edellytyksiä sotatalouteen siirtymiselle, talouselämän alistamiselle sotilaalliseen valvontaan. Tuolloin nimittäin tuli Saksan esimerkin myötä ilmeiseksi, että tulevan sodan totaalisuuden vuoksi kansantalous on pakko järjestää uudelleen ja mobilisoida. Ensimmäinen tämän suuntainen järjestely oli vuoden 1937 syksyllä tapahtunut teollisuusministeriön 17. osaston eli niin sanotun sotilaallisen osaston perustaminen. Valmistelut etenivät kuitenkin hitaasti aina maanpuolustusta koskevan 1939:II -lain hyväksymiseen saakka. Tämä ilmeni muun muassa syksyn 1938 liikekannallepanon yhteydessä. Syksyllä 1939 tilanne oli kuitenkin jo täysin toinen: syyskuun ensimmäisen päivän istunnossaan hallitus asetti maanpuolustuslain suomin valtuuksin voimaan poikkeustilalain, jonka perusteella muun muassa 757 A-luokkaan ja 588 B-luokkaan sijoitettua, sotatalouden kannalta merkityksellistä yritystä joutuivat sotilaallisen johdon alaisuuteen. Näin luokiteltujen yritysten täytyi järjestää tuotantonsa asianomaisten ministeriöiden määräysten mukaisesti. Sotatalouden suunnitelmien mukainen toiminta oli kuitenkin viimekädessä Valtakunnallisen Teollisuusneuvoston (Országos Ipari Tanács) sekä LHT:n hallinnassa. LHT:n jäseniä olivat ministerien lisäksi puolustusvoimien komentaja sekä yleisesikunnan päällikkö, mutta myös muiden talouselämää ohjailevien elinten johtoon tuli puolustusministeriön ja sotilasjohdon edustajia. Suomeen suuntautuvien toimitusten kannalta oli merkittävää, että sotamateriaali ja raaka-aineet saattoivat ylittää maan rajat vain ylhäältä tulleen luvan turvin ja että sotateollisuus saattoi ottaa tilauksia vastaan vain siten. Lupa annettiin vain siinä tapauksessa, ettei tilaus viivästyttänyt Unkarin puolustusvoimien omia hankintoja ja tilaaja saattoi osoittaa maahan tuodun kolminkertaisen määrän raaka-aineita tilaukseen käytettyihin nähden.⁶⁹ Talvisodan syttymisen aikoihin Unkarin sotateollisuus oli siis todella tiukan valvonnan alaisena. Ulkomainen tilaaja ei ollut helpossa asemassa. Tärkeämissä päätöksissä langat olivat Puolustusministeriön III materiaali-osaston päällikön lisäksi viimekädessä LHT:n käsissä. Sillä välin kun suomalaislähetystö neuvotteli unkarilaisaseiden välittömästä toimittamisesta, LHT:ssa uusiutui yhä pahempana ristiriita pää-

ministeri Pál Telekin ja tämän ulkopoliittisia pyrkimyksiä vastustavien yleisesikuntapäällikkö Henrik Werthin ja puolustusministeri Károly Barthan välillä.⁷⁰ Teleki valmistautui vapaaehtoisten lähettämisen lisäksi uuteen eleeseen Suomen avustamiseksi ja länsivaltojen suosion voittamiseksi, sotilasjohto puolestaan ei ollut valmis pieniinkään myönnytyksiin, jotka olisivat myöhästyttäneet edelleen heikon armeijan varustautumista.

4.2. Suomen aseostot Unkarista

Suomen armeijan varustelua hoitavissa osastoissa, suhtauduttiin Talvisodan syttyessä hyvin toiveikkaasti Unkariin. Suomalaiset asianhoitajat eivät luottaneet pelkästään kielisukulaisuudesta johtuvaan "veljeyden tunteeseen" sekä Pál Telekin Suomea kohtaan tuntemaan kiintymykseen; uskottiin myös edeltäneinä vuosina yhä tiiviimmiksi muuttuneisiin suomalaisen ja unkarilaisen sotateollisuuden välisiin suhteisiin. Nämä suhteet olivat pääasiassa yhden toimeliaan liikemiehen, Wilhelm Hilbertin ansiota⁷¹, joka kolmekymmentäluvun alussa oli perustanut Dahlberg-Hilbert nimisen yrityksen. Yritys pyrki aluksi luomaan kaikenlaisia taloudellisia ja matkailullisia yhteyksiä Saksan ja Unkarin suuntaan – niinpä se kokeili Unkarissa muun muassa kuohuviinin ostamista, kilpahevosten välitystä sekä seuramatkojen järjestämistä⁷² – keskittyen tosin melko pian sotateollisuuden tuotantoon. Hilbert lähetti väsymättä ehdotuksiaan Suomen puolustusministeriön varustelu-, ase- ja tekniselle osastolle sekä erilaisille sotateollisuusyrityksille, eikä hän masentunut, vaikka tarjotut unkarilaiset tuotteet eivät useimmiten saavuttaneetkaan asianosaisten hyväksyntää.⁷³ Lukuisten epäonnistumisten ohella hän sai myös solmittua muutama sopimuksen. Vuodesta 1933 alkaen Suomi oli Weiss Manfred Acél- és Fémmüvalamint Repülőgépek és Motorgyár'in (Manfred Weissin Teräs- ja Metallitehdas sekä Lentokone ja Moottoritehdas) hylsyjen vakiotilaja ja hieman myöhemmin pioneerien veneisiin hankittiin Kovács-perämootoreita. Lisäksi kenttätykistön vanhentuneita tykkeitä "nuorennettiin" Magyar Királyi Állami Vas- Acél- és Gépgyárak'in (Unkarin Kuninkaallisen Valtion Rauta-, Teräs- ja Konetehtaat, jatkossa MAVAG) tykinputkilla. Myös räjähdysainetta ostettiin huomattavia määriä, esimerkiksi vuoden 1938 kesällä

Liikemies Wilhelm Hilbert.

Hilbert perusti 1930-luvun alussa liikeyrityksen, jolla pyrki edustamaan Suomessa Saksan ja Unkarin sotateollisuutta. Hän organisoi 24.12.1939 alkaen Suomen armeijan asehankintoja Budapestiin lähetettynä erikoisvaltuutettuna.

Kuva: Sota-arkisto.

Businessman Wilhelm Hilbert. Hilbert established an enterprise in the 1930s by which he tried to represent German and Hungarian war industry in Finland. From December 24th 1939 on, he organized the weapon purchases of the Finnish Army as a special representative in Budapest.

2 000 tonnia.⁷⁴ Näitä kauppoja merkittävämpiä olivat ehkä kuitenkin lisenssisopimukset. Esimerkiksi vuoden 1936 lopulla alkoi Suomen Sähkö Oy valmistaa Suomen valtion tilaamia tykistön laitteita Gamma-Juhász'in lisenssillä. Vuonna 1938 puolestaan Valtion Ruutitehdas (VRT) tilasi Nitrokémia Ipartelepek r.t.:ltä uudet koneet, mikä oli suurin siihenastisista unkarilaisista investoinneista Suomessa.⁷⁵ Vuosien saatossa tekemiensä tarjousten myötä Hilbert tutustui läheisesti useisiin sotateollisuuden sekä sotilaallisen johdon vaikutusvaltaisiin henkilöihin kummassakin maassa. Samalla hänelle avautui mahdollisuus tutustuttaa suomalaiset ja unkarilaiset kauppakumppanit henkilökohtaisesti toisiinsa. Näistä tapaamisista ehkä merkittävin ajoittuu vuoden 1937 kesään, jolloin puolustusministeri Juho Niukkanen ja sotateollisuudesta vastaava eversti Leonard Grandell tekivät epävirallisen vierailun Unkariin – eräät suomalaiset sotahistorioitsijat pitävät sitä suomalais-unkarilaisten sotilaallisten ja sotateollisten suhteiden alkuna. Merkittävä

oli myös Niukkasen edeltäjän Arvi Oksalan vuotta aiempi käynti Unkarissa, jolloin hän kävi katsomassa tärkeimpiä sotateollisuus-yrityksiä.⁷⁶

Unkarista tehtyjen sotatarvikeostojen yhteydessä täytyy ottaa huomioon myös ruotsalaisen Boforsin ja MAVAGin läheiset suhteet. Unkarin armeijan kehittämisen kannalta tärkeät Diósgyörin tehtaot alkoivat vuonna 1936 myydä ruotsalaislisenssillä valmistamaansa 40 mm ilmatorjuntatykkiä ulkomaille yhteistyössä Boforsin kanssa. Tämä johti ristiriitaan, kun Unkarin puolustusministeriö alkoi armeijan kehittämissuunnitelman käynnistyttyä vaatia omien asevoimien tilauksille etusijaa.⁷⁷ Nämä huipputeknologiaa edustavat tykit herättivät myös suomalaisten mielenkiinnon, he tilasivat 1938 joulukuussa niitä 30 ja myöhemmin 12 lisää.⁷⁸

Sodan syttymisen aikoihin Unkari ei siis enää ollut Suomen sotilaallisille elimille sellainen tuntematon markkina-alue kuin vaikkapa vain muutamaa vuotta aiemmin. Suomalaisten tuntema asevalikoima oli huomattavasti hankittuja tuotteita laajempi – Hilbert oli nimittäin varustanut aiemmin hylätyt tarjouksensa yleensä yksityiskohtaisilla esittelyillä, usein jopa koekappaleilla – puhumattakaan Budapestiin pikaisesti saapuneen sotilaallisen lähetystön tiedotteista. Nämä varmasti helpottivat hankintojen tekemistä.

Asehankintaneuvottelut Unkarissa, Suomen armeijan kriittisestä tilanteesta huolimatta, eivät alkaneet heti sodan syttyä. Yli kolmeviikkoinen viivästyminen johtui siitä, että Hilbert, jota kiinnostivat niin Saksan kuin Unkarinkin asemarkkinat, pyrki Berliinissä saamaan katkenneet saksalaistoimitukset uudelleen käyntiin. Vasta neuvottelujen lopullisesti kariuduttua hän lähti Saksan pääkaupungista. Kun Hilbertin johtama sotilaallinen delegaatio vihdoin 24. joulukuuta saapui Budapestiin, se ei hukannut aikaansa: vielä samana iltana se istui neuvottelupöytään vanhastaan tutujen sotateollisuuden edustajien kanssa. Vaikkei näistä Budapestissä käydyistä neuvotteluista ole juurikaan säilynyt dokumentteja, on selvää, että suomalaislähetystö toimi joulukuun puolivälissä Helsingissä muokattujen asehankintaperiaatteiden mukaisesti.⁷⁹ Muutaman päivän kuluessa tehtiin sopimus 500 000 kappaleesta 7,62 mm valojuova-ammuksia Nitrokémian kanssa, 300 000 käsikranaatista Vitéz Gira és Becsey -yrityksen kanssa, 100 000 kappaleesta 76 mm kranaatteja, 56 000 kappaleesta 40 mm panssarintorjuntakranaatteja, 30 000 kranaatinheitin ammuksesta, 20 000

Puolustusministeri Arvi Oksalan johtama valtuuskunta Budapestissä 1936. 1930-luvulla yhä useammin järjestetyillä korkeatasoisilla vierailuilla oli merkittävä rooli Suomen ja Unkarin välisten sotilaallisten ja sotateollisten suhteiden kehittämisessä. Sankareiden aukiolla mm. äitinsä puolelta unkarilaista syntyperää ollut A. Paasonen (oikealta 2.), lähettiläs O. Talas (oikealta 3.), puolustusministeri K. Bartha (oikealta 5.) ja liikemies W. Hilbert (oikealta 9.). Kuva: Sota-arkisto.

A delegation lead by Arvi Oksala, Minister of Defence, in Budapest 1936. In the 1930s, the official visits of high level were arranged all the more frequently. They played a significant role in the development of military and war industry relationships between Finland and Hungary. In The Square of the Heroes, among other persons, A. Paasonen who was of Hungarian descent from his mother's side (2nd right), ambassador O. Talas (3rd right), Defence Minister K. Bartha (5th right) and businessman W. Hilbert (9th right).

valojuova-ammuksesta, 300 kenttäkeittiöstä sekä 24 tykinvetotraktorista Weiss Manfred -tehtaan kanssa sekä 20 000 kappaleesta 20 mm sirpalekranaatteja nimeltämainitsemattoman yksityisyri-tyksen kanssa.⁸⁰ Sopimuksen lopulliseen vahvistamiseen tarvittiin

vielä Suomen puolustusministeriön hyväksyntä sekä toisaalta Unkarin puolustusministeriön lupa.

Kuten jo mainittiin, Unkarin sotilasviranomaiset vahtivat tarkkaan, etteivät ulkomaiset sotatarviketilaukset vähennä kotimaan niukkoja raaka-ainevaroja. Puolustusministeriön kolmannen osaston johtaja, kenraali Sándor Györffy-Bengyel huomautti tästä asiasta Hilbertille ja ehdotti, että toimitusten nopeuttamiseksi Suomi kääntyisi Yhdysvaltojen puoleen, jotta se sallisi tuotavan Unkariin suuremmat määrät kuparia, lyijyä, puuvillaa ja kautsua. Lopulta Yhdysvaltojen sijaan Iso-Britannia osoittautui jälleen suostuvaisemmaksi. Se ehdotti, että se voisi toimittaa aiemmin sovittun määrän lisäksi raaka-aineita, joiden arvo vastaisi kolmasosaa Suomen tilausten kokonaisarvosta.⁸¹ Tämän suostumuksen myötä raaka-ainetuonnin ongelma tuli käytännössä ratkaistua. Teleki tosin joutui jatkossakin asettamaan arvovaltansa peliin pitääkseen yleisesikunnan virkaintoiset asianhoitajat hiljaisena⁸², mutta Unkarin puolustusvoimien omien tilausten ja tehtaiden rajoitetun kapasiteetin vuoksi Suomen hankinnoista vain pieni osa voitiin toimittaa välittömästi. Esimerkiksi mainittujen tilausten osalta tammikuun toimituserän jälkeen valokuova-ammuksista valmistui 350 000 ja 10 000 kappaletta, käsikranaateista 200 000 kappaletta ja kranaatinheittimen ammuksista 15 000 kappaletta vasta helmikuuksi. Osa toimituksista venyi tätäkin myöhemmäksi. Weiss Manfred toimitti 76 mm kranaattinsa lopulta vasta maalisen ja heinäkuun välisenä aikana – viimeisen 20 000 kappaleen toimituksen suomalaiset peruivat – 40 mm panssarintorjunta-ammuksista vain 10 000 hylsyä löysi tiensä Suomeen huhti-toukokuussa.⁸³

Unkarin sotateollisuusyritykset saivat tammikuuhun mennessä neuvoteltujen sopimusten lisäksi myös sodan myöhemmässä vaiheessa tilauksia Suomesta. Esimerkiksi Weiss Manfred toimitti huhtikuun ja heinäkuun välillä 16 000 kappaletta 122 mm kranaatteja – alunperin 75 000 kappaleen tilausta pienennettiin myöhäisten toimitusaikojen takia. MAVAG sekä Magyar vagon- és gépgyár r.t. (Unkarin vaunu- ja konetehtas) toimittivat yhteensä 75 000 kypärää helmi-huhtikuun aikana ja jo aiemmin mainittu Kovács Gyula sai sodan oloissakin hyvin toimivista perämoottoreistaan uuden 100 kappaleen tilauksen, toimituksen tapahtuessa maalisen-toukokuussa. Talvisodan aikana Unkarin sotateollisuusyri-

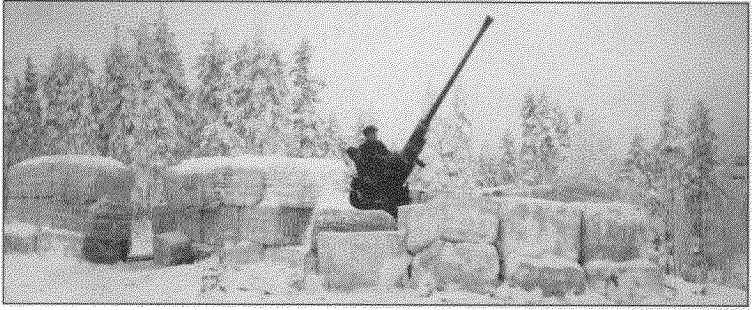
tyksiltä tehtyjen tilausten yhteisarvo oli 1 916 900 USD. Maksu tapahtui yleensä tavaroiden lähtiessä Unkarista.⁸⁴

Suomalainen asehankintavaltuuskunta pyrki tekemään sotateollisuusyritysten ohella ostoja myös Unkarin puolustusministeriöltä. Joulua seuraavana ensimmäisenä työpäivänä Hilbert seurueineen neuvotteli Puolan armeijan Unkariin evakuoitusta aseistuksesta. He keskustelivat 30. joulukuuta kenraali Györffy-Bengyelin kanssa, joka huomaavaisesti kutsui jo seuraavaksi päiväksi – vuoden viimeiseksi sunnuntaiksi – koolle asianosaiset viranomaiset. Puolalaisaseistuksesta Unkarin puolustusministeriö oli valmis luovuttamaan 20 000 kpl munakäsikranaatteja, 600 kpl 7,62 mm kivääriä, 36 kpl 8 mm panssarintorjuntakivääriä (3 000 ammuksella), 10 kpl 37 mm Boforsin panssarintorjuntatykkiä (2 500 kranaatin kera) sekä 5 kpl 105 mm ja 6 kpl 155 mm kenttähaupitsia. Tämän lisäksi ministeriö tarjosi myyntiin omista varastoistaan 100 kpl 7,92 mm konekivääriä (neljällä, tarvittaessa seitsemällä miljoonalla panoksella), 48 kpl 90 mm ja 40 kpl 140 mm kranaatinheitintä (60 000 ja 17 000 ammuksella), 1 800 kenttäpuhelinta, 243 viallista kenttäradiota sekä 28 tykistön etäisyysmittaria, yhteensä 7 228 000 pengön eli noin 1 250 000 USD hinnalla ja kymmenen päivän toimitusajalla – tietenkin vain siinä tapauksessa, että Suomi onnistuisi hankkimaan edellä mainitun amerikanavun.⁸⁵

Tästä kaikesta Suomen puolustusministeriö osti 11. tammikuuta solmitun sopimuksen perusteella vain 300 kivääriä, 30 kpl 8 mm panssarintorjuntakivääriä (3 000 ammuksella) sekä 16 kpl 81 mm kranaatinheitintä (2 240 kranaatilla), yhteensä 138 865 pengöllä sekä vielä tammikuun 12. päivänä tehdyn sopimuksen mukaan 223 radiota, 801 484 pengön hintaan. On todennäköistä, että Boforsin panssarintorjuntatykkien ostamisesta on jouduttu luopumaan Unkarin puolustusministeriön perumisen vuoksi, sillä näistä aseista Suomen armeijalla oli erityisen suuri puute. Sitä, miksei 75 mm kenttätykkejä ja 105 mm ja 155 mm haupitseja ostettu, on vaikeampi arvioida. Voi olla, että 50, 55 ja 60 000 pengön kappalehinnat olivat liian korkeat. 90 ja 140 mm unkarilaisten kranaatinheitinten kohdalla varmaankin hinnan lisäksi myös suomalaisista standardeista poikkeavat kaliiberit ovat vaikuttaneet asiaan.⁸⁶ Mikäli ostoja rajoittivat taloudelliset syyt, on mielenkiintoista, että ainoastaan varaosiksi tarkoitetuilla, viallisilla radioilla oli niin korkea hinta. Helsingissä on varmasti pakostakin pohdittu erityisesti viestiväli-

neiden osalta armeijan keinoa tilannetta. Sodan alussa ei edulliseen hankintaan ulkomailta tarjoutunut tilaisuutta – vaihtoehtoksi jäivät vain unkarilaiset laitteistot.⁸⁷ Tammikuun kauppojen jälkeen Unkarin puolustusministeriö myi vielä 26 000 patruunalaukkua sekä 18 680 kypärää Suomen armeijalle – todennäköisesti puolalaista ja tšekkiläistä alkuperää olevia –, niinpä ministeriön tilille kertyi yhteensä 184 600 USD.⁸⁸ Tämä oli alunperin tarjotusta määrästä 15 prosenttia ja sotateollisuusyrityksiltä tilatun arvosta 9,5 prosenttia.

Vaikka ensimmäiset sopimukset allekirjoitettiin nopeasti ja niitä varten luovutetusta sotamateriaalista osa olikin välittömästi käytettävissä, sen kuljettaminen Suomeen osoittautui vaikeaksi. Asekuljetukset Saksan kautta Suomeen pysähtyivät kuukausiksi ja useita lasteja lojui Saksan satamissa. Unkarista ostetut aseet haluttiin siksi laivauttaa Italian kautta, viivästymisestä huolimatta. Ensimmäinen toimituserä, neljätoista junavaunullista, lähti matkaan tammikuun 18., jotta Fiumessa odottava tarkoitukseen vuokrattu italialainen höyrylaiva veisi ne perille. Samalla oli kuitenkin monta päivää kestänyt lumimyrsky halvaannuttanut junaliikenteen Jugoslaviassa. Myrskyn vuoksi lasti saapui satamaan liian myöhään. Kun Italiasta ei ollut lähdössä uutta laivaa, Saksan kautta kulkevaa reittiä oli jälleen harkittava. Suomalaiset eivät kuitenkaan halunneet ottaa tähän reittiin liittyvää riskiä.⁸⁹ Uutta laivaa odoteltiin helmikuun puoliväliin, jolloin 21 vaunullista sotatarvikkeita, kolmessa eri junassa, lähti matkaan Budapestistä. Mukana oli nyt myös sovittujen hankintojen toinen toimituserä. Kuljetusten järjestelyistä ei ole juurikaan säilynyt kirjallista aineistoa. Niinpä on mahdotonta tietää tarkasti, milloin Unkarista todistettavasti lähtenyt sotamateriaali on saapunut Suomeen. Se on kuitenkin varmaa, että aselasteja lähti Unkarista tiuhaan tahtiin kohti Fiumea ja myöhemmin Genovaa. Huolitsijoina toimivat unkarilainen Intercontinentale, belgradilainen Adrija sekä italialais-sveitsiläinen Jacky, Maeder and Co. Koska laivamatka lienee kestänyt kolmesta neljään viikkoa ja lastin purku Norjan satamissa on myös hidastanut tavarankuljetusta, ensimmäisetkin toimitukset ovat saapuneet perille Suomeen vasta sodan viimeisinä päivinä.⁹⁰

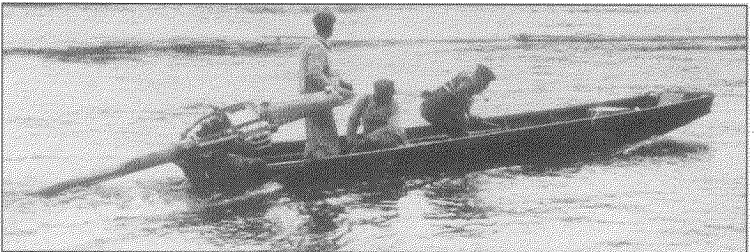

40 mm Bofors-ilmatorjuntatykki Talvisodassa. Vuosien 1938–39 vaihteessa Suomen ilmavoimille tilattiin 42 kpl MAVAGin ruotsalaislisenensillä valmistamaa tykkiä, joista viimeiset, saksalaisten viivästyttämät 12 kpl ehtivät Suomeen vasta tammikuun lopussa 1940. SA-kuva.

40 mm Bofors anti-aircraft cannon in the Winter War. In the turn of 1938 to 1939, 42 pieces of MAVAG's guns, manufactured under Swedish licence, were ordered for Finnish Air Force. The last 12 of those didn't arrive in Finland until the end of January because of delays arranged by Germans.

Kovácsin perämoottori syöksyveneessä. Insinööri Gyula Kovácsin suunnittelemat ja valmistamat moottorit hankittiin suomalaisiin syöksyveneisiin 1937. Sodan oloissakin hyvin toimivia moottoreita tilattiin Talvisodan aikana 100 kpl lisää. Ne eivät ehtineet kuitenkaan Suomeen ennen rauhansopimuksen allekirjoittamista. Kuva: Sotamuseo.

Kovács outboard motor astern an assault boat. Motors planned and manufactured by engineer Gyula Kovács were purchased to Finnish assault boats in 1937. These motors functioned well even in war time circumstances and therefore an additional lot of 100 pieces was ordered. They however didn't reach Finland before the signing of the peace agreement.

Taulukko 2.

Sotatarvikeostot Unkarista

	1. Suunnitellut hankinnat	2. HM:n varastoista tarjotut	3. Sotateollisuudelta tilatut	4. 1940 kesään mennessä toimitetut
7.62 mm kivääri	75 000	600	—	—
kraanaatinampumalaite	1 000 (500 000)	—	— (520 000)	— (520 000)
7.92 mm konekivääri	—	100 (4–7 miljoonaa)	—	—
Käsikranaatti	2–300 000	20 000	300 000	300 000
Miina	—	3 654	—	3 654
8 mm panssarintorjuntakivääri	—	36 ¹ (3 000) ¹	—	30 (3 300)
20 mm panssarintorjuntatykki	100–200	—	(130 000) ³	—
37 mm panssarintorjuntatykki	300 (180 000)	10 ¹ (6 000) ¹	—	—
81 mm kraanaatinheitin	— (300 000)	9 ¹ (2 500) ¹	— (30 000)	16 (32 240)
90 ja 140 mm kraanaatinheitin	—	88 (77 000)	—	—
75 ja 76 mm kenttätykki	muutama (200 000)	6 ¹ (6 800) ¹	— (100 000)	— (80 000)
105 mm kenttätykki	15	5 ¹	—	—
120 ja 122 mm haupitsi	muutama (100 000)	—	(75 000) ⁴	(16 000)
150 ja 155 mm haupitsi	25	6 ¹	—	—
20 mm ilmatorjuntatykki	100–200	—	—	—
40 mm ilmatorjuntatykki	—	—	42 ⁵ (56 000)	36 (10 250) ⁷
76 mm ilmatorjuntatykki	30 (50 000)	—	—	—
Radio	useita	243 ²	—	223
Puhelin	useita	1 800	—	—
Tykin vetotraktori	—	—	24	—
Lentokoneen moottori	—	—	40–50 ⁶	—
Kovács-perämoottori	—	—	100	100
Kypärä	—	18 680 ¹	75 000	93 680
Patruunalaukku	—	26 000 ¹	—	26 000
Kenttäkeittiö	300	—	300	—

(Suluissa aseistukseen kuuluvat ammuksot)

Lähteet:

1. sarake; SARk.PK 1244/218 (1939 joulukuun 12. ulkomaisten asehankintojen periaatteet).
2. sarake; SARk.PK 1244/218 (1939 joulukuun 31. ilmoitus kenraalimajuri Grandellille Budapestistä) ja PK 1244/229 (1942 joulukuun 4. ilmoitus Talvisodan aikaisista sopimuksista Unkarin kanssa).
3. sarake; SARk.PK 1244/229 ym. asiakirjat. PK 1244/218 (1940 tammikuun 6. muistio Hilbertin HM:n kanssa käymistä neuvotteluista) ja HL vkf 1940/Eln. 1. oszt. 3016 (1940 jan. 8-i értékezetet a finn hadianyagbeszerzésekéről/Suomen asehankintoja koskeva neuvottelu).
4. sarake; SARk.PK 1244/229 ym. asiakirjat.

Huomautukset:

1. Puolan armeijan Unkariin evakuoitua aseistusta.
2. Viollisia laitteita.
3. Toisen lähteen mukaan tilattiin 20 000, joista aselepoon mennessä toimitettiin 10 000 (Huhtaniemi 1979, s. 273).
4. Huhtaniemi 1979, s. 273 perusteella.
5. Boforsin lisenssillä valmistetut Diósgyörin tykit.
6. On luultavaa, että neuvottelut jumiutuivat jo ennen tilausvaihetta.
7. Pelkästään hylsyjä.

4.3. Asetoimitusten arviointia

Unkarin asetoimitusten realistinen arvioiminen – samoin kuin vapaaehtoisten kohdalla – on mahdollista tehdä vain vertaamalla niitä muiden valtioiden vastaaviin toimiin. Yleisesti voidaan todeta, että kutakuinkin samat maat, joita käsiteltiin jo vapaaehtoisliikkeen yhteydessä, antoivat Suomelle aseapua. Toki joitakin poikkeamia on vapaaehtoisjoukkoja lähettäneiden ja toisaalta aseapua antaneiden maiden joukossa, samaten kuin yksittäisten maiden painottumisessa jompaankumpaan auttamistapaan (katso **taulukko 3**). Suomalainen tutkimuskirjallisuus on käsitellyt asiaa yksityiskohtaisesti,⁹¹ joten tässä vain joitakin yleisempiä huomioita.

Eri maiden kanssa käydyissä asehankintaneuvotteluissa oli paljon samankaltaisia piirteitä. Ensinnäkin vuoden 1939 jännittyneessä tilanteessa kansainväliset asemarkkinat eivät tarjonneet suuria mahdollisuuksia. Lähestulkoon jokainen eurooppalaisvaltio teki hankintoja ja pyrki kuroma kiinni jälkeenjääneisyyttään, kun oma sotateollinen kapasiteetti oli olosuhteisiin nähden riittämätön. Siksi sotilaalliset johtajat kaikkialla, Ruotsia lukuunottamatta, vastustivat aseiden myymistä, vaikka poliitikot olisivatkin tukenet Suomea poliittisista tai muista syistä johtuen. Asehankintoja vaikeutti se, ettei Suomella ollut riittävää määrää vapaata valuutaa käytettävissä. Suurempia asehankintoja tehtiin vain valtion velanotolla sekä saatiin avustuksina. Tämän perusteella aseita toimittaneet valtiot ovat selkeästi jaettavissa kahteen ryhmään: Skandinavian maat sekä Iso-Britannia ja Ranska olivat valmiit auttamaan maksutta, muut maat tarjosivat tuotteitaan kaupalliselta pohjalta. On kuitenkin lähes mahdotonta arvioida tapauskohtaisesti, saivatko suomalaiset solmimissaan kaupoissa alennusta sekä toisaalta sitä, oliko tähän tarkoitukseen luovutetuista aseista saatu hyöty suhteessa kyseisen maan sotilaallisen voiman heikkenemisen vaaroihin. Tietenkin voidaan pohtia sitä, missä määrin ilmaiset toimitukset palvelivat asianosaisen maan omia strategisia intressejä – niinpä asekauppojen yhteydessä tuskin voidaan puhua ”absoluuttisesta epäitsekkydestä”. Ehkäpä epäitsekkyden määrän pohtiminen on harhaanjohtavaa. Suomeen saapuneen ulkomaisen aseistuksen kohdalla tärkeämpää on arvioida, mikä oli sen osuus Suomen puolustamisessa. Kun Talvisodan aikaisten 4,6 miljardin Suomen markan hankintoja verrataan kahden edeltäneen

vuosikymmenen armeijan kehittämismäärärahoihin, ja muistamme sodan syttymisen aikaiset puutteet Suomen armeijan aseistuksessa, vastaukseksi tähän kysymykseen kelpaa Mannerheimin aselevon solmimispäivän päiväkäskyn sanat: "Ilman sitä apua, jota Ruotsi ja länsivallat ovat meille aseiden ja varusteiden muodossa antaneet, meidän olisi ollut mahdotonta näin kauan taistella vihollisen lukemattomia tykkejä, hyökkäysvaunuja ja lentokoneita vastaan".⁹²

Kansainvälisten asetoimitusten osalta Unkarin toiminta ei ole mitenkään omalaatuista. Unkarin oma nopea aseistautuminen, sotilasjohdon huolestuneisuus, vaatimus valuutassa tapahtuvasta maksusta sekä kuljetuksiin liittyneet ongelmat tekivät asetoimituksista lähinnä eleen arvoisia. Niin sanotuista pikkuvaltioista kuitenkin ainoastaan Belgian toiminta oli Unkaria merkittävämpää. Vaikka Talvisodassa – lukuunottamatta tietenkään ennen syksyä 1939 myytyä sotamateriaalia – korkeintaan ilmatorjuntatykit ehtivät mukaan toimintaan, hieman pidemmällä tähtäimellä näillä asetoimituksilla voidaan katsoa olleen suurempaakin merkitystä. Myöhemmin saapuneet aseet ehtivät mukaan jatkosotaan sekä ennen kaikkea Talvisodan aikana kiinteämmiksi muuttuneet yhteydet sotatoteellisuuden välillä – toisin kuin esimerkiksi yhteydet Iso-Britanniaan, Yhdysvaltoihin, Ranskaan, Norjaan, Tanskaan sekä Belgiaan – eivät katkenneet seuraavien vuosien aikana. Suomen ja Unkarin sotataloudet vahvistivat maailmansodan vuosina toinen toistaan.⁹³

5. Epilogi

Puoltatoista vuottakaan ei ehtinyt kulua, kun bolševismin vastaisen taistelun nimissä unkarilaisotilaita lähti jälleen sotimaan Neuvostoliittoa vastaan. Kesäkuun 26. päivänä ilman kansallisuustunnuksia liikkuneet koneet pommittivat Kassan kaupunkia. Tämä oli rinnastettavissa Neuvostoliiton, samoin ilman sodanjulistusta, edellisenä päivänä suorittamiin Suomen suurten kaupunkien pommituksiin ja toi varmasti monille mieleen Talvisodan alkusoiton. Myös Unkarin poliittinen johto uskoi Neuvostoliitolle julistetun sodan alussa vahvasti, että Unkari ottaa jälleen askeleen eteenpäin revisionismin täydellisen toteutumisen tiellä.

Taulukko 3.

Suomen sotatarvikehankinnat ulkomailta		
Valtio	Kokonaisarvo¹ (miljoonaa FIM)	Osuus ulkomaisista hankinnoista(%)
Ruotsi	1 470 ²	32,6
Italia	790 ³	17,5
Ranska	600 ²	13,3
Iso-Britannia	500 ²	11,1
Belgia	500 ³	11,1
Yhdysvallat	270	6,0
Unkari	100 ⁴	2,2
Norja	80	1,8
Tanska	70	1,6
Espanja	55	1,2
Sveitsi	35	0,8
Saksa	35 ³	0,8
Yhteensä	4 505⁵	100,0

Huhtaniemi 1979, s. 291 mukaan.

Huomautukset:

- 1. Taulukkoon sisältyy syksyn 1939 ja maaliskuun 1940 välillä tilatusta aseistuksesta vain sen Suomeen ehtineen osan arvo.*
- 2. Mukaan luettuna ilmaiseksi luovutetun aseistuksen likimääräinen arvo.*
- 3. Lähteiden puutteellisuuden vuoksi epävarma tieto.*
- 4. Summa ei sisällä Boforsin ilmatorjuntatykkien hintaa, joka luultavasti laskettu Ruotsin toimitusten mukana.*
- 5. Huhtaniemi mainitsee myös n. 4,6 miljardin loppusumman (s. 290).*

Vaikka nämä kaksi ajankohtaa Unkarin historiassa poikkeavatkin oleellisesti toisistaan, niiden vertailu on kiinnostavaa, sillä Neuvostoliiton hyökkäys osoittaa, kuinka rajallisia olivat ne poliittiset ”menestykset” joita tässä aiemmin on käsitelty. Voimme todeta, että Talvisodan aikana Suomelle annettu apu oli monella tapaa tyypillinen episodi siinä länteen suuntautuvassa politiikassa, jota Unkarissa harjoitettiin Trianonin rauhasta aina toisen maailmansodan loppuun saakka. Samalla tämä suuntaus kuitenkin joutui yhä enemmän antamaan periksi toiselle, vastakkaiselle poliittiselle realiteetille: pyrkimykselle hyödyntää Saksan Keski-Euroopassa kasvavaa vaikutusvaltaa. Telekin hallituksen aikana tämä dilemma on pelkistettävissä kysymykseksi ”aseellinen puolueettomuus

vaiko mahdollisimman pikainen revisio". Tilanteen erikoisuutta kuvaa se, että Pál Telekin ajan kuviteltiin alunperin sujuvan puolueettomuuden, länsivaltojen suosion saavuttamisen ja kotoisen oikeiston hillitsemisen merkeissä. Saksan aluevaltaukset Euroopassa sekä omat revisionistiset halut kuitenkin murskasivat lopullisesti nämä periaatteet. Unkarin sitoutumista yhä tiukemmin Kolmanteen valtakuntaan – tästä esimerkkinä muun muassa Karpato-Rutenian, Pohjois-Transilvanian sekä Délvidékin alueiden palautuminen Unkarille, liittyminen kolmen vallan sopimukseen, toiset juutalaislait, Unkarin saksalaisvähemmistön etuoikeuksien laajentaminen sekä yhä läheisemmät saksalais-unkarilaiset taloussuhteet – ei voinut tasapainottaa alueliitoksia havittelemalla, hallituksen lännelle osoittamalla selittelevillä muistioilla, puolalaisten pakolaisten vastaanottamisella eikä julkituoduilla suunnitelmilla perustaa pakolaishallitus länteen. Eikä sitä tasapainottanut myöskään Suomeen lähetetty pataljoona ja avustukset. Suomelle annettua apua voidaan ainakin pitää yhtenä todisteena Telekin hallituksen umpikujaan joutuneen politiikan taustalta löytyvistä pitemmän tähtäimen poliittisista periaatteista. Tämä huonosti tunnettu episodi Unkarin historiassa on arvioitavissa oikealla painollaan ja oikeassa asemassaan vain muistamalla, että Pál Teleki ei lopulta nähnyt muuta vaihtoehtoa kuin itsemurha.⁹⁴

Suomalais-unkarilaisten suhteiden historiassa käsiteltyjen tapahtumien merkitys on epäilemättä suuri. Tästä näkökulmasta Suomelle annettua apua voi luonnehtia kaksijakoiseksi. Toisaalta voimakas, spontaani ja epäitsekäs yhteiskunnallinen liikehdintä, jonka alullepanijana toimi tuolloin niin tärkeä rodullinen ajattelu ja tästä johtuva sukulaisuuden tunne. Toisaalta tähän yhteiskunnalliseen liikkeeseen liittyi mukaan virallinen politiikka, ei lainkaan niin spontaanisti ja epäitsekäästi, mutta sitäkin tehokkaammin, osoittaen huomattavaa aktiivisuutta useimpiin muihin Euroopan ja maailman valtioihin verrattuna. Talvisodan aikaan Suomea kohtaan tunnettua myötätuntoa ja sotivalle Suomelle annettua apua voidaan varmasti pitää yhtenä suomalais-unkarilaisten suhteiden merkkipaaluna.

Lähdeviitteet

1. Aineiston keräämisessä saamastani tarpeellisesta avusta tahdon kiittää Vesa Pörsttiä, Péter Síposia, Tenho Takalaa, Olli Vehviläistä sekä Osmo A. Wilkunaan. Artikkelin kirjoittamisen mahdollistanutta Suomessa tehtyä tutkimustyötä ovat tukeneet Pro Renovanda Kultura Hungariae ja Soros-säätiö, Suomen Kansainvälisen Henkilövaihdon Keskus (CIMO) sekä Tampereen yliopiston Historian laitos.
2. Ajankohdan Suomi-kuvasta maailman lehdistössä ja sotakirjeenvaihtajien työstä enemmän Martti Julkusen teoksessa: Talvisodan kuva. Ulkomaisten sotakirjeenvaihtajien kuvaukset Suomesta 1939–40. Forssa 1975.
3. Arviot Saksasta ja Neuvostoliitosta vaikuttivat selkeästi Unkarissa hallituksen ja tiettyjen oppositiopuolueiden pyrkimyksiin; aiheesta lisää 2. kappaleessa. Kirjoittaja ei ole tosin löytänyt siihen viittaavaa tietoa, että virallinen politiikka olisi pyrkinyt käyttämään Talvisotaa saadakseen yhteiskunnallista tukea Italian politiikalleen. Muutamit julkilausutut ”spontaanit mielipiteet” kuitenkin osoittavat selvästi, että tämä kysymys oli ilmassa. Esimerkiksi joulukuun puolivälissä szegediläiset yliopisto-opiskelijat marssivat kaupungin pääkaduilla huutaen eläköitä Mannerheimille ja Mussolinille (Nemzeti Újság 1939 joulukuun 13.).
4. Aiheesta on kirjoitettu runsaasti tutkimuskirjallisuutta, esimerkiksi Péter Domokos: A finn irodalom fogadtatása Magyarországon (Suomalaisen kirjallisuuden vastaanotto Unkarissa), in Modern Filológiai Füzetek 15. Bp 1972, sivut 11–39, 86–115 ja 153–157 sekä seuraavat artikkelit Barátok rokonok -julkaisussa (Ystävät sukulaiset), toim. Päivi Heikkilä ja Sára Karig. Bp 1984.; Ákos Koczogh: A finn képzőművészet és iparművészet Magyarországon (Suomalainen kuvataide ja taideteollisuus Unkarissa), s. 175–182.; Mikko Korhonen: A finnugor nyelvtudomány kezdeti szakaszai (Suomalais-ugrilaisen kielitieteen alkuvaiheet), s. 25–45.; Elemér Nagy: A finn építészet Magyarországon (Suomalainen arkkitehtuuri Unkarissa), s. 167–171 sekä Viljo Tervonen: Kulturális kapcsolataink építői a XIX században (Kulttuurisuhteidemme rakentajat 1800-luvulla), s. 47–89. Käsitysten muuttuminen ilmenee esimerkiksi siitä, että kielisukulaisuuden ohella alettiin – ilman tieteellisiä perusteluja – painottaa myös verisukulaisuutta.
5. Suomen talvisotaa käsittelevästä artikkelista ks. János Kertész: Ezer tanulmány az ezer tó országáról. Kirjankustannustoiminnasta enemmän kirjoittajan pro gradu -työssä, s. 49.
6. Vuonna 1920 allekirjoitetussa Trianonin rauhansopimuksessa Unkari menetti 71 % historiallisesta alueestaan, Karpaattien altaan unkarinkielisestä väestöstä 3,3 miljoonaa joutui uusien naapurivaltioiden alaisuuteen. Tästä johtuen rauhansopimuksen revisiosta tuli maailmansotien välillä Unkarin politiikan tärkein tavoite.
7. Tällaisia assosiaatioita herättelivät muun muassa Länsi-Eurooppaa verottaneiden suomalais-viikinkien (!) ja ryöstöretkiä tekevien pakanaallisten madjaarien sekä kolmekymmenvuotisessa sodassa loistaneiden suomalaisten hakkapeliittojen ja unkarilaisten husaarien useissa paikoin esiintynyt rinnastaminen toisiinsa.

8. Tämä näkemys on ehkä selkeimmin esitetty kirjailija János Kodolányin Suomea käsittelevissä matkakirjoissa, joiden toinen osa ilmestyi juuri vuonna 1939. Tekijän liioitteluja kuvaa, etteivät eräät tuon ajan suomalaiskriitikot voineet ymmärtää niin suurta maansa olojen kaunistelemista (ks. János Kodolányi jr: Utószó / Epilogi / in János Kodolányi: Suomi. Bp 1990, s. 276–277 ja 282–283).
9. Joulukuun 7. Turul Szövetség'in (Turulin Liitto) akateeminen ryhmä, 9. päivänä Technikusok Hungária Bajtársi Egyesülete (Teknisten alojen Hungária Toveriyhdistys) ja muutamaa päivää myöhemmin korkeakoulujen katolinen Emericana opiskelijajärjestö kokoontuivat Suomen Budapestin suurlähetystön eteen osoittamaan kunnioitustaan lähettiläs Onni Talakselle. Szegediläiset opiskelijat marssivat yliopistokaupunkinsa pääkatuja huutaen eläköötä Suomelle. (Nemzeti Újság 1939 joulukuun 10. ja 13., Pesti Hírlap 1939 joulukuun 10. sekä UM Fb 109 C 9 Suomen sota 1939–40. Erilaiset mielialat maittain.)
10. Vuonna 1937 perustettu MFT oli jo kahtena edeltäneenä vuonna viettänyt juhlallisesti Suomen itsenäisyyspäivää sekä pyrkinyt taiteellisissa ja myös suurelle yleisölle tarkoitetuissa illoissaan tekemään tunnetuksi Suomen kulttuuria. (Dezsó Gaskó – Iván Nagy: Finn-magyar kapcsolatok / Suomalais-unkarilaiset suhteet / Bp 1943, s. 20–30 ja 35–39.) Suomen ja Neuvostoliiton välinen sota nosti kiinnostuksen uusiin ulottuvuuksiin. Talvisotaan liittyneistä tilaisuuksista ks. kirjoittajan pro gradu -työ, s. 46–48.
11. 8 Órai Újság -lehti raportoi päivittäin keräyksen edistymisestä, mainiten suuremmat lahjoitukset erikseen ja antamalla sydäntäsärkeviä kuvauksia Unkarin yhteiskunnan uhrivalmiudesta. Lehti ei tosin valitettavasti tehnyt lupaamaansa lopullista yhteenvetoa. Tämän korvaa osittain MFT:n loppuraportti. (Gaskó – Nagy 1943, s. 49–54.) Csaba kuninkaanpoika on yksi vanhimmista unkarilaisten myyttisistä hahmoista. Kansanperinteen mukaan tämä entisaikojen hunnikuninkaan poika on Transilvaniassa asuvan unkarinkielisen székelykansan esi-isä. Keskiajalla székelyt puolustivat Unkarin kuningaskunnan itärajaa barbaarien hyökkäyksiä vastaan ja uskoivat vahvasti, että heidän taistellessaan ylivoimaa vastaan Csaba kuninkaanpoika on hunnisotureineen kiiruhtamassa linnunradalta heidän avukseen.
12. Gaskó – Nagy 1943, s. 53. Nemzeti Újság 1940 tammikuun 10., Új Magyarország 1939 joulukuun 15. sekä Virradat 1939 joulukuun 27.
13. 8 Órai Újság 1939 jouluk. 14., tammikuu. Evankelisten kirkkojen yhteyksistä enemmän ks. Emil Koren – Martti Voipio: Sukukansojen uskonuyhteys. Unkarin ja Suomen kirkkojen suhteet. Jyväskylä 1988.
14. Kaksi edustajaa teki ehdotuksen lahjoituksesta jo tammikuun alussa, mutta päätös syntyi vasta 20. päivänä helmikuuta. Viivästyminen on saattanut aiheuttaa Suomelle tarkoitetun lahjoituksen arkaluontoisuus Saksan suhteen. Tähän viittaa toisaalta se, että Nuoliristi-puolueen (Nyilaskeresztes Párt) edustajat äänestivät yhtenäisesti sitä vastaan ja toisaalta myös, että äänestyspäätöksellä Suomen Punaisen Ristin kanssa samanaikaisesti myös Turkin Punainen Puolikuu sai 50 000 pengöä. Todettiin, että maanjäristyksestä kärsivät turkki-

- laisetkin ovat sukulaisiamme (8 Órai Újság 1940 tammikuun 20. ja 24.). Muut virallisten yhteisöjen lahjoitukset ks. Gaskó – Nagy 1943, s. 56–57.
15. Maailman lehdistökin julkaisi uutisen, kun Albert Szent-Györgyi lahjoitti 1937 saamansa Nobel-palkinnon Budapestin Suomen lähetystössä (8 Órai Újság 1940 tammikuun 18. ja Talvisota Kronikka, toim. Ensio Siilasvuo. Jyväskylä 1992, s. 96). Sittemmin maailmanmaineeseen noussut miljonääri György Soros puolestaan esiintyi sillä kertaa vain 8 Órai Újságin erikoisraportissa kymmenen pengön arvoisella lahjoituksellaan (8 Órai Újság 1939 joulukuun 23.).
  16. Gaskó – Nagy 1943, s. 58. Vastaavien tietojen puuttuessa unkarilaisten keräysten loppusummaa ei voi verrata muiden kansojen tekemiin lahjoituksiin. Summa vastasi ajankohdan kurssin mukaan n. 4 400 000 markkaa. Kesäkuussa 1939 1 pengő = 9,60 Smk. Pikku Jättiläinen 1939, toim. Yrjö Karilas (*suomentajan huomautus*).
  17. Joulukuun 8. päivänä 1939 avattu Híradó Filmszínház -elokuvateatteri esitti aina helmikuun puoliväliin asti Suomi-aiheisia filmejä. Tiedossa ei ole, onko uusien filmien puute vaiko vähentynyt kiinnostus aiheuttanut Suomen sotatiedotusten poistamisen esityslistalta (8 Órai Újság -lehden mukaan).
  18. Kappaleen 2.1. lähdeviitteettömät tiedot perustuvat Gyula Juhász'in kirjaan Magyarország külpolitikája 1919–1945 (Unkarin ulkopolitiikka 1919–1945). Bp 1988.
  19. Pál Telekin puheesta pataljoonalle Hárshegy'n partiokeskuksessa ks. OL K 429 Kozma Miklós iratái. Politikai vonatkozású iratok. A finnországi magyar önkéntes zászlóalj szervezésével és működésével kapcsolatos iratok (Miklós Kozman asiapaperit. Poliittiset kirjoitukset. Suomeen lähetetyn unkarilaisen vapaaehtoispataljoonan järjestylyyn ja toimintaan liittyvät asiakirjat). 1940. Miklós Kozma: A finn ügy, naplószerű feljegyzések (Suomen asia, päiväkirjanomaisia merkintöjä). 1. päivänä helmikuuta 1940.
  20. OL K 429 János Melocco: A magyar önkéntes zászlóalj útja Budapesttől az angliai kikötőig (Unkarilaisen vapaaehtoispataljoonan tie Budapestista englantilaiseen satamaan). Englanti.
  21. Kozma. Tammikuun 12. 1940 sekä Magyarország külpolitikája a második világháború kitörésének időszakában 1939–1940 (Unkarin ulkopolitiikka toisen maailmansodan syttymisen aikana 1939–1940), toim. Gyula Juhász. Bp 1962. In Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945 (Unkarin ulkopolitiikan diplomaattisia asiakirjoja 1936–1945), toim. László Zsigmond. Bp 1962–1982. IV (jatkossa DIMK IV) 529. asiakirja.
  22. Kozma. Joulukuun 12. 1939 sekä DIMK IV 502. asiakirja. Sztójay pyrki vapaaehtoisten kauttakulun ohella saamaan Saksan rauhanväittäjäksi, mutta tuloksetta (UM Fb 5 C 27 Ulkoasiainministeriön ja Suomen diplomaattinen edustus ulkomailla, Raportit, Budapest ja Fb 109 C 1 Suhteet muihin maihin). Unkarin diplomatia pyrki kannustamaan – samoin tuloksin – myös Washingtonia rauhanvälittäjäksi. (OL K 63–1940–12/28 KM Politikai osztályának általános iratai / Ulkoasiainministeriön Poliittisen osaston yleiset asiakirjat / sekä UM mainitussa paikassa).
  23. OL K 429 MTI házi tájékoztatók (Unkarin tietotoimiston / jatkossa MTI / sisäiset tiedotteet), MTI kézirat (MTI:n käsikirjoitus) 1940. 02.

- 22.–15 ja MTI ki nem adott közlemények 1940. 02. 22.–58 (MTI:n julkaisemattomat tiedotteet).
24. Unkarin Moskován lähettilään raportteja 1935–1941, toim. Peter Pas-tor. Bp 1992. Melocco 1940.
  25. Oikeiston roolista ja tähän liittyneistä hallituspuolueen kokoonpano-muutoksista ks. György Ránki: Az 1939-es Budapesti választások (Vuoden 1939 vaalit Budapestissa). Történelmi Szemle 1976/4, s. 613–630. Péter Sipos: Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja (Béla Imrédy / Unkarin Uudistuspuolue). Bp 1970, s. 111–133 sekä Loránt Tilkovszky: A kormányzat szélsőjobboldali ellenzéke az ellenforra-dalmi Magyarországon (Hallituksen äärioikeistolainen oppositio vas-tavallankumouksellisessa Unkarissa). Társadalmi Szemle 1986/10, s. 73–84. Vasemmisto-oppositio – pienviljelijät, sosialidemokraatit, liberaalit ja legitimistit – menettivät lähes puolet parlamenttipaikois-taan edelliseen vaalikauteen verrattuna, eikä tämä johtunut pelkäs-tään yhteiskunnallisen kannatuksen vähenemisestä. Uudet antide-mokraattiset vaalilait, samaten kuin totuttua rankemmat väärinkäy-tökset paikallisvaaleissa, aiheuttivat näiden puolueiden todelliset vai-keudet. Aiheesta lisää Róbert Horváth: A magyarországi választások a statisztika tükrében (Unkarin vaalit tilastojen valossa). Állam és Igaz-gatás 1955/7–8, s. 367–380. Zsuzsa Nagy: Liberális pártmozgalmak 1931–1945 (Liberaalit puolueliikkeet 1931–1945). Bp 1986, s. 112–120 sekä István Pintér: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt politikája a második világháború előestéjén (Unkarin Sosialidemokraattisen puolueen politiikka toisen maailmansodan aattona). Bp, s. 130–151.
  26. Sipos 1970, s. 132–133.
  27. Ns. osittainen sensuuri otettiin käyttöön 10.800/1939. ME asetukses-la, ks. esimerkiksi Pesti Hírlap 1939 joulukuun 6.
  28. István Pintér: A Szociáldemokrata Párt történése 1933–1944 (Sosiali-demokraattisen puolueen historia 1933–1944). Bp 1980, s. 413.
  29. Képviselőházi napló 1939 (Eduskunnan pöytäkirja 1939). Bp 1940. III (jatkossa KN III), s. 577.
  30. KN III, s. 668 sekä Kozma 1940 helmikuun 1.
  31. Kozma 1940 helmikuun 1. ja 7. Kozman Telekille 1940 tammikuun 8. kirjoittama kirje. Tivadar Kováts: Véleményes jelentés (Mieliopera-portti) ja Anonim jelentés a Turul Szövetség pécsi ellenpropagan-dájáról (Anonyymi-ilmoitus Turul Liiton vastapropagandasta Pécsis-sä). OL K 429:n asiakirjat.
  32. Kansanrintamapolitiikan julistamisen ja Unkarin Kommunistisen Puolueen (unk. Kommunisták Magyarországi Pártja / jatkossa KMP /) vuoden 1936 lakkauttamisen myötä SZDP:hen siirtyneet kommunistit ja sosialidemokraattien Károly Peyer'iä kannattava johto joutui jo Telekin hallituksen perustamisen aikoihin erimielisyyksiin. SZDP suhtautui suurin toivein uuteen hallitukseen ja oli valmis tukemaan sen puolueettomuuteen tähtäävää ulkopoliittikkaa sekä sosiaalisesti pehmeämmältä vaikuttavaa ohjelmaa. Sodan syttyttyä sen lojaalisuus hallitusta kohtaan saavutti ennenkokemattomat mitat. Tällaista oh-jelmaa eivät kommunistit voineet tietenkään hyväksyä. Tästä tar-kemmin Pintér 1980, s. 225–226 sekä Sipos 1988, s. 261–264 ja 272–274.
  33. Pintér 1980; s. 227–231.
  34. Népszava 1939 joulukuun 2.

35. KN III, s. 647. Habsburgien dynastiaa vastaan vuosina 1848–1849 käydyin Unkarin vapaustaistelun nujersivat Venäjän tsaarin sota-joukot.
36. Unkarin naapuriin syntyneet uudet valtiot (Itävalta lukuunottamatta) solmivat 1921 puolustusliiton Unkarin revisionististen pyrkimysten pysäyttämiseksi. Tätä liittoa kutsutaan pikku ententeksi.
37. Unkarilaiset aseistetut vapaaehtoisjoukot miehittivät Länsi-Unkarista Itävallalle luvattun alueen lokakuussa 1921. Hallitus ei ottanut vastuuta tapahtuneesta, muttei myöskään ryhtynyt toimiin vapaaehtoisten aseistariisumiseksi. Näin se saattoi hyödyntää status quota Itävallan kanssa käytyjen rajaneuvottelujen yhteydessä. Ryysyläiskaarteiksi kutsutut joukot (Rongyos gárdák) olivat hallituksen salaisella tuella koottuja vapaaehtoisyksiköitä, jotka tšekkipuolueeseen aikoihin soluttautuivat Tšekkoslovakiaan ja tekivät hyökkäyksiä varuskuntiin paikallisen vähemmistökansannousun nimissä. Unkarin hallitus pyrki tällaisella seikkailunomaisella toiminnalla hankkimaan unkarinkielisen väestön asuma-alueet takaisin hallintaansa.
38. Tapio Järvelä – Anssi Vuorenmaa: Ulkomaalaiset vapaaehtoiset. Teoksessa Talvisodan historia IV. Porvoo 1979, s. 41 sekä Lauri Haataja: Kun kansa kokosi itsensä. Suomalaisten talvisota. Keuruu 1989, s. 251.
39. Suomalaisesta kirjallisuudesta löytyy näkemys, jonka mukaan Pál Telekillä ja valtionhoitaja Miklós Horthylla oli kummallakin yhtäläillä merkittävä osa pataljoonan perustamisessa. Tämä mielipide pohjautuu varmaan lähetyksen asiainhoitajan H. R. Martolan ja erikoislähettiläs Erik Lönnrothin raportteihin Budapestistä (Sark.T 6572/20, 21 ja 24. Päämajan vapaaehtoistoimisto. Salaista ja yleistä kirjeistöä: Ulkomaalaisia vapaaehtoisia koskevaa 1939–41 sekä UM Fb 109 C 3. Vapaaehtoiset). Kirjoittajan mielestä tämä tulkinta saattaa olla virheellinen. Tähän viittaa osaltaan se, että Horthy hieman itsekehulta haiskahtavissa muistelmissaan mainitsee Suomelle annetun avun vain yhdessä lauseessa (Miklós Horthy: Emlékirataim / Muistelmani / Bp 1990. Toim. László Antal in Extra Hungariam, s. 234). Päiväkirjamerkintöjensä mukaan Miklós Kozma sopi aika ajoin Telekin kanssa jatkotoimista, muttei tavannut Horthya kyseisenä aikana kertaakaan. Kozman päiväkirjasta ei myöskään löydy mainintoja valtionhoitajan asiaan liittyvistä mielipiteistä, vaikka muista tehtävistä tekemisissä merkinnöissä hän kirjaa huolellisesti kovasti kunnioittamansa Horthyn näkökannat. Telekin yhteyksistä sukukansatoimintaan ks. Koren – Voipio 1988, s. 11 sekä Gaskó – Nagy 1943, s. 15. Dénes Tömöly oli vastavalmistunut koneinsinööri, jolla oli runsaasti akateemisia yhteyksiä. Hän kuului siihen suppeaan kansanedustajien piiriin, johon Teleki ehdottomasti luotti. Hänen nimittämiseensä vaikutti varmasti myös se, että vapaaehtoiset haluttiin alunperin värvätä akateemisen nuorison parista.
40. Kozmasta tuli järjestelmän uskottu mies hänen jäätyään 1919 eläkkeelle Itävalta-Unkarin monarkian 10. Husaarirykmentin everstiluutnanttina. Hän toimi ensin Pääesikunnan Kansanpuolustuksen (Nemzetvédelmi) ja propagandaosaston päällikkönä, sen jälkeen kuolemaansa saakka Unkarin tietotoimiston ja radion pääjohtajana; tämän ohella muun muassa sisäministerinä 1935–37 ja 1939 Karpaton Rutenian maaherran valtuutettuna. Kozma itse totesi nimityksestään

näin: ”Unkarin hallitukset käyttivät minua mielellään kaikkein vaikeimpien tilanteiden ratkaisuisissa, koska tunnettuna Saksan ystävä-nä ja suhteitteni avulla saatoin suorittaa tehtäviä, jotka jonkun muun tekemänä olisivat herättäneet saksalaisissa epäluuloisuutta”. Kozman muistiinpanoista ilmenee, että hänen saksalaiskontaktinsa – muun muassa henkilökohtainen tuttavuus Hitleriin – herättivät hänessä pelkoa Saksan vaikutusvallan kasvusta Unkarissa ja hän huolestui maan riippumattomuuden puolesta. Tässä asiassa hän jakoi täysin Telekin mielipiteet, jonka kanssa hänellä oli muutenkin ”yli kahdenkymmenen vuoden keskeytymätön ystävyys” (OL K 429. Naplófeljegyzések / päiväkirjamerkinnt / 1939–1941. 1940 huhtikuun 1., 1939 maaliskuun 13. ja 16., 1941 huhtikuun 3.). Kozman roolista ryysyläiskaartien taistelussa ks. lisäksi OL K 429. Naplófeljegyzések a Kárpátalja megszerzésére indított akcióról. 1938 (Päiväkirjamerkinnt Karpato-Rutenian alueen hankkimiseksi suunnitelluista toimista).

41. Pataljoonan organisoinnin ensisijaisena lähteenä on Kozma 1940. Kappaleessa 3.1. viitataan siis ainoastaan tästä poikkeaviin lähteisiin. Merkille pantavaa on, että Osmo A. Wilkuna kokosi vuonna 1989 haastatteleamalla ja kirjeenvaihdon avulla 26 vielä elävän vapaaehtoisen ja kuuden suomalaisen silminnäkijän muistelmia. Muistelmia on käytetty tässä tutkielmassa niiltä osin, kuin ne olivat asiayhteydessä ajankohdan kirjalliseen lähteistöön.
42. Alkuperäisten suunnitelmien mukaan 4–5 000 lähtijältä tultaisiin vaatimaan suomen, ruotsin tai saksan kielen hallintaa sekä hiihtotaitoa, kuten Onni Talas Telekin kanssa käymänsä keskustelun jälkeen raportoi 14. joulukuuta 1939 (UM Fb 109 C 3). Nämä suunnitelmat osoittautuivat illusioksi. Moneen kertaan muuttuneista virallisen Suomen odotuksista ks. Järvelä – Vuorenmaa 1979, s. 43–44. Katso myös viite 31 vastapropagandasta.
43. Unkarin puolustusministeriön (Honvédelmi minisztérium, jatkossa HM) ja yleisesikunnan päällikön pataljoonaan liittyneistä toimista ei vajanaisen kirjallisen aineiston vuoksi ole mahdollista muodostaa kuvaa. Kozman puolustusministerin ”viileään suhtautumiseen” viittaavat merkinnät näyttävät kuitenkin saavan vahvistusta Hadtörténelmi Levéltár’in (Sotahistoriallinen Arkisto, jatkossa HL) säilyneistä asiakirjoista (HL HM.11643/Eln. B.–1940. Honvédelmi minisztérium elnöki osztálya / Puolustusministeriön esimiehen osasto / sekä HL HM.12899/Eln. B.–1940). Pääministerin ja sotilasjohdon jatkuvasti pahentuneista erimielisyyksistä enemmän ks. Lóránd Dombrády: A magyar gazdaság és a hadfelszerelés 1938–1944 (Unkarin talous ja varustautuminen 1938–1944). Bp 1981, s. 37 ja 49–50. Saman tekijän A legfelsőbb hadúr és hadserege (Ylipäällikkö ja hänen armeijansa). Bp 1990, s. 127–130. Lóránd Dombrády – Sándor Tóth: A magyar királyi honvédség 1919–1945 (Unkarin kuninkaalliset puolustusvoimat 1919–1945). Bp 1987, s. 133–134.
44. OL K 149–1937–6–5462, 5891, 6221, 6223, 7155, 9852, 12201, 13049, 13200, 13216 ja 13950, K 149–1938–6–sz.n./5. Belügyminisztérium rezervált iratai (Sisäministeriön varatut asiakirjat), Jobboldali mozgalmak megfigyelése (Oikeistoliikkeiden tarkkailu). Kozma 1938 lokakuun 8., 9. ja 11. László Tarnói: Az örök bajtárs – Kémeri Nagy Imre hösi áldozata (Ikuinen aseveli – Imre Kémeri Nagyn sankarillinen uhri). Bp 1943.

45. Katso esimerkiksi Lönnrothin Budapestistä 5. helmikuuta 1940 Enckellille lähettämä raportti (SArk.T 6572).
46. Helmikuun 1. päivänä allekirjoitetulla sopimuksella vapaaehtoiset astuivat Suomen armeijan palvelukseen. Suomen Budapestin lähettämään tiedonanto 6. helmikuuta, jonka mukaan vapaaehtoiset solmivat sopimuksen vasta Suomessa, on virheellinen (SArk.T 6572/21). Sopimukset ovat löydettävissä: OL K 149. Säädösten taustoista ks. Järvelä – Vuorenmaa 1979, s. 57.
47. Kuten pataljoonan organisoinnin yhteydessä, myös sen matkajärjestelyjen suhteen ensisijainen lähde on Kozma 1940. Niinpä tässäkin on viitattu ainoastaan siitä poikkeaviin lähteisiin.
48. DIMK IV 488., 493. ja 502. asiakirja.
49. OL K 429 Cs. László Szabón tiedoitus.
50. He tapasivat muun muassa vapaaehtoisasian valtuutetun, kenraaliluutnantti Oscar Enckellin, joka jo tuolloin sai heistä hyvän vaikutelman (Järvelä – Vuorenmaa 1979, s. 47).
51. Tärkeimmät matkaa koskevat lähteet ovat Melocco 1940, Kozma 1940 ja Suomen Budapestin, Pariisin, Lontoon sekä Osloon lähetystöjen ja ulkoministeriön toisilleen lähettämät viestit (UM Fb 109 C 3). Näyttää siltä, että Kozman ja hänen avustajiensa alustavista lupauksista, sekä suomalaisten toistuneista hoputteluista huolimatta uusia vapaaehtoisia ei lähtenyt matkaan enää sen jälkeen, kun ensimmäinen joukko oli saapunut Suomeen. Viivästyminen syyt eivät ole tiedossa (ks. SArk.T 6572/21 ja 24).
52. Järvelä – Vuorenmaa 1979, s. 45–46.
53. Lapualla vietetyn ajan tärkeimmät lähteet ovat kapteeni B. Nordlundin johtaman Osasto Sisun sotapäiväkirja 3.3.40–10.5.40 (SArk.SpK 2469 Sotapäiväkirjat), unkarilaisen pataljoonan päiväohjelma ja päiväkäskyt (SArk.T 6574/14 Osasto Sisü) sekä Erik Lönnrothin raportit vapaaehtoisista suomalaisilla koulutusleireillä maaliskuussa 1940 (SArk.T 6572/20). Tämän lisäksi Imre Kémeri Nagyn kirje Zoltán Szarvasille ja Kémerin tiedotteet Kozmalle 17. maaliskuuta (OL K 429); Järvelä – Vuorenmaa 1979, s. 46–47; Haataja 1989, s. 253–254 sekä Justin Brooke: Talvisodan kanarialinnut. Brittivapaaehtoiset Suomessa 1940–1941. Juva–Porvoo 1984, s. 15–76. Suomen viranomaisten antamasta tunnustuksesta ks. myös Päämajaan lähetetty tiedote 4. maaliskuuta (SArk.T 6572/20) sekä Unkarin Helsingin lähettilään Lajos Kuhlin sotamarsalkka Mannerheimin luo tekemästä virallisesta vierailusta kirjoittama raportti (OL K 63–1940–12/3413). On merkillepantavaa, että jotkut suomalaiset tutkimukset katsovat Osasto Sisun käsittäneen kaikki Lapualla olleet kansainväliset joukot, toiset taas ainoastaan unkarilaispataljoonan.
54. Kuhlin kirje Kozmalle 16. maaliskuuta 1940. Brooke 1941, s. 63 ja 65 sekä Kémerin tiedotteet Kozmalle 27. maaliskuuta (OL K 429).
55. Lappeenrannassa vietetystä ajasta on säilynyt vähän lähdemateriaalia: SArk.T 3541/40, 44, 46 ja 69. I Armeijakunnan Esikunta 1940–1941; Komentotoimisto ja Operatiivinen toimisto. Syyt pataljoonan komennukseen Lappeenrantaan eivät ilmene arkistomateriaalin avulla. Antti Juutilainen kiinnitti kuitenkin kirjoittajan huomion erääseen kiinnostavaan seikkaan: aseleposopimuksen solmimisen jälkeen suurin osa vapaaehtoisyksiköistä komennettiin itäisiin kaupunkeihin. Suomen sotilasjohto halusi kenties viestittää näin neuvostotie-

- dustelulle, että jokapuolelta maailmaa saapuneet vapaaehtoiset ovat edelleen valmiit puolustamaan Suomea.
56. Wilkuna 1989. Muistio Lajos Kuhlín keskusteluista ulkoasiainministeriössä 17. huhtikuuta 1940 (UM Fb 109 C 3).
  57. Suomen Budapestin lähettilästä Onni Talasta ei liene informoitu asiasta. Tähän viittaa se, että hän vielä maaliskuun 16. neuvottelee Kozman kanssa uusien vapaaehtoisten lähettämisestä (OL K 429 Kozman kirje Telekille maaliskuun 16. 1940).
  58. DIMK IV 590., 601. ja DIMK V 8. asiakirja. Lajos Kuhl tiedottaa Suomen ulkoministeriölle toukokuun 9., että Saksan läpi tehtävälle kotimatkalle ei ole enää esteitä (UM Fb 109 C 11).
  59. Maavoimien komentajan käsky 5.11.1940 (SArk.T 3541/40). Lauri Haatajan mukaan Kémeri pääsi toukokuun 16. jäähyväisvierailulle presidentti Kyösti Kallion luo. Tätä elettä kirjoittaja pitää unkarilaisille osoitettuna erityisenä kunnianosoituksena (Haataja 1989, s. 255). Tosin muita todisteita vierailusta ei löytynyt tutkimuskirjallisuudesta, eikä myöskään arkistoista.
  60. OL K 63–1940–12–7. Järvelä – Vuorenmaa 1979, s. 53 sekä DIMK V 8. asiakirja.
  61. Vastaanotosta Unkarissa ks. Kozman kirje Kuhlille kesäkuun 2. 1940. Wilkuna 1989. Telekin puhe Hárshegy'n partiokeskuksessa (OL K 429).
  62. R. Martola tiedotti 24. elokuuta 1940 kirjeitse Lönnrothille, että Vapaaehtoispataljoonan Selvitystoimisto on nyt ”lopullisesti suljettu” (SArk.T 6572). Tästä huolimatta toimiston asiainhoidosta on merkkejä aina marraskuun lopulle asti ja sille oli budjetoitu rahaa joulukuun 31. päivään saakka (OL K 429).
  63. Järvelä – Vuorenmaa 1979, s. 45. Tämän vuoksi en voi esittää tässä tyhjentävää katsausta, vaan pelkästään luettelen muutaman tyypilliseltä vaikuttavan esimerkin. Mikáli Szentesi Napló -lehden erästä romanttissävyyistä haastattelua on uskominen, muutama seikkailunhaluinen nuorimies osallistui pohjoisessa, Petsamon seuduilla taisteluihin ja avusti rauhan tultua raunioiden raivaamisessa. Vaikuttaa kuitenkin, että tällaista toimintaa on voinut harjoittaa vain johonkin suomalaisen joukko-osastoon sijoittumalla. Petsamon seudulle sijoitetuista vapaaehtoisjoukoista ei näet aihetta käsittelevä suomalainen tutkimuskirjallisuus tiedä mitään, eivätkä myöskään vapaaehtoisia koskevat arkistolähteet mainitse tapausta. Hävittäjälentäjät, luutnantti Mátyás Pirithy ja vänrikki Vilmos Békássy, matkustivat kumpikin omatoimisesti Suomeen Budapestin Suomeen lähetystön ja puolivuotisten saksalaisten lentoviisumiensa avulla. Espanjan sisällissotaankin osallistunut Békássy katosi Pohjanlahden yllä ollessaan lentämässä juuri saapunutta, epäluotettavaa Fiat G-50 hävittäjäkonetta Suomeen. Pirithy puolestaan lensi 22 kertaa helmikuun puolivälistä sodan loppuun ja matkusti aselevon jälkeen kotiinsa (Pöytäkirja Pirithyn haastattelusta 12.2.1940 / SArk.T 6572 / Békássyn kuolemasta tehty virallinen asiakirja / SArk.T 6571/3 / Mátyás Pirithy: Mátyásföldtől Bankstownig – Egy öreg sas emlékezik / Mátyásföldistä Bankstowniin – Vanha kotka muistelee /, käsikirjoitus. St Marys 1984, s. 127–142. Kalevi Keskinen – Kari Stenman: Ilmavoimat talvisodassa. Espoo 1989, s. 124 ja 153–154 sekä Risto Pajari: Talvisota ilmassa. Porvoo 1971, s. 228–229, 252 ja 262–263.). Nykyisin maail-

mankuulu valokuvataiteilija István Rácz oleskeli vasemmistolaisena maanpakolaisena Helsingissä ensimmäisen, ilman sodanjulistusta tehdyn pommituksen aikana. Hän koki terroripommituksen kohtalon ironiana. Turhaan hän ilmoittautui helsinkiläisessä värväystoimistossa, armeija kelpuutti hänet vain valokuvareporteriksi, sillä hän ei ollut saanut sotilaskoulutusta Unkarissa. Rintamapalvelukseen hänet komennettiin vasta jatkosodan aikana. (István Rácz: Olin sanomalehtimiehenä Suomessa 1940. Unkarilaisen sanomalehtimiehen näkemyksiä. Hämeenlinna 1941 sekä saman tekijän A Semmi partján / Tyhjiyden partaalla / Bp 1991, s. 238–244, 250–251, 267–304 ja 308–312.) Sensijaan ne kuusi tai kahdeksan ilmoittautunutta kelpuutettiin, jotka myöhemmin sijoitettiin unkarilaispataljoonaan, ja joista Kuhl mainitsi eräässä Kozmalle kirjoittamassaan kirjässä (viite 54). Tietojeni perusteella ainoa Suomen rintamalla haavoittunut unkarilainen oli Géza Szepessy, joka muisteluidensa mukaan matkusti neljän unkarilaisen ja kolmen saksalaisen vapaaehtoistoverinsa kanssa marraskuun lopulla 1939 Berliiniin Suomeen. Tämä omalaatuinen joukko-osasto sai tehtäväkseen opettaa suomalaispioneereille neuvostomienojen purkamista. Neuvostohyökkäys yllätti heidät Terijoella. Szepessy haavoittui jalkaan, jota hoidettiin Helsingissä helmikuuhun asti. Tämän jälkeen hänen piti palata Berliiniin. Jatkosodassa hän taisteli jälleen Valkeasaarella, eräässä saksalaisessa erikoisosastossa – on merkillepantavaa, että tässä kuvattuja, todistavia dokumentteja eivät kaikki asiantuntijat pidä luotettavina (Négykezes – Nelikkätiesiti-lehti, 1990/2). Jo nämä yllämainitut esimerkit havainnollistavat, ettei Talvisotaan osallistuneiden unkarilaisten vapaaehtoisten historia rajoitu pelkästään pataljoona 341:n ”alkuperäisiin” jäseniin, vaikkei kaikkia yksittäin ilmoittautuneita ja heidän toimintaansa vielä tunnetakaan.

64. Kysymyksestä yleensä: Järvelä – Vuorenmaa 1979 ja Tapio Järvelä: Ulkomaiset vapaaehtoiset Suomen talvisodassa. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto 1971. Yksittäisistä maista muun muassa Clark 1967; Pekka Huhtaniemi: Ulkomaiset hankinnat. Teoksessa Talvisodan historia IV. Porvoo 1979; Jukka Nevakivi: Apu, jota ei pyydetty. Liittoutuneet ja Suomen talvisota. Helsinki 1972; Hannu Rautkallio: Talvisodan Erko ja amerikkalaiset yhteydet. Juva 1990; Martti Turtola: Tornionjoelta Rajajoelle. Suomen ja Ruotsin salainen yhteistoiminta Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1922–1940. Juva ja Porvoo 1984 sekä Krister Wahlbäck: Veljeys veitsen terällä. Suomen kysymys Ruotsin politiikassa 1937–1940. Porvoo 1968.
65. Järvelä – Vuorenmaa 1979, s. 58.
66. Puhtain asein. Suomen marsalkan päiväkäskyjä vuosilta 1939–1944, toim. Einari Koskimies. Helsinki 1970, s. 88.
67. Kappaleen 4.1. alaviitteettömät tiedot ovat peräisin seuraavista kirjoista: Iván T. Berend – György Ránki: Magyarország gyáripára a második világháború előtt és a háború időszakában (Unkarin tehdasteollisuus ennen toista maailmansotaa ja sodan aikana). Bp 1958. Dombrády 1981.
68. Tämän taloudellisen avun ensimmäinen – ja samalla viimeinen – askel oli ns. salakuljetustavarasopimus (dugárú), jolla Englanti sitoutui toimittamaan neljännesvuosittain sovittavan kiintiön verran sota-

- teollisuuden raaka-aineita Unkariin (HL vkf 1940/Eln. 1. oszt. 3085 Magyar Honvédség Vezérkari főnökségének első osztálya, Dugáru egyezmény Anglia és Magyarország között / Unkarin Puolustusvoimien Yleisesikunnan ensimmäinen osasto, Salakuljetustavarasopimus Englannin ja Unkarin kesken /).
69. HL vkf 19339/Eln. 1. oszt. 5302 Külföldi anyagbeszerzés, hadianyagkiszállítás, hadianyag tranzitó forgalmának szabályozása (Materiaalin hankinta ulkomailla, sotatarvikkeiden maastavienti, sotatarvikkeiden transitoliikenteen säännöstely) sekä HL vkf 1940/Eln. 1. oszt. 3023 Külföldi hadianyagszállítások feltételei (Ehdot sotatarviketoimituksista ulkomaille).
  70. Katso viite 43.
  71. Kolmekymmentäluvun alkupuolella alkaneiden suomalais-unkarilaisten sotateollisten suhteiden muotoutumisen ja toisen maailmansodan aikaisten asetoimitusten ensisijainen lähde: SArk.PK 1244. Johtaja Wilhelm Hilbertin arkisto.
  72. SArk.PK 1244/106 ja 113.
  73. Hilbertin monta hyllymetriä käsittävän erikoiskokoelman pääosa koostuu tällaisista toteutumatta jääneiden kauppojen asiakirjoista. Hylättyjen ehdotusten joukossa on erityisesti lukuisia Weissin tuotteita alkaen tomaattimurskeesta ja kuivatuista perunoista ponttonisiltoihin, amfibioajoneuvoihin, järeisiin traktoreihin ja jopa lentokoneen varaosiin saakka (SArk.PK 1244/106).
  74. SArk.PK 1244/206, 106, 114 ja 118 sekä Suomen puolustuslaitos 1918–1939. Puolustusvoimien rauhanajan historia, toim. Jarl Kronlund. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXIV. Porvoo 1988, s. 433.
  75. SArk.PK 1244/116, 117 ja 218 sekä Huhtaniemi 1979, s. 254 ja 258–260. Sodan syyttämishetkellä investointi ei ollut vielä valmis, Saksan saarto esti yhden koneiden osan toimittamisen ja myös asennustöitä johtavien unkarilaisten insinöörien kauttakulku Saksan läpi vaikeutui.
  76. Huhtaniemi 1979, s. 259. Suomen Kansallisarkisto (jatkossa KA) Niukkasen kokoelma, kansio 4/a ja 9 sekä HL HM Eln. B–1936–16.863. Suhteiden rakentamisessa oli tärkeä osa myös Unkarin puolustusvoimien ylipäällikön István Shvoyn vuonna 1936 ja erään unkarilaisen sotateollisuusvaltuuskunnan 1937 tekemillä vierailuilla Suomeen (HL HM Eln. B–1936–12.935 ja 1937–32.781).
  77. Dombrády 1981, s. 261–264.
  78. SArk.T 18452/2 Taisteluvälineosasto, Puolustusministeriö, Liikekirjeitä 1939. T 19381/1 Sotatalousosasto, Puolustusministeriö, Sotatalousorganisaatiota ja yleistä sotatalouden järjestelyä koskevia asiakirjoja 1936–1940 ja PK 1244/115. Kun Neuvostoliitto aloitti hyökkäyksensä Suomeen, viimeiset 12 tykkiä olivat Saksassa, jolloin saksalaisviranomaiset pysäyttivät ne. Vasta tammikuun puolivälissä unkarilaiset ilmatorjuntatykit jatkoivat matkaansa Göringin antamalla luvalla. Muut tykit olivat ehtineet Suomeen jo ennen sodan syyttymistä (Huhtaniemi 1979, s. 260 ja 268–269).
  79. Budapestissä sovituista aseostoista yksityiskohtaisemmin: Huhtaniemi 1979, s. 272–273. Muut suomalaiskirjoittajat mainitsevat Unkarin asetoimituksista yleensä vain muutamia irrallisia, usein jopa virheellisiä, esimerkkejä. Unkarilaisesta tutkimuskirjallisuudesta en löytänyt konkreettisia mainintoja myyntiin luovutetusta aseistuksesta, lu-

kuunnottamatta Englannin taloussaarron purkautumista koskevia viittauksia. Suomen puolustusministeriössä tehdyn hankintalistan tiedot ilmenevät **taulukosta 2.**

80. HL vkf 1940/Eln. 1. oszt. 3016 (Suomen asetilauksia käsittelevä kokous 8. tammikuuta 1940) sekä SArk.PK 1244/218 ja 229 (tammikuun 6. ja 11. päivätty muistio Hilbertin neuvotteluista HM:ssä) perustuen.
81. SArk.PK 1244/218 (T. Glantzin joulukuun 31. päivänä 1939 Budapestistä kenraalimajuri Grandellille lähettämä ilmoitus). Berend - Ránki 1958, s. 308 sekä Gyula Juhász: A Teleki-kormány külpolitikája 1939–1941 (Telekin hallituksen ulkopolitiikka 1939–1941). Bp 1964, s. 71.
82. HL vkf 1940/Eln. 1. oszt. 3207 Finnországi hadianyagszállítások (Sotatarviketoimitukset Suomeen).
83. Luultavaa on, että esisopimuksessa esiintyneet 20 mm:n sirpalekranfaatit ja kenttäkeittiöt jäivät venyvien toimitusaikojen vuoksi pois päiväjärjestyksestä / SArk.PK 1244/229 / (Ilmoitus Talvisodan aikana Unkarin kanssa solmittujen sopimusten tilinpäätöksestä 4. joulukuuta 1942).
84. Sama. Maksu tapahtui dollareissa Suomen puolustusministeriön New Yorkin tililtä ja Pestin Unkarin Liikepankin (Pesti Magyar Kereskedelmi Bank) kautta, samaten kuin HM:n kauppojen yhteydessä (SArk.PK 1244/227).
85. SArk.PK 1244/218.
86. Sama sekä Huhtaniemi 1979, s. 279.
87. Ks. Kronlund 1988, s. 443–444 ja Eino Tirronen: Sotavarustelutilanne ja sen kehittyminen sodan aikana. Teoksessa Talvisodan historia IV. Porvoo 1979, s. 320–321.
88. SArk.PK 1244/229. Ilmoitus 4. joulukuuta 1942.
89. Huhtaniemi 1979, s. 271–273 sekä SArk.PK 1244/218 (Budapestin ja Rooman lähetystöjen sekä Helsingin välillä vaihdetut sähköiset saapuvista laivoista) ja PK 1244/219 (Selvitys Unkarista lähteneen aselastin sisällöstä).
90. Huhtaniemi 1979, s. 273 sekä Tirronen 1979, s. 299–300, 306 ja 320 näyttäisivät vahvistavan tämän myös.
91. Huhtaniemi 1979. Lisäksi eri maiden toiminnasta muun muassa Ciano naplója (Cianon päiväkirja) 1939–1943, toim. Hugh Gibson. Bp 1945. Clark 1967. Nevakivi 1972. Risto O. Peltovuori: Saksa ja Suomen talvisota. Keuruu 1975. Rautkallio 1990. Turtola 1984 sekä Wahlbäck 1958.
92. Huhtaniemi 1979, s. 285 ja 288–291.
93. Aselepoa seuranneen lyhyen tauon jälkeen Suomen tilaukset jatkuivat jälleen huhtikuussa. Hilbertin asiakirja-aineisto todistaa, että vuodenvaihte 1939–40 oli vasta alkusoitto maailmansodan vuosien taloudellisille ja sotilaallisille suhteille.
94. Huhtikuun 3. päivänä 1941 LHT päätti Englannin sodanjulistuksen uhasta huolimatta suostua Hitlerin pyyntöön, että Unkarin puolustusvoimat auttaisivat Wehrmachtia Jugoslavian miehittämisessä. Unkari sai tällä tavoin haltuunsa eteläiset, Jugoslaviaan kuuluvat (unk. Délvidék) unkarilaisten asuttamat alueet. Teleki ei kyennyt estämään tätä päätöstä, joka hänen mielestään satoi Unkarin kohtalon lopullisesti Saksaan. Epätoivoisena hän teki itsemurhan vielä saman päivän iltana.

Lähteet

Arkistolähteet

Magyar Hadtörténelmi Levéltár, HL (Unkarin Sotahistoriallinen Arkisto)

- vkf 1939 és 1940/ Eln. 1. oszt. Magyar Honvédség Vezérkari főnökségének első osztálya (Unkarin Puolustusvoimien Yleisesikunnan päällikön ensimmäinen osasto).
- HM Eln. B.-1939 és 1940 Honvédelmi Minisztérium elnöki B osztálya (Puolustusministeriön B-osasto).

Magyar Országos Levéltár, OL (Unkarin Valtakunnallinen Arkisto)

- K 27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1937-1940 (Ministerineuvoston pöytäkirjat).
- K 37 Teleki Pál miniszterelnök iratai 1939-1940 (Pääministeri Pál Telekin asiapaperit).
- K 63 - 1939 és 1940 - 12 Külügyminisztérium Politikai osztályának általános iratai, Finnország (Ulkoasiainministeriön Poliittisen osaston yleiset asiakirjat, Suomi).
- K 149 - 1937 és 1938 - 6 Belügyminisztérium rezervált iratai. Jobboldali mozgalmak megfigyelése (Sisäministeriön varatut asiakirjat. Oikeisto-liikkeiden tarkkailu).
- K 429 Kozma Miklós iratai. Politikai vonatkozású iratok (Miklós Kozman asiapaperit. Poliittiset kirjoitukset).

Suomen Kansallisarkisto, KA

- Niukkanen kokoelma.

Suomen Sota-arkisto, SArk

- T 6571 Esiupseeri erikoistehtävissä, Päämaja, Kaatuneita ulkomaalaisia vapaaehtoisia koskeva kortisto 1940-1944.
- T 6572 Päämajan Vapaaehtoistoimisto.
- T 6574 Osasto Sisu.
- T 18452 Taisteluvälineosasto, Puolustusministeriö, Liikekirjeitä 1939.
- T 19381 Sotatalousosasto, Puolustusministeriö, Sotatalousorganisaatioita ja yleistä sotatalouden järjestelyä koskevia asiakirjoja 1936-1940.
- PK 1244 Johtaja Wilhelm Hilbertin arkisto.
- Spk 2469 Osasto Sisun sotapäiväkirja.
- T 3541 I Armeijakunnan Esikunta 1940-1941.

Suomen Ulkoasiainhallinnon Arkisto, UM

- Fb 5 C 27 Ulkoasiainministeriö ja Suomen diplomaattinen edustus ulkomailla, Raportit, Budapest.
- Fb 50 U Ulkomaalaiset kunniamerkit ja arvonimet.
- Fb 109 Suomen sota 1939-1940.

Asiakirjakokoelmat

1. KN III = Képviselőházi napló 1939. Bp 1940, III (Eduskunnan pöytäkirja).
2. DIMK IV = Magyarország külpolitikája a második világháború kitörésének időszakában 1939–1940 (Unkarin ulkopoliittikka toisen maailmansodan syttymisen aikoihin), toim. Gyula Juhász. Bp 1962. Teoksessa *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945* (Unkarin ulkopoliittikan diplomaattisia asiakirjoja 1936–1945), toim. László Zsigmond. Bp 1962–1982, IV.
3. DIMK V = Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig 1940–1941 (Unkarin ulkopoliittikka lännen sotaretkien ja Neuvostoliittoon hyökkäämisen välisenä aikana 1940–1941), toim. Gyula Juhász. Bp 1982. In *Diplomáciai iratok ... V*.
4. MMKJ = A moszkvai magyar követség jelentései 1935–1941 (Unkarin Moskován lähettilään raportteja), toim. Peter Pastor. Bp 1992.
5. WSMO = A Wilhelmstrasse és Magyarország (Wilhelmstrasse ja Unkari). Bp 1968.

Ajankohdan painotuotteita ja julkaisuja

Esti Kurír, Külügyi Szemle, Magyarság, Magyarság Útja, Nemzeti Újság, Népszava, Pesti Hírlap, Szentesi Napló, Új Magyarság, Virradat, 8 Orai Újság.

Muistelmakirjallisuus ja muistelmakäsikirjoitukset

1. Ciano 1945 = Ciano naplója 1939–1943 (Cianon päiväkirjat 1939–1943), toim. Hugh Gibson. Bp 1945.
2. Horthy 1990 = Miklós Horthy: Emlékirataim (Muistelmani). Bp 1990, toim. László Antal. Teoksessa *Extra Hungariam*.
3. Pirithy 1984 = Mátyás Pirithy: Mátyásföldtől Bankstownig – Egy öreg sas emlékezik (Mátyásföldistä Bankstowniin – Vanha kotka muistelelee), käsikirjoitus. St Marys 1984.
4. Rácz 1941 = István Rácz: Olin sanomalehtimiehenä Suomessa 1940. Unkarilaisen sanomalehtimiehen näkemyksiä. Hämeenlinna 1941.
5. Rácz 1991 = István Rácz: A Semmi partján (Tyhjyyden partaalla). Bp 1991.
6. Wilkuna 1989 = Talvisodan unkarilaisten vapaaehtoisten muistoja Suomesta, käsikirjoitus. Osmo A. Wilkunan kokoelma 1989.

Tutkimuskirjallisuus

7. Berend – Ránki 1958 = Iván T. Berend – György Ránki: Magyarország gyáripara a második világháború előtt és a háború időszakában (Unkarin tehdasteollisuus ennen toista maailmansotaa ja sodan aikana). Bp 1958.
8. Brooke 1941 = Justin Brooke: Talvisodan kanarialinnut. Brittivapaaehtoiset Suomessa 1940–1941. Juva–Porvoo 1984.

9. Clark 1967 = Douglas Clark: Liittoutuneet lähtevät talvisotaan. Englannin ja Ranskan Suomen-politiikka 1939–1940. Keuruu 1967.
10. Dombrády 1981 = Lóránd Dombrády: A magyar gazdaság és a hadfelszerelés 1938–1944 (Unkarin talous ja varustautuminen 1938–1944). Bp 1981.
11. Dombrády 1990 = yllämainittu: A legfelsőbb hadúr és hadserege (Ylläpällikkö ja hänen armeijansa). Bp 1990.
12. Dombrády – Tóth 1987 = yllämainittu – Sándor Tóth: A magyar királyi honvédség 1919–1945 (Unkarin kuninkaalliset puolustusvoimat 1919–1945). Bp 1987.
13. Domokos 1972 = Péter Domokos: A finn irodalom fogadtatása Magyarországon (Suomen kirjallisuuden vastaanotto Unkarissa). Julkaisussa Modern Filológiai Füzetek 15. Bp 1972.
14. Gábor – Szerellemhegyi – Vándor 1940 = Láttam a finn csodát! Testvéreink szabadságharca a világsajtó tükrében (Näin Suomen ihmeen! Veljämme vapaustaistelu maailman lehdistön valossa), toim. Áron Gábor – Ervin Szerellemhegyi – Kálmán Vándor. Bp 1940 (3. painos).
15. Gaskó – Nagy 1943 = Dezső Gaskó – Iván Nagy: Finn-magyar kapcsolatok (Suomalais-unkarilaiset suhteet). Bp 1943.
16. Haataja 1989 = Lauri Haataja: Kun kansa kokosi itsensä. Suomalaisten talvisota. Keuruu 1989.
17. Hillgruber 1983 = Andreas Hillgruber: Hitler ja Suomi. Julkaisussa Kanava 1983/5, s. 346–352.
18. Horváth 1955 = Róbert Horváth: A magyarországi választások a statisztika tükrében (Unkarin vaalit tilastojen valossa). Állam és Igazgatás 1955/7–8, s. 367–380.
19. Huhtaniemi 1979 = Pekka Huhtaniemi: Ulkomaiset hankinnat. Teoksessa Talvisodan historia IV. Porvoo 1979, s. 237–296.
20. Hyvönen 1982 = Jaakko Hyvönen: Kohtalokkaat lennot 1939–1944. Vaasa 1982.
21. Häikiö 1976 = Martti Häikiö: Maaliskuusta maaliskuuhun. Suomi Englannin politiikassa 1939–1940. Porvoo 1976.
22. Juhász 1964 = Gyula Juhász: A Teleki-kormány külpolitikája 1939–1941 (Telekin hallituksen ulkopoliittikka). Bp 1964.
23. Juhász 1988 = yllämainittu: Magyarország külpolitikája 1919–1945 (Unkarin ulkopoliittikka 1919–1945). Bp 1988.
24. Julkunen 1975 = Martti Julkunen: Talvisodan kuva. Ulkomaisten sotakirjeenvaihtajien kuvaukset Suomesta 1939–1940. Forssa 1975.
25. Järvelä 1971 = Tapio Järvelä: Ulkomaalaiset vapaaehtoiset Suomen talvisodassa. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 1971.
26. Järvelä – Vuorenmaa 1979 = Tapio Järvelä – Anssi Vuorenmaa: Ulkomaalaiset vapaaehtoiset. Teoksessa Talvisodan historia IV. Porvoo 1979, s. 39–60.
27. Järventaus 1982 = Suomi sodassa. Talvi- ja jatkosodan tärkeät päivät, toim. Jorma Järventaus. Keuruu 1982.
28. Kertész 1941 = János Kertész: Ezer tanulmány az ezer tó országról (Tuhhat tutkielmaa tuhansien järvien maasta). Finn Bibliografia. Bp 1941.
29. Keskinen – Stenman 1989 = Kalevi Keskinen – Kari Stenman: Ilmavoimat talvisodassa. Espoo 1989.
30. Koczogh 1984 = Ákos Koczogh: A finn képzőművészet és iparművészet Magyarországon (Suomalainen kuvataide ja taideteollisuus Unkarissa).

- Teoksessa Barátok Rokonok (Ystävät sukulaiset -julkaisu), toim. Päivi Heikkilä ja Sára Karig. Bp 1984, s. 175–187.
31. Kodolányi 1990 = János Kodolányi jr: Utószó (Epilogi). Teoksessa János Kodolányi: Suomi. Bp 1990.
  32. Koren – Voipio 1988 = Emil Koren – Martti Voipio: Sukukansojen uskon-yhteys. Unkarin ja Suomen kirkkojen suhteet. Jyväskylä 1988.
  33. Korhonen 1984 = Mikko Korhonen: A finnugor nyelvudomány kezdeti szakaszai (Suomalais-ugrilaisen kielitieteen alkuvaiheet). Teoksessa Barátok rokonok ..., s. 25–45.
  34. Koskimies 1970 = Puhtain asein. Suomen marsalkan päiväkäskyjä vuosi-lta 1939–1944, toim. Einari Koskimies. Helsinki 1970.
  35. Kronlund 1988 = Suomen puolustuslaitos 1918–1938. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, toim. Jarl Kronlund. Sotatieteen laitoksen julkai-suja XXIV. Porvoo 1988.
  36. Nagy 1984 = Elemér Nagy: A finn építézet Magyarországon (Suomalai-nen arkkitehtuuri Unkarissa), in Barátok rokonok ..., s. 167–173.
  37. Nagy 1986 = Zsuzsa L. Nagy: Liberális pártmozgalmak 1931–1945 (Libe-raalit puolueliikkeet 1931–1945). Bp 1986.
  38. Nevakivi 1972 = Jukka Nevakivi: Apu, jota ei pyydetty. Liittoutuneet ja Suomen talvisota. Helsinki 1972.
  39. Nevakivi 1987 = Yllämainittu: Euroopan suurvallat ja Suomen talvisota. Teoksessa Suomen turvallisuuspolitiikka. Keuruu 1987, s. 45–69.
  40. Pajari 1971 = Risto Pajari: Talvisota ilmassa. Porvoo 1971.
  41. Pajari – Rantalainen 1979 = Risto Pajari – Veikko Rantalainen: Ilma-puolustus talvisodassa. Teoksessa Talvisodan historia IV. Porvoo 1979, s. 61–98.
  42. Peltovuori 1975 = Risto O. Peltovuori: Saksa ja Suomen talvisota. Keu-ruu 1975.
  43. Pintér 1967 = István Pintér: Adalékok a finn-szovjet háború történetéhez a magyar követek jelentései alapján (Unkarin lähettiläiden raportteihin perustuvia tietoja Suomen-Neuvostoliiton sodan historiasta). Párttörté-neti Közlemények 1967/2, s. 116–133.
  44. Pintér 1979 = yllämainittu: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt politikája a második világháború előestéjén (Unkarin Sosialidemokraat-tisen Puolueen politiikka toisen maailmansodan aattona). Bp 1979.
  45. Pintér 1980 = yllämainittu: A Szociáldemokrata Párt története 1933–1944 (Sosialidemokraattisen Puolueen historia 1933–1944). Bp 1980.
  46. Ránki 1976 = György Ránki: Az 1939-es Budapesti választások (Vuoden 1939 vaalit Budapestissa). Történelmi Szemle 1976/4, s. 613–630.
  47. Rautkallio 1990 = Hannu Rautkallio: Talvisodan Erkko ja amerikkalaiset yhteydet. Juva 1990.
  48. Siilasvuo 1992 = Talvisota kronikka, toim. Ensio Siilasvuo. Jyväskylä 1992.
  49. Sipos 1970 = Péter Sipos: Imrédy Béla és a Magyar Megujulás Pártja (Béla Imrédy ja Unkarin Uudistuspuolue). Bp 1970.
  50. Sipos 1988 = yllämainittu: Legális és illegális munkásmozgalom (1919–1944) (Laillinen ja illegaali työväenliike). Bp 1988.
  51. Tarnói 1943 = László Tarnói: Az örök bajtárs – Kémeri Nagy Imre hősi áldozata (Ikuinen aseveli – Imre Kémeri Nagyn sankarillinen uhri). Bp 1943.
  52. Tervasmäki – Juutilainen 1976 = Vilho Tervasmäki – Antti Juutilai-nen: Ylimääräiset harjoitukset – liikekannallepano, joukkojen keskittä-

- minen ja sotavalmius. Teoksessa Talvisodan historia I. Porvoo 1976, s. 89–204.
53. Tervonen 1984 = Viljo Tervonen: Kulturális kapcsolataink építői a XIX. században (Kulttuurisuhteidemme rakentajat 1800-luvulla). Teoksessa Barátok rokonok ..., s. 47–89.
54. Tilkovszky 1986 = Loránt Tilkovszky: A kormányzat szélsőjobboldali ellenzéke az ellenforradalmi Magyarországon (Hallituksen äärioikeistolainen oppositio vastavallankumouksellisessa Unkarissa). Társadalmi Szemle 1986/10, s. 73–84.
55. Tirronen 1979 = Eino Tirronen: Sotavarustelutilanne ja sen kehittyminen sodan aikana. Teoksessa Talvisodan historia IV. Porvoo 1979, s. 297–330.
56. Turtola 1984 = Martti Turtola: Tornionjoelta Rajajoelle. Suomen ja Ruotsin salainen yhteistoiminta Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1923–40. Juva ja Porvoo 1984.
57. Wahlbäck 1968 = Krister Wahlbäck: Veljeys veitsen terällä. Suomen kysymys Ruotsin politiikassa 1937–1940. Porvoo 1968.

(Suluissa olevat julkaisujen suomenkieliset nimet ovat suomentajien suoria käännöksiä.)

Esitän parhaat kiitökseni artikkelin suomentajille, Mervi Suhoselle ja Arto Kilpiölle.

Summary

HUNGARY AND THE FINNISH WINTER WAR

The study is about those social activities that the outbreak of the Finnish Winter War caused in Hungary, as well as the military aid that Hungarian government offered Finland. It is based on archive materials of both countries, on contemporary press and on the memoirs of eye-witnesses.

The spontaneous activities of Hungarian society which were cropped up by the Winter War, are in many respect analogous to the great interest which also other countries showed in Finland.

However, it differed from the other similar spontaneous activities in one respect. Hungarian public opinion comprised also appearances of original sympathetic expressions which were based on the generally accepted kinship between languages, as well as the feeling of being of the same ancient origin. Both of those phenomena were characteristic of that time.

As a consequence of the outbreak of war, Hungarians begun to regard Finns as their kinsmen attacked by a mutual enemy. When the Hungarians received pieces of information concerning military success that sounded unbelievable, emphasis was slowly changed from common ancient roots to features of national character derived

from those. Finns obtained the status of pattern in the minds of the Hungarians.

Democratic-minded people regarded Finland as an exemplary country in democracy. Some others regarded the unexpected Finnish military success as model. They started considering the possibility of annexing those areas that Hungary had lost in the First World War back to the mother country. Hungarian churches emphasized for their part mainly the profound religiousness of the Finns.

Sympathy and admiration manifested themselves in Hungarian press, in Finnish evenings, in lectures and in whip-rounds (total amount 458 400 pengő) of that time which were arranged either throughout the country. And one must not forget those thousands of citizens that reported themselves as volunteers.

Three most important organizers of those social and cultural events related to the Winter War can be distinguished. The first was Hungary-Finland Society. The second was Turul Society that emphasized racial issues. And the third one was Protestant Churches whose connections with the Finnish twin congregations had grown close throughout the decades.

Social sympathy and activities were complemented by the official policy that supported the military assistance of Finland. Prime Minister Pál Teleki had for decades been well known as a representative of kinship thinking. His political goal was to create good relations with the western powers at the expense of Germany. This indicates his will to help Finland.

The Molotov-Ribbentrop Pact created favourable political circumstances. Using them, all activities could be utilized as profitably as possible from the viewpoint of both, domestic and foreign policy.

German officials didn't deny Hungary's assistance to Finland in reality. But in spite of this, Hitler's opinion about the Winter War created for Hungary, from the viewpoint of her diplomacy, the possibility of being able to appear in the eyes of the western powers as a country independent of Germany. Thereby, it proved also fortunate that not even the Soviet Union prevented Hungary's lively activities.

From the viewpoint of domestic policy, the Winter War may also have been looked favourable. This was because, as a consequence, the popularity of the extreme right, that had previously grown strong, faded away. Additionally, also the popularity of the communists sank remarkably at the same time.

The campaign of the Finns, regarded as kinsmen, proved to be troublesome for the Nazis. The different fractions of that movement had very divergent opinions about Germany's and the Soviet Union's policies concerning Finland. That naturally made the wavering unity of the Nazi movement questionable.

The inner antagonisms between the party leadership of the Social

Democrat Party and its communist left wing came to a head in the form of so called Russian question. It emerged after the Molotov-Ribbentrop Pact had been signed. The outbreak of the Winter War still deepened the party's inner differences which were followed by party leadership's first steps to dismiss the communists defending Molotov's foreign policy in the beginning of 1940.

As far as its job description was concerned, the voluntary battalion, that was sent to Finland, had many similarities to those unofficial armed units that partook the skirmishes of West Hungary in 1921 and of the upper Hungary in 1938.

Those Hungarian governments that stood for the unity of the areas Great Hungary had lost in the First World War, had a limited scope of manoeuvring. In these three cases they didn't bear full responsibility for military activities relating to the revision policies, although they tried to utilize the favourable constellation gained as a result of them.

The voluntary battalion was established by Miklós Kozma. He enjoyed a great independence and was a figure who belonged to interwar inner political circles. In this task Kozma utilized those experiences he had gained when acting as the leader of the upper Hungarian battles in 1938.

The first detachment of almost 350 soldiers didn't arrive in Finland until in the beginning of March 1940. This was because Germany denied its transit through her territory which prolonged the journey to three weeks.

There was an idea of vesting the Hungarian volunteers with an 'imago of envoy'. They were therefore hand-picked and won immediately the recognition of the Finnish military circles. The detachment was initially commanded to a special Finnish training camp as had also been the case with volunteers from other countries. This meant that they didn't have the opportunity to partake any front-line battles prior to the signing of the peace agreement.

It has to be admitted that the unit which reached Finland didn't represent any significant military power. In spite of this, even that symbolic assistance of Hungary can be regarded as remarkable in international scale. After all, Finland was only provided with more significant assistance in magnitude by the Scandinavian countries. Most European countries didn't allow at all either the recruitment of volunteers or the sending of volunteer corps to Finland.

However, the Finnish Army was worse short of military equipment than volunteers. Even in this respect Finns hoped to get more aid from Hungary. Even so, the Hungarian Commission for Acquiring Armament, lead by Wilhelm Hilbert who had known Hungarian armament industries for years, had to be disappointed.

Hungarian armament industries had at that time concentrated on fulfilling domestic needs. In addition to that, the military

establishment, allied with Germany, was not very eager to help Finland in this respect. Only minor transactions might therefore come into question.

This state of affairs prevailed regardless of Teleki's strong appearance and profits related to transports. Such ones were, among other things, the lifting of England's embargo on Hungarian arms industry as well as new supplies to Hungary's scanty foreign currency reserves.

Because of German arms embargo, Hungary's material aid didn't arrive in Finland until at the end of the war or after the peace agreement had been signed. Arms that had been ordered didn't thus have a share in the significant military success of the Winter War. In spite of all this it has to be noted that only arms aid of the great powers as well as of Sweden and Belgium proved to be more noteworthy than that of Hungary's.

The aid given to Finland had two different sides. It was on one hand a surprisingly strong, spontaneous and sincere social movement which derived its energy from racial thinking, characteristic to that epoch, as well as an emphasized feeling of kinship, arisen from that thinking.

On the other hand this social movement was tightly in connection with the official policy. It was neither spontaneous nor sincere, but all the more strong – especially when compared to the aid other countries provided Finland.

Sympathies towards Finland and material aid given to her during the war can be regarded as a remarkable milestone in Finnish-Hungarian relationships. However, the role of military aid to Finland will remain quite modest in Hungarian political history.

The policy of Hungary, aimed to revitalize her western relations, experienced fatal setback only one and half year later when she declared war to the Soviet Union. She thus entered soon to the state of war with the united western powers as well.

MIINANRAIVAUKSET NEUVOSTO-KARJALASSA SODAN JÄLKEEN 1944–1947

Tämä artikkeli käsittelee Karjalaa neuvostoliittolaisen aluejaon mukaan. Moskovan rauhnan jälkeen 31.3.1940 perustettuun Karjalais-suomalaiseen Sosialistiseen Neuvostotasavaltaan (KSSNT) kuului Suomen luovuttamista Karjalan osista alueet suurin piirtein samoille linjoille Kannaksella, mitkä olivat olleet vastapuolen vaatimuksena käytäessä neuvotteluja Moskovassa loka–marraskuussa 1939. Tältä linjalta Leningradin suuntaan alue oli koko sotien välisen ajan sotilaiden hallintoaluetta. Sen sijaan esimerkiksi Viipurin kaupunki, Enso, Käkisalmi jne. kuuluivat lokakuuhun 1944 asti Karjalaan. Kuitenkin jatkosodan jälkeiset tilastot on rakennettu jo uuden, nykyisinkin voimassaolevan aluejaon pohjalta. Näin ollen aineistosta johtuen Karjalan kannasta ei ole voitu käsitellä tässä yhteydessä. Perusaineisto on Petroskoissa olevissa Karjalan Tasavallan Valtiollisessa Keskusarkistossa (TšGAR) sekä Yhteiskunnallis-poliittisten liikkeiden ja järjestöjen valtioneuvostossa (entinen puoluearkisto) (GAOPDFK). Kannaksen tarkastelua haittaisi myös se – aineiston saatavuuden vuoksi – että sieltä kuuluu niin suuri osa sotavoiimien hallitsemaan alueeseen. Katson kuitenkin, että miinanraivauksen kokonaiskuvan kannalta Karjalan Tasavallan tarkastelu antaa melko hyvän kuvan koko ongelman mittasuhteista ja käytännön toteutuksesta. Tietenkin on syytä muistaa, että Kannas oli kesän 1944 aikana päätaistelualuetta, jossa suomalaiset olivat tehneet erittäin paljon miinoitteita ja sulutteita, mutta puna-armeijan tykistö lienee toteuttanut melkoisen ”miinanraivausoperaation” massiivisissa hyökkäysvalmisteluissa ennen kesäkuun suurhyökkäystä ja puna-armeijan etenemisvaiheessa. Toisaalta vä-

---

* (s. 1949) dosentti, kirjoittanut muun muassa teoksen Suur-Suomen kahdet kasvot. Tutkimus Itä-Karjalan siviileistä 1941–1944 (1982) ja lukuisia tieteellisiä artikkeleita.

littömästi sodan päätyttyä alueella ei ollut siviiliväestöä lainkaan, toisin kuin Neuvosto-Karjalassa, joten raivaajien joukko oli ilmeisesti erilainen.

Artikkeli alkoon kunnianosoitus niille suomalaispioneereille, jotka joutuivat aselevon jälkeen jäämään tai palaamaan Karjalaan. Eräs heistä kirjoitti muutama vuosi sitten tekijälle olleensa Karjalassa aselevon jälkeen raivauskomennuskunnassa. Hänen kysymyksensä oli: Miksi sikäläiseen sotasairaalaan hoitoon joutuneet aseveljet törmäsivät sairaalassa potilaana olleisiin siviileihin: naisiin? Keitä he olivat? Tässä vastaus.

* * *

Sodankäynnin päättyminen vaikuttaa kauan alueilla, missä sotajoukot ovat olleet asemissaan. Miinat ovat passiivinen ase, joka vapauttaa joukkoja vastapuolen vartioinnilta ja suojaa erityisesti panssaroiduilta ajoneuvoilta ajourilla. Sotatoimien loputtua miinat ovat suuri ongelma niin kauan kuin niitä ei ole purettu. Miinat ovat myös puolueettomia. Ne tuhoavat kenet tahansa niiden sytyttimen laukaisseen. Se ei koske vain ihmisiä, vaan myös eläimiä jopa vuosien ja vuosikymmenien kuluttua. Miinat aiheuttavat hengissä selvinneille useimmiten elinikäisen vamman. Myös miinojen vaarattomaksi tekeminen on koulutetullekin miinanraivaajalle riskialtis tehtävä, koska ne on rakennettu vastapuolelle mahdollisimman vaikeasti purettaviksi.

Toisen maailmansodan edettyä vaiheeseen, jossa Neuvostoliitto ryhtyi aktiivisesti valmistelemaan suomalaisten ajamista pois Karjalasta, alkoi myös valmistautuminen takaisinvallattavien alueiden "siivoamiseksi" rauhantilan palauttamisen mahdollistaviin oloihin. Neuvostoliittolaiset katsoivat Karjalaa yhtenä kokonaisuutena sille rajalle, joka oli Moskovassa määritelty 13.3.1940. Näin he olivat tarkastelleet aluetta koko Suuren Isänmaallisen sodan ajan ja suomalaismiehityksenkin aikana. Suomalaisten luovuttama Karjala oli heille osa "fasistituholaisen" miehittämää aluetta. Liittoutuneitten sodan jälkeistä aikaa käsitelleeseen Teheranin konferenssiin valmistauduttaessa loppuvuodesta 1943 ja itse konferenssissa 20. joulukuuta Neuvostoliiton johtaja Josif Stalin sai liittolaisensa hyväksymään sodan jälkeisiksi rajoiksi Suomen suunnalla samat, mitkä oli Talvisodan päättäneessä rauhassa määrätty.¹

Neuvostoliiton valmistautuminen Saksan ja sen liittolaisten kukistamiseen alkoi näkyä varhain myös Suomen rintamalla. Suomen rauhantunnustelut Neuvostoliiton suuntaan etenivät vuoden 1944 alussa. Helmikuun 21. päivänä ilmoitettiin lähettiläs Kollontain välityksellä Neuvostoliiton neuvotteluehdot valtioneuvos Paasikivelle Tukholmassa. Paasikivi matkusti Moskovaan yhdessä entisen ulkoministeri Carl Enckellin kanssa kuuntelemaan tarkennuksia 26. maaliskuuta.²

Samoihin aikoihin annettiin ensimmäiset käskyt miinanraivauksesta miehittäjältä vapautetuilla alueilla. Karjalan Rintaman sotaneuvoston käsky on 10. päivältä, ja puolueen keskuskomitean käsky 21. päivältä maaliskuuta.³ Tapahtumien samanaikaisuus on varmaankin ollut sattuma, mutta kuitenkin osoitus siitä, että valmistautuminen tulevaan Suomen suunnalla oli alkanut laajalla rintamalla armeijassa.

Yksityiskohtaisempien ohjeiden antaminen alkoi sen jälkeen, kun Neuvostoliitto oli aloittanut suurhyökkäyksen Kannaksella, hie­man sen jälkeen kun rintama lähti liikkeelle myös Syvärillä 21.6. aloitetulla puna-armeijan tykistön tulivalmistelulla. Suomalaisten joukkojen pääosat olivat irtautuneet asemistaan jo muutamaa päivää aiemmin.⁴ Vastaavasti 23.6. annettiin Karjalassa käsky miinanraivauksesta ”saksalais-suomalaisten miehittäjien”⁵ hallinnasta vapautetuilla alueilla. Tarkentavia käskyjä annettiin vielä 13. heinäkuuta. Erikseen käskettiin myös Osoviahimin⁶ roolista miinanraivaustehtävissä.⁷

Suomalaismiehityksen päättyminen Neuvosto-Karjalassa

Suomalaisen miehityshallinnon evakuointi aloitettiin viikon kuluttua Kannaksen suurhyökkäyksen alkamisen jälkeen 16.6. annettulla käskyllä. Siviilihallinnon purkaminen alkoi välittömästi, mutta sotatoimien alkaminen antoi vielä odottaa viikon verran. Myös suomalaisten pääjoukkojen vetäminen etulinjoista aloitettiin ennen vastapuolen operaation käynnistymistä.

Samaan aikaan, kun puna-armeija aloitti hyökkäyksensä suomalaisia joukkoja vastaan Syvärillä, nousi neuvostoliittolainen merijalkaväkiosasto maihin Karjalan pääkaupungissa Petroskoissa. Arkistolähteen mukaan ensimmäinen ”fasisteista vapautettu” hallin-

Petroskoin vapauduttua sotilailla oli käyttöä mm. kaupungin puhdistamisessa miinoista. Kaukaa ovat nämäkin pojat tulleet. Kuva kesältä 1944 Sovnarkomin edestä pääkadun, Lenin prospektin varrelta. Kuva: Karjalan valtionarkiston kuva-arkisto.

After Petrozavodsk was released, soldiers had a use e.g. in clearing the mines from the town. These boys are very far from home. Picture has been taken in the summer 1944 in front of 'Sovnarkom' situating on the main street, Lenin Prospekt.

nollinen alue oli Petroskoi 23.6.1944. Erään toisen vastaavan yhteenvedon mukaan vapauttamispäivä oli 29.6. Myöhempi on oikea. Tosiasiassa suomalaiset tyhjänsivät kaupungin 27. ja 28. päivien välisenä yönä. Vapauttamisen päiväksi on merkitty ilmeisesti ensimmäisten kaupunkiin astuneiden puna-armeijalaisten tulopäivä.

Vielä kesäkuun aikana vapautuivat alueet Petroskoin lähituntumassa. Poikkeuksen muodostaa Äänisniemi, jossa puna-armeijan "vapautusoperaatio" antoi odottaa hieman kauemmin. Äänisniemi jäi syrjään päätenemissuunnasta, puna-armeija eteni sen ohi Karhumäestä kohti Petroskoita.

Sodan painopiste näkyi selkeästi luettelosta. Suomalaisten jouduttua vähitellen perääntymään alueellisista tavoitteistaan alettiin Itä-Karjalan hallussapidosta puhua panttina rauhanneuvotteluita ajatellen, mutta sitä merkitystä Itä-Karjalalle ei sitten tullut. Varsinaiset sotatoimet entisillä Suomen Karjalan alueilla jäivät Kanakseen. Laatokan Karjalassa Salmi ja Suojärvi sekä itäinen osa Korpiselkää ja Ilomantsia joutuivat puna-armeijan haltuun ennen aselepoa 4.9.

Miehityksessä olleiden alueiden luettelo (neuvostolähteiden mukaan)⁸

Miehitys	alkoi	päättyi
Petroskoi	4.10.1941	23.6.1944 (po 29.6.)
Karhumäki	5.12.	24.6.
Aunuksen alue	5.9.	26.6.
Soutjärvi	25.9.	27.6.
Kontupohja	23.9.	28.6.
Prioneze (Äänisranta l. Petroskoin ympäristö)	3.10.	26.–30.6.
Prääzä	8.9.	1.7.
Petrovski	11.9.	2.7.
Žaoneze (Äänisniemi)	5.12.	5.7.
Vieljärvi	20.7.	5.7.
Pitkäranta ¹	30.–31.7.	10.7.
Suojärvi ¹	21.8.	13.7.

Sotatoimien päätyttyä suomalaisista tyhjennetyt alueet

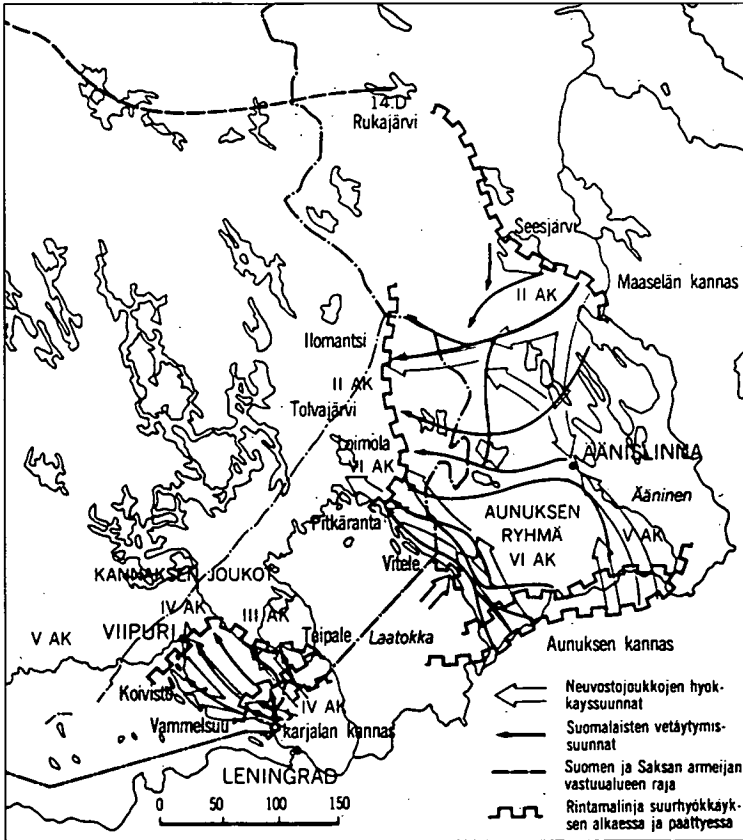
Sortavala ¹	28.7.1941	23.9.1944
Sortavalan alue ¹	28.7.	23.9.
Rukajärvi	3.8.	23.9.
Repola	1.8.	24.9.
Seesjärvi	21.10.	25.9.
Kurkijoki ¹	27.–28.7.	24.9.
Kalevala	4.8.	25.9.
Kiestinki	15.9.	25.9.

¹ Alue kuului Suomeen ennen Moskovan rauhaa.

Myös eräät syrjäisimmät Neuvosto-Karjalan kolkat olivat suomalaisten hallussa vielä muutama päivä välirauhan allekirjoittamisen jälkeen, syyskuun viimeiselle viikolle. Repolan osalta luovutuskatselmuksesta on kuvaus kirjoittajan väitöskirjassa. Siellä neuvostoliittolaiset halusivat vastapuolekseen nimenomaan suomalaisen siviilihallinnon edustajan, ei sotilaita. Repola olikin ainoa alue, jossa Itä-Karjalan sotilashallinnon aluekeskus oli suomalaisten hallussa sodan päättyessä. Siellä pidettiin luovutuskatselmus, johon venäläiset vaativat nimenomaan miehityshallinnon edustajan. Suomalaisia edusti Itä-Kar.SH:n Repolan aluepäällikkö kapteeni Mörsky ja puna-armeijaa eversti Petrov, jonka tarkempi asema ei näy asiakirjassa: oliko hän sotilas vai poliittinen upseeri? Suomalaisia oli Repolassa vielä muutama päivä merkityn vapautumispäivän jälkeen, sillä katselmus pidettiin Repolan Lusmassa 28.9. Siinä sovittiin, että suomalaiset jättävät parin viikon muona-annokset alueen siviiliväestölle.⁹ Myös alueiden puhdistaminen miinoista oli etupäässä siviilihallinnon murheena, kunhan heitä tuli lisää kotikonuille. Repolassahan ei ollut sodan aikana kuin kourallinen siviilejä ja heistäkin enemmistö muualta siirrettyjä.

Suomalaiset pioneerit omien miinakenttien purkajina

Sotatoimien lakattua 5.9. joukot olivat pari viikkoa paikallaan, ja suomalaisten vetäytyminen alkoi välirauhansopimuksen allekir-

Neuvostoliiton suurhyökkäys Karjalan kannaksella ja Itä-Karjalassa kesällä 1944. Karjalan rintaman hyökkäys Syvärillä 21.6. Kartta teoksesta Kansakunta sodassa. 3. osa. Kuulun yli, s. 68. Helsinki 1992.

joittamisen jälkeen 19.9. 1944. Matka oli pitkä, ja aika lyhyt. Suomalaiset sotilaskomentajat joutuivat heti vastaamaan vastapuolen vaatimukseen avustaa rakentamiensa miinakenttien ja sulutteiden purkamisessa. Ensimmäinen käsky asiasta annettiin 7. syyskuuta.¹⁰ Kohta aselevon alettua suomalaiskomentajat olivat hyvin varo-

vaisia. Syyskuun 8. päivänä lähetetyssä II AK:n sähkössä muistutettiin, että nyt on vielä vain aselepo. Neuvotteluissa vastapuolen komentajien kanssa oli oltava hyvin pidättyvä. Myös taisteluvalmius oli säilytettävä herpaantumattomana.¹¹ Osa miinoitteita jätettiin vielä tuolloin purkamatta aina välirauhansopimukseen asti.¹² Joukot vetäytyivät rajan taakse syyskuun loppuun mentäessä. Esimerkiksi Rukajärven suunnalla taistellut 14. Divisioona vetäytyi rajan omalle puolelle 29.9. Viimeinen sopimuksen mukainen päivä oli 3.10.

Muiden miesten palatessa Suomeen jäi pioneereja töihin. Asia tuli esille myös Moskovassa käydyissä neuvotteluissa. Välirauhansopimuksen 1. artikkelin liitteessä esitettiin tarkat määritellyt Suomen velvoitteista miinakenttiin sekä piikkilanka- ja muihin esteisiin raivattavista aukoista sekä vastaavien esteiden raivaamisesta täydellisesti siitä linjasta, jolla suomalaiset joukot ovat, valtakunnan rajalle saakka. Raivauksen tuli tapahtua suomalaisten voimin mahdollisimman pian ja viimeistään 40 päivän kuluessa sopimuksen allekirjoittamisesta.¹³ Asian toimeenpanoa koskevassa II AK:n käskyssä todettiin, että esteiden ja miinoitteiden purkaminen on oltava loppuun suoritettu 29.10.1944 klo 8:aan mennessä.¹⁴

Välirauhansopimuksen liitteen mukaisesti suomalaisten joukkojen vetäytymisen tuli alkaa 21.9.1944 klo 9 aamulla samanaikaisesti koko rintamalinjalla.¹⁵ Kuten jo aiemmin on todettu, se tapahtui etelämpänä parissa päivässä ja Repolassa 24. päivään mennessä sekä muutamalla alueella vielä päivää myöhemmin. Repolan luovutuspäivänä klo 13 luovutettiin esimerkiksi Karhumäen alueen sulutekartat Kuolismaan tiellä. Ne kuuluivat Maanselän Ryhmässä olleelle II Armeijakunnalle.

Laatokan Karjalan raivausosastot

II Armeijakunnan sotapäiväkirjan mukaan viimeinen miinanraivausosasto (1.D) palasi alueelta 19.10. Suomalaisten miinoituksia ja sulutteita esittävien karttojen luovuttaminen Liittoutuneitten Valvontakomissiolle jatkui vielä ainakin kuukauden ajan.¹⁶ Komenuskunnan vahvuus oli 59 miestä, joista kaksi oppaana toimivia aliupseereita. Komennuskunta oli koottu eri yksiköistä. Suurin ryhmä, 49 miestä oli Pion.P 29:stä. Osasto oli ylittänyt rajan 28.9. klo

8.29. Komennuskunnan päälliköksi määrättiin kapteeni E. Seikkala. Majoitusalueeksi neuvostoliittolaiset määräsivät Tolvajärven Tolvaharjun. Komennuskunta jakautui kolmeen osastoon, suurimman osaston johtajana oli kapteeni Seikkala. Se toimi Parkulinvaarasta itään, niin pitkälle (4 km) kuin oli mahdollista autolla päästä. Siellä oli myös komennuskunnan lääkäri sekä neuvostoliittolaisen vartioston pääosa ja töitä valvova venäläinen pioneeriupseeri. Tolvaharjulla päätien suunnassa toimi vänrikki Perttulan johtama 10-miehininen osasto. Tolvajärvellä toimi kolmas, 13-miehininen luutnantti Särkisillan johtama osasto.¹⁷

Osaston vartiointin mainitaan tapahtuneen huomiota herättä-mättä ja salaa. Suomalaisia vartioi sikäläinen vartio-osasto. Liik-kuminen majapaikan ulkopuolella oli ilman neuvostoliittolaista vartijaa kielletty. Ympäristössä liikkui partioita ”metsästys- ja ka-lastusretkillä.” Osaston toivomusta hajautetusta majoittamisesta ei kuunneltu. Kun osastolle tuli tarpeelliseksi saada Suomesta ohjeita joistakin yksityiskohdista, ei siihen aluksi haluttu suostua. Lopulta neuvostoliittolaisen vartio-osaston komentaja majuri Kobylloff antoi useiden kyselyjen jälkeen 4.10. luvan yhteydenottoon kotipuolelle. Kobylloff tuli 2.–3.10. välisenä yönä kapteeni Seikkalan luokse mää-räten purettavaksi kaikki piikkilankaesteet mitään turmelematta. Piikkilanka ja miinat oli kasattava hevostien varteen.¹⁸

Perttulan ja Särkisillan osastot siirtyivät lokakuun 2. päivänä pääosaston yhteyteen Parkulinvaaraan saatuaan työnsä päätök-seen. Lokakuun 8. päivänä käydyn neuvottelun perusteella saapui lisäosasto esteiden purkamista varten luutnantti Kontkasan johdol-la. Osaston vahvuus oli 3 + 15 + 105 miestä. Se majoittui Pitkälam-men maastoon. Majuri Kobylloff kävi 12. päivänä kiirehtimässä rai-vausta lopetettavaksi 20.10. mennessä. Syyksi selitettiin odotetta- vissa oleva lumen tulo.

Lokakuun 15. päivänä saatiin Ylä-Tolvajärven eteläinen puoli raivattua loppuun. Tarkastettaessa suomalaisosaston työn tulosta vei neuvostoliittolainen upseeri tietämättään koko katselmusosast-on neuvostoliittolaisten miinakenttään, jolloin kaikki kolme tar-kastavaa venäläistä astuivat miinaan ja loukkaantuivat. Lähtö viivästyí vielä, kunnes 19. päivänä ei asetettu enää estettä Neu-vostoliiton alueelta poistumiselle. Rajanylitys tapahtui samana päivänä klo 15.15: Palaavan osaston vahvuus oli 10 + 20 + 143 miestä.¹⁹

Komennuskunta hautasi 1.10. kaksi miinakenttään kuollutta suomalaissotilasta. Toinen heistä tunnistettiin papereiden perusteella sotamies Veijo Mäkeläksi. Toinen oli tunnistamatta jäänyt lääkintäkersantti.²⁰

1. Divisioonan komennuskunta teki vaarattomaksi 14 miinakenttää. Polkumiinoja oli purettu 1 172 sekä putkimiinoja 386 ja pommikenttiä 16. Löytämättä jäi kaksi laatikkoa. Purkajien joukossa oli ollut vain yksi aliupseeri, joka oli ollut rakentamassa kenttiä. Hän joutui kuitenkin haavoittumisen vuoksi pois rivistä. Kuitenkin osasto selvisi hyvin vähäisin vahingoin, sillä kokonaistappiot olivat haavoittuneina yksi upseeri, kolme aliupseeria ja kolme miestä. Haavoittumiset liittyivät ylläsurin aiheuttamaan herpaantumiseen, sillä matkat majapaikalle olivat päivittäin 15–20 kilometriä.

Hankausta neuvostoliittolaisten kanssa syntyi näiden vaadittua komennuskunnan johtajalta kirjallisen vakuutuksen siitä, että heidän raivaamansa kentät olivat ehdottoman tyhjästä miinoista. Aluksi komennuskunnan johtaja ei halunnut antaa tällaista vakuutusta todettuaan, että sellaisen vastuun ottaminen on mahdotonta. Tilanne juuttui paikalleen, kunnes kapteeni Seikkala suostui lopulta allekirjoittamiseen, ja tilanne laukesi. Sota-arkistossa on näin koko joukko jäljennöksiä miinakenttiä koskevista ”puhtausvakuutuksista”.²¹

Erikseen Rj.Pr:n pioneerikomentalle kirjoittamassaan raportissa kapteeni Seikkala moitti kärkevin sanoin miinakenttien rakentajien huolimattomuutta piirrosten laadinnassa. Hänen kuvauksensa mukaan suomalaisten miinakenttien raivaaminen oli jopa vaikeampaa kuin vihollisen kenttien raivaus.²²

Pioneeriosaston sotapäiväkirjan mukaan majuri Alatalo ilmoitti samana päivänä klo 17, että hänet on määrätty neuvostoliittolaisten puolelle jäävän komennuskunnan johtajaksi tehtävänäan erilaiset raivaustyöt. Lähtö olisi todennäköisesti seuraavana päivänä.²³ Osasto oli edellistä huomattavasti suurempi, 7. Divisioonan pioneereista koottu, johtajanaan majuri V. Alatalo. Komennuskunnan vahvuus oli 21 upseeria, 44 aliupseeria ja 249 miestä. Sille muodostettiin johtoelin (4 + 2 + 4 miestä), joka toimi Loimolan kansakoululla. Osasto jakautui kolmeen komppaniaan, joista ensimmäisen johtajana oli kapteeni R. Talvisto. Se majoittui Tavaskaisesta (järvi) kaksi kilometriä etelään. Toisen komppanian päällikkönä oli kap-

teeni P. Laine. Se majoittui teltoihin neljä kilometriä Loimolan asemalta kaakkoon. Kolmannen johtajana oli luutnantti A. Susi. Raja ylitettiin 3.10. klo 9. Suunnitelmana oli jakautua seitsemään majoituspaikkaan, mutta myös tämä komennuskunta joutui majoittumaan yhdessä paikassa. Johtoelintä seurasi neuvostoliittolainen "esikunta" hyvin tiiviisti. Sen johdossa oli eversti Katkov. Myös työleirillä oli oma vartiosto.²⁴

7. Divisioonan komennuskunta purki 120 miinakenttää, joissa oli asennettuna 7 741 miinaa. Niistä purettiin 6 239. Kertomuksen mukaan mies saattoi purkaa päivässä noin 20 miinaa. Vahingot olivat haavoittuneina yksi upseeri, kuusi aliupseeria ja seitsemän miestä; kaksi heistä ilmoitettiin myöhemmin kuolleiksi. Raivauskomennuskunta hautasi Loimolan saksalaiseen sankarihautaan kolme asemien edestä löydettyä suomalaista kaatunutta. Osasto palasi raivausretkeltä 14.10. ylittäen rajan klo 16.30.²⁵

II Armeijakunnasta ilmoitettiin 26.9. Päämajan Operatiiviselle osastolle, että Rajajääkäriprikaatia oli pyydetty lähettämään riittävä määrä pioneereja purkamaan rakentamiaan miinoitteita. Samassa yhteydessä ilmoitettiin Syvärin rintaman miinakarttojen luovuttamisesta neuvostoliittolaisille. Toisaalta jouduttiin ilmoittamaan, että vetäytymisvaiheessa ei ollut ehditty laatia kaikin paikoin karttoja ja rakentajat olivat kaatuneet.²⁶

Neuvostoliittolaisten "viehtyminen" leimoihin on suomalaisia kummastuttava asia, mutta se ei ole leikkiä. Nimittäin ainakin kaksi kertaa nämä palauttivat suomalaisten kartat, kun niistä puuttui leimat.²⁷ Useat yhteydenotot koskivat myös kaikenlaisia lisätarkennuksia teiden kunnosta jne. Myös muita joukkojen liikkumista helpottavia töitä vaadittiin. 5. Divisioonalle ilmoitettiin 21.9. paikallisissa neuvotteluissa, että kaikkien panssariestekaivantojen yli on rakennettava 60 tonnia – panssarivaunun – kantavat sillat, eikä aikaa annettu kuin vajaa vuorokausi.²⁸

8. Divisioonasta lähti 24.9. pioneerikomentaja yhdessä divisioonankomentajan kanssa maastoon luovuttamaan Kaalamon asemalla piirrokset U-linjan miinakentistä ja piikkilankaesteistä. Armeijakunnan pioneerikomentaja everstiluutnantti Salmio saapui 28. päivänä luovuttamaan sulutekartat, mikä tapahtui seuraavana päivänä yhdessä divisioonankomentajan eversti Simeliuksen kanssa. Piirrokset koskivat sulutuksia Syväriltä U-linjaan asti. Tämä tapahtui jälleen sen vuoksi, että neuvostoliittolaiset olivat palautta-

neet kaikki U-linjaa koskevat piirrokset leimojen puuttumisen vuoksi. He kaipasivat myös lisäselvityksiä. Seuraavan päivän taapaamisessa sovittiin myös siitä, että suomalaiset purkavat U-linjan miinakentät.²⁹

Samana iltana annettiin majuri Mattilalle määräys purkamiskomennuskunnan lähettämisestä U-linjalle. Komennuskunnan tuli olla valmiina 2.10. klo 9 ylittämään raja Kiteen Närsäkkälässä. Komennuskunnan vahvuudeksi määrättiin 100 miestä. Toinen 40-miehinen komennuskunta määrättiin ylittämään raja seuraavana päivänä klo 9 Värtsilässä.

Muutaman päivän kuluttua eli 9.10. ilmoitti kapteeni Laitinen, että lääkintäkapteeni Markkanen on tullut rajan takaa tuoden mukanaan yhden kuolleen ja neljä haavoittunutta. Yksi, luutnantti Puustisen johtama, raivausjoukkue palasi rajan takaa 11.10. klo 16 saatuaan työnsä valmiiksi. Puustinen oli haavoittunut vaikeasti ja kaksi korpraalia lievemmin. Seuraavana päivänä neuvostoliittolaiset vaativat karttoja Kolatselkä-Uomaa-Lavajärvi -puolustuslinjasta, eräistä joki- ja purolinjoista sekä Syväri-Syskyjärvi -puolustuslinjasta.³⁰

Närsäkkälästä lähtevän komennuskunnan rajanylitys siirrettiin neljänteen päivään. Edellisenä päivänä divisioonan komentaja ja pioneerikomentaja lähtivät tarkastamaan Pion.P 22:n U-linjalle lähteviä miehiä ja heidän varusteitaan. Pioneerikomentaja kävi myös neuvotteluja neuvostoliittolaisten kanssa samana iltana ja seuraavana aamuna. Tuossa yhteydessä todettiin komennuskunnan joutuvan koko purkamisen ajaksi neuvostoliittolaisten valvontaan, mikä voi kestää 1–2 viikkoa. Osaston johtajaksi oli määrätty divisioonan pioneeripataljoonan komentaja kapteeni Manninen.³¹ Hänen johtamansa miinanraivausosasto palasi rajan takaa loka-kuun 20. päivänä saatuaan työnsä päätökseen. Jälleen vaadittiin uusia miinakarttoja, mittakaavoissa 1:20 000 ja 1:50 000.

Rukajärven suunta

Karjalan tasavallan Rukajärven aluekomitean sihteerin kertomuksessa syksyiltä 1944 mainitaan suomalaispioneerit. Sen mukaan ”meille annettiin 90 suomalaista avustamaan miinanraivustyössä. Sitä varten annoimme suuren määrän puolueaktiiveja var-

tioimaan' heitä." Rukajärveläisten omassa miinanraivaajien joukkueessa oli vuoden 1944 syksyllä 35 henkeä. Sen todettiin olevan kuitenkin riittämätön, sillä "johdon" tietojen mukaan puolustuslinjassa arveltiin olevan 50 000 miinaa.³² Kuvaus antaa viitteen suomalaisotilaiden asemasta tehtävässään.

Rukajärvellä taistelleen 14. Divisioonan pioneeriosasto lähetti 27.9. majuri Seitamon ja kapteeni Hyvärisen komennuskuntineen neuvottelemaan Lentiiran tienhaarassa (Kuhmo) neuvostoliittolaisien kanssa miinojen purkamisesta. Seuraavana päivänä neuvostoliittolaiset määräsivät, että raivauskomennuskunta otetaan vastaan 2.10. klo 13. Divisioonasta lähti kaksi komennuskuntaa. Toinen oli kapteeni Hyvärisen johtama 3 + 1 + 15 miestä käsittävä osasto, joka lähti Klyysivaaraan. Yliluutnantti Sirviön johtama kahdeksan miehen komennuskunta lähti Honkaniemeen. Ensimmäinen palasi jo 6. päivänä lokakuuta puolen yön aikoihin, ja kapteeni Hyvärinen palasi divisioonan esikuntaan Nurmekseen.³³

Lokakuun 21. päivänä majuri Virmakoski 14. Divisioonasta ilmoitti, että kaikista miinakartoista oli lähetettävä yhdet kappaleet neuvostoliittolaisille Helsinkiin. Divisioonan kuriirina lähti vänrikki Suosalmi Vuokatin asemalta Helsinkiin 26. päivänä.

Puolustusvoimien Pääesikunnan yhteysosasto, joka oli linkkinä Valvontakomissioon, toimitti lokakuun 23. päivänä 1:20 000 topografikartat kaikista suomalaisten joukkojen Neuvostoliiton alueella miinoittamista alueista. Asiaa koskevia yhteydenottoja oli vielä muutama lokakuussa ja viimeinen 20.11. Se koski II ja IV Armeijakuntaa. II AK:n pioneeriosaston päällikkö eversti Olanti oli luovuttanut viimeisen erän heidän aluettaan koskevista miinakartoista yhteysupseeri eversti Karhulle 3.11. klo 10.³⁴

Laatokan Karjalaan ja eteläiseen Viaan lähettiin syys-lokakuussa 1944 ainakin 676 pioneeria, jotka työskentelivät rajalinjan takana 1–2 viikkoa. Kiireestä ja henkisestä paineesta huolimatta suomalaiset miinanraivaajat selvisivät melko vähäisin tappioin. Tehtävän vaativuutta lisäsi se, että rajan takana ei ollut lupa suorittaa räjäytyksiä. Vaikeimmatkin ansat oli purettava. Ja vaikeimman tehtävän vastuun otti usein itselleen purkuosaston johtaja. Purkutehtävissä loukkaantuneista tai menehtyneistä huomattava määrä oli upseereita tai aliupseereita.

Neuvostoliittolaisten ensimmäinen raivauskausi kesästä syksyyn 1944

Ensimmäisiin toimenpiteisiin, mitä kyliä vapauttaneet puna-armeijan mukana kulkeneet neuvostoviranomaiset tekivät, kuului kaikkien vuonna 1926 ja sitä ennen syntyneiden poikien ottaminen asepalvelukseen. He joutuivat rintamatehtäviin täysin kouluttamattomina. Karjalassa odotettiin vuosikautia rintamalla olleiden miesten paluuta, mutta turhaan.³⁵ Moni oli kaatunut ja joka tapauksessa sota jatkui monen kohdalla myös uusilla rintamilla, kun puna-armeijan osastoja siirrettiin Suomen rintamalta osallistumaan kilpailuun Berliinistä.

Pari viikkoa ensimmäisen kutsunnan jälkeen kutsuntakäskeytettiin kaikkiin miehitysalueella eläneisiin 16-vuotiaisiin nuoriin, jopa vuotta nuorempina kuin selustassa olevat. Arkipäivän askaaret pelottivat. Tieuria piti karttaa miinojen vuoksi. Pian asukkaat joutuivat karvaiden kokemusten kautta huomaamaan, että miinoja oli kätkeyty myös pienempien kulku-urien, metsäpolkujenkin kiuksaksi.³⁶ Viestejä miinojen aiheuttamista uhreista kuului eri puolilta Karjalaa. Esimerkiksi kirjallisessa selostuksessa puolue- ja poliittisesta työstä vapautuneella Seesjärven alueella todettiin heinäkuussa 1944 kahden saaneen surmansa ja kolmen haavoittuneen miinojen vuoksi. Elokuussa oli peräti 16 saanut surmansa ja 14 haavoittunut.³⁷

Jo kevään 1944 miinanraivausta koskevat käskyt merkitsivät myös raivaajien koulutuksen aloittamista. Tuolloin, rintamalinjan vielä ollessa paikallaan, koulutettiin 1 492 henkeä raivaustehtäviin. Heinäkuun lopulla esitettiin suunnitelma miinanraivaajien kouluttamiseksi. Sen mukaan tasavallassa olisi tarvittu 2 265 raivaajaa, mutta oli ehditty kouluttaa 1 453. Tehtävissä oli tuolloin 294 raivaajaa. Kyseessä oli vielä raivaustyö, jolla poistettiin miinoja omilta puolustuslinjoilta, sillä raivaajista 206 työskenteli alueilla, joilla suomalaisia ei ollut ollut koko sodan aikana: Vienan meren rannikkoalueilla ja Äänisen takana. Eri asia oli se, miten heitä saatettiin myöhemmin käyttää. Erään myöhemmän yhteenedon mukaan tuosta määrästä vain alle 600 henkeä oli mukana.³⁸

Useista dokumenteista ilmenee, että miinanraivauksen aloittaminen ajoittuu heinäkuun 7. päivään. Tähän voi kuitenkin liittää varauksen, että taistelujoukot ovat varmasti olleet heti tultuaan,

jos ei raivaamassa, mutta kuitenkin kartoittamassa miinoitteita. Varsin pian jouduttiin tiedustelemaan ohjeita miinanraivauksen nopeuttamiseksi. Samalla tehtiin myös ratkaisut siitä, kenen vastuulle miinanraivaus tulee. Pääsääntöisesti raivaukseen otettiin vain siviiliväestöä, jota johtamaan tuli upseereita insinöörijoukoista miinanraivauksen alueellisina johtajina.³⁹

Samassa raportissa todettiin myös, että Pudozin rannikolla (Äänisen itäpuolella) raivaukseen käytettiin Osoviahimin joukkueita, mutta Karjalan sotaneuvoston päätöksen mukaan (n:o 13, 10.3.1944) NKVD:n⁴⁰ joukkojen piti raivata näitä alueita. On mahdollista, että NKVD:n käyttö liittyi siihen, että alueella oli runsaasti BBK:n⁴¹ alaisia metsätyöläisiä. Äänisen takaisella alueella metsätöistä merkittävä osa oli BBK:lla.

Hitaan raivaamisen sanottiin jarruttavan kansantalouden jälle rakentamista. Karjalan rintaman sotaneuvostoa kehoitettiin antamaan ohjeita insinöörijoukkojen hallinnon päälliköille kenraaliluutnantti Hrenoville miinanraivauksen nopeuttamiseksi vapautetuilla alueilla. Entisten puolustuslinjojen raivaamiseen tuli käyttää insinöörijoukkueita sekä NKVD:n joukkueita.⁴²

Petroskoi oli kohteena erityisen ongelmallinen. Siellä oli ollut runsaasti suomalaisia ja siellä oli paljon siviilejä. Heinäkuun alun ja elokuun 10. päivän välisenä aikana oli tarkastettu 3 244 rakennusta. Kaikkiaan kaupungissa oli yksi ihminen saanut surmansa ja 14 haavoittunut, heistä seitsemän vakavasti. Peräti 11 haavoittumisista oli tapahtunut yhtenä päivänä, elokuun ensimmäisenä. Raivaustyötä vaikeutti se, että miinaharavia ei ollut mahdollista käyttää virtalähteiden puutteen vuoksi. Myös sähkölampuista oli pulaa.⁴³

Raivauksen käynnistäminen alueilla oli vaivalloista. Esimerkiksi Rukajärvellä oli lokakuun loppuun jatkuneella raivauskaudella osallistunut sulutteiden ja esteiden raivaukseen yhteensä 418 henkeä ja varsinaiseen miinanraivaukseen 93 henkeä.⁴⁴ Aiemmin on kerrottu samalla alueella, samana aikana toimineen 35-hengen miinanraivausosaston. Ilmeisesti jälkimmäinen, suurempi luku kuvaa jonkinlaista "raivaustalkootyötä", joka on ollut paikallisesti organisoitua.

Eri kertomukset miinanraivaajien määrästä ja ikäjakaumasta ovat jossain määrin ristiriitaisia, samoin kuin tiedot raivaustyön etenemisestä. Edellä viitatussa kertomuksessa todetaan syksyllä

1944 harjoitetun miinanraivausta 18 alueella 1 237 hengen voimin. Heidät oli jaettu 19 joukkueeseen. Raivaajien sanotaan olleen pääasiassa vapaaehtoisia, mutta mukana oli myös puolueen ja neuvostojen henkilökuntaa sekä paikallista väestöä, yhteiskunnallisen veloituksen pohjalta.

Vuoden 1945 lopussa tehdyssä loppuyhteenvedossa mainitaan, että raivaajia oli koulutettu vuonna 1944 yhteensä 2 290 sekä 123 ohjaajaa. Raivaajia oli käytetty tehtävään 1 237 sekä ohjaajia 97 ja upseereita 26. Alue- ja kaupunkineuvostojen henkilökuntaa oli rai-vauksessa ollut yhteensä 88. Kaikkiaan oli yhteenvedon mukaan ensimmäisenä raivaussyksynä käytetty yhteensä 1 448 henkeä rai-vaukseen.⁴⁵

Pakko vai ”vapaaehtoinen pakko”

Karjalan arkistoissa on runsaasti materiaalia, josta on nähtävissä siviiliväestön jako kahtia: miehityksessä olleisiin ja sen takana eläneisiin, joko siellä alunpitäen asuneisiin tai siellä evakkona eläneisiin. Miehityksessä olleet syyllistettiin ”jättäytymisestä” vihollisen käsiin. Heiltä odotettiin muita suurempia veloitteita lu-nastamaan se velka isänmaalle, että he eivät olleet sodan aikana osallistuneet ”fasistituholaisten” vastaiseen taisteluun. Tämä ilme-ni monissa muodoissa ja vuosikymmeniä sodan jälkeenkin.

Syyskuun lopulla 1944 Petroskoissa pidetyssä puolueaktiivien kokouksessa päätettiin mm. ”selittää miehityksessä olleelle väestöl-le, että he eivät osallistuneet puna-armeijan taisteluun vihollista vastaan. Sen vuoksi heidän pitää työskennellä kaksin- ja kolmin-kertaisesti ja auttaa puna-armeijaa vihollisen tuhoamisessa”. Li-säksi tuli selittää, että evakosta tulleet työtätekevät auttoivat uh-rautuvalla työllä maamme kotirintamalla puna-armeijaa taistelusa saksalais-suomalaista miehittäjää vastaan ...⁴⁶

Jo keväällä aloitettuun miinanraivaajien koulutukseen rekrytoi-tiin Belomorskissa ja Segešassa vuosina 1927 ja 1928 syntyneitä nuoria.⁴⁷ Kuitenkin jo aiemmin käytetyssä Vieljärvellä kasvaneen vuonna 1928 syntyneen Ivan Sergejevin kirjassaan esittämä ku-vaus hänen ikäluokkansa miespuolisen nuorison ottamisesta rintamalle heti vapautuksen jälkeen kuvanee laajemminkin sitä, että miinanraivaajat olivat enemmistöltään naisia.

Naiset kantoivat päävastuun raivaustöistä. Tässäkin petroskoilaisryhmässä ainoa vastakkaisen sukupuolen edustaja oli ryhmän johtaja luutnantti Svuhin.

Kuva: Karjalan valtionarkiston kuva-arkisto.

Women bore the main responsibility of mine clearing activities. Lieutenant Svuhin, the section leader, was the only male even in this mine clearing group of Petrozavodsk residents.

Kysymys pakosta tai vapaaehtoisuudesta on vaikeasti määriteltävissä. Useissa aikalauskertomuksissa puhutaan pakosta joutua "miinanpolkemistehtäviin". Ilmeisesti kyse on ollut samantapaisesta velvollisuudesta kuin työvelvollisuus on ollut esimerkiksi Suomessa. Tehtävä on osunut useimmiten nuorille aikuisille. Kun nuoret miehet joutuivat rintamalle sodan vielä riehuesssa, lankesi tuo ikävä tehtävä naisille. Pakon tuntua on ollut omiaan lisäämään evakosta tulleiden ja puna-armeijan edustajien, ilmeisesti usein myös raivausohjaajien "syyttävä sormi". Myös sodan lopullinen päättyminen keväällä 1945 oli varmasti omiaan lisäämään vastenmielisyyttä joutua vielä vaaralliseen tehtävään.

Kysymys oli kuitenkin myös arjen sanelemasta pakosta. Se kuka,

miinoja purki, ei ollut tärkeätä. Se oli kaikkien yhteinen intressi. Ensimmäinen laajempi kertomus venäläisten asuttamasta miehitysalueesta, Äänisniemestä on julkaistu Carelia-lehdessä vuonna 1994. Artikkelin kirjoittaja Ivan Kostin on syntynyt Pavlikovon kylässä Äänisniemellä vuonna 1932. Miehityksen päättyessä hän oli siis 12-vuotias. Hänen kuvauksensa mukaan puna-armeijan mukana olivat tulleet ensimmäiset miinanraivaajat, jotka tekivät työtä myöhäissyksyyn asti. Tehtävä oli kuitenkin jäänyt kesken. Marraskuussa laaditun raportin mukaan Äänisniemen raivaustyö oli saatu jo valmiiksi siltä vuodelta,⁴⁸ mutta miinoja oli edelleen maastossa.

Kostin kertoo: ”Me kuin kunnan pioneirit, opimme itse tekemään miinat ja ammukset vaarattomiksi, räjäytimme sytytys- ja merkinantomiinat innoissamme ja nautimme aikaansaamastamme. Sattui kyllä niinkin, että joku pojista astui miinaan jääden koko loppuelämäksi invalidiksi.”⁴⁹ Tämä kuvaus vastaa myös arkistoissa esiintyviä, joissa nuorimmat ikäluokat kokivat raivaustyön seikkailuna. Useilla oli myös henkilökohtaisia panssaritorjuntatykkejä tai muita aseita metsän kätköissä, joista niitä välillä kaivettiin esiin aseleikkejä varten.

Maataloustöissä alkuun päässeet kolhoosilaiset eivät jaksaneet olla kiinnostuneita tuosta merkittävästä yhteiskunnallisesta velvoitteesta. Esimerkiksi yhden Pitkärannan sovhoosin johtaja toveri Ignatov joutui olemaan kuukauden suomalaismiehityksen päätymisen jälkeen ”ilman ihmisiä”. Omat joukot olivat pahoin vahingoittaneet taloja, ja elintarvikkeiden toimitus toimi heikosti.⁵⁰ Kun Pitkärannan rajoonissa valmistauduttiin kesän 1945 miinanraivaukseen, siihen mennessä raivauksessa oli ollut 50 raivaajaa, ja Salmisissa oli raivattu 25 miinaa ja 20 hehtaarin alue. Heinäkuun alussa alkavalle raivaajien kurssille odotettiin 31 koulutettavaa, joka velvoite jaettiin kullekin sovhoosille, mutta riittävästi ei maataloustyöväkeä sinne löytynyt. Myöskään raivaajakurssille osallistuvien elintarvikehuoltovelvoitetta eivät sovhoosit ja kolhoosit olleet täytäneet.⁵¹

Miinanraivaustehtäviin oli halukkuutta erityisesti puolueen jäsenten piirissä mielessä kunnostautuminen tärkeässä isänmaallisessa tehtävässä. Parhaiten menestyneitä palkittiin paitsi mitalein myös rahapalkinnoin. Parhaaseen tulokseen vuonna 1944 päässyt oli muuten kansallisuudeltaan suomalainen, Puutoisen Lespromhizin kirjanpitäjä Irja Einovna Herronen. Hänen kerrotaan tehneen

vaarattomiksi 2 499 miinaa, mistä annettiin 2 850 ruplan rahapalkkio. Herrosen johtama 22 hengen raivauskomennuskunta teki vaarattomaksi 20 000 miinaa.⁵² Toisen ”palkinnon” saavuttanut oli myös nainen, nimeltään Komarova. Hän pääsi lähes samaan tulokseen 2 309, mistä myönnettiin sama summa. Muille palkintosijoille päässeiden tulos oli 1 600–1 700 miinaa.⁵³

Rukajärven alueella oli syksyllä 1944 työskennellyt 93 henkeä raivaustehtävissä ja he olivat tehneet vaarattomiksi 2 200 miinaa ajalla 25.9.–25.10. Parhaaseen tulokseen päässyt Maria Tihonova oli purkanut 422 miinaa ja seuraavaksi eniten purkanut Nikolai Ivanov yhteensä 304 miinaa. Rukajärven alueen ensimmäisen syksyn raivaustyön tappiot olivat kaksi raivaajaa, joista toinen oli ollut komennuskunnan johtaja luutnantti Lebedev, joka menetti henkensä.⁵⁴

Miinanraivaustyössä tapahtuneet vahingot selitettiin usein huolimattomuudella ja laiminlyönneillä. Joskus mukana oli myös inhimillisiä ”erehdyksiä”, jotka antavat viitteitä muista arkipäivän ongelmista. Eräässä kuolemantapaustutkinnassa syksyiltä 1944 oli onnettomuuden syynä huomion kiinnittyminen johonkin, mikä oli jotain erityisen tärkeätä. Kaksi raivaajaa kuoli ja kaksi haavoittui. Miksi? Eräs raivausjoukkueeseen kuulunut nainen oli huutanut muille ja kutsunut luokseen: ”Täällä on marjoja, tulkaa poimaan!” Siitä suinpäin juoksu huudon suuntaan unohtaen, miksi metsässä oltiin. Siellä löytyi myös miinoja, joita oltiin etsimässä.⁵⁵ Karjalassa elettiin nälän partaalla pari vuotta sodan jälkeen, ja ainahan hyvä marjapaikka on ihmisiä kiinnostanut.

Raivaustavoitteiden ja saavutettujen tulosten välillä on eri lähteissä ristiriitoja. Esimerkiksi Seesjärven alueneuvoston toimeenpanevan komitean raportissa 11.11.1944 todetaan, että raivaussuunnitelma oli saavutettu. Paikallisesta väestöstä oli koulutettu raivaajiksi 126 henkeä ja he olivat tarkastaneet tietä 312 km:n matkalta alaltaan 606 km² ja 20 asutuskeskusta. Vaarattomiksi oli tehty 1 283 miinaa ja tuhottu räjäyttämällä 885 miinaa.⁵⁶ Vastavasti kokonaisselvityksessä Seesjärveltä raivatuksi alueeksi mainitaan 7 500 km².

Samassa raportissa kerrotaan koko Karjalassa raivatuksi alueeksi yhteensä 73 267 km². Toisaalla samassa asiakirjassa mainitaan raivatuksi pinta-alaksi 12 237 km². Lisäksi alueita, jossa oli merkittäviä, muttei raivattuja miinoja, oli yhteensä 20 360 km². Raivatuista

Raivaustyön sankari: "Aleksandr Pravin, nuori miinanraivaaja Äänisniemen alueelta, teki vuonna 1944 vaarattomaksi noin 3 000 miinaa. Hän osallistui vastustajan kätkemien miinojen raivaamiseen myös Kiestingin rajoonissa". Kuva: Karjalan valtionarkiston kuva-arkisto.

The hero of mine clearing activities: "Aleksandr Pravin, a young mine clearer, a native of Äänisniemi. He inactivated some 3 000 mines in 1944. He took part in the clearing of hostile mines also in Kiestinki rajoon (municipality)."

miinoista mainitaan olleen 34 304 omia ja 24 447 vastustajan kätkemää, siis yhteensä 58 751 miinaa. Tarkastettuja ja raivattuja asutuskeskuksia oli 698. Raivaajia oli koulutettu 2 301 ja ohjaajia 125 henkeä. Raivaustyössä loukkaantuneita oli 71 ja 33 oli menettänyt henkensä.

Miinanraivauksesta kertovat arkistolähteet paljastavat miehitksen jälkiselvittelyistä myös jotain aivan uutta suomalaisten keskitysleiriläisten kohtelusta ja muistamisesta sodan jälkeen. Muutama vuosi sitten suomalaisten leireissä olleet järjestäytyivät Petroskoissa. He ovat lähestyneet Suomen Tasavallan presidenttiä kirjeellä, jolla pyydetään suomalaisilta korvausta heidän kokemistaan kärsimyksistä.

Kuitenkin Karjalan tasavallan keskusarkistossa on Äänisniemen alueneuvoston toimeenpanevan komitean pöytäkirjassa tieto, jonka mukaan päätettiin suomalaisesta vankileiristä palanneiden avustamisesta. Päätettiin käyttää niistä 80 000 ruplasta, jotka olivat jääneet käyttämättä miinanraivaajien palkkioina, 50 000 ruplaa

kerta-apurahana väestölle, joka oli palannut suomalaisesta leiristä vuonna 1944.⁵⁷ Eri asia on tietenkin, onko korvauspäätös todella pantu toimeen. Ottaen huomioon tämän päivän keskitysleirijärjestön aktivistit voidaan olla varmoja, että mahdollisen korvauksen saaneet ovat olleet heidän jo kuolleita vanhempiaan. Suurin osa leiriläisistä oli kuitenkin Leningradin Oblastin alueelta Syvärin tuntumasta, eikä tiedossani ole sieltä vastaavia päätöksiä.

Syksyn raivauskauden päättyessä marraskuussa 1944 raivaajia siirrettiin muihin työtehtäviin. Marraskuussa 1944 Karjalassa oli vuosina 1928–30 syntyneitä miinanraivaajia peräti 193 kokonaismäärän ollessa 591. Joissain alueilla nuoret muodostivat raivaajista enemmistön. Petroskoin ympäristössä, Prionezessa 47 raivaajasta oli nuoria 28 ja Aunuksessa 54:stä peräti 41. Seesjärvellä raivaajia oli kaikkein eniten yhteensä 142 ja heistä 57 oli nuorisokäisiä. Äänisniemellä raivausta oli vähän ja raivaajia vain 14. Heistä 10 oli nuoria. Tämä nuorisojoukko kuului pioneerijärjestöön.⁵⁸

Karjalan jälleenrakentamisen ongelmat näkyivät myös harkitsemattomina työvoiman siirtoina ja päällekkäisinä työvoimatilauksina. Kun raivauskausi päättyi marraskuussa, lähetettiin raivaajia Petroskoin jälleenrakennustyöhön. Sinne saapui 711 henkeä odotetun 1 117 asemesta. Mukana olivat myös jo edellä mainitut nuoret raivaajat. Raivaajat eivät kuitenkaan tienneet etukäteen, mihin tehtäviin heitä oltiin siirtämässä. He joutuivat valmistautumattomina asunto- ja huolto-olosuhteiltaan puutteellisiin oloihin. Petroskoissa ei ollut valaistusta, polttopuita, pöytiä tai astioita. Oli vain kuusi sänkyä, 16 vuodepatjaa ja 10 pukkisänkyä. Myöskään ruokahuoltoa ei ollut järjestetty. Monet palasivat Aunuksen ja Seesjärven alueille, ja töihin jäi vain 450 henkeä.⁵⁹ Lopulta kävi niin, että 320 nuorta mainitusta joukosta hävisi omille teilleen eikä viranomaisilla ollut tietoa heidän olinpaikastaan. Paikallisorganisaatiot jättivät myös ilmoittamatta omia pioneerejaan. Tasavallan Osoviahimin miinanraivauksen komentaja yliluutnantti Svitov ilmoitti kirjeellään, että tällaista salaamista vastaan tullaan käyttämään ”kaikki toimenpiteet”.⁶⁰

Samanaikaisesti puolueen keskuskomitea päätti lähettää raivaajia hakkuutöihin, mikä omalta osin sotki Petroskoin jälleenrakennustyövoiman saantia. Tämä ilmenee miinanraivaajien pitämän

kokouksen raportista, jonka raivaajat lähettivät Karjalan puoluejohtajalle, kenraali Kuprijanoville.⁶¹

Vuoden 1944 raivauskauden loppuun mennessä oli raivattu alueista miinoja seuraavasti:

Kokonaan raivatut:

Petroskoi
Kontupohja ja Kontupohjan alue
Äänisniemi
Pudoz
Karhumäen kaupunki
Vieljärvi

Osittain raivatut:

Karhumäen alue 60–70 %	
Suojärvi 35 %	Prioneze 40 %
Pitkäranta 40 %	Aunus 40 %
Seesjärvi 20 %	Soutjärvi 40 %
Prääzä 75 %	Tunkua 75 %
Petrovski 20 %	Kiestinki 10 %
Rukajärvi 5 %	Kalevala 10 %

Repolan aluetta ei raivattu

Toinen raivauskausi vuosi 1945

Samalla kun laadittiin vuoden 1944 miinanraivausyhteenveto, aloitettiin valmistautuminen seuraavaan kauteen. Puolueen keskuskomitean sotilasosaston johtaja toveri Solovjev esitti Kuprijanoville pyynnön valmistavista toimenpiteistä. Sen mukaan 600 koulutettua raivaajaa oli saatava keväällä 1945 raivaukseen. Heille oli järjestettävä ennen työhön ryhtymistä 10-päiväinen koulutus. 14 alueella (viisi oli jo raivattu), jossa miinoja raivataan, oli valmistettava uusi kiintiö ja viisipäiväinen harjoitus. Vuonna 1928 syntyneille oli järjestettävä kutsunta, jolla olisi koottu 1 000

henkeä. Heillekin oli järjestettävä 10–12 -päiväinen valmennus.⁶² Valmentautumiseen kiinnitettiin aiempaa enemmän huomiota.

Karjalan puoluearkistossa on useiden ”väliraporttien” lisäksi laaja loppuraportti. Siinä lähdetään liikkeelle alueen maantieteellistä yleiskuvauksesta. Raportin mukaan ”saksalais-suomalaisten tuholaisten” aiheuttamat vahingot olivat yhteensä kuusi miljardia ruplaa. Kokonaan hävitettyjä asutuskeskuksia oli sen mukaan 178 ja osittain tuhouttuja 409.⁶³

Miinanraivaajia koulutettiin kaikkiaan 2 888 ja ohjaajia 170. Kokonaisuudessaan koulutettiin noin 650 vuonna 1945. Raivaustöissä käytettiin vuonna 1944 yhteensä 1 448 henkeä ja seuraavana vuonna 956 henkeä. Raivaajista oli vuonna 1944 ohjaajia 97, upseereita 26 sekä alue- ja kaupunkineuvostojen työntekijöitä 88. Viimemainittujen osuus lisääntyi vielä parilla seuraavana vuonna. Ohjaajien ja upseereiden määrä pysyi vuonna 1945 lähes samana, mutta raivaajien määrä laski noin kolmanneksella. Raivauskomennuskunnat muodostettiin alueittain.⁶⁴

Raivattujen alueiden pinta-ala oli vuonna 1944 yli 20 000 km², mistä 1 159 km² oli sotajoukkojen puhdistamia ja loput Osoaviahmin, siis paikallisen väestön puhdistamia. Seuraavana vuotena puna-armeijan rooli vahvistui. Raivattu kokonaisala oli kolmanneksen suurempi kuin edellisenä vuotena eli 31 233 km². Armeijan osuus oli siitä yli 9 604 km². Raivattu kokonaisala oli 51 489 km², josta puna-armeijan osuus oli 10 763 km².⁶⁵ Painopisteen muuttuminen selittynee sillä, että sota Keski-Euroopassa oli päättynyt. Nyt oli mahdollista jättää siviiliväestölle paremmin rauha työskennellä normaalisti heille kuuluvissa tehtävissä.

Karjalan tasavallan kokonaispinta-ala oli 168 000 km² ja siitä oli miehityksessä ollut 114 389 km². Raivattua pinta-alaa oli 76 000 km². Alueita, joilla ei ollut sotilaita eikä miinoja, oli yhteensä 17 900 km². Selvityksessä kuvattiin myös hyvin tarkoin eri tyyppisiä miinoja ja muita räjähteitä. Raivaukseen käytettiin 136 838 henkilötyöpäivää, joista vuonna 1944 noin 62 600.

Vienan Karjalan laajat harvaanasutut korpimaisemat kätkivät vielä tämänkin jälkeen runsaasti miinoja. Siellähän oli käyty syksyllä 1941 kiivaita korpitaisteluja. Kiestingin ja Kalevalan (Uhtuan) piireihin kaivattiin raivaajia vuodeksi 1946 vielä noin 500.

Vastapuolen miinoja tuhottu

	1944	1945	yht.
Osoviahim	48 790	90 371	139 161
Sotajoukot	455 700	330 748	786 448
yhteensä	504 490	421 119	925 609

Omia miinoja tuhottu

	1944	1945	yht.
Osoviahim	29 190	15 902	45 092
Sotajoukot	300 800	208 673	509 473
yhteensä	329 990	224 575	554 565

Kerätty ja tuhottu miinoja sekä muita räjähteitä

	1944	1945	yht.
Osoviahim	125 108	230 729	355 837
Sotajoukot	756 500	884 394	1 640 894
yhteensä	881 608	1 115 123	1 996 731

Miinojen aiheuttamat tappiot

Miinojen vuoksi vahingoittuneiden tai kuolleiden määrä oli myös melkoinen. Määrästä enemmän kuin puolet oli siviilejä.

		1944	1945	yht.
raivaajia ja ohjaajia	kuollut	34	9	43
	haavoitt.	67	19	86
yhteensä		101	28	129
siviilejä	kuollut	33	44	77
	haavoitt.	49	70	119
yhteensä		82	114	196

Karhumäen pahoin tuhoutuneen kaupungin raivaajia. Varustepula oli myös henkilökohtaisessa vaatetuksessa. Parhaat kengät lienevät olleet ne ainoat kengät.

Kuva: Karjalan valtionarkiston kuva-arkisto.

Mine clearers of the badly damaged town Karhumäki. The lack of proper equipment is clearly seen in individuals' clothing. The best shoes were probably also the only ones.

Miinanraivaajien raivausprikaatin tyttöjä Karhumäestä.

Kuva: Karjalan valtionarkiston kuva-arkisto.

Girls of Karhumäki Mine Clearing Brigade.

Miinat veivät ainakin 120 ihmisen hengen ja vahingoittuneita oli kaikkiaan 205. Miinavahinkojen ajallinen painottuminen ja erot eri ryhmien välillä kertovat selkeästi, että siviiliväestö oli unohtanut miinojen aiheuttaman riskin. Nimenomaan siviilien kohdalla miinavahingot lisääntyivät melkoisesti vuonna 1945, vaikka miinojen purkamisessa oltiin päästy hyvin pitkälle jo syksyllä 1944. Samasta seikasta antaa viitteen myös eräs raportti Belomorskin piiristä vuoden 1945 lopussa. Siinä tiedettiin miinanraivaussuunnitelman toteutuneen vain 64 prosenttisesti (pinta-ala). Insinöörijoukkojen komentajan todettiin jättäneen puolustuslinjoja suunnitelman ulkopuolelle.⁶⁶ Tämä ilmeni Karjalan puoluejohtajan huomautuksesta sotilaspiirin sotajoukkojen komentajalle. Puna-armeija ei nähtävästi ollut valmis ottamaan ”turhina” pitämiään riskejä, kun alueen siviilihallinnossa riski koettiin konkreettisempänä ihmisten jokapäiväisen elämänkulun kannalta.

Suomen sota -teoksen mukaan suomalaiset pioneerijoukot raivasivat 19.9.1944 jälkeen yhteensä 78 569 miinaa ja kärsivät työssä 10 miehen tappiot kaatuneina ja 110 haavoittuneina.⁶⁷ Luvuisa on ilmeisesti myös Suomen puolella vahingoittuneita. Esimerkiksi yksi pioneeriluutnantti menetti henkensä uudella rajalinjalla Värtsilässä. Karjalan Tasavallan alueella on tässä mainittujen osastojen yhteiset tappiot olleet 25 haavoittunutta ja kolme kuollutta.

Aivan varmasti vielä vuosia tämän jälkeenkin Karjalan korpiin kätkeyty miinat ovat aiheuttaneet vahinkoja asukkaille, aivan niin kuin Lapin asukkaat kokivat vahinkoja kotiseuduillaan saksalaismiinojen vuoksi. Raivaustyön aiheuttamat menetykset olivat mittavuudeltaan samaa luokkaa.

Lähdeviitteet

1. Ks. esim. Polvinen, Tuomo, Barbarossasta Teheraniin, Suomi kansainvälisessä politiikassa 1941–1943. Juva 1979, s. 290–291.
2. Palm, Thede, Moskova 1944, aseleponeuvottelut maaliskuussa ja syyskuussa 1944. Jyväskylä 1973, s. 30–33.
3. Yhteenvedo 1941–45 jälkeen vapautetuilla KSSNT:n alueilla tehdyistä miinanraivauksista ja sotasaaliin keräämisestä. F 8, Op 15, delo 587, (GAOPDFK).
4. Vuorenmaa, Anssi – Hietanen, Silvo, Asemasodasta uusiin sotilaallisiin haasteisiin, kevät 1944. Artikkelit teoksessa Kansakunta sodassa 3. osa. Helsinki 1992, s. 75.

5. Lähes poikkeuksetta käytetään lähteissä tuota määritelmää. Usein puhuttiin fasistimiehitäjästä, mutta erittäin harvoin vain suomalaisista. Moskovassa ei suomalaisia eroteltu saksalaisista.
6. Obščestvo sovejstvja oborone i aviacionno – himičeskomu stroitel'stvu (SSNT:n maanpuolustus- sekä ilma- ja kaasusuojeluyhdistys vrt. vapaaehtoiset kodinturvajoukot).
7. Sama kuin viite 3. Lähes poikkeuksetta Neuvostoliitossa laaditut asiakirjat puhuvat saksalais-suomalaisesta miehityksestä huolimatta siitä, kenen joukkoja kullakin alueella todellisuudessa oli. Eteläisessä Karjalassa oli ollut saksalaisen 163. Divisioonan joukkoja etenemisvaiheessa. Kuitenkin varsinainen miehityshallinto oli kaikkialla suomalaisten hallinnassa.
8. Luettelo miehityksessä olleiden Karjalan alueiden vapauttamispäivistä, KSSNT:n KP:n KK:n järjestöosaston johtaja Kuznetsov. F 8, Op 15, delo 656 (s. 23), (GAOPDFK).
9. Laine, Antti, Suur-Suomen kahdet kasvat, Itä-Karjalan siviiliväestön asema suomalaisessa miehityshallinnossa 1941–1944. Keuruu 1982, s. 360–361.
10. II AKE:n spk 1.8.1944–3.12.1944, 7.9. klo 4.20 vastaanotettu II AKE:n sähkö. Spk 4164, SArk.
11. II AKE:n sähkö n:o 3252/III/5 sal. 8.9.1944 OpOs/PM:n päälliköille. II AKE/MaaRE, T 12428/9, SArk.
12. Suomen sota 1941–1945, 10. osa. Kuopio 1961, s. 285.
13. Palm 1973, liitteet s. 228–229.
14. II AKE:n spk 1.8.–3.12.1944. II AKE:n sähkö n:o 3445/III/sal. 25.9. klo 19. Spk 4164, SArk.
15. Ibid.
16. Sama kuin viite 13.
17. Kertomus 1.D:n raivaustyöstä ? alueella 28.10.1944. II AKE/MaaRE, T 12428/9, SArk.
18. Ibid.
19. Ibid.
20. Ibid.
21. Ibid.
22. RjPr:n Pioneerikomentajalle 24.10.1944, T 12428/9, SArk.
23. Piontsto/MaaRE:n sotapäiväkirja 1.1.1943–27.2.1944, Spk 4185, SArk.
24. Kertomus 7.D:n esteiden ja miinoitusten raivaustoiminnasta 17.10.1944, AKE/MaaRE, T 12428/9, SArk.
25. Ibid.
26. 26.9. II AKE OpOs PM:lle. II AKE:n spk 1.8.1944–3.12.1944, Spk 4164, SArk.
27. Spk Piontsto/8.DE, 22.9.1944, Spk 5846, SArk.
28. Spk Piontsto/5.DE, 21.9.1944, Spk 5470, SArk.
29. Piontsto/8.DE:n sotapäiväkirja 21.6.1944–21.11.1944, Spk 5846, SArk.
30. Ibid.
31. Ibid.
32. Ptk. KSSNT:n KP:n KK:n X plenumista 12.–13.10.1944. Rukajärven aluekomitean sihteeri Petrovin puheenvuoro. F 8, Op 52, delo 1, (GAOPDFK).
33. Piontsto/14.DE:n sotapäiväkirja 11.5.1943–28.11.1944. Spk 6194, SArk.
34. Neuvostoliittolaisten esittämät kysymykset vastauksineen 30.9.–30.10.1944, YhtOs/PvPE, T 19498/5, SArk.

35. Sergejev, Ivan, Kenraalien Salaliitto, Carelia 6/93, s. 71–73.
36. Ibid.
37. KP:n KK:n järjestysosaston johtaja Vlasoville, KSSNT:n KP:n KK:n järjestysosaston johtaja Vasiljev. F 8, Op 14, delo 114 (s. 20), GAOPDFK.
38. Selvitys miinanraivauksesta vapautetuilla alueilla 1.11.1944. F 1394, Op 7, delo 31/233, TšGA R.
39. KSSNT:n SNK:n ja KP:n KK:n päätös: Saksalais-suomalaisilta miehittäjiltä vapautuneiden KSSNT:n alueiden ja kaupunkien miinanraivaamisen etenemisestä (27.7.1944). F 8, Op 4, delo 198, (GAOPDFK).
40. Narodnyi Komissariat Vnutrennyh Del (Sisäasiain Kansankomissariaatti).
41. Belomorski Baltiski Kombinat. Vienanmeren Itämeren kombinaatti, joka oli kyseisen kanavan valmistuttua toimintaan organisoitu pakko-työleirien keskusorganisaatio. Keskuspaikka oli Karhumäen kaupungissa ja sen alaisia GULAG-leirejä oli useita kymmeniä eri puolilla Neuvosto-Karjalaa ja Kuolan alueella.
42. Ibid.
43. Raportti miinanraivauksesta Petroskoin kaupungissa 16.8.1944. F 8, Op 14, delo 6, (GAOPDFK).
44. Rukajärven Aluekomitean puolueaktiivien ptk 29.10.1944. F 30, Op 1, kop 15 ed.hran. 287, (GAOPDFK).
45. Sama kuin viite 3.
46. Puolueaktiivien kokouksen päätöksestä 29.9.1944 (s. 17). F 8, Op 14, delo 49, (GAOPDFK).
47. Miinanraivauskertomus 1.1.1944. F 1394, Op 7, delo 32/233, (TšGA R).
48. Sama kuin viite 14.
49. Kostin, Ivan, Miehitys, Carelia 3/94, s. 59.
50. Ptk. n:o 3 Pitkärannan rajoonin puolueaktiivien kokouksesta 29.10.1944. F 223, Op 1, delo 4/101, (GAOPDFK).
51. 25.6.1945. F 223, Op 3, delo 5/3, (GAOPDFK).
52. Vlasov, Juri, Dlja nih voina zakontsilas' v 1947-om. (Heidän sotansa päättyi v. 1947.) Käsikirjoitus lehtiartikkelista.
53. Ibid.
54. Rukajärven alueen aluekomitean puolueaktiivien kokouksen ptk. 29.10.1944. F 30, Op 1, delo 15/287, (GAOPDFK).
55. Selvitys miinanraivauksesta vapautetuilla alueilla 1.11.1944. F 1394, Op 7, delo 32/233, (TšGA R).
56. Seesjärven TpK:n ptk n:o 15, 11.11.1944. F 1394, Op 3, delo 117/881 (ss. 49–51), (TšGA R).
57. Äänisniemen alueneuvoston TpK:n kokouspöytäkirja 21.12.1944, 16 §. F 1394, Op 3, delo 114/872, (TšGA R).
58. Miinanraivauksesta KSSNT:n alueilla, Ilmoitus KSSNT:n KP:n KK:n sotilasosaston päällikölle toveri Solovjevile (marraskuulta 1944). F 8, Op 15, delo 557, (GAOPDFK).
59. Karjalan KP:n KK:n sotilasosaston johtaja Solovjev Kuprijanoville 24.1.1945. F 8, Op 15, delo 579 (s. 1–5), (GAOPDFK).
60. KSSNT:n Osoaviahimin keskusneuvoston komentaja-ohjaaja miinanraivauksen alalla, ylil. I. Svitov KSSNT:n KK KP/b:n sotaosaston johtaja A.K. Solovjevile. F 8, Op 15, delo 557, (GAOPDFK).
61. Ibid.

62. Raportti miinanraivaajien kokouksesta Petroskoissa 21.1.1945 (ss. 1–5). F 8, Op 15, delo 579, (GAOPDFK).
63. Sama kuin viite 3.
64. Ibid.
65. Ibid.
66. Kuprijanov Belomorskin sotilaspiirin joukkojen komentajalle kenraalievierusti Froloville 28.12.1945. F 8, Op 15, delo 579, (GAOPDFK).
67. Suomen sota 1941–1945 10. osa. Kuopio 1961, s. 285.

Summary

POST-WAR MINE CLEARING MISSION IN SOVIET KARELIA 1944–1947

After every modern war, mines are the troublesome and long lasting obstacle that hinder returning to peaceful life. Mine is a cheap weapon that causes damages impartially and also to own citizens. Once the one who laid a mine has disappeared from the scene, the weapon is a threat to its environment for years if not for decades.

When the end of the latest war between Finland and the Soviet Union, the Continuation War, began to be dimly visible, preparations were made in the Soviet Union in winter 1944 for initiating a mine clearing operation.

The armistice agreement was signed on 19th September 1944. The appendix of its 1st article imposed Finland the responsibility of clearing the mines her troops had laid and obstacles they had constructed in her theatre of operations. The area that had to be cleared in 40 days extended from the line of Moscow peace treaty to the line Finnish troops had stopped their withdrawals in 1944.

Finnish troops sent mine clearing task forces to their former areas of responsibility. They worked overseen by local Communist Party organs in wide spheres of operations and in a great hurry.

In this study the area of Soviet Karelia is examined, the Soviet source material of which are on file in Petrozavodsk. Because of available source material, the Karelian Isthmus remains outside the study. In Karelia almost 700 Finnish engineers were involved in the operation in which three got killed and 25 wounded.

The responsibility of mine clearing in the Karelian republic remained mainly on the shoulders of women and boys below the call-

up age. Only the instructors had a proper 'vocational training'.

The mission continued in 1944 and 1945 intensively all through the summer until the end of October, but mine clearing was also carried out for a couple of years after that especially in the north. 'Osoaviahim', a volunteer association for protection against air raid and gas, had the organizational responsibility of activities.

According to the reports telling about mine clearing activities, altogether 925 609 Finnish mines and 554 565 'friendly' mines had been cleared at the end of the mine clearing period in 1945. Taking other explosives also into account, in all some 2 million pieces had been destroyed and collected.

The circumstances of the mission were quite rough and the willingness of starting the work was pretty skimpy. On the other hand, also a certain type of competition emerged because some party activists wanted to show their social consciousness. The best ones were awarded by certificates of honour and substantial sums of money.

Mines caused at least 120 deaths besides of which 205 have been mentioned being wounded. The number of civilian casualties increased in the course of time to 77 dead and 116 wounded. That was because caution flagged when the acute threat diminished. But there are certainly still mines in the forests that have not been found.

PUOLUSTUSVOIMIEN KENRAALINARVOJEN JA -ARVOMERKKIEN UUDISTUS KANSAINVÄLISEN KEHITYKSEN VALOSSA

Kenraali on sotilasarvona eräs vanhimmista ja perinteisimmistä. Sotilasarvot ovat hyvin pitkälle eurooppalaisperäistä yhtenäiskulttuuria, jossa on havaittavissa selvä, yhtenäinen päälinja, mutta myös omia alakulttuureitaan ja näiden pienempiä, kansallisia versioita, jollainen on myös Suomen sotilasarvojen ja arvomerkkien järjestelmä. Sotilasarvot ovat kehittyneet hitaasti tiettyjen sotaväen perustoimintojen ympärille, ja perustendenssinä on armeijoiden kasvaessa ollut myös tehtävien ja sotilasarvojen määrän lisääntyminen. Toisen maailmansodan jälkeen trendi kuitenkin kääntyi, ja useissa maissa karsittiin yläpään arvojen käyttöä. Näihin kuului nimenomaan marsalkan arvo(t), mutta paikoin myös kenraaleja. Suomessa kuitenkin luotiin hiljan uusi kenraalinarvo ja samassa yhteydessä muutettiin kenraalien arvomerkkejä. Tässä artikkelissa luodaan pieni historiallinen katsaus maavoimien kenraalien paikkaan upseerien joukossa, ja sen jälkeen keskitytään kenraalien arvomerkkeihin ennen ja nyt. Näin pyritään antamaan laajempaa perspektiiviä suomalaiselle uudistukselle ja sen arvioinnille.

Alimman upseeriryhmän muodostavat kompaniatason upseerit¹, luutnantin ja kapteenin arvot. Luutnantin kansainvälinen arvonimi juontuu (kompanian) päällikön sijaisen tehtävistä (*lieutenant*), kapteeni (*capitaine*) on tämä päällikkö. Luutnantin arvon ympärille on syntynyt sitten vaihteleva joukko ali- ja yliluutnantteja. Joissakin maissa on myös kapteenin arvoja kehitetty kaksi. Vänrikki on ollut saksalainen erikoisuus, ”lipunkantaja”, joka siellä ei varsinaisesti kuulunut upseerikuntaan eikä sen arvomerkkijärjestelmään.² Suomessa onkin tullut pieni kauneusvirhe arvomerkk-

---

* (s. 1964) filosofian lisensiaatti, työskentelee Venäjän historian ja sotilas-kulttuurihistorian tutkijana Turun yliopiston yleisen historian oppiaineessa.

kijärjestelmään, kun vänrikki ”varaa” yhden upseeriarvomerkin, ja myöhemmin on jouduttu luomaan yliluutnantille järjestelmän rikkova, sotilasslangilla ”puntti-” tai ”varsiluutnantin” arvomerkki.

Seuraavan upseeriluokan muodostavat esiuupseerit (saks. *Stabsoffiziere*, engl. *field officers*). Rykmentin, eurooppalaisen sotilasorganisaation kulmakiven, komentaja on perinteisesti ollut eversti, jonka nimityksissä onkin kaksi peruslinjaa. Meillekin on kulkeutunut germaanista pohjaa oleva ”ylin” (*oberst, öfverst*), mikä viittaa juuri rykmentin perustavanlaatuiseen merkitykseen. Lännempänä taas puhutaan colonel-sanan johdannaisin. Venäjällä, jossa sotilassanas-to on muuten jotakuinkin järjestelmällisesti lainattu Saksasta, tällä perinteisimmällä paikalla on säilynyt oma sana; rykmentti on *polk* (vanh. sotajoukko, myös sotaretki), eversti on *polkownik*. Tämä malli on lainattu myös moniin muihin slaavilaisiin maihin. Everstin varamies on perinteisesti everstiluutnantti, pataljoonankomentaja rykmentin sisällä usein majuri (*major, maggiore* – ”suurempi”). Ranskassa puhutaan vain pataljoonankomentajasta, *chef de bataillon*; Venäjällä everstiluutnantti on *podpolkownik*, ”alieversti”.

Kolmannen upseerien pääluokan muodostavat kenraalit. General-sanan johdannaiset tarkoittavat länsieurooppalaisissa kielissä ”yleistä”. Ei toki mitään yleismiestä vaan historiallisten armeijoiden perusorganisaation, rykmentin, yläpuolella olevaa, yleisestä sodanjohdosta vastaavaa henkilöä. Mutta sanalla on suurissa maailmankielissä laajempikin merkitys sotilasarvon ohella: tältä pohjalta esimerkiksi englannin *general staff* suomennetaan yleisesikunnaksi. Ylemmän sodanjohdon tehtävien monipuolistuessa ja komennettavien määrän kasvaessa myös kenraalinarvo alkoi poikia ympärilleen tarkempia määritelmiä – näihin uusiin arvoihin ja niiden osoittamiseen keskitytään alempana erikseen.

Sotaväen tehtävien ja arvojen ollessa vielä alkioasteella ei tarvitu kovin yksityiskohtaisia arvomerkkejä, eikä toisaalta ollut olemassa järjestelmiä ja resursseja niiden tuottamiseksi. Seitsemän- ja kahdeksannentoista vuosisadan upseerit erotettiin toisistaan yleensä sellaisin keinoin kuin epolettien määrän, mallin ja sijainnin, takkien kirjailun, tai erilaisten punosten ja huivien värien ja sijoittelujen perusteella. Järjestelmät olivat liikkuvia ja tapauskohtaisia, mutta samaan aikaan tapahtui myös sotilasarvojen eriytymistä. Tällä ajalla syntyi joitakin traditioita, jotka ovat jääneet elämään vanhoissa, perinteitään ylläpitävissä armeijoissa: esi-

merkkinä upseerien juhlapuvuissa joskus käytettävät ”vyöliinat” (engl. *shash*), joillekin upseeriryhmille automaattisesti kuuluvat nyöripunokset, ja tietysti epoletit, koristeelliset olkalaput, joissa on pyöreänmallinen vahvistettu uloke ja ylimmillä arvoilla siitä roikuvat hapsut. Näihin epoletteihin alettiin myös kiinnittää erilaisia tunnuksia, usein pieniä tähtiä, jotka muodostavat nykyisten upseeriarvomerkkien perusmuodon.

Nykyisin käytössä olevat arvomerkit olivat yleisesti saaneet perusmuotonsa viimeistään ensimmäisen maailmansodan aikoihin. Upseerien arvomerkit voitiin – ja voidaan yhä – sijoittaa hihoihin, päähineeseen, kauluksiin tai poletteihin (olkalappuihin), ja onpa rintamuskin käytössä. Olkalappu on ollut ylivoimaisesti suosituin paikka, vaikkakaan se ei aina tunnu kovin käytännölliseltä: polettiin sijoitettujen arvomerkkien näkeminen voi joskus olla tuskallisen vaikeaa. Ongelma on vain kasvamaan päin kun ylemmätkin upseerit käyttävät nykyään kentällä taisteluvöitä tai esimerkiksi luotiliivejä. Sama problematiikka koskee vielä enemmän kaikkia hihaan sijoitettuja arvomerkkejä: hihansuu on helposti katsojan näkökentän ulkopuolella, ja esimerkiksi hihojen kääriminen kätkee arvomerkit. Toinen asia on sitten se, että moderni taistelukenttä on yhä enemmän pakottanut minimoimaan arvoa osoittavia tunnuksia tarkka-ampujien pelossa – ideaali arvomerkki olisi omille näkyvä, mutta viholliselle näkymätön. Erilaiset ratkaisut tähän paradoksiin ovat kokonaan oma, kiinnostava historiansa, joka kuuluu enemmänkin yleisen univormuhistorian piiriin.

Jos arvomerkkien sijoittelu vaihtelee, vielä enemmän vaihtelevat tarkemmat arvon ilmaisemisen muodot. Pääperiaatteena on, että mainitut kolme upseerien perusryhmää muodostavat omat kokonaisuutensa: komppanianupseerit, esiupseerit ja kenraalit. Näiden ryhmien sisällä sitten eri tavoin kerrotaan, miten sotilas sijoittuu ryhmän sisäiseen hierarkiaan. Suomen upseerikunta rakennettiin aikanaan tyylipuhtaalle kolmikantajärjestelmälle: kolme komppaniatason upseeria, kolme esiupseeria, kolme kenraalia. Tämä teki mahdolliseksi myös erittäin helppolukuisen ja esteettisesti tyydyttävän arvomerkkijärjestelmän, jossa on kolme perusryhmää, ja niiden sisällä kolme eri arvoa, jotka on voitu ilmaista kasvattamalla yksinomaan merkkien kappalemäärää yhdestä kolmeen. (Tässä kirjoituksessa suomalaisista arvomerkeistä puhuttaessa tarkoitetaan vain ruusukkeiden ja leijonien varaan perustuvaa järjestel-

mää, ei alunperin toissijaiseen käyttöön tarkoitettuja nauha-arvo-
merkkejä.)

Arvomerkkijärjestelmä, joka perustuu kokonaan merkkimäärän kasvattamisen idealle arvoluokan sisällä, on ollut – omine variaatioineen – käytössä niissä suurissa sotilaskulttuureissa, joista meil-
le on tullut tärkeimmät vaikutteet, eli Saksassa ja Venäjällä/Neu-
vostoliitossa, sekä meille läheisessä Ruotsissa: Merkkien kappale-
määrään kauluksessa perustui arvomerkkijärjestelmä myös sellai-
sessa lähes kadonneessa sotilaskulttuuripiirissä kuin Itävalta-Un-
kari – se tosin jatkaa eloaan Unkarissa (joka muuten näyttää myös
olevan ainoa eurooppalainen maa, jossa sotilasarvojen terminologia
on puhtaasti kotimainen, eli sotilasarvojen nimikkeitä ei ole lainat-
tu vaan ne on käännetty). Nimenomaan Gallen-Kallelan suunnitte-
lemat arvomerkit (joissa itse metallimerkit olivat samat kuin myö-
hemminkin, mutta ne kiinnitettiin suoraan eri tavoin koristeltuun
kaulukseen) muistuttivat niin suuresti Itävalta-Unkarin armeijan
käytäntöä, että kyse tuskin voi olla sattumasta.³ Asia olisi ehdotto-
masti tutkimisen arvoinen.

Aivan toisenlaista perusidea taas toteuttavat brittiläisen maail-
man arvomerkit (esiupeereista alkaen), jotka laajan imperiumin
ansioista ovat levinneet ympäri maailmaa ja elävät omina versioi-
naan esimerkiksi arabimaissa. Brittiläiset arvomerkit vastaavat
meille tuttua logiikkaa aliluutnantista kapteeniin (1–3 nelisaka-
raista tähteä, ”pips”), mutta majurilla on kruunu, everstiluutnantil-
la tähti ja kruunu, everstillä kaksi ja brigadöörillä kolme tähteä
kruunun kera.⁴ Samoin Ranskan, Euroopan entisen dominoijan,
arvomerkit etenevät omalla logiikallaan. Perusarvomerkki on yk-
sinkertainen, metallinvärinen nauha (metalli määräytyy rykmen-
tin nappien metallin perusteella). Aliluutnantista kapteeniin kan-
netaan yhdestä kolmeen nauhaa. ”Majurilla” on kolme nauhaa ja
yksi erillään niiden yläpuolella, everstiluutnantilla on samoin jaet-
tuna viisi nauhaa, mutta joka toinen on kultainen, joka toinen
hopeinen. Everstillä on samoin viisi nauhaa, mutta ne ovat kaikki
yhtä väriä – joka määräytyy rykmentin nappien mukaan.⁵

Brittiläiselle ja ranskalaiselle järjestelmälle on yhteistä se, että
ulkopuolisen on vaikeaa, ellei mahdotonta, arvata niiden sotilaiden
arvoa. Näin on myös Yhdysvaltojen laita, kun puhutaan muista
kuin kenraalinarvoista. Esimerkiksi amerikkalaisella everstillä on
kotka, everstiluutnantilla ja majurilla täsmälleen samanmuotoinen

pieni lehvä, joka toisella on kullannvärinen, toisella hopean. Järjestyksen päätelemiseksi on tiedettävä, että hopeanvärinen on tässä tapauksessa arvokkaampi. Samaa perustietämystä vaatii luutnanttien erottaminen.⁶ Käytännössä tämän järjestelmän tunteminen tarkoittaa siis joka ainoan arvomerkin oppimista erikseen.

Siirrymme nyt tarkastelemaan nimenomaan kenraalien arvoja ja arvomerkkejä. Kenraalinarvojen määrä on vaihdellut pitkin historiaa, eikä tälläkään hetkellä ole mitään vakiomäärää. Perusarvot, jotka ovat käytössä useimmissa maissa, ovat kenraalimajuri ja kenraaliluutnantti. Nämäkin puuttuvat sellaisesta hyvin merkittävästä maasta kuin Ranska, missä kaikki kenraalinarvot nimetään vastaavantasaisen joukon mukaan: prikaatin-, divisioonan-, armeijakunnan- ja armeijankenraali. Kaikki muu kenraalinarvoissa, myös nk. "täyden kenraalin" arvo, onkin hyvin laajan vaihtelun alaista. Useimmissa Euroopan pikkumaissa, ja monissa suurvalloissakin, on hyvin tultu toimeen sillä järjestelmällä, joka Suomessakin oli voimassa vuoteen 1995: kolmella kenraalinarvolla. Tällöin aloitettiin (everstin jälkeen) kenraalimajurista, sitten tuli kenraaliluutnantti, ja kolmantena yleensä "kenraali" tai aselajikenraali (esim. jalkaväenkenraali). Toisissa maissa taas kenraaleja oli/on enemmän. Yksi mahdollinen kenraalinarvo on everstin ja kenraalimajurin välimaastoon sijoittuva prikaatinkenraalin arvo, jollainen löytyy sekä Ranskasta että Yhdysvalloista, muttei Isosta-Britanniasta. Siellä sen korvaa brigadöörin arvo, *brigadier*, joka kuuluu (nykyään) esiupseerien puolelle. Sen sijaan niissä maissa, joiden kulttuurivaikutus meidän armeijaamme on ollut historiallisesti ratkaiseva, siis Saksassa (ennen jakoa), Venäjällä ja Ruotsissa, tällaista arvoa ei tällä vuosisadalla ole tunnettu. Toinen vaihtoehto kenraalien määrän kasvattamiseksi on ollut lisätä yläpäähän: tällaisia arvoja ovat saksalainen kenraalieversti (muttei neuvostoliittolainen, joka vastasi kenraalia), sekä Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton armeijankenraali. Muistutettakoon vielä, että kenraalien määrä on aikain saatossa voinut olla myös hyvin pieni: yhdelläkin on tultu eräissä aivan kohtuullisen kokoisissa armeijoissa rauhanaikana toimeen, ja näin ehdotettiin myös meillä tapahtuvaksi pian sisällissodan jälkeen.

Entä sitten arvomerkit? Jos jo arvojen määrässä ja jaottelussa on esiintynyt variaatioita, ovat arvomerkit vieläkin monimuotoisemat. Nyrkkisääntö on, että arvaamalla ei pärjää, vaan kulloisenkin

armeijan perusjärjestelmä on oltava tiedossa. Kenraalien arvoluokka on kylläkin joskus varsin helppo tunnistaa sille kuuluvista erityistunnuksista, joita käytetään paikoin yli rajojen, muttei niitäkään koskaan universaalisti. Juuret juontavat sille ajalle, jolloin lähes joka rykmentillä oli enemmän tai vähemmän omintakeinen univormu – kenraalit muodostivat näiden ulkopuolisen, oman univormuryhmänsä. Esimerkiksi meillä on – vielä toistaiseksi – juhlapuvussa käytössä kenraalinarvon osoittava valkoinen turkislakki. Sen juuret löytyvät keisarilliselta Venäjältä, missä se ei kuitenkaan osoittanut kenraalinarvoa sinänsä, vaan kenraalin kuulumista keisarin seurueeseen.⁷ Tämä kunnia oli kenraali Mannerheimilla. Saksalaista alkuperää ovat lehväkuvion ("Alt Larisch") ja punaisen värin yhdistäminen kenraalinarvoihin erityisen, aselajittoman kauluslaatan muodossa, ja punaiset leveät housunnauhat ("reväärit", *Lampassen*), jotka ovat hyvin tavalliset. Erittäin erottuva kenraalikunnan tunnus liittyi erityisoikeuteen pitää manttelin kaulusta auki niin että takin "kenraalinpunainen" vuori näkyi käänteissä.⁸ Saksalaista perua on näin myös suomalaisten kenraalien punainen kauluslaatan väri. Venäjällä taas kenraaleilla on lehvät kauluksessa ilman punaista väriä, mutta punaiset reväärit ovat säilyneet lähes kaikissa puvuissa; briteillä – ja sitä myöten monilla muillakin – on oma versionsa punaisesta kauluslaatasta lehväkoristein. Melko yleinen on myös meillä käytössä oleva tapa koristaa kenraalien koppalakin lippa kahdella tammenlehvänäuhalla – tammenleivät tuntuivat viittaavan Saksaan, mutta siellä tämä nimenomainen tapa ei ole ollut käytössä, Britanniassa sensijaan on. Neuvostokenraalit erotti sodan jälkeen jo kaukaa kaksirivisestä takista, joka lainautui monille Varsovanliiton maille, mutta on nyt Venäjällä jätetty käytöstä. Nämä kaikki ovat kuitenkin kenraalien ryhmää osoittavia merkkejä, eivät yksittäistä arvoa.

Vasta varsinaiset arvomerkit erottavat lopulta kenraalit toisistaan. Suomalaisen järjestelmän tuntevan on periaatteessa ollut aika helppo oppia tunnistamaan esimerkiksi neuvostoliittolaiset, ja joitakin vuosia sitten myös vaikkapa pohjoismaiset kenraalimajurit yhdestä tähdestä, kenraaliluutnantit kahdesta. Näin helppo tilanne on kuitenkin vain silloin, kun arvomerkkijärjestelmä perustuu esiteltyyn arvomerkkijärjestelmän määrän lisäämiseen. Perusvaatimus tällöinkin on, että *aloitetaan yhdestä*. Tämä ei ole itsestäänselvyys. Saksan keisarillisessa armeijassa, ja myös kansallissosialistisen

Saksan hyvin perinnetietoisessa Wehrmachtissa, aloitettiin nimitäin (kaikissa arvoluokissa) nollasta. Kenraalimajurilla oli näin ollen pelkkä tyhjä punos, kenraaliluutnantilla yksi tähti. Sitten tuli täysi kenraali kahden ja kenraalieversti kolmen tähden kera.⁹ Tämä ei ole ihan niin outoa kuin alkuun tuntuu: onhan meilläkin sotamiehen arvomerkinä tyhjä kauluslaatta. Joka tapauksessa jokaisella saksalaiskenraalilla oli ”rautaa” vähemmän kuin jatkosodan aikaisilla suomalaisilla asevelikollegoilla.

Yhdysvaltojen armeijassa kenraalien arvomerkkeinä ovat tunnetut, kahdeksanneltatoista vuosisadalta asti periytyvät viisisakaraiset hopeanväriset tähdet. Nämä tähdet ovat alkuperältään ilmeisesti Ranskan armeijan inspiroimia – kahden tasavallan yhteenkuuluvuudentunne 1700-luvun lopulla lieenee auttanut tällaista kulttuurilainaaamista. Yhdysvalloissa tähtiä lisätään yksitellen järjestelmässä, joka on ulkopuolisellekin helppo. Alin kenraali on prikaatinkenraali, jolla on yksi tähti, sitten tulevat kenraalimajuri, -luutnantti ja kenraali. Korkeimmalla on lähinnä marsalkkaan rinnastuva armeijankenraali viisine tähtineen, mutta tätä arvoa ei nykyään käytetä.¹⁰ Kenraalien arvomerkit muodostavat joka tapauksessa tervetulleen loogisen poikkeuksen amerikkalaiseen arvomerkkijärjestelmään, joka muutoin on, kuten todettiin, hyvin erikoinen.

Ranskassakin toimitaan kenraalien (muttei alempien upseerien) osalta sen logiikan mukaan, että merkkien, tässäkin tapauksessa siis viisisakaraisten tähtien, määrä kasvaa arvon myötä, mutta helpolla ei täälläkään arvaa oikein. Ranska on näytellyt huomattavaa roolia eurooppalaisilla sotatantereilla, ja sitä myöten antanut mallia muille armeijoille myös kulttuurin osalta, mutta aivan tarkasti sen kenraaliarvomerkkejä ei näytä kopioidun, sillä järjestelmä on omintakeinen. Ranskan armeijassa *alimmalla* (prikaatin-) kenraalilla on *kaksi* tähteä, seuraavalla kolme, sitten neljä, ja armeijankenraalilla lopulta viisi (armeijankenraali viisine tähtineen on siis vastaava arvo kuin yhdysvaltalainen kenraali neljine tähtineen). Seuraava arvo, jota ei ole toisen maailmansodan jälkeen käytetty, oli Ranskan marsalkan arvo: seitsemän tähteä...¹¹

Jottei ranskalainen järjestelmä tuntuisi ainutlaatuisen hankalalta, otetaan vielä toinen esimerkki hyvin vaihtoehtoisesta logiikasta. Keisarillisen Venäjän armeijassa kenraalinarvoja oli kolme, mutta sielläkin toimi ”tyhjän arvomerkin” järjestelmä. Ei kuitenkaan sa-

*Perinteinen saksalainen arvomerkkijärjestelmä. Kenraalien ryhmän kollektiivisena tunnuksena on lehväkuvio punaisessa kauluslaatas-
sa, punotussa poletissa olevat kolme nelisakaraista tähteä puoles-
taan osoittavat kenraalieverstin arvon.*

(Kenraalieversti Dietl pr-työssä Suomessa vuonna 1943.)

Kuva: Åbo Akademis bildsamlingar.

Traditional German rank badge system. The special embroidered red collar patch is a distinctive collective insignia for the general officers. Three four-pointed stars on the silver-and-gold shoulder cords indicate the rank of Colonel General. (Colonel General Dietl performing pr-duties in Finland 1943.)

Kaksi hopeista tähteä kullavärisessä sik-sak -kuvioidussa poletissa: Venäjän keisarillisen armeijan alin kenraalin arvo, kenraalimajuri.

(Muotokuva viime vuosisadan loppupuolelta.)

Kuva: Åbo Akademis bildsamlingar.

Two silver stars on gold zig-zag-pattern shoulder boards: the lowest general officer, Major General, in the Imperial Russian Army. (Late 19th century portrait.)

malla tapaa kuin Saksassa, vaan niin, että kunkin arvoryhmän korkeimmalla upseerilla oli tyhjä arvomerkki. Tämän lisäksi aloitettiin kussakin arvoryhmässä kahdesta arvomerkestä. Näin ollen ensimmäisen maailmansodan aikaisen kenraalimajurin tunnisti leveästä, kultakirjaillusta poletista, jossa oli kaksi tähteä, mutta täyden kenraalin taas erotti alemmista tähtien puuttuminen (kapteenien, everstien ja kenraalien muuten tyhjiä poletteja usein koristaneita monogrammeja ei pidä sekoittaa arvomerkkeihin).¹²

Tyhjän arvomerkin käyttö hylättiin itäisessä naapurissa, kun puna-armeijakin otti alkukokeilujen jälkeen käyttöönsä vähittäin perinteiset upseeriarvot ja lopulta myös arvomerkit. Ylipäällystön kohdalla puhuttiin ensimmäisessä uudistusvaiheessa, vuonna 1935, kuitenkin vielä vain tehtävistä, ei kenraalinarvoista – valkokenraalien muisto teki tämän sanan omaksumisen vastenmieliseksi (marsalkan arvon suhteen tällaista latausta ei ollut). Puna-armeijan arvo- ja arvomerkkijärjestelmä oli siis alkuun hyvin funktionalistinen, se vastasi vain ilmenneisiin käytännön tarpeisiin, pyrkien sivuuttamaan perinteiden painolastin. Vinoneliönmuotoiset arvomerkit yhdestä neljään erottivat prikaatin, divisioonan, armeijakunnan ja armeijan komentajat (*kombrig, komdiv, komkor*, mutta

Brittiläisen kenraalikunnan jäsen erottuu hyvin punaisesta, lehväkoristellusta kauluslaatasta, kokardista ja lakin kahdesta tammenlehvärivistä. Varsinainen arvo on hankalammin luettavissa poleteista – tässä tapauksessa kenraali.

(Kuvassa kenraali W. Kirke vierailulla Viipurissa vuonna 1939. Taustalla suojeluskuntakenraaliluutnantti Malmberg, jonka lakissa toistuu sama kenraalikunnan tammenlehvätunnus.)

Kuva: Sotamuseo.

A British general officer is easily distinguished by the red, gold-embroidered gorget patches, special cap badge and the two rows of oak-leaves on the cap peak. The reading of the exact rank from the shoulder straps can be more troublesome: in this case it is General. (General W. Kirke visiting Viipuri in 1939. In the background is Lieutenant General of the Civil Guard L. Malmberg. The same double oak-leave decoration is repeated on his cap peak.)

komandarm). Lisäksi tuli vielä I luokan armeijankomentaja, jolla lisänä oli viisisakarainen kultainen tähti, ja huipulla Neuvostoliiton marsalkka yksine, suurine tähtineen. Seuraava uudistus toi toukokuussa 1940 lopulta kenraalisanankin käyttöön ja korvasi vinoneliöt perinteisemmillä tähdillä. Alimmalle, kenraalimajurille annettiin keisarilliseen tapaan kaksi tähteä, kenraaliluutnantille kolme. Neljä tähteä kuului kenraalieverstille, viisi armeijankenraalille.¹³ Lukuunottamatta kahdella merkillä aloittamista ja tyhjän poletin käytäntöä puna-armeija omaksui lopulta vuonna 1945 jota-kuinkin tarkasti tsaarinaikaiset arvomerkit isänmaallisuuskampanjassa vuonna 1943. Sen jälkeen logiikka toimi tähtiä lisäämällä, nyt yhdestä alkaen, mutta neljän kenraalin lisänä maailman suurimmalla armeijalla oli tarvetta myös kokonaista kolmelle marsalkanarvolle.¹⁴ Presidentti Jeltsin näyttää aivan hiljattain ylentäneen ensimmäiset uudet marsalkat neuvostovallan sortumisen jälkeen. Neuvostoarmeijan ja nykyisen Venäjän armeijan arvomerkit ovat funktionalistisen kokeilun jälkeen rakentuneet vankasti keisarilliselle perinteelle, mutta logiikkaa on muutettu jotakuinkin helpommaksi.

Kokonaan oman lukunsa muodostavat brittiläiset kenraalinarvomerkit. Tätä järjestelmää ei kuitenkaan pidä väheksyä, etenkin kun muistetaan sen hyvin laaja levinneisyys hieman erilaisina versioina. Brittiläisessä arvomerkkijärjestelmässä kenraalimajurilla on marsalkkansauva ja miekka ristissä sekä nelisakarainen tähti niiden päällä, kenraaliluutnantilla tähden tilalla kruunu, täydellä kenraalilla taas samalla paikalla tähti ja kruunu. Marsalkalla (*Field marshal*) on ristikkäiset marsalkkansauvat seppeleen ympäröiminä ynnä kruunu arvomerkkeinään. Aiemmin, kun brigadööri Britanniasakin oli prikaatinkenraali, hänen arvomerkkinään oli ristikkäin olevat marsalkkansauva ja miekka.¹⁵ Tyypillisiä entisten alusmaiden versioita brittijärjestelmästä ovat esimerkiksi viisisakaraisen tähden käyttäminen, kruunun korvaaminen kansallisemmalla tunnuksella, ynnä muita vivahde-eroja.

Suurvallat, joiden sotilaallinen painoarvo ja armeijan koko on ollut omaa luokkaansa, ovat siis kehitelleet omia kenraalinarvojaan ja arvomerkkejään varsin vaihtelevalla tavalla. Kun sotilaspuvuis-
ta puhuttaessa useimmat pienemmät tai vähemmän merkitykselliset maat luetaan yleensä kuuluviksi jonkin suurvallan vaikutuspiiriin, näin ei ehkä voi sanoa kenraalikunnan arvomerkkijaon suh-

Yksi hopeatähti kultakirjaillulla pohjalla: ruotsalainen kenraalimajuri tyylipuhtaan kolmikantajärjestelmän alimman kenraalinarvon edustajana.

(Kruununprinssi Gustaf Adolfin virallinen valokuva vuodelta 1923.)

Kuva: Åbo Akademis bildsamlingar.

One silver star on gold decoration: A Swedish Major General representing the lowest general officer rank of the tripartite system. (Official photograph of Crown Prince Gustav Adolph from the year 1923.)

teen. Lyhyesti yleistilanne oli toisen maailmansodan aikaan tul- taessa se, että vaihtoehtona esitellyille suurvaltojen järjestelmille oli syntynyt yhdenlainen perusjärjestelmä, joka kelpasi hyvin monille armeijoille. Se perustui kolmeen kenraalinarvoon, yleensä kenraalimajurin, -luutnantin ja ”täyden” kenraalin. Näiden yläpuolella saattoi olla marsalkka. Arvomerkkeinä käytettiin hyvin yleisesti yhdestä kolmeen merkkiä (ei ”tyhjiä” arvomerkkejä), useimmiten jonkinlaisia tähtiä. Ruotsissa tämä järjestelmä oli ollut käytös- sä jo 1800-luvun alkupuolella, ja arvomerkkinä oli jo tuolloin ken- raaleilla viisisakarainen tähti.¹⁶ (Tässä yhteydessä tulee muistaa Ruotsin dynastinen linkki vallankumouksen jälkeiseen Ranskaan.) Tähän ryhmään kuuluivat muutkin Pohjoismaat, ynnä muita pie- niä tai suurempiakin eurooppalaisia valtioita (Puola, Jugoslavia, Unkari, Bulgaria). Tyylipuhdas systeemin edustaja oli myös keisa- rillinen Japanin armeija, jonka arvomerkkijärjestelmä oli armeijan koosta huolimatta hyvin selkeä, ja kolmikannalle rakennettu. Kan- sallisessa Kiinassa oli lähes identtinen systeemi. Tämä malli muo- dosti näin selvästi yhden perustyyppin, joka kilpaili vanhojen suur-

valtojen erilaisten, usein mutkikkaiden järjestelmien kanssa menestyksekkäästi.¹⁷

Poikkeuksiakin toki oli, yksittäiset maat kehittivät omintakeisia-kin ratkaisuja. Benelux-maista Hollannissa oli sama kenraalien kolmijako, mutta arvomerkit aivan eri ideaan perustuvat, Belgiassa oli vain kenraalimajuri ja -luutnantti, joilla kaksi ja kolme tähteä. Kreikassa oli niinikään kaksi kenraalia, joilla oli marsalkansauva ristissä miekan kanssa, kruunu sekä 1–2 tähteä, mutta lisäksi myös marsalkanarvo; Tšekkoslovakian armeija antoi sekin kenraalimajurille kaksi tähteä, vaikka tämä oli alin kenraalinarvo. Saksan sodanaikainen satelliitti Slovakia taas otti käyttöön yhdestä tähdestä alkavan järjestelmän – kenraaleja oli tosin vain kaksi. Tässä huomionarvoista on se, että juuri tämä logiikka koettiin Saksan talutusnuorassakin olevassa valtiossa sopivimmaksi: ei esimerkiksi omaksuttu saksalaista tyyliä. Romanialla oli ranskalaiseen malliin prikaatin-, divisioonan-, armeijakunnan- ja armeijankenraalit, jotka erotettiin yhdestä neljään nauhalla. Italiassa korkeimmalla kenraalilla oli kolme tähteä, mutta kenraalinarvot olivat ranskalaiseen tapaan prikaatin-, divisioonan-, armeijakunnan ja armeijankenraali, ja välissä vielä ”armeijaa komentava armeijakunnankenraali” omine arvomerkkeineen. Väliarvot ilmaistiin korvaamalla tähtiä kruunuilla.¹⁸

* * *

Upseerien arvojärjestelmissä ja arvomerkeissä on olemassa kansainvälisesti noudatettava perusjako, jossa kenraalit muodostavat yhden, yleensä ylimmän, ryhmän, jonka yläpuolella on vain (sodanjälkeisenä aikana harvinainen) marsalkanarvo. Mutta kenraalikunnan sisäisessä jakautumisessa ja näin muodostuvien yksittäisten arvojen merkitsemisessä on yhtä paljon eroja kuin on armeijoi-takin; oikeastaan enemmänkin, koska järjestelmät ovat historiallisesti olleet liikkeessä ja muutoksen alaisia. Tuntematta vieraan armeijan järjestelmää ei ole suuriakaan mahdollisuuksia päätellä sotilaan arvoa täsmälleen, vaikka arvoluokka usein onkin tunnistettavissa. Tämän yleiskuvan pohjalta voidaan nyt tarkastella sitä Suomen puolustusvoimissa tehtyä kolmivaiheista uudistusrypästä, jossa ensin perustettiin prikaatinkenraalin arvo ulkomailla palvelua varten (syksyllä 1994), sitten muutettiin kenraalien arvomer-

kijärjestelmä kotimaassakin tämän ulkomaanpalvelusarvon vaati-
malla tavalla, eli otettiin prikaatinkenraali sisälle arvomerkkijär-
jestelmään (syyskuussa 1995), ja parin kuukauden kuluttua jo teh-
tiin tästä uutuudesta osa kotimaistakin virkauraa (lokakuussa
1995; tässä vaiheessa arvonimike koki jo ensimmäisen muutoksen,
siitä tulikin *prikaatinkenraali*¹⁹).

Tällaiselle sotilaskulttuurin sisällä tapahtuvalle muutokselle voi
ajatella etsittävän syitä lähinnä kahdelta suunnalta. Ensinnäkin
yksinkertaisesti käytännön syyt ovat voineet ajaa uudistukseen.
Tällöin kyseeseen tulisi esimerkiksi organisaation muutos, tai van-
hassa järjestelmässä havaitut ongelmat. Koska kuitenkin liikutaan
kulttuurin alueella, voi syitä hakea myös sellaisista seikoista, joita
sotilaskulttuurin ulkopuolella on totuttu kutsumaan muoti-ilmiöik-
si. Näitä sotilaskulttuurissa toki esiintyy, vaikka joskus asiat pyri-
täänkin selittämään vain ja ainoastaan rationaalisesti. Hyvin he-
delmälliseksi osoittautuu tarkastella niitä syitä, jotka puolustusvoi-
mat itse laski lehdistön välityksellä liikkeelle. Helsingin Sanomat
kirjoitti elokuun alussa 1995:

Muutoksen myötä Suomi siirtyy noudattamaan yleistä kansain-
välistä sotilaskäytäntöä: prikaatinkenraali vertautuu suoraan
prikaatinkenraaliin, kenraalimajuri kahden tähden kenraaliin,
kenraaliluutnantti kolmen tähden kenraaliin ja kenraali neljän
tähden kenraaliin.

Uudistuksen uskotaan poistavan monet kiusalliset tilanteet,
joita leijonien ja tähtien epäsuhta on aiheuttanut kansainväli-
sissä sotilastehtävissä ja -tapaamisissa. Suomalaiset kenraalit
ovat joutuneet tuon tuosta selittelemään, minkäarvoiseen seu-
raan kuuluvat.

Prikaatinkenraalin väliaikainen kauluslaatta, hopeinen leijona
punahopeisella pohjalla, herätti ulkomailla kummastusta.
Syyskuusta alkaen prikaatinkenraalin laattakin vastaa kan-
sainvälistä käytäntöä.²⁰

Kansainvälisyys ja kansainvälinen käytäntö oli siis se ajatus, johon
puolustusvoimat onnistuneesti vetosi. Uusi sotilasarvo ajettiin si-
sään ikäänkuin vain kansainvälistä käyttöä varten, ja hyväksytet-
tiin sitten uudeksi arvoksi myös Suomessa. On syytä hieman tar-
kastella käytettyä ”kansainvälisen sotilaskäytännön” käsitettä.

Ensimmäiseksi todettakoon, että maantieteellisesti tämä uudis-
tus tuli meille sieltä, mistä niin moni muukin: Pohjoismaista. Siellä

esimerkiksi Ruotsissa on viime aikoina alettu antaa täydelle kenraalille neljä tähteä aiemman kolmen sijaan, ja tätä kautta voi ajatella syntyneen painetta jäljitellä tapahtuneita muutoksia. Myös Norjassa kenraalien arvomerkkejä on muutettu: sielläkin luovuttiin kolmella kaulustähdellä operoivasta järjestelmästä. Lopputulos on kuitenkin erilainen, johtuen ilmeisesti norjalaisten perinteisestä siteestä Isoon-Britanniaan. Everstin jälkeen tulee nyt brittiläiseen malliin brigadööri, jolla on neljä tähteä (esiupseerin kauluslaatas- sa), sitten kenraalimajuri, jolla on kenraalin kauluslaatas- sa kaksi tähteä. Brigadööri näyttää Norjassa olevan ulkomaanpalvelusta varten kehitetty nolla-arvo, jota puhutellaankin everstiksi.²¹ Samoin Ruotsissa alin kenraali on yhä kenraalimajuri, mutta hänelläkin on nykyään kaksi tähteä. Pohjoismaissa on siis lähdetty uudistukseen nimenomaan sillä perusperiaatteella, että kenraalimajurilla on oltava kaksi arvomerkkiyksikköä, kenraaliluutnantilla kolme ja täydellä kenraalilla neljä, riippumatta siitä, kuinka se sopii omaan arvomerkkijärjestelmään. Sekä Ruotsissa että Norjassa on päädytty samansuuntaisessa uudistuksessa kuitenkin hieman erilaisiin ratkaisuihin kuin meillä. Tarkimman pohjoismaisen esikuvan uudelle järjestelmälle löytääkin, hieman yllättävästi, Tanskasta, jossa everstin jälkeen tulee prikaatinkenraali arvomerkinään yksi suuri, kuusisakarainen tähti, ja ylimpänä on kenraali neljine tähtineen.²² Tanskassakin tämä on uusi, toisen maailmansodan jälkeen muutettu systeemi.

Ruotsi, Norja ja Tanskakin ovat toki meille läheisiä maita, mutta ne tuskin muodostavat mitään kattavaa kansainvälistä järjestelmää. Jos seurailisimme vain niitä, puhuttaisiin varmasti ”pohjoismaisesta järjestelmästä”. Suomalainen uusi systeemi lisäksi poikkeaa sekä norjalaisesta että ruotsalaisesta siinä, että kenraalin arvomerkeissäkin hieman loogisemmin sentään aloitetaan yhdestä leijonasta. Mutta kun kaikissa Pohjoismaissa vielä hiljan oli yhdenmukainen kolmen kenraalin ja kolmen arvomerkin järjestelmä, on tähdellistä jäljittää se syy, mikä käynnisti näiden maiden sisällä halun muuttaa tuota järjestelmää: Pohjoismaisen käytännön yhdenmukaistaminen se ei voinut olla, koska kyse oli päinvastoin erojen syntyemisestä.

Juuri ”kansainvälisyys” oli perustelujen avainsana, ja sen merkitys on todellakin ollut ratkaiseva: ulkomaanpalveluksen erityisarvona prikaatinkenraalin arvolle sentään esitettiin olevan jokin käy-

tännön tarve. Tosin tämä käytännön tarve on toteennäyttämättä, samoin sen ratkaiseminen muilla keinoin ilmeisesti jäi kokonaan harkitsematta. Missään vaiheessa ei ole esitetty Suomen puolustusvoimien sisällä mitään sellaista, mikä perustelisi uuden arvon käyttöönottoa myös kotimaassa ja koko arvomerkkijärjestelmän uudistusta. Brigadöörin ja prikaatinkenraalin nimestäkin on pääteltävissä, että tämä arvo on nimenomaan prikaatin komentajan nimikkeeksi syntynyt. Meillä prikaateja kuitenkin komentavat poikkeuksetta everstit, sillä meillä puuttuu käytännössä kokonaan everstien komentama rykmenttitaso, mikä, kuten todettua, monissa suurissa armeijoissa on historiallisista syistä vieläkin ainakin symboliarvoltaan tärkein.²³ Kenraaliuudistuksen tullessa voimaan vakuuteltiin erikseen lehdistön kautta, että se ei tuo mukanaan uusia virkoja, vaan uutukaiskenraalit hoitavat niitä tehtäviä, mistä ennen selvittiin everstien ja kenraalimajurien voimin.²⁴ Käytännöllisen tarpeen puuttuessa uuden kenraalin arvon perusteluksi jää vain ”kansainväliseen järjestelmään” mukautuminen. Tämä kuuluu selkeästi siihen ryhmään sotilaskulttuurin muutoksia, joita parhaiten voi kuvailla muoti-ilmiöiksi. Uuden asian omaksumisen syyksi on riittänyt, että muuallakin on näin tehty. Sotilaskulttuuri voi tietysti reagoida kansainväliseen paineeseen – itse asiassa se on hyvin normaalia kehitystä. Mutta silloin tietysti on helposti osoitettavissa, että tällainen paine, muualla dominoiva ilmiö, on olemassa.

Aiemmin esitetyn pohjalta on kuitenkin herätettävä vakava epäily siitä, onko ”kansainvälistä järjestelmää” kenraalikunnan suhteen olemassakaan. Mistä uudistuksen malli on Pohjoismaihin otettu? Suomesta ja Ruotsista on vuoden 1995 alusta tullut Euroopan Unionin jäsenvaltioita – liittyykö uudistus viime kädessä näiden maiden kenraalikuntien saattamiseen ”eurokuntoon”? Länsi-Euroopan turvallisuusorganisaation WEU:n sotilaalliset jättiläiset ovat Iso-Britannia ja Ranska. Niillä on alueen ydinaseet, ja niiden rooli kaikissa EU:n nimissä toteutetuissa ja tulevaisuudessa ajateltavissa sotilasoperaatioissa on täysin ratkaiseva. Suomessa toteutetun kenraaliuudistuksen käytäntö nivoutuu näiden maiden kenraalin-arvoihin ja arvomerkkeihin kuitenkin perin heikosti, tai oikeammin ei mitenkään. Havainnollistamiseksi voidaan luoda tulevaisuudenvisio eurooppalaisesta turvallisuusyhteistyöstä käytännössä. Samassa pöydässä voisi istua suomalainen prikaati(n)kenraali arvomerkinään yksi leijona, ranskalainen prikaatinkenraali kaksine

viisisakaraisine tähtineen, brittiläinen brigadööri, joka ei kuulu kenraalikuuntaan, poleteissaan kolme tähteä ja kruunu, ynnä norjalainen brigadööri, kenraalikuunnan ulkopuolelta hänkin, kauluksessaan neljä tähteä. Kaikki nämä ovat siis samanarvoisia upseereita. Jos paikalle saapuu tarkkailijana venäläinen kenraalimajuri yksine tähtineen (koko joukon vanhimpana), on ”kansainvälisen järjestelmän” kuva vähintäänkin sekava. Näillä eväillä ei todellakaan ole eliminoitu ”kiusallisia tilanteita”.

Ei käyttöön otettu järjestelmä ole kuitenkaan pohjoismaidenkaan keksintö. Eräissä Britanniaa ja Ranskaa vähemmän tärkeissä NATO-armeijoissa näyttää toteutuneen samansuuntainen kehityskulku. Tarkoituksella on jätetty mainitsematta eurooppalainen taoudellinen suurvalta, jonka sotilaallinen panos rajojen ulkopuolella on toisen maailmansodan jälkeen ollut paljon Suomeakin vaatimatompampi: Saksa. Kuten mainittiin, Saksalla on kokonaan oma historiallinen sotilaskulttuurinsa, joka paljossa on vaikuttanut meihin, kuten niin moniin muihinkin maihin, mukaanlukien Venäjä. Saksan armeija kuitenkin lakkautettiin miehitysvaltojen valvontakomissioiden päätöksellä vuonna 1946. Kun miehitysvyöhykkeiden pohjalta syntyneille kahdelle valtiolle perustettiin omia puolustuslaitoksia, ei haluttu eikä voitu liiemmin elämöidä perinteillä. ”Ison veljen” ääni kuului molemmissa maissa. Itä-Saksan kansanarmeijassa säilytettiin – tai elvytettiin – ulkoisessa kulttuurissa enemmän preussilaissaksalaisesta perinteestä, paraatimarssia ja ennen kaikkea arvomerkkejä myöten. Tässä ehkä auttoi saksalaisen ja venäläisen sotilaskulttuurin historiallinen yhteys. Arvomerkkien suhteen luovuttiin tosin ”nollamerkistä”, ja kenraalikuuntaan tuli venäläismallinen muutos, kun täyttä kenraalia alettiin kutsua kenraalieverstiksi, mutta punotut poletit nelisakaraisine (kenraaleilla tosin viisisakaraisiksi muokattuine) tähtineen olivat selvää saksalaista perintöä. Länsi-Saksassa sallittiin vähemmän paikallisväriä. Bundeswehryn arvomerkeissä ei viittaa vanhaan saksalaiseen systeemiin enää juuri muu kuin nelisakaraisten tähtien muoto. Kenraalikuunta, jonka kyllä erottaa yhä punaisesta lehvällä koristetusta kauluslaatasta, muutettiin tärkeimmän voittajavallan mallin mukaiseksi: kenraalimajurin alapuolelle ilmestyi prikaatinkenraali, jolla arvomerkinään on yksi tähti.²⁵ Myös Saksassa on siis käytössä sellainen kenraalien arvomerkkijärjestelmä, joka vastaa meillä käyttöön tulleita. Siellä kulttuurilainan alkuperä oli yksiselitteisesti Yhdysvallat.

Yhdysvaltojen armeija on näin ollen viime kädessä se laitos, jonka mallin mukaiseksi Suomen puolustusvoimien kenraalikunta kansainvälisyyden nimissä muutettiin. Tännehan kirjoittelu yhden, kahden, kolmen ja neljän tähden kenraaleista ilmiselvästi viittaa-kin – nämä ovat amerikkalaisia puhekielen ilmaisuja. Yhdysvallat on maailman johtava sotilasmahti, mutta sen armeijan kanssa puolustusvoimat ei ole juurikaan ollut tekemisissä: Yhdysvallat vaikuttaa Euroopassa vain NATO:n kautta. Sen sijaan ne eurooppalaiset sotilasmahdit, joiden kanssa todennäköisimmin tulemme tekemään sotilaallista yhteistyötä, ovat esimerkiksi Persianlahdella operoineet amerikkalaisten kanssa sulassa sovussa ilman että ne olisivat katsoneet tarpeelliseksi muuttaa historiallisia arvomerkkejään amerikkalaisen mallin mukaisiksi. Amerikkalaisillakaan ei tunnu olevan liemmin tarpeita oman järjestelmänsä tuputtamiseen. Päinvastoin: kenraali Schwarzkopf osoitti Persianlahdella poikkeuksellisen hienostuneesti ymmärtävänsä sotilaskulttuurin eroja kantamalla maastopuvussaan omien tähtiensä lisäksi saudi-arabialaisia kenraalin arvomerkkejä. Improvisoitu ele oli tavattoman tahdikas. Jos erilaiset arvomerkit todella tuottavat pysyviä ongelmia, ei liene mahdotonta lisätä kansainvälisissä yhteyksissä muutenkin käytettyihin nimikyltteihin myös sotilasarvo. Pohjoismaat ovat kuitenkin kenraalikunnan osalta katsoneet välttämättömäksi sen, että kenraalien arvomerkit ovat vastedes mahdollisimman lähellä amerikkalaisia.

* * *

Itsenäistyneen Suomen sotalaitokselle luotiin aikanaan sotilasarvot ja arvomerkit omista tarpeista liikkeelle lähtien. Eittämättömän kauniit heraldiset ruusukkeet ja leijonat olivat omintakeinen väritys järjestelmässä, joka logiikassaan ja luettavuudessaan oli rautainen. Nuoren maan suunnittelijoilla oli jälkikäteen ajatellen yllättävääkin rohkeutta irtautua läheisimpien supervaltojen paineesta: ei omaksuttu venäläistä, kahdesta nollaan etenevää järjestelmää, muttei myöskään saksalaista, nollassa alkavaa, vaikka alkuvaiheessa oltiin jopa siinä tilanteessa, että univormuista suuri osa oli saksalaista perua, ja jopa arvomerkkeinä käytettiin pitkälti saksalaisia nelisakaraisia tähtiä.²⁶ Päällimmäinen vaikutteiden antaja lienee ollut Ruotsi, jonka armeija paljon paremmin vastasi suomalaisten tarpeita. Vaikka aloitettiin tyhjältä pöydältä, ei kat-

sottu pakolliseksi kopioida muiden maiden armeijoissa historiallisen kehityksen tuloksena syntyneitä järjestelmiä, vaan luotettiin omaan logiikkaan. Asenne on tässä suhteessa selvästi muuttunut.

Sotilasarvot ovat muuttuneet historian kuluessa, samoin arvo-merkit. Ne eivät suinkaan ole niin pyhiä, etteikö niitä voisi muuttaa, kun tarpeeksi suuri tarve vaatii. Nyt tehdylle uudistukselle ei kuitenkaan ole esitetty muuta käytännön syytä kuin virheellinen perustelu yhdenmukaisesta kansainvälisestä järjestelmästä, jossa yhtenäisesti jakautuvalla kenraalikunnalla olisi kaikkien tunnistettavissa olevat arvomerkit. Todellisemmaksi taustaksi on osoittautunut halu seurata amerikkalaista sotilaskulttuurimuotia, mikä on toki näkynyt muissakin viime aikojen uudistuksissa.²⁷ Muodit muuttuvat, eikä siinä ole mitään erikoista. Suomen sijoittumisessa sotilaskulttuurimaailmaan tämä merkitsee joka tapauksessa uutta vaihetta, mahdollisesti kokonaan uutta linjaa. Haluammeko todella kulttuurivaikutteemme vast'edes tältä suunnalta, vai onko muutos hallitsematon ja osin tiedostamatonkin? Mikä rooli silloin jää omille, kohta kahdeksankymmentävuotiselle perinteillemme? Vaihtoehdona amerikkalaiselle dominanssille olisi eurooppalaisempi, pluralistinen malli, jossa kansalliset kulttuurierot koetaan rikkauksiksi, etenkin silloin kun niistä ei ole todellista käytännön haittaa.

* * *

Lähdeviitteet

1. Suomessa ei ole täysin luontevaa termiä tälle alimmalle upseerien ryhmälle. Vanha yliupseeri-termi ei liene enää käyttökelpoinen, kun aliupeerien ryhmä on hävitetty. Monissa maissa kapteeni(t) erotetaan omaksi ryhmäkseen, mutta tämä ei yleensä näy arvomerkeissä, vaan kapteenien arvomerkit kuuluvat selvästi samaan ryhmään kuin luutnanttien. Artikkelissa on käsitelty vain kadettikoulun kautta edenneiden upseerien arvoja.
2. Ensimmäisen maailmansodan aikainen vänrikki käytti aliupeerin univormua tiettyjen upseerikunnalle kuuluvien varusteiden kera: miekansasolmu (tai pistimen-) oli upseerimallia, miekka taas ei; kokardi oli upseerien. Mollo, Andrew: *Army Uniforms of World War I. European and United States Armies and Aviation Services*. Blandford Press 1977: 132.
3. Vrt. A. Mollo 1977: 99–100.
4. *Uniforms of the World. A Compendium of Army, Navy and Air Force Uniforms, 1700–1937*. Revised, brought up to date, and enlarged by Herbert Knötel, Jr., and Herbert Sieg. Translated from the 1956 edi-

- tion by Ronald G. Ball. New Orchard Editions, Worcester 1980: 272–276; Mollo, Andrew, *The Armed Forces of World War II. Uniforms Insignia and Organisation*. Orbis Publishing, London 1981: 125–126.
5. *Uniforms of the World 1980*: 114–118; A. Mollo 1981: 52, 54; Miekka-vaara, Martti, *Ranskalaiset upseeriarvot. Sotilasaikakauslehti 4/87*: 332–335.
  6. Kehityksestä: *Uniforms of the World 1980*: 441–442. Toisen maailmansodan aika: A. Mollo 1981: 152–3, 239; nykyään: Nieminen, Taino, *Yhdysvaltojen upseeriarvot. Sotilasaikakauslehti 2/87*: 150–152.
  7. Konovalov, I. F., *Voennaja odežda i veščevoe obespečenie ruskikh vojsk v konce XIX – načale XX v.* (teoksessa *Voennaja odežda ruskij armii. Moskva, Voennoe izdatel'stvo 1994*): 307–308. Ks. myös esim. Glinka, V.M., *Ruskij voennyj kostjum (XVIII– načala XX veka)*. Leningrad, "Hudožnik RSFSR" 1988: 78.
  8. Katso esimerkiksi Davis, Brian, *German Army Uniforms and Insignia 1933–1945*. Arms and Armour Press, Second, revised edition 1973: 126, 141–142.
  9. Davis 1973: 12–46. *Uniforms of the World 1980*: 161–164. A. Mollo 1981: 7–8. Saksan armeijassa oli ennen toista maailmansotaa myös erikoinen kenraalin arvomerkki, jossa tähtiä oli neljä: tämä kertoi, että kyseessä on "kenraalieversti kenraalisotamarsalkan arvolla" – mitä se sitten käytännössä tarkoittikin. Kenraalisotamarsalkan arvomerkinä oli luonnollisesti marsalkansauvat.
SS-joukkojen arvomerkit ja arvonimikkeet muodostivat kokonaan oman järjestelmänsä. Omintakeisten kauluslaattojen rinnalla käytettiin kuitenkin myös armeijan malliin pohjautuvia poletteja, eli samassa univormussa oli kahdet täysin erilaiset arvomerkit. SS:n arvoihin kuului, toisin kuin Wehrmachiin, kenraalimajuria (Brigadeführerin) ja everstiä vastaavien upseerien (Standartenführer) väliin yksi arvo, "Oberführer"; tällä oli samanlainen poletti kuin everstillä, mutta kauluslaatta oli erilainen. Sekä SS-Standartenführerin että SS-Oberführerin kauluslaatat kuuluivat ulkonäkönsä puolesta tammenlehvineen kenraalien ryhmään. Ks. A. Mollo 1981: 191–192.
  10. *Uniforms of the World 1980*: 441–442. Toisen maailmansodan aika: A. Mollo 1981: 152–3, 239; nykytilanteesta Nieminen 1987: 150–152.
  11. *Uniforms of the World 1980*: 114–118; A. Mollo 1981: 52, 54; Miekka-vaara 1987: 332–335.
  12. Mollo, Boris, *Uniforms of the Imperial Russian Army*. Blandford Press 1979: 149–150; *Uniforms of the World 1980*: 397–398. Mollo kertoo venäläisten polettien (pogoni) alkuperästä seuraavaa. Krimin sodassa alettiin pitää siihenastista epoletteihin perustuvaa arvomerkkijärjestelmää liian näkyvänä maalina tarkka-ampujille. Uudet arvomerkit syntyivät miehistön poleteista, joiden päälle ommeltiin miekankannattimen tai vyön kirjailtua kangasta. Yliupseerit ommelivat kaksi suikaletta, niin että pohjaväri näkyi niiden reunoilta ja välistä; esiupseerit lisäsivät kolme kaistaletta. Kenraalit leikkasivat yhden, paksun ja kirjaillun kaistaleen. Näihin sitten siirrettiin jo epoleteissa käytetyt tähdet. B. Mollo 1979: 149. Tämä alkuperä ei ilmeisesti ollut puna-armeijan suunnittelijoiden tiedossa, tai siitä ei ole haluttu pitää kiinni, sillä vuonna 1945 käyttöön otetuissa kenttäpuvun poleteissa reunoja kiertävä väri saattoi olla eri kuin välissä juokseva. Tosin nämä värit kenttäpuvussa lisättiinkin nauhoina poletin ruskean poh-

- javärin päälle, mutta käytäntö oli kuitenkin ristiriitainen syntyhistorian kanssa. Ks. Forma odeždy i znaki različija Krasnoj i Sovetsknoj armii 1918–1945 gg. Sostavil sotrudnik AIM O. M. Haritonov. Lenin-grad 1960. Tabl. 97–98.
13. Forma odeždy ... 1960. Vuosi 1935: 27–28, tabl. 62–63; vuosi 1940: 33, tabl. 80–81; Erikaisuutena säilyi kapteenin arvomerkkien kuuluminen esiuupseerien ryhmään.
  14. Ibid.: 37–39, tabl. 94, 116.
  15. Dress Regulations for Officers of the Army 1969, Pamphlet No 1, General Instructions, Amendment 7 July 1978: 14–16. Mrs S. K. Hopkins National Army Museumista toimitti ystävällisesti kyseiset kohdat brittiarmeijan voimassaolevasta pukeutumisohjesta; hän huomautti lisäksi, että kokonaista yksitoista marsalkkaa on parhaillaan palveluksessa – marsalkanarvo ei siis tässä maassa ole hävinnyt. Kehityksestä muuten: Uniforms of the World 1980: 275; vrt. A. Mollo 1981: 125–126. Prikaatinkenraali muutettiin sotienvälisenä aikana brigadööriksi.
  16. Ruotsalaisessa arvomerkkitaulukossa vuodelta 1836 komppaniaupseerit ja kenraalit erotettiin arvoluokkien sisällä 1–3 tähdellä, mutta esiuupseerit muodostivat erikoisen poikkeuksen: majurilla oli kaksi, everstiluutnantilla kolme tähteä, everstilla sen sijaan kruunu! Bellander, Erik, Dräkt och uniform. Den svenska arméns beklädnad från 1500-talets början fram till våra dagar. Stockholm 1973: 459.
  17. Mollo, Andrew, Army Uniforms of World War 2 (Blandford Press, reprinted with corrections 1977): 17–61; A. Mollo 1981: passim; myös Abbott, Peter & Thomas, Nigel, Germany's Eastern Front Allies 1941–1945 (Osprey Publishing Ltd, 1982): 31–37.
  18. Ibidem. Andrew Mollon uudemmassa teoksessa Romanian kenraalikuunta on arvomerkkitaulukossa esitetty kolmijakoisena, mutta sitten nelijakoisena vertailevassa taulukossa, joka alkukielisine arvonimikkeineen tuntuu luotettavimmalta. Ks. A. Mollo 1981: 203 mutta 306; vrt. myös Abbott & Thomas 1982: 35.
  19. Arvonimekkeen muutosta perusteltiin sillä, että prikaatinkenraali sopii kielellisesti paremmin yhteen laivaston vastaavan uuden arvon, lippueamiraalin kanssa. Ongelma on se, että suomen kielessä oli jo olemassa vanha sana prikaatinkenraali, jota on koko ajan käytetty ulkomaisista kyseisen arvoisista upseereista. Sanojen yhdenmukais-taminen jälkikäteen tuntuu vähintäänkin teennäiseltä, eikä puolustusvoimat voi tietysti vaikuttaa kuin omaan, sisäiseen kielenkäyttöön. Niinpä sanomalehdissä on jo nyt näkynyt sekakäyttöä, joka vain sotkee tilannetta (Ks. ”Prikaatinkenraalin ja lippueamiraalin arvot käyttöön puolustusvoimissa”, HS 20.10.95.). Ilmavoimista ei ole uudistuksen yhteydessä puhuttu lainkaan – kuinka prikaati-termi muodossa tai toisessa soveltuu sinne?
  20. ”Kenraalien kauluksiin tulee yksi leijona lisää”, Helsingin Sanomat 3.8.1995.
  21. Lintula, Seppo, Upseerien arvomerkit Norjassa. Sotilasajakauslehti 3/87: 212–215.
  22. Tiedot Tanskan ja Ruotsin nykyjärjestelmästä perustuvat sotilasasiamiesten antamiin tietoihin.
  23. Monarkioissa, mutta myös eräissä tasavalloissa, on ollut ja yhä on käytössä niinsanottu kunniakomentajan arvo. Hallitsija, joku muu hallitsijahuoneen jäsen, tai korkea-arvoinen upseeri voi olla rykmen-

tin kunniaakomentaja, *Chef*. Hallitsijan osalta tällainen kunnia suodaan tietysti vain tärkeimmille rykmenteille, mutta kunniana sitä pidetään myös kunniaakomentajaksi valitulle. Tällöin hän voi käyttää rykmentin univormua, vaikka hänellä olisikin everstin korkeampi sotilasarvo. Esimerkiksi keisari Nikolai II esiintyi poikkeuksetta everstin arvomerkeissä. Saksassa taas vielä toisen maailmansodan aikanakin eräät kenraalisotamarsalkat kantoivat ylpeinä rykmenttitason kauluslaattoja sotamarsalkanunivormuissaan. Kunniaakomentajuus yhdistetään yleensä rykmenttiin. Huomattakoon, että meilläkin on ollut vastaavantyyppinen järjestelmä käytössä: marsalkka Mannerheim oli Uudenmaan rakuunarykmentin kunniapäällikkö.

Ennen ensimmäistä maailmansotaa oli tuiki tavallista antaa kunniaakomentajuuksia myös ulkomaisten hallitsijahuoneiden jäsenille. Tämä aiheutti sodan puhjetessa eräitä noloja tilanteita, ja käytäntö hiipui muualla paitsi perinteiden luvatussa maassa, Isossa-Britanniassa. Sielläkin sitä sovelletaan enää hyvin varman tuntuissa tapauksissa. Tällä hetkellä ainakin Luxemburgin suurherttua on Irlantilaiskaartinrykmentin kunniaeversti, ja osallistuu tässä ominaisuudessa kuningattaren virallisiin syntymäpäiväparaateihin brittiniivormuissaan. Rykmenttitason primäärisyys on korostuneimmillaan juuri Britanniassa. Armeijan voimakas supistaminen on aiheuttanut viime vuosina maineikkaiden rykmenttien yhdistämistä, jotta perinteiden häviämislähtö välttyttäisiin. Kaartinrykmenttien kohdalla ei ole haluttu turvautua tähänkään, vaan ne on säilytetty rykmentteinä, joissa kuitenkin on kussakin vain yksi pataljoona – toinen pataljoona on tilassa, jota kuvataan vartavasten keksityllä termillä ”suspended animation”.

24. ”Prikaatikenraalin ja lippueamiraalin arvot kotimaiseenkin käyttöön.” HS 28.10.1995.
25. Katso Ahto, Sampo, Saksan armeijoiden arvomerkit. Sotilasajakauslehti 1/87: 72–75.
26. Tästä vaiheesta on olemassa erinomainen selvitys: Roudasmaa, Stig, Sotilasvirikapuvut vuonna 1918. Sotahistoriallinen aikakauskirja 5, Helsinki 1986: 29–102. Roudasmaa kertoo, että paitsi saksalaisia, myös ruotsalaisia ja jopa itävaltalais-unkarilaisia tähtiä oli alkuun käytössä. Tämä antaisi viitettä siihen suuntaan, että Itävalta-Unkarin järjestelmä, jota suomalainen m/22 univormujen kanssa käytetty kaulusarvomerkkijärjestelmä niin paljon muistutti, tunnettiin. (ibid.: 38). Aivan alkuvaiheessa kenraalinarvomerkeissä aloitettiin tavallaan nollasta, koska kaikkia kenraaleja yhdistänyt leijonakuvio oli tavallaan arvoluokkaa osoittava merkki (ibid.: 39).

Roudasmaa mainitsee kiitettävästi kansainvälistäkin ainesta, joten vain pieniä lisäyksiä voi tässä yhteydessä tehdä. Roudasmaa on täysin oikeassa todetessaan, että kaulus oli hyvin harvinainen paikka arvomerkeille (ibid.: 42). Hänen mainitsemiensa Itävalta-Unkarin ja Belgian lisäksi tämä käytäntö löytyi kuitenkin ainakin Hollannista ja Norjasta, joista jälkimmäinen ei ole yhdentekevä lisä (ks. *Uniforms of the World ...*: 335, 340). Ruotsissakin käytettiin eräissä univormuypeissä (esimerkiksi husaarintakeissa) kaulusarvomerkkejä, mutta pääsääntöisesti ne tulivat käyttöön vasta vuonna 1923 (Bellander 1973: 538, 571). Roudasmaan mainitsemat mustat hihansuut ja kaulukset punaisiin reunuksiin eivät liene mitään yleistä tykistön kulttuuria, vaan yksiselitteinen venäläisyys (vrt. ibid.: 68)? Gallen-Kallelan

kenraalien arvomerkkejä dominoi kuusenhavu, joka aiheeltaan oli toki kansallinen, mutta tässä käytössä sovellutus kansainvälisestä, käytännössä saksalaisesta versiosta.

27. Viittaan tässä yhteydessä aiemmin niin selittämättömältä tuntuneeseen amerikkalaistyyliiseen upseerien juhlapukuun, amerikkalaismaaliseen vihreään (!) turkislakkiin, ja huipentumana amerikkalaisista sotalokuvista – ja vain niistä – tutuksi tulleeseen käden viemiseen tervehtiessä ”tyhjään päähän”. Kaikki nämä kuuluvat puolustusvoimien uuteen imagoon, jota on vaikea luonnehtia muuksi kuin amerikkalaisvaikutteiseksi.

Summary

HISTORICAL AND INTERNATIONAL BACKGROUND FOR THE REFORM OF RANKS AND RANK BADGES OF THE GENERAL OFFICERS IN THE FINNISH DEFENCE FORCES

Military ranks are an integral part of a common military culture with European roots, where a distinct, uniform mainstream can be distinguished, but subcultures and smaller, national versions can also be traced. Finnish military rank and rank badge system for instance form such a national version of certain subcultures. Officer ranks are universally divided into three basic categories: Company Officers, Field Officers and General Officers. These groups can generally be distinguished on the basis of collective rank insignia. Inside the categories there is a variable amount of military ranks, which, in turn, are distinguished by rank badges proper.

This article considers the recently made reform of ranks and rank badges of the highest rank class, general officers, in the Finnish Defence Forces, against historical and international background.

Both the division of general officers into separate ranks and the indication of those ranks by rank badges have been done with significant variety. Modern officer rank badges date back to no further than late 18th century. All major European powers have developed more or less individual systems for distinguishing different general ranks from each other. Even the amount of general officers may have varied from one to five, and one has to remember that above these there may have been also marshals.

As far as the general officers' rank badges are concerned, several different systems can be distinguished. The British system is original and widespread. The French have their own style based on fivepointed silver stars, deceptively similar in outlook to that of the United States Army. Then there are the Russian and German variants with the discontinued peculiarity of using an 'empty' rank badge.

Apart from these there has been a tripartite system of officer ranks and rank badges. This had been developed before the Second World War, and it loosely united the systems of a number of smaller European countries, but provided the basis even for the huge Imperial Japanese Army rank system. It was based on the idea of dividing each of the three basic officer categories into three ranks respectively. These ranks were then indicated with one, two, or three rank badge units. With all its variations, this tripartite system can be interpreted as a distinct alternative to the historically developed and often also somewhat more difficult systems of the Great Powers. It was on this basis that all the Nordic Countries built their rank badges in their times.

Finnish Defence Forces commenced, however, a confused process in Autumn 1994, abandoning the traditional division of the General Officers into three ranks. A completely new rank of Brigadier General was created and added between those of Colonel and Major General. By doing so, Finland followed the recent example of other Nordic Countries.

Admittably, there are some differences in the details of the reform among the Nordic Countries. The main thread has, however, been the strong endeavour to give two rank badge units to Major General, three to Lieutenant General and four to General. This has been done in the name of adaptation to 'international military system', according to the official Finnish explanation. No organizational changes inside the Finnish army hierarchy have been referred to.

The idea of a uniform international rank system, where the general officers would be universally divided into equal ranks with easily identifiable rank badges is, however, an illusion. What Finland and other Nordic Countries have adopted as an 'international system' is, in fact, the U.S. Army rank badge system for Generals, which has invaded Europe only during the Cold War – through the Bundeswehr.

This model differs clearly from the rank badges of the armies of both France and the United Kingdom – the by and large most important military forces inside the European Union, that is. It is, however, the officers from these countries who would be probable partners for Finnish generals in any realistic future visions outside or even inside NATO, not only the Americans. And, in any case, these countries have shown no will to adjust to the U.S. rank system, despite the numerous contacts with it. Neither has, of course, Russia.

Thus, the recently implemented reform in Finland is mainly a fashionable trend without any practical arguments for it. Due to historical facts, Finnish military culture has traditionally been under Russian, German and Swedish influence. The reform of the ranks and rank badges of the General Officers is for its part carrying Finnish Defence Forces towards the American culture, away from the European, pluralistic tradition.

**KATSAUS POLIITTISEEN JA SOTAHISTORIAAN
LIITTYVIIN TUTKIMUKSIIN JA KIRJOITUKSIIN**

Kirjoittajista Martti Turtola käsittelee poliittiseen ja sotahistoriaan liittyviä tutkimuksia ja kirjoituksia ja Pasi Kesseli Maanpuolustuskorkeakoulussa tehtyjä tutkimuksia.

Poliittista ja sotahistoriaa

Hajapöimintoja ilmestyneestä kirjallisuudesta

Lukijasta ainakin näyttää siltä, että sota- ja poliittisen historian kirjallisuutta ilmestyy aaltomaisesti. Luonnollisesti viime sotien ”suuret vuosikymmenet”, nimenomaan 50-vuotismuisto synnytti oikean kirjallisuuden tulvan. Usein saattaa kysymyksessä olla pelkkä sattuma, että näiden alojen kirjallisuutta keskittyy jollekin syksylle. On myös käynyt yhä ilmeisemmäksi, että kaikenlaistenkin kirjojen ilmestyminen keskittyy yhä enemmän syksyyn. On siis ”kirjasyksy”, eikä ”kirjakevättä” enää laisinkaan. Valitettavaa on myös, että kirjaharrastajalle menneinä vuosina ja vuosikymmeninä niin herkulliset ja antoisat kirja-alennusmyynnit ovat nyt historiaa. Kirjoja saa toki edelleenkin alennuksella, mutta ei keskitetysti, vaan sieltä täältä, kun osaa olla valppaana. Kirjan ikä on lyhentynyt.

---

* (s. 1947) dosentti, Helsingin yliopiston tiedotuspäällikkö, kirjoittanut muun muassa teokset: Tornionjoelta Rajajoelle. Suomen ja Ruotsin salainen yhteistoiminta Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1923–1940 (1984), Erik Heinrichs. Mannerheimin ja Paasikiven kenraali (1988) ja Risto Ryti – elämä isänmaan puolesta (1994).

** (s. 1958) majuri, työskentelee tutkijaesiupseerina Maanpuolustuskorkeakoulun Historian laitoksella, kirjoittanut useita sotahistoriaan liittyviä tieteellisiä artikkeleita.

nyt tuntuvasti. Muutaman vuoden kuluttua kirjan ilmestymisestä kustantaja myy painoksen jollekin liikkeelle, ja yleensä kirja on sitten nopeasti pois markkinoilta. Uusia painoksia vanhoista kirjoista saa tätänykyä jokseenkin turhaan odotella. Joitakin rohkaisevia poikkeuksia on, esimerkiksi talvella 1996 Otava otti jo viidennen painoksen Edwin Linkomiehen muistelmista **Vaikea aika**.

Alennusmyyntien mentyä antikvaaristen liikkeiden merkitys on tavallisenkin kirjaharrastajan ja historian ammattilaisen näkökulmasta korostunut. Kirjan – usein varsin tuoreenkin kirjallisuuden – liikkuminen antikvaareissa on kaikkien kannalta edullinen asia. Nykypäivänä usein myös puhtaasti tilakysymys ahtaissa kaupunkiasunnoissa pakottaa luopumaan osasta kirjallisuutta. Joskus itse kukin joutuu käymään kirjahyllyään läpi ja luopumaan sellaisesta kirjallisuudesta, jolla ei akuuttia käyttöä tunnu olevan.

Allekirjoittanut joutui julkisuudessa (Helsingin Sanomien viikkoliitteessä huhtikuussa 1996) erään nimimerkillä kirjoittaneen pakinoitsijan silmätikuksi ja tuomittavaksi siitä syystä, että olin myynyt eräälle tunnetulle helsinkiläiselle antikvaarisen kirjakaupan pitäjälle uudehkoa kirjallisuutta, osaksi omistuskirjoituksella varustettua. Kirjoitus herätti antikvaarisen kirjallisuuden harrastajien ja ammattilaisten keskuudessa laajasti keskustelua, joka ei tuntunut antavan pakinoitsijalle armoa. Lopputulokseksi tulikin toivomus, etteivät kirjoja omistavat ihmiset millään muotoa saisi pidettyä myymästä kirjojaan eteenpäin. Jokaisella kirjallakin on oma historiansa, ja olisi mielettömyyttä leikata etulehdiltä irti mahdollisesti kirjoitetut omistukset. On kaikkien etu, että kirjat kiertävät ja tulevat kohtuuhinnalla niiden hankittavaksi, jotka niitä sillä hetkellä tarvitsevat.

Kaukaisemmilta vuosisadoilta ja -kymmeniltä

Monien sukupolvien käsissään kuluttama poliittisen historian professori Lauri A. Puntilan **Suomen poliittinen historia** on viimeinkin saanut seuraajan, kun tämän historian alan kolme huippu-tutkijaa professorit Jukka Nevakivi ja Osmo Jussila sekä dosentti

Seppo Hentilä julkaisivat yleistajuisen ja uusimpaan tutkimukseen perustuvan teoksen **Suomen poliittinen historia 1809–1995**. Teos on heti ilmestyttyään herättänyt huomiota ja keskustelua, mutta ilmeisesti se tulee olemaan alan standarditeos seuraavan vuosikymmenen ajan.

Peter Englund "shokeerasi" ruotsalaista lukevaa yleisöä viime vuosikymmenen lopulla Kaarle XII:sta kertovalla **Pultava**-teoksellaan. Kysymyksessä oli ruohonjuuritason realistinen kuvaus meitä suomalaisiakin niin läheltä koskettaneesta ja Ruotsin suurvallan tuhonneesta taistelusta. Englund on jatkanut ruotsalaisuuden riepottelua kirjoittamalla kirjan **Suuren sodan vuodet. Ratsumies 30-vuotisessa sodassa**. Kirja on herättänyt kohua Ruotsissa ja se on myös palkittu. Molemmat teokset ovat hyvin luettavia ja mielenkiintoisia, mutta mielenkiintoista on ollut myös havaita, etteivät ne ole herättäneet täällä ollenkaan sellaista kohua kuin Ruotsissa. Se on kyllä näkynyt puhtaasti ihan myyntiluvuissa.

Palkittu on myös Ulla Ehrensvärdin, Pellervo Kokkosen ja Juha Nurmisen **Mare Balticum. 2000 vuotta Itämeren historiaa**. Se on merihistorian harrastajan toiveteos antikvaarisine merikortteineen, jota tällainen diletanttikin mielellään katselee. Upea teos sellaisenaan.

Ei vuotta ilman Mannerheimia! Kiinnostus Mannerheimin monia eri puolia kohtaan senkuin kasvaa. Tästä on vain hyvää sanottavana, sillä Mannerheim oli todella monipuolinen. Hänen tutkimusmatkailijakautensa odottaa vielä suurta tutkijaansa. Nyt on ilmestynyt Paavo Frimanin suuren työn tuloksena **Sodan marsalkka – Rauhan presidentti** -teos, joka kertoo havainnollisesti ja kauniisti marsalkka Mannerheimista postikorteissa. Kysymyksessä on kultuurihistoriallisestikin merkittävä työ.

Veijo Meri on jatkanut ansiokasta sarjaansa Suomen historiasta **Ei tule vaivatta vapaus. Suomi 1870–1920**. (Hieman malliin á la Moberg: **Min svenska historia**.) Meri on taitava kertoja, mutta pysyy silti kaiken aikaa asiassa. Kirjailijalla on historioitsijaan verrattuna ihanteellinen vapaus valita, mitä haluaa pienen ja suuren välillä. Se antaa toisaalta väriä ja pienistä asioista kertominen elävöittää. Arkipäivän historia on tärkeää sekin, vaikka se usein tuntuu unohtuneen. Näin ammattihistorioitsijana arvioiden uskaltaisinkin pitää Meren kirjaa vaikka oppikirjana lukiossa. Se ei ainaakaan karkottaisi kuivuudellaan koululaisia.

Erikoinen kuriositeetti menneiltä ajoilta on Johan Kockin **Seitsemän päivää keskusasemalla**, suurlakon aikaisen kansalliskaartin komentajan muistelmat. Kirja on ilmestynyt näköispainoksena. Nykyinen painotekniikka antaa tällaisten näköispainosten tekemiselle entistä paremmat mahdollisuudet. Suurtenkin kustantajien kannattaisi käyttää tätä menetelmää entistä enemmän.

Varsinaisesti sotahistoriaa ei käsittele virolaisen Juhan Maisten kirja **Linnoissa kreivien**, mutta mainittakoon se kuitenkin tässä yhteydessä, koska aihe liittyy niin elimellisesti eteläisen veljuskansamme historiaan. Maiste esittelee satojen baltiansaksalaisten rakennuttamien moisioden joukosta muutaman kymmenen edustavimman valikoiman. Kysymyksessä on sellainen kulttuurihistoriallinen aarre, josta meidän oma suomenruotsalainen kartanokulttuurimme on vain kalpea aavistus. Monet näistä moisioista ovat nyt avoinna yleisölle joko museoina tai erilaisina kurssikeskuksina.

Taatusti vanhin, nyt ilmestyneistä historiateoksista, on yli kahden vuosituhannen takainen Thukydiden **Peloponnesolaissota**, oikeastaan maailman ensimmäinen tieteellinen sotahistorian tutkimus. Kirja on toki ilmestynyt Hollon suomentamana aikaisemmin, mutta nyt on uuden painoksen myötä mahdollisuus hankkia se itselle.

Sota ja sitä edeltävä aika

Hannu Rautkallio suoltaa kirjaa ihailtavalla tehokkuudella. Valitettavasti vain laatu ei aina vastaa määrää. Nytkin hänellä on ollut käytettävissään todella mielenkiintoinen aihe Stalinin suomalaiset uhrit 30-luvulla eli teos **Suuri viha**. Kirja aivan pursua mielenkiintoisia yksityiskohtia, mutta kaikki jotenkin sekaisin yhdessä mylläkässä. Jos Rautkallio malttaisi käyttää edes puoli vuotta kirjojensa hiomiseen ja jäsentelyn pohtimiseen ennen kirjoittamista, olisi lopputulos paljon nautittavampi. Mutta, kuten sanoin, kaikista puutteistaan huolimatta **Suuri viha** on mielenkiintoinen ja järkyttävä teos lähes koko suomalaisen kansanosan määrätietoisesta tuhoamisesta Stalinin vainoissa.

Viktor Vladimirov ehti valmistella omaa tulkintaansa Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteitten kehityksestä ennen Talviso-

taa (**Kohti talvisotaa**). Tutkimus jäi kesken kirjoittajan sairaustuttua, vaikka ihailtavalla sitkeydellä vanha KGB-kenraali töitä tekikin melkein loppuun saakka. Vladimirovia on pidetty Suomen-ystävänä, mutta silti hänen kirjansa osoittaa, kuinka vaikeaa Suomea hyvin tuntevan, mutta kommunismissa kasvaneen ihmisen on ymmärtää pienen maan omia intressejä. Teos on jäänyt hieman kesken ja se on koottu kustantajan toimesta. Jatkoa ei tule ...

Tässä suhteessa paljon pahempi kirja on entisen vakoilijan Jelisei T. Sinitsynin postuumi, muistelmateos **Vaiettu totuus**. Totuudesta ei tässä kirjassa ole tosiaankaan kysymys, sillä se sisältää uskomattoman paljon typeryyksiä. On huimaa ajatella, että kun Sinitsyn nuorena vakoilijana (luonnollisesti diplomaatin kaapuun pukeutuneena) saapui pian Talvisodan päättymisen jälkeen keväällä 1940 Suomeen hän loukkaantui, koska suomalaiset poliitikot ja jopa presidentti Kallio olivat vihamielisen tuntuisia! Yhdessä asiassa kirja on oiva todistus: aivan ilmeisesti Stalin onnistui tuhoamaan kaikki lahjakkaimmat vakoilijat 30-luvulla, koska tilalle otettiin Sinitsynin kaltaisia tomppeleita. Kirja vilisee asiavirheitä.

Martti Sinerman **Lauri Malmberg ja suojeluskunnat** puolustaa kunnialla paikkaansa kenraalielämäkertojen parissa. Kirja ei ehkä ole hätkähdyttävä, mutta varmallalla kädellä kirjoitettu perusteos merkittävästä, mutta myöhemmin vähälle huomiolle jääneestä sotilaasta. Teos antaa samalla valaistusta suojeluskuntien toiminnasta.

Nainen sodassa kokoomateos on aika luonnollinen osa siinä kirjojen sarjassa, jossa tarkastellaan naisten toimintaa eri tehtävissä kautta aikojen. Varsinaisesta feministisestä näkökulmasta tämän kirjan kohdalla tuskin voi puhua. Pitäisin kirjaa eräänlaisena kunnianosoituksena suomalaiselle naiselle sodassa. Kirjoitukset ovat tosin aika epätasaisia.

Monissa muistelmissa sivutaan sotavuosia, nykyään jo usein nuorukaisen tai koulupojan silmin. Kaksi aika laadukasta muistelmateosta, joissa tosin sota on enemmänkin ohikiitävänä hetkenä, ovat Erik Allardtin **Suunnistuksia ja kulttuurisokkeja** sekä Paul Gustafssonin **Koulupoika, korpraali, konsuli**.

Kulttuurihistoriallisestikin mielenkiintoinen kuriositeetti on Talvisodan ajalta. Italialainen lehtimies Indro Montanelli on julkaissut

nyt suomeksi **matkakirjeensä Suomesta syksystä 1939 talveen 1940**. Tämänlaatuiset kirjeet loivat aikanaan länsimaihin käsitteen Talvisodan ihmeestä.

Sodan päättymisen 50-vuotismuisto on varmaankin siivittänyt kustantajaa ottamaan uuden painoksen Gordon Thomasin ja Max Morgan Wittsin teoksesta **Enola Gay. Pommikone Hiroshiman yllä**. Viime vuosi nosti uudelleen kriittisesti esille kysymyksen kahden atomipommin pudottamisen tärkeydestä elokuussa 1945. Sota ehkä lyheni muutamalla kuukaudella, mutta inhimilliset kärsimykset siviiliväestön keskuudessa olivat sanoinkuvaamattomat. Sitä paitsi kärsimys ydinsaastetta saaneiden tai vammautuneiden keskuudessa jatkuu vielä tänäkin päivänä.

Ehkä kaikkein erikoisin toisen maailmansodan historiaa käsittelevistä kirjoista on taidemaalarina ja elokuvaohjaajana tunnetuksi tulleen hävittäjälentäjä Eino Ruutsalon teos **Tiiksjärven ilma- taistelijat. Sotalentäjästä taiteilijaksi**. Siinä kuvataan toisaalta realistisesti Fokker- ja Morane -hävittäjälentäjien, nuorukaisten, melkein lasten taistelua Itä-Karjalan korpien yllä. Kirjassa on kau- neutta ja runollisuutta, niinkuin vain suurelta taiteilijalta voi odot- taa. Kuvitus ja taitto ovat uskomattoman upeat. Aivan uuden ”perspektiivin” Ruutsalon taideteoksiin antaa hänen selityksensä lentämisen ja maiseman vaikutuksesta kuvien hahmottumiseen.

Tuomo Polvinen jatkaa massiivista Paasikivi-elämäkertasarjaan- sa. Hän on ehtinyt nyt kolmanteen osaan, sotavuosiin. **J. K. Paasi- kivi. Valtiomiehen elämäntyö 3, 1939–1944** kattaa sotavuodet kokonaan. Kysymyksessä on järkäle, ehdoton suomalaisen elämä- kerta- ja poliittisen historian kirjallisuuden perusteos. Toisinaan se on uhkaavankin järkälemäinen, mutta useimmiten Polvisen loista- vat kertojanlahjat pelastavat lukijaa puutumasta. Kirja kertaa osit- tain vanhaa, mutta tuo myös aivan uusimpaan tutkimukseen pe- rustuvaa tietoa Suomesta toisessa maailmansodassa.

S o d a n j ä l k e e n

Pentti Salmelin on kirjoittanut kirjan tärkeästä, mutta liiaksi unohdetusta Suomen historian vaiheesta. Teos **Henkensä kaup- la. Miinanraivaajana Suomenlahdella 1945–46** kertoo realisti- sesti ja kaunistelemattomasti raskaasta sodanjälkeisestä miinan-

raivauksesta Suomenlahdella, urakasta joka suomalaisten oli rauhansopimuksen määräysten mukaisesti tehtävä. Kirja perustuu kirjoittajan omiin kokemuksiin, arkistoaineistoon ja vielä elossa olevien veteraanien haastatteluihin.

Eräs toisen maailmansodan jälkeisen ajan merkittävimpiä kulisientakaisia vaikuttajia oli poliittisen historian professori, kansanedustaja, Suomen kulttuurirahaston yliasiamies etc. etc. Lauri Aadolf Puntila. Kansallisarkiston tutkija Kauko I. Rumpunen on toimittanut Puntilan valtaisasta päiväkirja-aineistosta kirjan **Huomautin hyvin täsmällisesti ... Tuokiokuvia L. A. Puntilan Suomesta**. Puntila sivuaa muistiinpanoissaan kaikkea mahdollista, myös maanpuolustusta ja jopa upseerioppilas Pentti Kourin stipendikysymyksiä ja arvosteluja RUK:n hengestä.

Elävistä merkkihenkilöistä kirjoittaminen on aina vaikeata. Sitä se on varmasti kirjoittajalle, mutta – luultavasti – myös kohteelle. Jorma Marttala on käynyt tällaiseen kohteeseen käsiksi kirjoittamalla puolustusvoimien komentajasta kirjan **Gustav Hägglund – onnekas kenraali**. Marttala on kokenut toimittaja ja lehtimies, joten hän on onnistunut luovimaan pahimpien karikoiden ohitse. Aina voi tietysti kysyä, tarvitaanko tällaisia kirjoja. Mutta jos niitä jotkut ostavat, niin varmasti tarvitaankin.

Eettisistä kysymyksistä on noussut kova kohu kenraali Veikko Vesterisen kirjan **Kolmen kenraalin kintereillä** kohdalla. Kysymyksessä on hieman kesymmässä muodossa sama ongelma, joka nousi edesmenneen linnanvouti Arimo Raesteen kirjoitettua muistelmansa **Kekkosen ajasta Linnassa ja Tamminiemessä**. Historioitsija joutuu usein tutkimaan niin sanottuja ”historian roska-pönttöjä”. Ammattihistorioitsijakin joutuu käyttämään ja hänen periaatteessa täytyykin käyttää kaikkea mahdollista kohteesta jäänyttä aineistoa. Kaikkea ei kuitenkaan tarvitse kertoa, levitellä maailmalle. Historiantutkijalla on varsin tiukka etiikka.

Onko niin, ettei adjutanttin lojaliteetti enää ole voimassa sen jälkeen kun asianomainen esimies on siirtynyt eläkkeelle? Tähän on vaikea antaa yleispätevää vastausta. Jokaisen on punnittava moraaliset seikat itse tykönsä ja otettava huomioon, että ratkaisuihin on aina viimekädessä itse vastattava. Silloinkin kun seuraukset ovat vähemmän mukavia.

Maanpuolustuskorkeakoulun historian tutkimuksesta

Historia on oppiaineena Maanpuolustuskorkeakoulussa nykyisin vain upseerin tutkinnossa. Opetus jakaantuu poliittiseen historiaan ja sotahistoriaan. Upseerin jatkotutkinnossa esiuupseerikursseilla historia ei ole oppiaine ja yleisesikuntaupseereillakin se on vain strategian ja kansainvälisen yhteistyön alaoppiaine. Upseerin jatkotutkintoa ollaan tällä hetkellä kuitenkin uudistamassa. Syksyllä 1996 alkoi uusimuotoinen esiuupseeri- ja yleisesikuntaupseerikoulutus, jossa kaikki kurssinsa aloittavat upseerit suorittavat ensin yhden opintovuoden esiuupseerikurssin ja jonka jälkeen parhaiten menestyneet jatkavat suoraan yhden opintovuoden mittaiselle yleisesikuntaupseerikurssille. Tämän vuoksi mm. kysymys historian opetuksen asemasta esiuupseeri- ja yleisesikuntaupseerikursseilla on tällä hetkellä vielä avoin.

Upseerin tutkinnossa historian opetus jakaantuu perusopintojen kursseihin, joihin osallistuvat kaikki kadetit ja laajojen opintojen kursseihin, joihin osallistuvat historian laajat opinnot valinneet kadetit. Perusopinnoissa annettava historian opetus koostuu kahdesta opintoviikosta poliittista historiaa ja kahdesta opintoviikosta sotahistoriaa. Historian laajat opinnot koostuvat kolmesta opintoviikosta poliittista historiaa ja kolmesta opintoviikosta sotahistoriaa. Lisäksi upseerintutkinnon historian laajoissa opinnoissa on kahden opintoviikon seminaari, joka pääasiassa on sotahistoriaa.

Upseerin jatkotutkinnossa esiuupseerikursseilla opetetaan tällä hetkellä vain poliittista historiaa yhden opintoviikon verran oppiaineen strategia ja kansainvälinen yhteistyö alaoppiaineena. Yleisesikuntaupseerikurssilla taas opetetaan sotahistoriaa yhden opintoviikon mittaisella sotataidon historian kurssilla niinikään oppiaineen strategia ja kansainvälinen yhteistyö alaoppiaineena. Lisäksi taktiikan, johtamistaidon ja strategian opintokokonaisuuksiin yleisesikuntaupseerikursseilla liittyy muutamia tunteja historiaa.

Historian opetuksen vähäisestä määrästä huolimatta historian – lähinnä sotahistorian – tutkimustöitä teetetään kaikilla Maanpuolustuskorkeakoulun kursseilla. Sotahistorian tutkimuksen päämääränä on 1) tuottaa puolustusvoimien taktiikan, operaatiotaidon sekä johtamistoiminnan kehittämistä ja 2) taktiikan, operaatio-

taidon, johtamistaidon sekä strategian opetusta palvelevaa tietotaitoa ja materiaalia. Tutkimuksen näkökulma on sotataidollinen ja sen ajallinen painopiste on toisen maailmansodan jälkeisessä ajassa.

Tulevalle pitkän tähtäimen suunnittelukaudelle (15 vuotta) Historian laitos on määritellyt seuraavat sotahistorian tutkimusalueet:

- Neuvostoliiton ja Venäjän sotataidon kehitys toisen maailmansodan jälkeen.
- Länsimaisen sotataidon kehitys toisen maailmansodan jälkeen.
- Sotataidollisen ajattelun ja sotataidon yleisten periaatteiden kehitys ja vaikutus länsimaiseen sotataitoon.
- Lähi-idän sotien vaikutus länsimaiseen sotataitoon.
- Sisällissodat ja sotaan alemmat konfliktit toisen maailmansodan jälkeen, niiden osapuolten sodankäyntivälineen ja taktiikan kehityksen näkökulmasta.
- Suomalaisen operaatiotaidon ja taktiikan kehitys viime sotien jälkeen.
- Historian tutkimusmetodiikan kehitys ja sovellutukset sotataidon tutkimuksessa.
- Puolustuspolitiikan historia.
- Sota ja yhteiskunta; Maanpuolustuksen sotilas- ja siviilisektorin sekä siviiliyhteiskunnan keskinäinen vuorovaikutus ja riippuvuus toisistaan.

Sotahistorian tutkimus toteutetaan Maanpuolustuskorkeakoulun omalla henkilöstöllä, koulun kurssilaisten opinnäytteinä sekä ostopalveluina alan koti- ja ulkomaisilta asiantuntijoilta. Lisäksi tutkimuksia voidaan teettää Maanpuolustuskorkeakoulun ulkopuolella olevalla puolustusvoimien henkilöstöllä. Suunnittelukauden alkuvaiheessa tutkimustoiminta painottuu edellä mainittujen tutkimusalueiden tutkimustilanteen kartoittamiseen ja suunnittelukauden kokonaistavoitteena on julkaista tutkimusalueilta opetusmateriaalia sekä erillisiä laajempia tutkimuksia.

Suunnittelukaudella laadittavat opinnäytetyöt eri kursseilla tulevat liittymään laitoksen tutkimusalueisiin ja niillä määritettyihin tutkimustavoitteisiin. Aiheiden määrittämisessä yleisperiaatteena on tarkastella toisen maailmansodan jälkeisten sotien vaikutusta tä-

män päivän sotataitoon. Lisäksi otetaan huomioon seuraavat yleisperiaatteet:

- Kadettikursseilla päämääränä on laajempaan kokonaisuuteen liittyvän osa-alueen tutkiminen tavoitteena tutkijavalmiuksien antaminen.
- Esiupseerikursseilla tehdään tutkimustilanteiden kartoituksia Historian laitoksen tutkimusalueilta tavoitteena tutkimusongelman määrittäminen. Aiheen määrittelyssä otetaan huomioon mahdollisuus jatkaa tutkimusta yleisesikuntaupseerikursseilla.
- Yleisesikuntaupseerikursseilla esiupseerikurssin aikana laadittu tutkimustyö laajennetaan diplomityöksi, joka tuottaa uutta tietoa.

Diplomitöiden satoa vuodelta 1995

Syksyllä 1995 Maanpuolustuskorkeakoulusta valmistuneista yleisesikuntaupseereista seitsemän teki historia-aiheisen diplomityön. Viisi näistä töistä liittyy Suomen sotahistoriaan neljän työn ollessa sotalaitoshistoriaa ja yhden tarkastellessa Suomen sotilaspoliittista tilannetta 1930-luvulla. Toisen maailmansodan jälkeisiä sotia – Falklandin sotaa sekä Lähi-idän sotaa vuonna 1973 – tutkitaan kahdessa työssä.

Mika Martikainen käsittelee diplomityössään **Puolustusministeriö vai Pääesikunta – Sotilasjohdon asema puolustushallinnossa 1938–1952** nykyisinkin varsin ajankohtaista asiaa, koska muutama vuosi sitten puolustusvoimat siirtyi uuteen hallinto- ja johtamisjärjestelmään. Tutkimuksen tavoitteena on ollut selvittää, miten ja millaisin perustein puolustushallinto palautettiin rauhan aikaan vuosina 1944–1952. Tästä näkökulmasta puolustushallinnon historiaa on tutkittu vain vähän. Näkökulmastaan huolimatta tutkimus on puhtaasti historiatieteellinen.

Mika Martikainen on onnistunut luomaan laajalla lähdeaineistolla luotettavan tuntuisen kuvan puolustushallinnon johtamisjärjestelmän kehittymisestä sodan jälkeisissä poikkeuksellisissa oloissa vuosina 1944–1952. Työ osoittaa varsin selkeästi, miten erityisesti

1930-luvun loppupuolella vallinnut puolustusministeriön määräävä asema sotilaallisen vallan käyttäjänä muotoutui kohti sodan jälkeistä pääesikunnan itsenäistä keskusviraston asemaa. Määräävänä tekijänä muutoksessa olivat sotakokemukset, jotka osoittivat, että ylimmän sotilasjohdon organisaation, johtosuhteiden ja toimivallan järjestämisen perustana tuli olla sodan ajan vaatimukset.

Puolustushallinnon keskittäminen puolustusministeriöön oli yleisesti hyväksytty kehityssuunta ennen Talvisotaa, huolimatta siitä, että puolustusrevisionin mietinnössä vuonna 1926 ylimmän sotilasjohdon järjestelyn perustana olivat sodan ajan vaatimukset. Niinpä hallintojärjestelmä muotoutui Martikaisen mukaan äärimmäisen sekavaksi korkeimman sotilasjohtajan, sotaväen päällikön ollessa riippuvainen kolmesta esimiehestä; presidentistä, puolustusministeristä ja puolustusneuvoston puheenjohtajasta. Talvisodan päämaja rakennettiin kuitenkin rauhan ajan yleisesikunnan rungolle, jolloin sotoimien johtaminen ja puolustusvoimien resursseja ohjaava taloudellinen valta olivat eri viranomaisilla.

Talvisodan jälkeen puolustushallinnon järjestelyitä muutettiin. Martikaisen tutkimus korostaa muutoksen taustana kahta seikkaa; Talvisodasta saatuja kokemuksia ja Mannerheimin vaikutusvaltaa. Talvisodan aikana saadut kokemukset parlamentaarisesti johdetusta puolustushallinnosta saivat sotilasjohdon tavoittelemaan itsenäistä asemaa. Tämä mahdollistettiin lainsäädäntömuutoksin vuonna 1940. Muutosten seurauksena puolustushallinto keskitettiin puolustusvoimain komentajan – ylipäällikön – johtoon puolustusvoimain pääesikuntaan, huolimatta siitä, että välirauhan sopimuksen ehdot ja Suomen sisäpoliittinen tilanne edellyttivät paluuta sotaan edeltäneeseen organisaatioon. Mannerheim säilytti ylipäällikkyyden, puolustusvoimat saivat käyttöönsä rajoittamattomat arviomäärärahat ja puolustusministeriö jätettiin toisarvoiseen asemaan.

Välirauhan aikana tehdyt muutokset osoittautuivat Martikaisen mukaan toimiviksi, eikä puolustushallintoon tehty jatkosodan aikana suuria muutoksia. Yhteistoimintakin ylipäällikön ja puolustusministerin – kenraali Waldenin – välillä sujui hyvin ja johti siihen, että puolustusministeri sai ylipäälliköltä virallista asemaansa suuremmat valtuudet mm. materiaalihankinnoissa. Martikainen toteaaakin, että välirauhan aikainen lainsäädännön korostuminen jalostui sodan aikana poikkeusolojen tehokkaan hallinnon vaatimuksilla.

Sotien jälkeen yhteiskunnassamme esiintyi vaatimuksia poliittisen johdon valvontamahdollisuuksien lisäämiseksi puolustusvoimissa. Valtiojohdon perusteet puolustushallinnon kehittämisen suuntaviivoista olivat kuitenkin vuonna 1949 mietintönsä jättäneen puolustusrevision mielestä puutteelliset, minkä johdosta revisio päätyi pääosin esittämään sodan aikana hyväksi koetun järjestelmän käyttöön ottoa myös rauhan aikana. Tästä huolimatta puolustusministeriön, valtioneuvoston ja myös presidentin asema ylimmässä sotilaallisessa päätöksenteossa vahvistui lainsäädännöllä vuonna 1952, jolloin puolustuspoliittiset ratkaisut, puolustusvoimien varojen käytön valvonta ja ylimpien upseerien nimitykset saatiin parlamentaariseen valvontaan. Muutosten seurauksena Tasavallan presidentti ja hallitus olivat Martikaisen mukaan entistä enemmän kiinnostuneita puolustuspoliittisista ratkaisuista presidentin pyrkiessä vielä itse voimakkaasti kehittämään asemaansa puolustusvoimien ylipäälliköksi. Lisäksi poliittinen johto sai vaikutusvaltaa sotilasjohdon nimityksissä. Puolustusministeriön lainsäädännöllisen aseman vahvistuminen sen sijaan ei näkynyt merkittävästi sotien jälkeisenä parina vuosikymmenenä, koska puolustusvoimien hankinnat olivat tuolloin vähäisiä.

Työnsä lopussa Martikainen toteaa, että rauhan ajan puolustushallinnon rakentamisessa sotilasjohto säilytti mahdollisuutensa maanpuolustuksen pitkäjänteiseen kehittämiseen. Pääesikunnan tavoitteena oli luoda organisaatio, jolla olisi puolustusvoimien tehtävien edellyttämä johtamiskyky. Niinpä sotilasjohto saikin mahdollisuuden jatkaa poikkeuksellisissa oloissa alkanutta ja toimivaksi osoittautunutta keskusviraston eristettyä asemaansa. Aikakauden sotilaallisten näkemysten mukaan sodankäynnin kehittyminen ei edellyttänyt eriytyvää organisaatiota, vaan puolustushaarojen ja yhtymien keskitettyä johtamista. Tämän päivän ylimmän sotilasjohdon asema pohjautunee vuoden 1949 puolustusrevision mietintöön sekä sodan jälkeisen pääesikunnan ajatuksiin. Yleisesikunnan roolia puolustushaarojen yliesikuntana ei kuitenkaan nykyisessä hallinto- ja johtamisjärjestelmässä ole perinteisessä mielessä täysin toteutettu.

Raimo Sevón tarkastelee diplomityössään **Kertausharjoitusjärjestelmän kehittyminen 1930-luvulla - Kenttäarmeijan kertausharjoitukset ennen talvisotaa** 1930-luvun lopun kertaus-

harjoitusten vaikutusta Talvisodan ajan puolustusvoimiemme valmiuteen. Aihepiiristä on tehty useampia tutkimuksia, sekä puolustusvoimissa että siviilimaailmassa. Tämän hyvin tiedostaen Sevón onkin päätenyt analysoimaan kenttäarmeijan pääaselajien – jalkaväen ja tykistön – sekä yhtymien esikuntien kertausharjoitusten sisältöä. Lisäksi tekijä tarkastelee YH:n aikaisen kenttäarmeijan koulutusta. Tästä näkökulmasta Talvisotaa edeltäviä kertausharjoituksia ei aikaisemmin ole tutkittu. Tutkimuksen keskeisin lähteistö muodostuu laajahkosta yleisesikunnan koulutusosaston, sotilasläänien, kertausharjoituskeskusten sekä Talvisodan yhtymien asiakirja-aineistosta. Tällä lähteistöllä työn tiedollista pohjaa on pidettävä luotettavana.

Sevón korostaa aluejärjestelmään siirtymisen mahdollistaneen reserviläisten kouluttamisen sodan ajan kokoonpanossa. Aluejärjestelmän käyttöönoton myötä vastuu kertausharjoitusten järjestämisestä siirtyi joukko-osastoilta sotilaslääneille ja sotilaspiireille. Muutos oli merkittävä, koska vuosien 1925–1932 kertausharjoitukset olivat tehtäväkohtaisia ja niitä järjestettiin vain reserviupseereille ja reservialiupseereille. Niinpä vuonna 1935 käynnistettiin olosuhteisiin nähden laajat kertausharjoitukset, jotka vielä kouluttajahenkilöstön ja taloudellisten resurssien tehokkaan käytön mahdollistamiseksi keskitettiin sotilasläänien kertausharjoituskeskuksiin.

Kertausharjoituskoulutuksen ohjeisti yleisesikunta. Ohjeiden tarkoituksena oli ensisijaisesti yhtenäistää kenttäarmeijan reserviläisten koulutus ja hankkia luotettavia kokemuksia järjestelmän edelleen kehittämiseksi. Sisällöllisesti painopiste harjoituksissa oli taistelukoulutuksessa, joka eteni johdonmukaisesti mieskohtaisesta koulutuksesta joukkoyksikön harjoitukseen. Rakenteellisesti tämä järjestelmä on joukkoyksiköiden harjoituksissa edelleen olemassa. Sevón toteaa kuitenkin, että vaikka kertausharjoitusajaksi oli nykymittapuun mukaan varsin pitkä – yhteensä 30 vuorokautta – jalkaväen ja tykistön harjoitusten koulutustulokset eivät silti täysin vastanneet odotuksia. Sevónin mukaan asetettujen päämäärien saavuttamista vaikeuttivat erityisesti opetushenkilöstön vähäisyys, materiaaliset puutteet sekä reserviläisjohtajien heikko johtamis- ja koulutustaito. Tämä lienee ollut totta – ainakin suhteessa asetettuihin tavoitteisiin – mutta on kuitenkin todettava, että jos harjoitusten määrää ja kertausharjoitusvuorokausia vertaa tämän päivän

harjoituksiin, lienee Talvisotaa edeltävissä harjoituksissa toki saavutettu ainakin kelvollinen koulutustaso. Tämän Sevónkin kyllä toteaa mainitsemalla reserviläisten ammattitaidon harjoitusten myötä selvästi parantuneen. Lisäksi Sevón korostaa yhtymien esikuntien harjoitusten merkitystä Talvisodan sotilaallisen valmiuden taustalla.

Raimo Sevón on onnistunut sotilaslääniä kertausharjoituksia ja YH:n aikaista koulutusta systemaattisesti analysoimalla tuottamaan uutta tietoa kertausharjoitusten laajuudesta ja merkityksestä. Työssä pystytään luotettavasti osoittamaan, että aluejärjestelmään siirtymisen jälkeen Talvisotaan mennessä lähes yhdeksän divisioonan jalkaväki- ja tykistöjoukot oli kertausharjoituttettu. Kun tähän määrään lisätään rauhan aikana palveluksessa olleet suoja-joukot, voidaan todeta, että kenttäarmeijamme oli lähes kokonaan kertausharjoituttettu vuosina 1935–1939. Lisäksi edellä mainitun aikavälin kertausharjoituksissa koulutettiin kymmenen yhtymän esikuntaa, pääosa niistä vielä tulevilla toiminta-alueillaan. Näiden harjoitusten merkitys Talvisodan valmiudelle on ollut kiistaton, kuten Sevónkin toteaa. YH:n aikaisen koulutuksen vaikutus armeijamme valmiuteen sen sijaan oli enää vähäinen. Sevón pystyy yhtymien YH:n aikaista toimintaa tarkastelemalla osoittamaan, että Talvisotaa edeltäneen liikekannallepanon jälkeen sodan syttymistä joukkojen sotavalmiuden kohottaminen koulutuksen avulla oli toisarvoista. YH:n ajan merkittävin saavutus puolustusvalmiudelle oli kenttävarustustöiden valmistuminen, vaikka Sevón myöntääkin reserviläisjohtajien toki saaneen harjoitusta joukkojensa johtamisessa. Kokonaisuutena Raimo Sevónin diplomityö on merkittävä tutkimus, eikä vain siksi, että siinä on onnistuttu tuottamaan uutta tietoa. Työ osoittaa myös selkeästi, että viime sodissamme on tutkijoille vielä paljon haasteita.

Juha Pekkola on diplomityössään **Panssarintorjuntajärjestelmän kehittyminen itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä** pyrkinyt löytämään panssarintorjuntajärjestelmämme keskeisimmät kehityspiirteet ennen Talvisotaa. Tutkimus on sota-historian kannalta tärkeä, koska panssarintorjuntamme ensimmäisistä kehitysvaiheista ei ole aikaisemmin tehty koottua esitystä. Tutkimus pohjautuu vakuuttavaan määrään lähdemateriaalia sisältäen kirjallisuutta, ohjesääntöjä, sotilasaikakausilehtiä sekä runsaasti Sota-arkiston asiakirjalähteitä.

Pekkola pyrkii löytämään tutkimuksessaan panssarintorjuntajärjestelmämme kehitystä 1920- ja 1930-luvuilla edesauttaneita murrosvaiheita ja löytääkin niitä. Tutkija osoittaa työnsä alussa selvästi, että vain nuorempi upseeristomme oli kiinnostunut 1920-luvulla panssarintorjunnan kehittamisestä. Heidän vaikutusmahdollisuutensa järjestelmän luomisessa 1920-luvulla olivat kuitenkin vielä vähäiset, koska vanhempi upseeristomme katsoi suomalaisen maaston olevan liian peitteistä panssarivaunujen käytölle.

Vuonna 1930 Sotilasaikakauslehdessä julkaistu Viron armeijan upseerin majuri J. Tomsonin diplomityö havahdutti sitten kaikki suomalaiset upseerit karuun todellisuuteen puna-armeijan iskukykyvystä ja panssarijoukkojen käytöstä. Tätä kehityskulkua edesauttoi Pekkolan mukaan vielä Moskovassa olevan sotilasasiamiehemme everstiluutnantti Paasosen kirjoittama raportti neuvostoliittolaisen mahdollistamasta panssarivaarasta. Pekkola pystyykin osoittamaan neuvostoliittolaisen panssarintorjunta-ajattelun vaikutuksen suomalaiseen kehitykseen todeten mm. neuvostoliittolaisen A. Tarasevitsin kirjasen ”Hyökkäysvaunutorjunta” toimineen koko 1930-luvun johtavana panssarintorjuntaohjeena Suomessa.

Vuonna 1934 Karjalan kannaksella järjestetyissä panssarivaunujen ajokokeissa panssarivaunujen todettiin kykenevän toimimaan lähes kaikkialla ja monin paikoin maaston todettiin soveltuvan hyvin vaunujen käytölle. Nämä kokeet havahduttivat Pekkolan mukaan suomalaiset tajuamaan, että oli välttämätöntä hankkia tehokas panssarintorjunta-aseistus, samoin kuin kehittää panssarintorjunnan periaatteita. Seuraavina vuosina yleisesikunta ohjeisti ensin koulutuskäskyssään panssarintorjunnan koulutusjärjestelyt, jotka Armeijakunnan esikunta sitten omassa koulutus-suunnitelmassaan vuodesta 1935 alkaen muutti käytännöksi. Lisäksi passiiviseen panssarintorjuntaan – maaston estearvoon sekä rakennettuihin panssarivaunuesteisiin – alettiin kiinnittää huomiota. Panssarintorjunta-aseiden määrä ennen Talvisotaa jäi sen sijaan vähäiseksi.

Panssarintorjunnan eri osa-alueita tutkimalla Pekkola kykenee työssään osoittamaan, että panssarintorjuntajärjestelmä osakokonaisuuksineen oli teoriassa valmis jo ennen Talvisotaa. Käytäntö oli kuitenkin Pekkolan mukaan toinen. Aseita oli vain noin neljäsosa määrävahvuuksien edellyttämästä määrästä ja reserviä ei oltu koulutettu. Näitä panssarintorjunnan keskeisiä osatekijöitä ei pystytty

korvaamaan keskeneräisillä passiivisilla panssarintorjuntamene-
telmillä tai muulla tulenkäytöllä. Siksi Talvisodassa ei vielä voida
puhua panssarintorjuntajärjestelmästä.

Max Sjöblom tutkii diplomityössään **Sotahistorian opetuksen
kehitys puolustusvoimien vakinaisen väen upseerikoulutuk-
sessa – Sotahistorian opetuksen kehittyminen 1920-luvulta
1950-luvulle** vakinaisen väen upseerien sotahistorian opetuksen
päämääriä, sisältöä, toteutusta eri kursseilla sekä opetuksen kehity-
tymistä ja opetukseen vaikuttaneita tekijöitä. Tämä diplomityö on
ensimmäinen laajempi tutkimus sotahistorian opetuksesta Suomen
puolustusvoimissa. Työn peruslähteistön muodostavat Kadettikou-
lun, Taistelukoulun, Sotakorkeakoulun ja Pääesikunnan arkistot.

Sjöblom päätyy tutkimuksessaan siihen, että upseerikoulutuk-
sessa annetun sotahistorian opetuksen kehittyminen voidaan tar-
kastellulla ajanjaksolla jakaa neljään kehitysvaiheeseen; opetuksen
käynnistymiseen vuosina 1919–1930, opetuksen vakiintumiseen
vuosina 1930–1939, opetuksen keskeytymiseen sotavuosina 1939–
1945 sekä opetuksen uudelleen käynnistymiseen vuoden 1945 jäl-
keen. Näitä kehitysvaiheita ovat erityisesti muovanneet suomalai-
seen yhteiskuntaan vaikuttaneet murrokset, mm. Suomen itsenäis-
tyminen ja vuosien 1939–1945 sodat. Myös opettajien henkilökoh-
taisella panoksella on Sjöblomin mukaan ollut merkittävä vaikutus
opetuksen yhdenmukaisuuteen ja jatkuvuuteen eri kursseilla. Si-
nänsä edellä olevat Sjöblomin johtopäätökset eivät ole uusia ajatuk-
sia. Sotahistoriaan perehtyneet toki tietävät, että yhteiskunnalliset
muutokset näkyvät muutoksina myös sodankäynnissä, ja niiden
pitäisi siis näkyä myös sotahistorian opetuksessa.

Sjöblom osoittaa työssään sotahistorian opetuksen sisällön pai-
nottuneen itsenäisyytemme alkuvuosien yleissivistävän opetuksen
jälkeen sotataidon historiaan ja ylemmillä kursseilla myös sotilas-
strategiaan. Maailmansotien välillä opetuksessa tarkasteltiin en-
simmäistä maailmansotaa ja toisen maailmansodan jälkeen myös
ao. sotaa. Lisäksi huomattava määrä opetukseen varatuista tun-
neista käytettiin varhaisemman sotataidon kehityksen tarkastele-
miseen. Suomen sotia sotahistorian opetuksessa jatkosodan jälkeen
sen sijaan käsiteltiin – yllättävää kyllä – varsin vähän. Tämä johtui
Sjöblomin mukaan erityisesti sotahistorian opettajista, joiden väli-
tyksellä ennen sotia annettu sotahistorian opetus siirtyi eri koulu-
tustasojen opetukseen. Syitä voisi arvella olevan muitakin, olihan

sota kokemuksiineen tuoreessa muistissa ja Suomi sodan jälkeen uudessa sotilaspoliittisessa asemassa.

Sjöblomin työstä selviää myös, miten sotahistoriaan varattujen tuntien määrä on pitkän aikavälin kuluessa laskenut. Kadettikoulussa sotahistorian opetus muodosti itsenäisyytemme alkuaikoina 5 % kokonaistuntimäärästä, Sotakorkeakoulussa peräti 20 %. Sotien 1939–1945 jälkeen Kadettikoulun tuntimäärä oli enää 3 % kokonaistuntimäärästä ja Sotakorkeakoulun 7 % kokonaistuntimäärästä. Tämän tuntimäärien osuuden laskun kokonaistuntimäärässä Sjöblom selittää pääasiassa johtuneen suomenkielisen sotahistorian kirjallisuuden käyttöönotosta, joka mahdollisti siirtymisen enenevässä määrin itseopiskeluun, sekä sotahistorian merkityksen vähenemisestä.

Sjöblomin työ ei tule 1990-luvulle. Hänen osoittama kehityssuunta on kuitenkin jatkunut ja sotahistorian opetus on tänä päivänä vaikeuksissa, koska siihen varattu tuntimäärä on hyvin pieni, eikä suomenkielistä sotahistorian kirjallisuutta omien sotiemme ulkopuolelta ole saatavilla. Vieraskielistä kirjallisuutta onneksi on ja tänä kansainvälistymisen aikakautena sotahistorian opetus onkin otettava haasteena, aivan kuten se on otettu muinakin Sjöblomin osoittamina muutoksen aikoina.

Jyrki Lahdenperä tarkastelee diplomityössään **Yleisesikunnan sotilaspoliittisen tilannearvion kehittyminen 1930-luvulla** sotilaspoliittisen tilannearvion kehittymistä Neuvostoliittoa koskevien katsausten ja tiedotusten valossa 1920-luvun lopulta Talvisotaan. Tutkimus perustuu Sota-arkistossa säilytettäviin yleisesikunnan laatimiin yleiskatsauksiin, tietotuksiin Neuvostoliitosta sekä katsauksiin sotilaspoliittisen aseman kehittymisestä, jotka kaikki tekijä on Talvisotaa edeltäneiltä vuosilta onnistunut keraamaan yhdeksi kokonaisuudeksi. Lahdenperän tutkimuksen liitteenä on koonnos näistä asiakirjoista ja niiden sijainnista Sota-arkistossa. Tätä materiaalia ei aikaisemmassa tutkimuksessa ole käytetty yhtenä kokonaisuutena.

Lahdenperä tarkastelee tutkimusongelmaa yleisesikunnan näkökulmasta. Tutkimus osoittaa, että yleisesikunnalla oli 1930-luvulla oikeata tietoa Neuvostoliitosta ja sen armeijasta. Yleisesikunnan tilastotoimistossa ei kuitenkaan pystytty analysoimaan tätä tietoa kunnolla ja arvioinnin lopputuloksena olikin Lahdenperän mukaan usein väärät johtopäätökset Neuvostoliiton sotilaallisesta kyvystä

ja mahdollisuuksista. Tämä tutkimustulos on jossain määrin yllättävä, ottaen huomioon, että puna-armeijan kehittymisestä ja voiman kasvusta tuotiin koko ajan esille uusia asioita. Toisaalta Lahdenperä toteaa yleisesikunnan koko ajan myös vähätelleen puna-armeijan kykyä käyttää teknisesti kehittynyttä sodankäyntivälinettä. Lahdenperän tutkimustulos osoittaa hyvin tämän yleisesikunnan kaksijakoisen suhtautumisen. Yleisesikunnalle näytti olevan vaikeaa asettaa Neuvostoliiton jatkuvasti kasvavan sotilaallisen voiman ja syvenevien taloudellisten ongelmien välinen ristiriita keskinäiseen tärkeysjärjestykseen sotilaallista uhkaa arvioitaessa.

Neuvostojohdon ei uskottu aloittavan sotaa. Maan sekavan taloudellisen ja sisäpoliittisen tilanteen ei pitänyt mahdollistaa sitä. Tämä oli Lahdenperän mukaan myös Suomen poliittisen johdon ennakkokäsitys, joka sinänsä oli sama kuin yleisesikunnan tilastotoimistollakin. Suomen materiaalisen puolustusvalmiudenkaan ei voida osoittaa parantuneen tilastotoimiston Neuvostoliittoa koskevien asiakirjojen vaikutuksesta. Sota kuitenkin syttyi, vastoin arvioita tai uskomuksia. Arvio puna-armeijan suorituskyvystä sen sijaan piti pääosin paikkansa. Suomalaisten kannalta oli onni, että puna-armeija ei ollut iskussa.

Pasi Rekilä tarkastelee diplomityössään **Sotatoimet Golanilla 1973 panssarintorjunnan ja panssarien käytön kannalta tarkasteltuna** panssarintorjunnasta ja panssarien käytöstä saatuja kokemuksia Lähi-idän vuoden 1973 sodassa Golanin rintamalla. Tutkimus pyrkii selvittämään Golanin rintaman sodan osapuolten – israelilaisten ja syyrialaistaen – panssariaseen taktiikkaa ja käyttöperiaatteita sekä panssarintorjuntajärjestelmien käyttöä suhteessa panssariaseen käyttöön. Aiheesta ei ole aikaisempia laajempia suomalaisia tutkimuksia. Ulkomailla Lähi-idän sotia sen sijaan on tutkittu runsaasti. Rekilän tutkimus perustuu sekundäärilähteisiin, joista tärkeimpiä ovat amerikkalaiset ja israelilaiset Jom Kipur -sotaa käsittelevät tutkimukset sekä kotimainen ja ulkomainen sotilasammattilehdistö.

Golanin sotatoimien panssaritaistelut olivat toistaiseksi suurimmat panssaritaistelut sitten toisen maailmansodan Kurskin taistelujen. Muutoinkin Lähi-idän vuoden 1973 sota on merkittävin toisen maailmansodan jälkeen käyty suursota. Sodassa esiintyi ensimmäistä kertaa suuremmassa määrin mm. ilmatorjuntaohjuksia,

panssarintorjuntaohjuksia, pimeänäkölaitteita, meritorjuntaohjuksia ja helikoptereita. Näiden aseiden ja asejärjestelmien käytöstä ei laajassa mittakaavassa ollut aikaisempaa kokemusta. Lisäksi arabimaat taistelivat pääasiassa neuvostoliittolaisella kalustolla ja taktiikalla, joista ei myöskään suuressa määrin ollut länsimaissa tietoa. Edellä mainittujen asioiden vuoksi sodasta saatuja kokemuksia tutkittiinkin Rekilän mukaan tarkasti sekä USA:ssa että Neuvostoliitossa.

Rekilän työ jakaantuu kolmeen osaan; sotaa edeltäneen kehityksen tarkasteluun molemmilla sotaosapuolilla, itse sotaan sekä eräänlaiseen yhteenvetoon sodan jälkeen seuranneesta kehityksestä. Sodan kokemukset osoittivat välittömästi sodan jälkeen esiintyneistä epäilyistä huolimatta, että panssarivaunu tai lentokone eivät olleet tulleet taistelukentällä vanhanaikaisiksi, niitä oli vain käytetty taktisesti väärin. Tämä osoitti puolustushaarojen ja aselajien integroidun toiminnan tarpeen – yhdistetyt operaatiot – taistelukentällä. Sota osoitti Rekilän mukaan myös koulutuksen ja taistelutahdon merkityksen. Tämä osoittautui sodan lopputuloksen kannalta merkittäväksi.

Rekilän diplomityön keskeisin tutkimustulos – vuoden 1973 sota ei tuonut panssaritaktiikan kannalta mitään uutta ja sota vain vahvisti toisen maailmansodan lopun kokemuksia – antaa ajattelamisen aihetta. Vanhat taktiset periaatteet ja käsitykset panssarioperaatioista vahvistuivat, kuten Rekilä toteaa. Persianlahden sotakaan talvella 1991 ei muuttanut näitä käsityksiä. Taistelukentältä tulevan tiedon hallinnan, yhdistettyjen operaatioiden, suojan ja liikkuvuuden merkitys tämän päivän sodassa on kiistaton.

Harri Niskasen diplomityö **Falklandin sota 1982 merikuljetusten ja maihinnousujen kannalta tarkasteltuna** edustaa myös uudempaa sotahistorian tutkimusta Suomessa. Aihetta ei ole meillä aikaisemmin tutkittu. Tämän päivän länsimaisen merisotataidon kannalta työ on kuitenkin keskeinen. Niskanen tarkastelee työssään sekä argentiinalaisten että brittien maihinnousuja ja merikuljetuksia painopisteen ollessa kuitenkin brittien toiminnassa. Käytettävissä oleva lähteistö lienee kuitenkin rajoittanut tutkijaa, joka onkin päätenyt tarkastelemaan työssä enemmän brittien kuin argentiinalaisten operaatioita. Niskanen perustelee rajauksen pyrkimyksenä tarkastella sotaa operatiivisesta näkökulmasta; merioperaatioita strategisessa tai operatiivisessa laajuudessa esiintyi

vain briteillä, argentiinalaisten merikuljetukset ja maihinnousut olivat lähinnä taktisia. Työn tärkein lähteistö muodostuu pääasiassa englantilaisesta aihepiiriä käsittelevästä kirjallisuudesta ja tutkimuksista.

Falklandin tapahtumat osoittavat jälleen hyvin sodan ennalta arvaamattomuuden. Molemmat osapuolet tekivät ennen sotaa ja sen aikana pahojakin virhearvioita. Niskasen mukaan sodan lopputuloksen kannalta merkittävimmäksi osoittautui Argentiinan sotilasjuntan kuvitelma, että sotilaallinen osuus Falklandin kriisistä olisi ollut ohitse saarten valtauksen ja miehityksen jälkeen. Hyvin suunnitellun ja toteutetun merijalkaväen ja erikoisjoukkojen yllätyshyökkäyksen jälkeen argentiinalaiset eivät valmistautuneet sotaan. Saarten miehitysjoukoksi varattu joukko oli koottu sisäpoliittisin perustein kaikista Argentiinan maakunnista ja oli varustettu vain kevein asein. Britit pystyivät kuitenkin heti kriisin alkuvaiheista alkaen eristämään saaret Argentiinasta sukellusveneillään, eivätkä argentiinalaiset kyenneet kuljettamaan saarille meriteitse mitään merkittäviä vahvennuksia eikä myöskään materiaalia saarten pääkaupungin Port Stanleyn lentokentän kiitoradan pidentämiseksi sopivaksi sotilaskoneille.

Kaikkiaan brittien päätös päättää palauttamaan saarten omistusta voimatoimin oli hyvin uskalias. Falklandin kriisiä edeltävinä vuosina Kuninkaallisen laivaston supistukset sekä voimakas integroituminen toimintaan NATO:n osana olivat oleellisesti heikentäneet Ison-Britannian kykyä itsenäiseen toimintaan valtameren takana. Briteillä oli kuitenkin vuosisatojen kokemukset taisteluista maailman merillä ja tämä lienee helpottanut päättäjien ratkaisua, mitä Niskanenkin työssään korostaa. Lisäksi Niskanen osoittaa brittien – poliitikoiden, sotilaiden ja koko kansan – sitoutuneen kriisin ratkaisemiseen voimatoimin. Muutamassa viikossa britit loivat lähes tyhjästä menettämänsä strategisen merikuljetuskyvyn ja vaikeuksista huolimatta onnistuivat hyvin nopeasti varustamaan tarvittavan määrän kauppa-alueita sotilaallisiin kuljetuksiin. Kauppa-alueiden käyttö vaikeutti kuitenkin maihinnousualueen valintaan ja niinpä britit valitsivatkin maihinnousualueen paikasta, missä ei ollut argentiinalaisjoukkoja. Tämän seikan Niskanen toteaa nopeutaneen sotatoimia, koska britit pääsivät maihin tappioitta.

Niskanen osoittaa myös brittien syyllistyneen virhearviointeihin. Pahin niistä oli Argentiinan ilmavoimien aliarviointi. Argentiina-

laiskoneet pakottivat Kuninkaallisen laivaston muuttamaan toimintatapaansa ja aiheuttivat briteille heidän raskaimmat tappionsa. Brittien onni oli, että Argentiinan ilmavoimat keskittyivät hyökkäämään vain brittien sota-aluksia vastaan. Jos hyökkäykset olisivat kohdistuneet kuljetus- ja huoltoaluksiin, olisi sodan lopputulos voinut olla toinen, toteaa Niskanen työnsä lopussa. Kaikkiaan Niskasen diplomityö on mielenkiintoista luettavaa lukumäärältään vähäisen suomenkielisen uudemman sotahistorian tutkimuksen joukossa.

SOTAHISTORIALLINEN SEURA r.y. - KRIGSHISTORISKA SAMFUNDET r.f.

UUODEN 1995 TOIMINNASTA

Hallinto

Sotahistoriallisen Seuran vuosikokous pidettiin Helsingissä Katajanokan Upseerikasinolla 22. helmikuuta. Kokouksen puheenjohtajana toimi everstiluutnantti Antti Juutilainen ja sihteerinä humanististen tieteiden kandidaatti Mika Smedberg. Pöytäkirjantarkastajiksi valittiin kirjastoamanuenssi Marja-Riitta Koski ja filosofian maisteri Tapio Koskimies.

Vuosikokouksessa suoritettussa vaalissa Seuran hallitus pysyi muuttumattomana ollen kokoonpanoltaan seuraava: valtiotieteen tohtori Martti Turtola (puheenjohtaja), eversti Pekka Kurenmaa (varapuheenjohtaja), filosofian liseniaatti Eero Elfvingren, professori Ohto Manninen, valtiotieteen maisteri Markku Palokangas, majuri Heikki Pohjanpää, varatuomari Heikki Pohjolainen, ekonomi Hannu Taunula (rahastonhoitaja) ja kommodori Erik Wihtol. Varajäseninä ovat olleet everstiluutnantti Ove Enqvist, toimistosihtööri Pirjo Pesonen ja valtiotieteen tohtori Esko Vuorisjärvi. Huomattavin muutos seuran hallinnossa oli sihteerin vaihtuminen vuosikokouksessa helmikuussa 1995. Tehtävää vuodesta 1990 ansiokkaasti hoitanut humanististen tieteiden kandidaatti Mika Smedberg siirtyi omasta pyynnöstään takaisin rivijäseneksi. Johtokunta kutsui uudeksi sihteeriksi valtiotieteen maisteri Jari Leskisen.

Johtokunta on kertomusvuoden aikana kokoontunut kuusi kertaa. Kokouksissa on valmisteltu jäsenkokouksiin ja syysretkeen liittyviä järjestelyjä sekä käsitelty julkaisu- ja jäsenasioita. Näiden lisäksi johtokunta on laatinut vastauksia muista Seuran toimialaan liittyvistä kysymyksistä. Puheenjohtaja valtiotieteen tohtori Martti Turtola on edustanut seuraa Tieteellisten seurain valtuuskunnan kokouksissa ja varapuheenjohtaja eversti Pekka Kurenmaa on ollut seuran edustaja Maanpuolustusyhtiö MPY Oy:ssä ja Maanpuolustuslehden Kustannus Oy:ssä.

Vuosikokouksen valitsemina tilintarkastajina ovat toimineet HTM, ekonomi Seppo Okko ja toimistopäällikkö Leo Saulamo;

varalla kapteeni Jarl Engström ja diplomi-insinööri Matti Hongisto.

Vuosikokous päätti hallituksen esityksestä olla muuttamatta jäsenmaksuja. Jäsenmaksut ovat edelleen seuraavat: vuosijäsenmaksu 100 markkaa, ainaisjäsenmaksu 1 000 markkaa ja lahjoitajajäsenmaksu 2 000 markkaa.

Jäsentilaisuudet

Vuoden 1995 aikana pidettiin neljä esitelmätilaisuutta Katajanokan Upseerikasinolla. Vuosikokouksen sääntömääräisten asioiden käsittelyn jälkeen professori Ohto Manninen, kommodori Erik Wihitol, valtiotieteen tohtori Risto Hyvärinen ja varatuomari Keijo Heinonen tarkastelivat Tsušiman meritaistelua. Toukokuussa pidetyssä kevätkokouksessa valtiotieteen tohtori Martti Häikiö esitelmöi Vapaussodan taisteluista tehtyjen karttojen laadinnasta. Loka- ja joulukuussa pidetyissä syyskokouksissa aiheina oli suomalainen taktiikka ja sen kehitys, mitä tarkastelivat seuran kunniajäsen eversti Keijo J. Mikola ja everstiluutnantti Juha Tynkkynen. Seuran jäsenille on myös tiedotettu kiertokirjeiden välityksellä Sotamuseon vaihtuvista erikoisnäyttelyistä.

Jäsenretki

Seuran syysretki suuntautui kertomusvuonna Pietariin ja Kronstadtin saarelle 14.–17. syyskuuta. Retki suoritettiin Suomenlahden merisotahistoriaan ja linnoittamiseen perehtyneen seuran jäsenen valtiotieteen maisteri Pekka Silvastin johdolla. Syysretken pääkohteena oli Kronstadtin saari, jonka ohella tutustuttiin Pietarissa muun muassa tykkitehdas Arsenaliin, sotalaivaston museoon ja Eremitaasin kokoelmiin.

Julkaisutoiminta

Sotahistoriallisen Aikakauskirjan toimituskuntaan ovat kuuluneet filosofian lisensiaatti Eero Elfvingrenin johdolla everstiluutnantti

*Seuran syysretken 14.–17.9.1995 kohteena oli Pietari ja ennen kaikkea Kronstadtin linnoitussaari. Kuvassa retken osanottajat oppiineen kokoontuneina Pietari Suuren patsaalle Kronstadtissa.
Kuva: Jaakko Julkunen.*

The autumn excursion of the Society was headed to St. Petersburg and above all to the fortress island of Kronstadt on 14th to 17th September 1995. The participants and their guides assembled in front of the statue of Peter the Great in Kronstadt.

Antti Juutilainen, professori Ohto Manninen, valtiotieteen maisteri Markku Palokangas ja toimitussihteerinä kirjastoamanuenssi Marja-Riitta Koski. Julkaisuasioita on käsitelty myös johtokunnan kokouksissa. Aikakauskirja 14/1995 valmistui painosta marraskuussa.

Jäsenistö

Kertomusvuoden lopussa Seurassa oli jäseniä yhteensä 488, joista kunniajäseniä 2, lahjoittajajäseniä 1 ja ainaisjäseniä 22 sekä kirjeenvaihtojäseniä 4. Toimintavuoden aikana Seuraan liittyi 22 uutta jäsentä.

Hallituksen tietojen mukaan seuraavat Seuran jäsenet siirtyivät ajasta iäisyyteen: ekonomi Ville-Paavo Aitola, komentajakapteeni Osmo Juvela, varatuomari Veikko Kauppi, konttoripäällikkö Väinö Kumpulainen, eversti Risto Pajari, everstiluutnantti Pentti Palmu, filosofian tohtori Kauko Rekola ja professori Pekka Soila. Poismenneiden muistoa kunnioitettiin vuosikokouksessa hiljaisella hetkellä.

**SOTAHISTORIALLINEN SEURA r.y. - KRIGSHISTORISKA
SAMFUNDET r.f.**

Seuraan kuuluu henkilöitä ja oikeuskelpoisia yhteisöjä, joita kiinnostaa Suomen sotahistoriallisten muistojen tallentaminen ja vaaliminen. Edelleen seura toimii kaikkien ase- ja varushistorian harrastajien ja tutkijain yhdyselimenä. Seuran lähimpänä päämääränä on aatteellisesti ja taloudellisesti tukea sotahistoriallista tutkimustyötä ja asianharrastusta. Tätä työtä seura suorittaa järjestämällä näyttelyitä, esitelmiä, elokuvaesityksiä ja muunlaisia valistustilaisuuksia sekä harjoittamalla julkaisutoimintaa.

Seuran puheenjohtajana toimii valtiotieteen tohtori Martti Turto-la, varapuheenjohtajana eversti Pekka Kurenmaa, sihteerinä valtiotieteen maisteri Jari Leskinen (puh. 09-458 3776) ja rahastonhoitajana ekonomi Hannu Taunula (puh. 09-2285 4201). Seuran postiosoite on PL 266, 00171 Helsinki.

Seuran lahjoittajajäsenmaksu on 2000 markkaa, ainaisjäsenmaksu 1000 markkaa ja vuosijäsenmaksu 100 markkaa. Vuosikirja sisältyy jäsenmaksuun.

ISSN 0357-816X